

ENAIZ BANAIZ

(«Enaz banaz», batuan)

Xabier Amuriza

*Ez haut buruan erabiliko
baizik zintzilik iltzean.
Iltzea, berriz, josiko diat
nik dakidan bihotzean
bizi naizela biontzat eta
berarentzat ni hiltzean.*

Liburu posible hura nire buruan itzulka hasi zenean, zalantza luzea izan nuen: «Enaz banaz» ala «Enaiz banaiz»? Orain, 25 urteko distantziatik, pentsatzen dut eta sentitzen dut ona izan daitekeela zalantza hura alde bietara ebatzita uztea. Beste arrazoi batzuk ere badira, baina uste dut bat hori nahikoa dela.

Ez da agian beharrezko, baina, badaezpada, ohartarazi nahi dut «itzulpen» honetan ageri den errealitatea eta hari buruzko iritzi eta balorapenak orain 25 urtekoak direla.

AURKIBIDEA

I. TENTALDIAK	8
Bilboko zezen-plazan	8
Gernikako emozioak	11
Trabakuko Sanjoanetan	13
Kanalako meza berria	14
Gizaburuagako debuta	14
Sotanari agur	15
Santa Eufemian, abade prakadun	16
Zahatotik meza	17
Aizarnan behin	18
Lehen saio prakaduna	19
II. ITXIPEKO GAZTAROA	20
Seminarioko erronka bertsotan	20
Isilpeko bertso-eskola	21
Gaztelaniaz, latinez, grekoz	26
Escuchemos, señores	28
Seminariotik Bediako plazara	30
Etxanoko Andramariak	31
Lauroetako pozak	32
Auzo-sariketak	34
Abendu kantari	35
Hamazortzi urteko deskuidoa	38
Seminarioko apalmen batzuk	38
Literaturako infernua	39
Ordaindu ezinaren larritasunak	41
Beka madarikatua	44
Agur, Jesusen Ama	47
Nire lehenengo bertsoak	48
Kalista eta Patxiko	51
Aitaren ahotsa	53
Galizianoen bertsoak	55
Euskal Herriko finala irratitik	57
Hirugarren bertso sorta	58
Txepetxa eta kukua	59
Enbeita Gorozikan	61
Harrobiko bertsoa	63
Gorozikako Pagai	65

III. UMEZARO MENDITARRA	67
Fraidekume isila	67
Jai-bazkariak	69
Behizain kantaria	70
Epaltzako Sanantolinak	71
Bizkargitik soinu barruan	72
Lehen saio markatzailea	75
IV. ABADETZA ERREBELDEA	78
«Gogor» mugimendua	78
Gotzaina entzule	80
Gurpiderekin aurrez aurre	81
Mendexako Santa Luzia	83
Abadetzako bertso-ibilerak	85
Xalbadorren epaile	86
Xalbadorri txistuak	87
Xalbador eta Uztapideren saioa	92
Txirritaren txapela	102
Antolatzaile eta gai-jartzaile	104
Pilarika egunez, Markinako komentuan	106
V. ESPETXE INEBITABLEA	108
Lehen atxilotzea	108
Bertsorik zirrargarriena	110
«Gogor» diskoa	112
Zamorako espetxealdia	117
Euskal Herritik aparte	119
Bertso berriak, horma zaharrei jarriak	121
Bertso berriagoak, horma zaharragoei jarriak	125
Hiztegi errimatua espetxean	128
Espetxetik bueltan	131
Etxez etxe	135
VI. BERTSOLARI ATIPIKOA	137
Abadetzari agur	137
Amore ematear	139
Bertso jarrietara	140
Atzera-bueltan	142
«Torreburu» ala «Etxano»?	143
Menditik mundura	146

Laurehun herri, mila bertso berri	147
Jaialdien eboluzioa	154
Muturreko bat	159
Kale-saio ibiltariak	161
Tolosako inauteriak	162
Diskoak	164
VII. LEHEN TXAPELA	168
1980ko txapelketa aurea	168
Txapelketa bai ala ez	170
Prestakuntza	172
Finalaren egitura eztabaidan	175
Morokila eta loa	176
Baldara bideko gangar-haizea	179
Txapelketa bera	180
Aitaren gaia	182
Aitaginarrebaren larritasunak	184
Txapelketa ostea	184
Muturrekorik mingarriena	185
Post-xalbadorismoaren dekadentzia	188
Jaioterriko boikota	192
Errefuxiatuen artean ere	193
Har ezazue popatik	195
Ausardiarik ez	197
Zergatik	203
Ni trebiñotar	206
VIII. BIGARREN TXAPELA	213
1982ko txapelketa aurea	213
Idiazabal	216
Txaloak	218
Durangoko emakumeak	219
Barka gaizki esanak	223
Finalean berriro «emakumea»	225
Naufragoaren «baldarra»	226
Berriro zaputza	228

IX. 1986-89-93-97-ko TXAPELKETAK	230
1986ko txapelketa	230
Ia txapelketa hankaz gora	232
Soldadu	236
Bila eta atxilo	237
Araba-Bizkaiko txapelketa 1987	240
Isilaldia	242
Berriro plazan	246
Berriro errezelorean	249
X. ALBORA-MARTXA	252
Librean eta neure erara	252
Puntako saioak	253
Gazteekin	253
Saio intentsoagoak	256
Iturengo Aurtitzen	258
Konfiantza kontua	260
Anje Duhalderekin ibilera	261
Bertsolaritzaren menpeko	263
XI. AZKEN ALDIKO LAN BATZUK	267
Bizkaiko koplak zaharrak	267
Bizkaiko bertso zaharrak	268
Xalbador, bat bateko mirakulua	268
Hiztegi errimatua - Hitzaren kirol nazionala	270
Zu ere bertsolari	272
Basauritik Zaldibira	273
Bizkaiko bertsogintza -I- Izengabeak	278
Bizkaiko bertsogintza -II- Izendunak	279
CD-ROMa eta beste batzuk	280
Bertso-eskolak	280
Gaiak eta gai-jartzaileak	287
Saio integrala	292
Txapelketa	292
Bertso jarriak	297

I. TENTALDIAK

BILBOKO ZEZEN-PLAZAN

Nik entzundako lehen bertso saioa 1960an izan zen. Bizkaiko txapelketako finala, Juan Mugartegik irabazia. Ez nintzen gehiegi ohartu irabazleaz, bigarrenaz, ez gainerako partaideez. Beharbada, bertan saio haren radiografia argi jaso izango zuen nire buruak, baina ez zuen luzaro gorde. Nire gomutan geratu direnak dira: zezen-plaza bete jende, eta bertsogintzaren egintza orokorra. Xehetasunak hor egongo dira nonbait, nire barruko zokoren batean, psikoanaliari interesa balekizkio, baina nik tiratuta ez dute etorri gura.

Bilboren bihotzean eta zezen-plazaren erdian, neure burua irreal sentitzen nuen. Zezenak eta toreroak, orain dauzkadan balorapen guztiz kritikoak alde batera utzita, mito bat ziren niretzat orduan. Plazako hondarrean, inoiz hurretik ikusi barik nituen (orduan telebistarik ez zegoen, nire begientzat behintzat) eta oraindik ere hurretik ikusteko nagoen animalia harrigarri haiek (animalia baten hurtasuna bere begien espresioa atzeman ahal izatetik neurtzen dut) neuri begira imajinatuz, nire gorputz uxterra dardaratu egiten zen. Zezenari begiratuko nion, hark liluraten baininduen, eta toreroak traba egiten zidan. Honek ere txunditzen ninduen, bai, baina gero ohartu naiz ez zela beragatik, zezenagatik baizik.

Zezenak, toreroak, zezen-plaza. Ordurako, hala ere, nahikoa kontzientzia, baita etsaigo ere, hartua nuen erdal munduaren adierazle tipikotzat ikusten nituen horietaz, hiria bera ere erdalerrri arrotza zela. Nire Bilboren ezagutza ezer gutxi zen Atxuriko tren-geltokitik Begoñako eskaileretako geltokira ibibideaz harago. Ibilbide gazi-gozoa. Seminariotik etxerantz, urtean hiru bider, pozari jarraitu ezinik. Eta bueltan, tristura eramanezinik, maleta handi baten azpian. Alboetara luzatzen, okertzen eta ezkututzen ikusten nituen kaleak mundu arrotz eta badaezpadako baterantz norabide debekatuak ziren.

Bat-batean, Bilboren bihotzeko zezen-plazaren erdian, neure munduaren agerraldi miragarrietako baten entzule nintzen. Jendetza izugarriaren presioa eta emozioa sentitzen nituela («Euskal Herri guztia etorri al duk hona?») niotsan elkarrekin joan ginen apaizgai lagunari), oholtza gainean, oso urrun, figura batzuk hautematen nituen, zutitzen eta

esertzen ondo ikasi gabe ziruditenak. Baina kantatu egiten zuten, agintzen zitzaien txandan eta gaian, Alfonso Irigoien izeneko gazte pipor baten esanetara. Bertsolari batzuk helduak ziren, niretzat orduan zaharrak, gaur ni naizen baino askoz gazteagoak baziren ere. Aurreko urte bietako txapeldun Balendin Enbeita, «Taket» ziotsaten bat, Pujana, Alberdi (liburutik ari naiz), baita gazteak ere, Ajuria, Sardui, Mugartegi, Azpillaga... Azken bi hauena gogoanago daukat, Mugartegi txapeldun eta Azpillaga bigarren geratu baitziren.

Entzule paralizatua nintzen. Saiorik gehiena ukondoak belaunetan eta burua hatz guztiekin arakatzen igaro nuen. Bueltan, etxean, bekoki inguruak ederto markaturik aurkitu izango nituen, ispiluari begiratzeko ohiturarik izan bagenu. Sukaldean, armario gaineko horman, ispilu txiki bakarra zegoen, egonak eta lantzean erortze batek pitzatua, baina etxetik irteteko bakarrik begiratzen genion. Inoiz ere ez bueltan, aurpegia mankaturik edo ez bagenekarren. Saioan zehar, buruari helduta, erpuruekin belarri osteari sakatuko nion, sarritan ezer ez entzuteraino, txaloen eta eupaden burrundara besterik. Ezin nuen entzun, ezin nuen begiratu, hain bainengoen estu eta beldurrez, hasten zutena amaituko ote zuten. Eta inkognita hori bertso bakoitzean errepikatzen zenez, burua jasotzen nuenerako («amaitu dik, ondo amaitu dik!»), berriro ezkutatu beharra zetorkidan. Nire kezka nagusia zen bidean toton egingo ote zuten, baina denen bertsoak eta bertso guztiak amaitzen baitziren, nire alde aurreko espektazio mireskorra benetako mirari bihurtuz zihoan, azkenean emozioaren intentsitatea lasaitasun definitiboaren altzoan iragazi zen arte, betiko.

- Zelan? -itaundu balidate, erantzungo nukeen: -Itzel! Sinesteko ere horrelakorik!

- Zelan kantatu duten esan gura diat, ondo, txarto, erdizka...

Orduan ez nukeen baloratzen jakingo, ez nion itaunari zuztarrik hartuko, zerbait dudan ipintzea bailitzan. Berbak eta hotsak entzuten nituen. Egintza osorik burutu zen. Zer ardura zuten berben loturek eta esangura partikularrek? Jendetza geroz beroagoaren txaloak entzuten nituen, neuk ere gogoz txalo jo nuen, eta niretzat miraria gertatua zen: egia zen Euskal Herrian bazirela gizonak (orduan ez zegoen andrezkorik), bertsoak bat-batean hasi eta amaitzeko dohaindunak, zenbat eta ez-ikasiago, hainbat miragarriago. Etxerakoan, ez neukan, ez, ispiluaren gomutarik.

Egun hartan ez nintzen umea. Hemeretzi urte baneuzkan eta apaiz karreraren aurrera nindoan. Sei urteko batxilergoaren edo «humanitateen» ondoren, hiru urteko filosofia-ikasketen bigarrena amaitu berri nintzen.

Horrez gainera, filosofiako urteetan, Euskal Herriarekiko kontzientziazte leherkorra bizi nuen, garai hartantxe lokatzen hasia zen seminarioko egitura diziplinatu eta hertsiki menkoiaren barruan. Menkoi, bai eliz hierarkia eta ordenamenduarekiko, bai hierarkia eta ordenamendu politikoarekiko. Frankismoa sasoirik onenean zegoela, separatistak, masoiak eta demonioak alde berekoak ziren. Apaizentzat «politikan sartzeari» gaitzesgarriago zen «gonetan erortzea» baino. Eta politika zen errejimenera inperantea dudana ipintzen zuen edozein aukera, batez ere abertzaletasuna. Nik neure kautan, eta geure nukleo isileko baina hazkorretan, hori guztia nahiko argi eta indartsu iraulia neukan dagoeneko.

Esan gabe doa ofizialismo gupidagabe hartan erdara zela (latina eta gaztelania) komunikabide bakarra, eta euskara eta euskal usain oro guztiz susmagarri zirela, baita jazarriak ere. Hala ere, hizkuntzarekiko behintzat, ezin zuten diskurtso kondenatzaile ganorazkorik garatu euskara lantzen hasita geundenon aurka. Ahal zuten guztia oztopatzen gintuzten, baina aurrez aurre ez zeukaten argumentu konbintzenterik, geu ere ez baikin kamutsak argumentuak josten, batez ere kontra zirenean. Gelak miatzera noznahi sartzen zen irakasle batek ezin zuen jasan nire mahai gainean beti euskarazko libururen bat zabalik aurkitzea, eta bere klaseetan, hainbeste ikasleren artean, behin eta berriro zutiaraziko ninduen, lezioa eman nezan, ea hutsean harrapatu, euskarari gutxiago ekiteko arrazoia aurkitzen zuen. Zorionez, ikasketetan ondo nebilan, eta haren intentzioaren berri jakinik, nire urguilua sobera arduratzen zen hark ni jokoz kanpo ez harrapatzeko. Eta hala, berbabidea sortzen zenean, defendatzen nintzen: «Zergatik ez ditut, asignaturak behar den moduan eroanik, ordu libre batzuk euskara lantzen egingo?».

Zati bat halaxe zen, izan ere, jolasaldi eta gaueko ordu ugari ematen bainion euskarari. Baita ikastordu ugari ere, asignatura-sorta hura itxuran eramateko, denbora izendatuaren erdia nahikoa izaten bainuen. Hemeretzi urterako, euskara asko irakurria neukan, bertsoak ere (Arrese-Beitia, Kepa Enbeita, Txirrita, Etxahun, Elizanburu, Xenpelar, Otaño...) ehunka nekizkien buruz. Bilboko zezen-plazan, beraz, entzule aditua edo, gutxienez, ohartua izateko gaitasun guztia suposatu behar zitzaidan, baina talentuaren hutsune identifikagaitzen bati esker, ez nintzen bertsoen eduki teknikoaz eta tematikoaz jabetu. Bat-bateko bertso gintzaz neukan idealizazioa praktikan posible zela, hots, hasi eta geratu barik amaitzeko gauza zirela konprobatzea, nahikoa eta gehiegi izan zen nire liluramena gainezkatzeko.

Lutxanako osaba-izekoek udaro ikustera eroaten ninduten zirkuko trapezisten ikuskizun niretzat miragarrian ere, haien zilipurdi artistikoek baino gehiago txunditzen ninduen ikusteak zelan, halako altuera

beldurgarrian, alanbrearen punta batetik bestera garaile iristen ziren, bidean erortzeko planta larriak eta dena eginez. Zirkuan sarri heltzen nion burua Bilboko zezen-plazan ia eten barik gordeko nuen. Trapezistak ez bezala, bertsolariak neure barne mundua ziren, antza, eta horrek arriskuan, liluran, mirarian, neu ere arteko egiten ninduen. Bertsolaritza euskaldunen mirari eksklusibotzat neukan orduan. Euskara munduko hizkuntzarik zaharrena eta ederrena zen, eta bertsolaritza hizkuntza horretantxe bakarrik garatutako jarduntzat neukan, munduan berdin gabea. Horixe ikasi nuen, horretaz harrotzen baitziren euskaltzale jakintsuak. Oraindik ez nekien Oteizaren bertsolariari buruzko sublimazioen berri, baina Bilboko zezen-plazan hark formulaturiko hustasun gainezkorra sentitu egin nuela uste dut. Hutsik nengoen, egon ere, bat-bateko bertsogintzaren ulermenaz. Zer ardura du ignorantzia zirrara handiosen iturri izateak, benetako zirrarak badira?

GERNIKAKO EMOZIOAK

Hurrengo bertso-saioa handik pare bat urtera entzungo nuen, hogeita bat urterekin. Hara-hona ibiltzeko sasoi eta gogo faltarik eduki ez arren, apaizgaiok udako oporrak bakarrik genituen etxean, eta eurak ere eliza inguruan eta bokazio dibinoaren txondorra zaintzen. Nahiz eta barrutik askatu samarrak izan, eta ni ordurako hasia nintzen izaten, ez zen erraza hesi diziplinario hartatik irtetea. Janzkeratik hasita, gure ibilerak oso mugatuak eta gure dibertsioak guztiz bereiztuak ziren beste gazteengandik, batez ere neskengandik. Eta ez zeukan erremediorik, gu hurreratzen ausartzen baginen, eurek ihes egiten baitzuten. Bertso-saioak, garai hartan eta nire inguruan bakanak izanaz gainera, gure eguneroko meza obligatuarekin zeharo elkargaitz zen erromeria giroan gertatzen ziren beti. Hala, Bizkaiko beste txapelketa bat iritsi zen, zeinaren finalerdia Gernikan baitzen, eta ni oporretan etxean harrapatu baininduen.

Txapelketa bat ez zen erromeria mundutar bat, adierazpen kultural bat baizik, nik orduan, seguruenik, adierazpen literariotzat sailkatuko nukeena. Beraz, hara joatea ez zitekeen gaitzetsia izan. Artean, eskrupulu moralak gaindituak neuzkan, baina jendeak ez txartzat hartzea ere neurtu behar zen, azken batez herri baten zerbitzurako uste zintzoan bainenbilen apaizgintzan. Eta zorionez, euskaldunen aldetik, gaitzespena barik alderantzizkoa hautematen nuen bertso inguruan, nahiz eta, seminarioan jakitera (eta jakingo zuten), banekien berriro ere nire susmagarritasuna areagotu egingo zela. Beharbada, jende batek ere horrexegatik apur bat muzin egingo zidan, «irtenezi» agertzen nintzelako. Txapelketara joatea, ostera, neure norabidearen baiezpentzat neukan, eta ohiko apaizgai baten irudi deserritua lokatzen nuela susmatzeak arrazoi bat gehiago ematen

zidan. «Hi ere hemen?» itaunaren harridurari beste itaun baten harrotasunez erantzungo nion: «Nongoa nauk, ba?».

Menditik oinez errepidera jaitasi, Autzaganan autobusa hartu, eta neure kautan ilusioa kabitzen ez zitzaidala, Gernikara heldu nintzenean, hain herri handian eta halako jendetzan murgiltzea nire mundutiko isolamendu ez hain gogozko harentzat hordimena izan zen. Gorozikako ezagun batzuen artean sartu nintzen, eta gogoan daukat zelan, arkupe batzuetan, entzun nuen: «Horixe duk Azpillaga». Hau orduko Bizkaiko txapelduna zen, eta ikaragarri txokatu zitzaidan halako mutil zatia -Azpillaga planta itzeleko gizasemea izan da beti- zapatak ortozik zituela ikustea, alkandora zuriarekin. Zapatak nasai samarrak izan arren, haren oinek beldur gabe zapaltzen zuten zorua, eta atzerik hara, oso hurretik, begien ahalmen guztiekin obserbatu nituen haren pausakera eta gorpuzkera, ezker-eskuin lagunez aldamedua bera. Praka-barrenen eta zapata beltzen bitartean, oinen zurtasun txatalak eta tarteka orkatila txonpoak ageri zitzaizkion, eta pentsatzen nuen: «Nongoa ote duk hau?». Banekien, Markinatik harago, Berriatua zeritzon herri batekoa zela, baina ni, Trabatutik harantz, Iruzubietaraino bakarrik pasatuko nintzen pare bat urte geroago, seminariotik egindako eskapaldi batean, motordun lagun batekin, zeinak, Ameriketara joana zitzaion anaia baten motorra seminarioan edukitzen uztea lortu baitzuen.

Ez daukat gogoan finalerdi hartan Azpillaga kantari ala entzule egon zen. Beharbada, txapeldun lez, finalera zuzen zihoan. Ez dakit, eta jakiten erraz nuke, bai xehetasun hau, bai kondaira honetan agertuko diren beste hamaika, baina nire helburua ez da egia gertatua, egia gogoratua baizik. Oroimenean gelditu zaidana eta zaidan moduan, aldrebestua bada ere. Azpillagak Gernikan kantatu bazuen, haren zapata oinutsek (hau ez daiteke oroimenak sortutako egia izan) denporarekin beste guztia alboratu zuten.

Badakit Lopategik kantatu zuela, gero Bilbon txapeldun izango baitzen. Aurreko urte bitan edo, eskualdeko lehen saioan kanporatua izan zen, eta inork ez zion haren izenari federik ematen, baina urte hartan eskualde, finalerdi eta final, dena aurrean eroan zuen. Lopategirekin batera, Arregi «Altzu», Ibarzabal «Buzterri», Deunoro Sardui eta beste batzuk izango ziren. Mugartegik ere ez daukat gogoan kantatu zuen ala hura ere finalerako zen, aurreko urteko bigarren lez. Dakidana da urte bi lehenagoko zezen-plazako finalean baino apur bat gaiago nintzela bat-bateko bertsoa ulertzeko.

Beharbada, Gernikako gomuta hartan, saio bat baino gehiago gurutzatzen zaizkit oroimenean, nire irudimenak behin goitik behera ikusten baitu, Juntetxe aldetik beheko anfiteatrora begira banengo lez,

behin udaletxeko plazatik balkoira. Saio berean behetik gora edo alderantziz mugitu ez banintzen (zitekeena hori ere, orduan geldi egoteko baino ikusmin biziagoa baineukan), saio bat baino gehiago nahastu dira nire Gernikako erretratuan.

Bertsolari guztiekiko miresmen orokorraren barruan (orduan ez neukan buruari helduta egon beharrik, hasi eta amaitzeaz beste balio batzuei begiratzen hasita bainengoen), Lopategiren bertsokera deigarri egin zitzaidan. Gauzak ezberdin eta apur bat txokatzeko moduan esaten zituen. Ondo ulertzen zitzaion, ideiak argi adierazten zituen, bertsolaritzaren «misterioa» haren ahoan ia ulergarri (desmitifikatua, beraz) ikusten nuen, eta erara zetorreanean, oso neure egiten nuen berotasun bat sumatzen zitzaion, batez ere abertzaletasunezko puntadetan. Orduko entzulea ere, azpi-azpian, sentipen erreprimitu harexen indarrak zerabilen bertsolarien atzetik. Artean, karreran aurrera nindoan eta pentsa nezakeen: «Neuk ezingo ote nitek horrela kantatu?». Apaiz-bertsolari izateari, pentsatu izan banu, kontradikzioa barik bultzagarri bikoitza iritziko nion, baina orduan Lopategiren antzera kantatzeko ahalik ez nuen irudikatzen, ez ausartzen ez nintzelako, otu ere egin ez zitzaidalako baizik.

TRABAKUKO SANJOANETAN

Hirugarren saioa abadetzan entzungo nuen. Mallabiko San Joan auzoan, Trabakua azpian. Meza ondoren, Gizaburuagako hiru mutil eta ni, bi motorretan, han goaz Lasarte eta Agirre entzutera. Ez daukat gogoan nolako saioa egin zuten plazan, edo beharbada, ez ginen garaiz iritsi saioa entzutera, edo entzun bagenuen, ez zitzaidan gogoan geratu. Bai, oster, oso gogoan daukat mahaian eserita egin zutena, ni euren aurrez aurre. Ez dago esaterik, Gizaburuagatik Trabakura bidean, nire motorrak nolako poza zeraman eta saioa zein adi eta zirrarez entzun nuen. Artean, banuen bertsolaritzaz informazio handia, eta Bizkaiko txapelketetako hiru-lau saio ere entzuna nintzen, baina hain aurrez eta hurretik entzuten nuen lehen saioa Lasarte eta Agirrerena izan zen. Gero, han-hemen hasiko nintzen saioak entzuten, baita kantatzen ere, eta epaimahaiko egiteko gonbita ere onartu nuen, baina oso ezberdina da entzule eta epaile izatea. Gezurra badirudi ere, epailearentzat zaila da bertsoa ondo entzutea.

Nire orduko burua nahiko bitxi atzematen dut, entzule izan aurretik bertsolari «famatua» bainintzen. Famatua, ez hainbeste bertsolariagatik, apaizagatik baizik. Sotanadun bat plaza agerian eta erromeria giroan kantuz ikustea, lan badaezpadako eta lotsagabe samar batean, euskaldunen begi beldurtuentzat ezuste gogorregia zen. Meza santuan sermoilari ikusi berri zuten apaiz hura bera, plazan bertsolari, auskalo nolako gauzak

esaten! Ze nik orduan, zuzen ustekoak aldrebes kantatzen trebeago izanik, pentsa hasieratik oker hartuak nola burutuko nituen.

KANALAKO MEZA BERRIA

Urtebete apaiz neramala, nire lagun Josu Naberanen meza berria zen Kanalan. Orduan, asma zitekeen apaizik frankistena zegoen Arteagan parroko. Artean, mezak latinetik ama-hizkuntzetara pasatzen hasiak ziren, eta Naberanek euskaraz egingo zuela jakinarazi zion parrokoari. Erantzuna, han ez zuela euskarazko mezarik inork emango, bera parroko zeino. Orduan Naberanek erabaki zuen bere meza berria Kanalara eramatea, hemengo apaizarekin hitz eginda. Espektazio itzela sortu zen herrian eta inguruan. Eta beldur guztien gainetik, jendetza handia batu zen, eta guardia zibilak ere ez gutxi.

Meza osteko ospakizunean, aurreku, dantza eta gisako ekitaldien ondoren, Abel Muniategik eta biok kantatuko genuen. Oholtzako eskaileran gora gindoazela, albo batean zegoen andre-multzo batetik entzun nuen: «Ene! Berriz ere meza al dugu?». Sotanadun bat igotzen ikusi baitzuten. Ez zegoen dudarik egun trinko eta tentso haren barruko ezuste bat gehiago izan zela apaiz bat bertsoan ikustea. Handik urteetara, norbaitek egun hartako argazkiak eskuratu zizkidanetik (sotana galantez ageri naiz, alkandoraren lepo zuria gainerantz aterata), neure bizitzako dokumenturik maiteenetako bati begiratu ahal diot.

GIZABURUAGAKO DEBUTA

Pare bat hilabete lehenago, 1966ko San Isidro egunean, Gizaburuagako neure parrokia-herrian egina nuen debuta, bertsolari bezala. San Isidro egun handia zen orduan. Eta programan ezuste bitxi bat agertu zen: «Bertsolariak: Abel Muniategi eta Xabier Amuriza». Bazen aurretik zeresana, baita ikusmina ere. Eguna hurreratu ahala, banerabilen larritasun puntu bat, baina askoz handiagoa zen nire irrika eta unea heltzeko gogo. Banitatea esango nuke, edo herriaren ederra irabazi nahia, baldin garai hartan nire apaiz-jarduna zintzoegia eta gardenegia izan ez balitz, hain apasionanteak ziren beste hainbat arlotan.

Ostatuz nengoen tabernako balkoitik kantuan hasi ginenean, isiltasun totala zabaldu zen. Entzuleak elizan baino adiago nabari nituen. Amaitu zenean, erdi txantxaz, erdi benetan, denek esan nahi ziguten zerbait. Kontrakoak kontra edo azpijanean, beti bezala. «Hori laster hasiko duk neskatan ere». Askok, gehienek, erreakzio pozkorra izan zuten. Jendea

mezu lurperatuen irrikaz zegoen. Iluntzean, jaia amaiturik, apaizetxeko sukalde zaharrea bakarrik aurkitu nintzenean, ezin izan nuen ekidin egunaren pozera gauaren tristura eror zedin.

SOTANARI AGUR

Sotanarekin pare bat urte egin nituen. Nahiz eta aldatzeko aukera dagoeneko irekia izan, batzuek ez genuen inolako presarik hartu, jendeak ez zezan gure errebeldia bat egin sotana jaurtitzeko gogoarekin. Gure borroka indar interesatuek egotzi nahi ziguten «gona kontua» baino askoz zabalago eta sakonagoa zen, eta ez geunden geure jokabidea, «salapen profetikoa» esan zitekeena, zirkunstantzia friboloekin nahasteko. Noizbait, hala ere, iritsi zen erabaki-eguna. 1967ko ekain ingurua izango zen. Gizaburuagan ohitura zen gazteriak urtean gatzatu-jan bat egitea, herriko baserririk urrunenean, Urrusola izenekoan. Gero handik Nabarnizera, hemendik iluntzean Aulestira, gau nahiko aurreratuan amaituko zen itzulia. Mendiz mendi eta erromeria giroan ibili behar zenez gero, pentsatu nuen: «Hauxe duk egun aproposa herrian eta inguruan sotana barik agertzeko».

Igandeko azken mezaren ondoren, abiatzeko zain zeuden neska-mutilen aurrera, apaizetxetik «prakadun» agertu nintzenean, begi guztiak noraezean hauteman nituen, neskenak batez ere. Goitik behera eta behetik gora erreparatzen ninduten, matrailak gorri neuzkan, lotsaz, baina freskura batzuei jareinez libratu nintzen lehen kolpetik. Urrusola oso aparte zegoenez, Gizaburuagara bakan jaisten ziren. Etxeko gizonak bakarrik ezagutzen ninduen. Beste etxeok Nabarnizerantz joera gehiago zeukaten. Etxekoandreak harrera eskuzabala egin zigun, pare bat alabak mahaia atontzen zihardutela.

- Ondo etorri al zarete? -andreak, eta gure arteko mutil batek:
- Etorriko ez ginen, ba, abadea ere geurekin genuela?
- Abadea? Abadea? -airean gelditu zen Urrusolako andrea. Taldeko ezezagun bakartzat identifikatu ninduenean, hots egin zuen:
- Hau ez da izango Gizaburuko abadea baina! -Atartea burrunbatzeko moduko barre-algaran, baietz ulertu behar izan zuen-. Jesus Maria! Hau da orduan gure abade famatu hori!

Arratsaldean, gatzatua belarrietatik zerigula, Nabarnizeranzko bide luzean gindoazen. Herritik oraindik urrun samar, bazen «Kanteretakoa» esaten zioten baserri bat, non andre bat agertu baitzen etxe aurrera, txakurra isilarazteko aitzakian, zer prozesio zetorren ikustera. Nik solasa eman nion apropos, eta batek esan zion:

- Gizaburuagan honelakoxe baserritarrak dauzkagu.
- Hori baserritarra? -hots egin zuen nigatik, barre gordinez.
- Eta abadea dela esango balizute? -beste batek.
- Hori abadea? Leku onean gure fedea!
- Hauxe da, ba, Gizaburuagako abadea.
- Horri konfesatuz, bekatuak barkatzekoak badira, Jainkoa ez duk gutxi zuritu!

Kostatu zitzaion andreari abadea nintzela sinestea, baina azkenean aitortu zuen:

- Banengoen, ba, ni esku guriegiak zeuzkala!

Gizaburuagako neska-mutilek txizak eta besteak egin zituzten harrobietako etxe haren aurrean. Oraintxe ere, hainbeste urteren ondoren, ibilera hura solasgai izaten da, eta batzuek neuk baino hobeto gogoratzen dituzte xehetasunak. Gero, Nabarnizen eta Aulestin ere, aire berdinean jarraitu zuen egunak, eta nire sotana beltzak despedida animosoa izan zuen.

SANTA EUFEMIAN, ABADE PRAKADUN

Ez zen, hala ere, hura izan sotana gabe estreinatzen nintzen lehenengoa. Aurreko urteko irailaren 16an, Gizaburuagako mutil gazte talde batek, urtero bezala, Santa Eufemiara oinez joateko plana egin zuen, eta neu ere tartean sartu nintzen. Herritik sotana irten nintzen, baina, azken baserriak mendirantz pasatakoan, sotana motxilan sartu nuen. Gona oihaltzu haiekin ez zegoen mendian sano korritzerik. Ibilera animosoa. Eguerdian, Santa Eufemiako zelaira heldu ginenean, laster zabaldu zen berria. «Gizaburuagako abadea sotana barik dabil hor!». Ez zegoen nobedadearen morboa saihesterik, ezta zenbait begirada gogor biguntzerik ere. Zelaitik tontorreko ermitara, harmailadi luzea, estua eta oso erripea dago, eta goranzkoak eta beheranzkoak ondo gurutzatzea ez da erraza. Goiko jira eginik, beherantz gentozen. Erdi inguruan, beste askoren artean, hiru-lau emakume nahiko adineko zetozen, arnasa kostata zekartela. Hurreratu ginenean, batek, aurpegia beteko ezustean, hots egin zuen:

- Ene! Gizaburuagako abadea prakekin!
- Zer nahi zenuen, ba? -nik-. Ezer barik etortzea?
- Jeesus! Horixe ere ikustekoa litzateke.

Gutxi gorabehera, tonu horretantxe igaro nuen eguna. Aulestiko orduko parrokoa Don Emilio Kortabitarte zen, nik abadetzan eta bizi guztian

tratatu dudan gizonik maiteenetakoa. Apaiz gazte batzuen jokabide kontestataria begi onez eta pozik ikusten zuen, baina urratsak herritarrek ulertzeko modukoak izateari garrantzi handia ematen zion, eta esan zidan:

- Hi! Herrira jaisteko, sotana jantziko duk, eztuk?
- Ez nazazu ridikulura behartu -erantzun nion-. Nola nahi duzu, goian denek ikusi nautelarik, hor behera sotana zimurtua tatarrez dudala jaistea?
- Ba, nire aldetik, debekatua duk Aulestiko kalea sotana barik zapaltzea. Nik uste diat gaurko nahikoa egin duala mendian horrela agertzeaz.
- Lasai, Don Emilio! Ez daukat Aulestitik bueltan joateko asmorik. Menditik itzuliko naiz.

Iluntzean, neu bakarrik abiatu nintzen mendiz mendi, motxila bizkarrean eta tristura errebelde bat ariman. Lasterbide bat hartu behar nuen, gaua gainera etorriko ez bazen, baina mendi haiek haitzezkoak eta txarakatsuak direnez gero, galdu egin nintzen. Gaua aurrera zihoan, eta argi baten orientaziora, prakak ederki urraturik iritsi nintzen noizbait Angiz auzora, nondik oraindik lau bat kilometro falta baitziren Gizaburuagara. Eupada egin nuen, bonbilla ahul bat piztu zen, eta:

- Hara! Gizaburuagako abadea?
- Topatu ezinik harako bidea!
- Zer gertatzen da? Nondik dator berori ordu honetan?
- Santa Eufemiatik, hortxe goiak behera.
- Txaraka horretatik? Hor ez dabil basurderik ere!
- Eskerrak!

Lehendik nahiko kili-kolo banentorren, hankak apurtuta sartu nintzen apaizetxean. Aulestitik etorri, freskoago iritsiko nintzen, noski, baita alegreago ere, baina nire asmoa ez zen oraindik sotana behin betiko uztea.

ZAHATOTIK MEZA

Santa Eufemiako ibilerak hango meza baten gomuta dakarkit. Eskualdeko gazte talde batek egun-pasa bat egin nahi zuten Santa Eufemian. Ohikoa zen orduko Herri Gaztedi eta antzeko taldeek mendi-egunak antolatzea, euren gogoetak eta antolakuntzak burutzeko, kaleko begi zelatarietatik urrun. Neuri eskatu zidaten ermitan meza emateko, eta bide batez, egunaren animatzaile izateko. Tontorrera heldu ginen, ermita ireki zuten, eta mezako ardoa eta ostiak falta. Ermitako giltzaren eta baimenaren ardura hartu zuenari ez zitzaion bururatu gai sakramentalak ekartzetik.

- Orain zer egingo dugu? -hasi ziren galdezka.
- Nahi baduzue -erantzun nien-, nik emango dut meza geure ogi-ardoekin. Ondo baderitzozue.
- Meza-emaileak hori badio, guk zer esango dugu, ba?

Zahatetik kalizara ardoa eta motxilatik aldarera ogia, halaxe burutu zen hango meza. Ez kezka gabe hasieran, baina gazteak eta aurrerazaleak izanik, laster onartu zituzten erabakiaren arrazoiak. «Jesukristok ere ez al zituen mahaiari zeuden ogi-ardo arruntak erabili?». Zuzenbide kanonikoan edo liturgia ofizialean larria izan zitekeen transgresioa besteak baino meza zintzoagoa gertatu zen.

AIZARNAN BEHIN

Nire apaizgoa, guztira ere, ez zen luzea izan, jardunean behintzat, lau urte burutu aurretik preso bainengoen. Garai hartan, behin bakarrik kantatu nuen Gipuzkoan. Aizarnan. Bizkaiko eta Gipuzkoako apaizok, eta neurri batean, Euskal Herri guztikoek, Loiolan jardunaldi batzuk antolatu genituen, Euskal Herria, euskal Eliza eta euskal apaizen eginbeharrak gai zirela. Bazkalondo eta aisialdietan, bertsoan ere egiten genuen, bai baitziren antza baino gehiago ematen zioten apaiz batzuk, batez ere Joxe Agirre izeneko bat, orduan Alkizan apaiz zegoena. Mikel Atxaga tartean zen, orduan Aizarnan apaiz zegoena, eta berak proposatu zigun Aizarnako festetan kantatzea. Halaxe egin genuen balkoi batetik, Aizarnako plazan.

Handik egun batzuetara, saio hura, edo zati luze samar bat, Zeruko Argia-n argitaratu zela esan zidatenean, ikaratu nintzen. «Nola iritsi gaituk aldizkari bateraino, lagun giroan eta erdi jolasean hasita?». Ikara handia eman zidan, zer bertso modu agertuko ote zen. Gero, aldizkarian bertan irakurri nituenean, ez zitzaizkidan hain eskasak begitandu, eta lasaitu ederra hartu nuen. Saio hartan, bi bertsolariok sotanaz geunden. Aizarnarrek zer irudipen hartu zuten ez dakit, baina bazen han apaiz adineko bat, «erretore zaharra» esaten ziotena, aldameneko balkoitik errezelo handiz begiratzen ziguna.

Saio hartako argazkiak ere badirela esango nuke. Sotanaz egin nituen plazetatik oso argazki gutxi daukat, tamalez. Hain gabe ere, abadetzakorik ez daukat askorik, baina bertsoetakoak bitxiak dira. Kanalako meza berrikoaz gainera, Zornotzako Berna auzokoa daukat beste bat, orain urte batzuk eskuratua. Auzo horretan sarri izan nintzen bertsoan, eta behin hango neska batek diost:

- Gurean badago zure argazki bat, Bernako plazan sotana eta guzti kantatzen zaudena.

- A, bai? Eta orain arte esan gabe eduki nauzu? Kopia bat derrigor atera behar didazu, ze sasoi hartako argazkirik ez daukat ia bat ere.

LEHEN SAIO PRAKADUNA

Sotanagabetzea aldakuntza ahantzezina izan bazen, prakadun egin nuen lehen saioa betiko itsatsia geldituko zitzaidan. «Zatika» deitzen zioten taxista batek gonbita egin zidan Lekeition kantatzeko, txoferren jaian, San Kristobal egunean. Baietz esan nion, ez kezka gabe. Artean, herri txikietan eta auzoetan kantatua nintzen, baina Lekeitio putzu handia zen, bertan deneriko arrainak zeudela. Hasi hango apaizengandik (orduak mordoa) eta beste sektore influente guztietara, banekien «Gizaburuagako abadea» izen kondentua zela Lekeition, nahiz eta beste maila batzuetan, gazte artean batez ere, estimazio handia eduki. Erronka bat zen, ez hainbeste bertsolari bezala, horretan ez baineukan pretentsio handirik, abadetzako jokaera guztiz kontzienteki askatzaileagatik baizik. Bertsolaritzak nire konpromisoaren zentzua argiagotu, dudagabetu egiten zuen. Lekeitioko saioari garrantzi handia eman nion motibo askorengatik. Ez dakit txoferrei eta han batu zen entzuleria handiari zer inpresio egin zien apaiz «prakadun» bat bertsotan ikusteak, baina niretzat oso barnetasun intentsoko eguna izan zen.

II. ITXIPEKO GAZTAROA

SEMINARIOKO ERRONKA BERTSOTAN

Pare bat urte atzerago jota, karrerako azken aurreko kurtsuan nenbilen. Azken kurtsoko lagun bati normala baino lehenago ordenatua izateko baimena eman zioten, gaixotasun larrian zeukan aitak apaiz eginda ikusi ahal zezan. Sukaldeak ohiko arrantxotik zeozer bereziaz gonbidatu gintuen, eta apaiz berriaren lagunek, zoriontzeko, jai xume bat antolatu zuten bazkalondoan. Ekitaldi haren barruan, neuk ere bertso batzuk eskaintzea pentsatua nuen, isilean.

Teologiako ikasle-lagunen eta, batez ere, irakasle eta nagusien aurrean, bertso batzuk kantatzera nindoala, euskal nortasunaren desafio guztia neraman. Formalki inork ez zuen ezer objektatu, lagun bati apaizgintzaren zorion ebanjelikoak ematea besterik ez baitzen, baina, euskaraz eta bertsotan izanik, nire aldartea, pitin bat harroaz gainera, mendekatia ere bazen, entzuleria ofizialistaren abegia euskaltasunaren kontrakoa zela jakinik. Oholtzako lau-bost mailak igotzen niharduela, atzetik norbait sumatu nuen. Abel Muniategi zen.

- Hik zer egin behar duk? -galdetu nion.
- Bertsoak kantatu -erantzun zuen.
- Neu ere horretantxe natorrek, ba!
- Elkarrekin kantatuko diagu.

Batzuen txalo beroz eta askoren begirada zeharrez, hanpaturik jaitsi ginen oholtzatik, neu behintzat. Hura bere mahaira eta ni neurera banatu ginenean, zurtz eginda eseri nintzen. Jantokiko irteeran itxaron eta, pasillo luzean tropelean gindoazela, esan nion:

- Gu nola bizi gaituk elkarren ondoan, elkarren berri jakin gabe?
- Ez zekiat. Orain bazekiagu -berak.
- Zergatik ez diagu elkarrekin zerbait egiten?
- Ni bertsotarako animosoago negok errezurako baino.

ISILPEKO BERTSO-ESKOLA

Hantxe hasi zen nire bertsolaritzako aldirik gogotsuen eta xarmantenetakoa. Biontzat oso langintza gogozkoa izanez gainera, seminarioko itxituratik saihebidetarik ematen zigun. Baina nola lortu hango ordutegi eta kontrol zorrotza saihestea? Afalostean, ordu laurden bateko solas ordua izaten zen. Hamarrak laurden gutxiagotan, eguneko azken elizakoa, zazpigarrena: kontzientzi azterketa eta zenbait errezu. Ondoren, isiltasun osoan, bakoitza bere logelara. Garbitasunak eta gainerako bakar-zereginak buruturik, hamaiketan argi guztiek itzalita egon behar zuten. Afaloste huraxe zen guretzat ihesbiderik onena. Eraikinak soto ikaragarriak zeuzkan, dena zutabe, zokondo eta gelatzar. Eta alferreko gune hautsezatu ugari. Tabike haiek helburu pentsatuz baino areago, bolketera eginak ziruditen. Etxe azpi hartan gauez ez zebilen inor, edo ez zuen ibili behar. Gauerdi aldera, etxe guztia itzalita zegoen. Soto zikinik erromantiko haietan gau gozatsuak igaro genituen, amaitzeko presarik, ez kezkarik gabe. Baina gero nola igo logetara, ilunetan eta inorekin topo egin gabe?

Behin, gure zoko-gelako atea ireki zen, eta maiordomoa agertu zitzaigun, bera ere apaiza. Ez dakit nork hartu zuen susto handiagoa, guk ala berak. «¿Qué haceis aquí?». Hark ez zeukan apaizgaion bizimoduan zerikusi diziplinarrik, baina biharamunean, gure prefektu nagusiak, Don Jose Maria Iurretagoienak, dei egin zigun, sotoan eta ezordu hartan zer egiten genuen kargu hartzeko. Garbi esplikatzea erabaki genuen.

- Begira, jauna! Berorrek badaki guk zer zaletasun daukagun. Lehengo eguneko jantokiko saioa polita izan zen, ezta? Ba, guk jardun hori landu egin gura dugu, eta beste aukerarik aurkitu ezin dugunez gero, loa sakrifikatzen ari gara. Inori ez diogu txarrik egiten. Gauza on bat garatuz, zer hoben egiten dugu?

Prefektu nagusia, «Iru» esaten geniona, diziplina zorrotzaren eta obedientzia itsuaren adiktoa zen. Baina euskalduna (zarauztarra) eta gerran ere ibilia izanik, bazuen hondar sentimental bat, euskara lantzea zuzenki gaitzestea eragozten ziona. Azken batez, bihar-etziko eginkizun pastoralak duinkiago betetzeko prestatzen ari ginen. Guk hortik enfokatzen genuen guztia. Ahalegindu zen gu konbentzitzen oso diskrezio handiz eta ez «hain sutuki» jarrai genezan. Guretzat baietz esatea erraza izan zen. Diziplina komunitarioaren barruan moldatuko ginela beti. Gaueko elizakoa ere saltatzen genuela susmatu izan balu!

«Iru»-rekiko itun partikular honen ondoren, seminarioko tokirik solemneena begiztatu genuen. «Hementxe bai inori ez zaiola bururatuko

egon gaitzkeenik!». Eraikin erraldoiak hiru atal ondo markatu zeuzkan, lau errotanda nabariren artean. Ezker, filosofoen komunitatea. Eskuin, teologoena. Eta erdian, irakasleen gelak, nagusien logelak, bibliotekak eta gisako lokal garrantzitsuak. Bigarren solairuan, aurrealdera emanaz, errektorearen bulegoa eta logela zeuden alderdi batean («El Señor Rector», ateburuan), eta bestean, gotzainaren egongela eta logela. Hemen ere hizki maiestosak ateburuan. Atzealdean, igogailua eta, honen ezker-eskuin, gela txiki bi zeuden, biak hutsik, eta ez dakit zergatik, giltza gabe. Solairu hau seminario guztiko printzipala zen, non errektorea bakarrik bizi baitzen, gotzaina oso gutxitan etortzen baitzen. Eta zetorreanean, ez zen, ez, disimuluan ibiliko. Igogailuan nagusiak bakarrik ibil zitezkeen. Bigarren solairu inponentean, beraz, errektorea zen biztanle bakarra. Pasillo handia, teologiatik filosofiara eta alderantziz, zeharka zitezkeen, motibo «oso justifikatua» bazen, baina erdian ezin zen ezertan geratu. Pentsatu genuen: «Atzeko gelatxo horietako batean sartzen bagara, ez gaitik aurkituko Ofizio Santuak ere». Sartu ginen, eta itzel! Igogailua abiatzen zenean -burrundara galantean!-, edo ezker-eskuinetako ate hotsen bat entzuten genuenean, argia itzali eta geldu. Kontraleihoak zorrotz itxiko genituen, eta argi-besoa ia paparreraino okertu, leihoz kanpotik argitasunik suma ez zedin. Errektorea ordu jakinean igotzen zen, astrapala gupidagabea, batez ere marrantaturik zebilenean. Mahai hots, komun hots, ohe hots, haren lo aurreko urrats guztiak sumatzen genituen pasilloaz beste aldetik, baita zurrungak ere ondoren. Hark ere bera bakarrik zebilela uste! Gure errektorea, Gurpide gotzain integrista bezain okerraren menpeko itsua eta zurruna izanez gainera, ez zen batere euskaltzalea, orduan behintzat. Geure ekitaldia amaitutakoan, sototik baino askoz hurrago genituen logelak, nik solairu berean, hain zuzen.

Denbora batera, gela hura erabiltzeari utzi genion, aukera tentagarriago baten alde. Afalondoko jolasalditik eguneko azken otoitzaldira deitzen zutenean, gu kanpoan geratuko ginen. Komunitate osoa bere geletara banatzen zenean, guk atze parteko leiho guztiak garbi-garbi ikusten genituen, baina eurek, kanporantz, ilunpea besterik ez zeukaten. Eta ilunpe hartan inork ez zuen egon behar. Beraz, ziur zeuden inork ez zituela ikusten. Guk ere kontu handia izango genuen ezer ez adierazten, baina hamaika gauza xeble obsebatu genuen, bertsotarako gaia ematen ziguna, batez ere bakartasunaren kontzientzian, bakoitzak bere tximinokeriei ematen zienean. Apaizgai gazte baten lotara aurreko intimitateek sekuentzia bitxiak sortzen dituzte.

Hamaikak inguruan, argiak apurka-apurka itzaliz joango ziren, eta seminario osoa ilundutakoan, gure indiziplinak nokturnitatearen bihurrikeria guztia hartuko zuen. Hain zen liluragarria seminarioko espiritu erabat transgredituaren bizipena, ezen ez baikenuen bat ere presarik

hartzen erretiratzeko. Gauerdia, ordu batak, ordu biak ... Biharamuneko meza-meditazioek hornituko zuten gaueko gabezia. Ni horretan harrapatuago nengoen, meza kantatua baldin bazen, koru txikikoa eta gregorianista bainintzen, baina Abel Muniategik, bertsotan hasi ginenetik, ez dut uste mezaren kolorerik ere ikusi zuenik. Gosarira akuditu beharra zegoen, bakoitzak mahai jakina baitzuen, baina hura ere ederki etortzen zen, gau-pasa sikua eginda.

Nola sartzen ginen ezordu haietan? Elizak bazuen albo-eskailera bat kanpora, sakristauak ondo itxiko zuena, baina bazuen leiho bat ere ondoan, kanpotik harrapatzeko modukoa. Guk itxita bezala lagako genuen, baina krisketa jiratu gabe. Ondo begiratu gero, igar zitekeen, baina sakristauak ez zeukan hainbesteko maleziarik. Geure orduan, kanpotik kontuz-kontuz sakatu, leihoa ireki, eta handik sartzen ginen elizara, eta hemendik, Txit Santuaren argitxoaren laguntzaz («barkaiezu, Jauna, ez baitakite zer dagiten»), eta zokoetan muturra kontuz luzatuz, onez iritsiko ginen, begiak itxita ere aurkituko genuen logelara. Inoiz, haizeak eraginda edo, leihoa zerbait irekiko zen, eta sakristauak, geure ikaskidea bera, total itxiko zuen. «Oskua! Orain nondik sartu behar diagu?». Beste hainbat leihotako batetik, sotoko labirintora sartzen ginen, eta handik, noizbait, logelara, ez ikara puntuak utzi gabe. Labirintoa ona da galtzeko, baina bai inork ikusi gabe ibiltzeko ere.

Zer egiten genuen? Lehenik eta behin, nekez izango da guk baino maitatuago izandako bertso-eskolarik, egunero aritzen baikin, eta inoiz, egunean birritan edo gehiagotan. Edonoiz geunden erne, arauzko eginkizunak saltatu eta geureari ekiteko. Ekite horretan, folioak oinez beteko genituen, errimatzeke ahalbide bila. Gehienetan laukoteak, gure ohiko bertsoak lau puntukoak zirelako. Hitzak kategoria gramatikalen kontzientzia gabe sailkatzen genituen. *Jatorra, satorra, gogorra, motorra*. «Satorra», adibidez, betiko itsatsita geldituko zitzaidan, gairik gehienetan hitz hori egokitu ezinik ibiltzen ginelako. Oso gero konturatuko nintzen zer aplikazio ezberdinekoak diren izenak, izenordainak, adjektiboak, aditzak ... *Hiztegi errimatua*. Oin-sortak pilatuz gainera -gehienak alferrik, nik uste-, ofizioko gaiak ipini eta kanta eta kanta ekiten genion, ez beti jarraian, nahi baino geldialdi luzeagoetan aurrera nola jarraitu asmatu ezinik baizik. Errimaren garrantziaz ohartu ginen, klabe handi bat izan zitekeela ere susmatu genuen, baina ez genekien forma ematen. Buruz genekizkien ehunka bertsoen iruzkinak ere egingo genituen, ez hainbeste ezertarako metodo bezala, horixe gustatzen zitzaigulako baizik. Bertsoen inguruan, geure euskal munduko hamaika kontu jorratuko genituen, pertsonaiak, pasadizoak, idazleak, eta gai politikoak ere bai. Karreran aurrera gindoazela, kultura orokorrean nahiko eskolatuak izan arren, gure

bertso-eskola gautarra informala eta primarioa zen. Gurea «ekin eta jarrai» zen. Ilusioaren metodoa.

Gerora, lagun bat edo beste ere gehitzen zitzaigun aldizka, batez ere Anjel Ugarteburu berriatuarra eta Jose Mari Irazola elorriarra. Hauek entzule etorri ohi ziren, gaiak jartzen, balorapenak ematen, eta inoiz kantari ere bai. Bertsoaren xarman eta euskararen kontzientzian, irla zoragarriak sortzen genituen, lantzean horma zahar baten kontra. Behin aipatu Irazolak Abeli puntu hau jarri zion:

Kukuak jazten ditu
kukuaren prakak

Eta Abelek jarraitu:

Haietan sartutzeko
hantxe ditu hankak.

Hain barregura handia eman zigun ze, hortxe amaitu zen dena. Gero, gaineke egunetan, hamaika bider galdetuko zuten Irazolak eta Ugarteburuk, oraindik barreka:

- Zer? Kukuak topatu ote ditik praketan sartzeko hankak?

Neuk ere orduantxe kantatuko nuen Abelek hain gogoan hartu zuen «Iru»-ri buruzko bertsoa. Don Jose Maria Iruretagoiena gure nagusietako bat zen, eta jagole arriskutsua. Gerran ezker eskuko bi hatz galdu zituen eta hiru gelditzen. Erretore-ordea zen, eta beraz, Bizkaiko hierarkian, guretzat hirugarrena: gotzaina, erretorea, erretore-ordea. Eta «Iru» esaten genion. Orduan euskaraz hatxerik ezagutzen ez genuenez, honakoa izan zen bertsoa:

Bere izena Iru dauka ta
iru atzamar gelditu
Bizkaian barriz irugarrentzat
bera dute elejitu.
Orra or bada iru iruko
Iru bategan kabitu!
Milagro ez bada, arrautzak ere
irukotxak bear ditu.

Urtean behin, «afari hotza» izenekoa egiten zen, bai Filosofiako, bai Teologiako jantokian. Menu berezia jartzen ziguten, ardo eta guzti. Ez

beste mundukoa, baina zeozer diferentea, eta asetzeko beste izatea nahikoa zen orduan gure haginak emozionatzeko. Afalostea ikasleek banan edo taldeka prestaturiko sorpresaz betea izaten zen, parodiak, txisteak, kantak, antzerki txikiak... Edozer, baina dena umorezkoa eta ez gutxitan satirikoa, seminarioko bizimoduaz eta pertsonaiez. Afari hartan nagusi guztiak han izango ziren gurekin afaltzen, erretoreagandik azkeneraino. Jakintzat jotzen baitzen edozer onartzeko prest egon behar zutela, azpaizgaiok saiatzen ginen gau bateko adierazpen-askatasunari etekina ateratzen. Dena erderaz, jakina. Abel Muniategik eta biok bertso-saio bat egitea pentsatu genuen komunitate osoaren eta, batez ere, nagusi guztien aurrean, gehienak ez baitziren batere harikoak. Bai harro kantatu ere guk! Gogoan dut bederatziko labur batzuk puntura lez kantatu genituela, eta gero beste zenbait bertso zortziko handian, binango era ohikoan. Apaizgaien artean, euskararekiko begi onak eta begi txarrak nahikoa argi banandurik zeuden, indiferenteak edo oraindik ezertara itzartu gabeak ere baziren baina. Euskaraz zekitenen proportzioa ez zen ehuneko hogeita hamarretik gora izango. Aldekoek poz nabarmena erakusten zuten, baina egun hartan zuriak, gorriak zein baltzek, denek jo behar zuten txalo, eta a zer oilar pareta jaitsi ginen oholtzatik, geure gangarrak ustez ondo erakutsita.

Ikasurtearen azken aldera, azterketen sasoiak arrapalada larriak eragiten zituen ekainean, baina guk ez genion bertsoketari utziko. Hilaren erdi inguruan, seminarioan har nezakeen albisterik okerrenetakoa heldu zitzaidan, Abelek esan zidanean:

- Hi, Jabier! Gauza bat esan behar diat. Uste diat lagun-legeak hiri esatea eskatzen duela. Abadetza utzi egin behar diat.
- Beste barik? -Ez nenkien zer esan, zeharo zurturik.
- Gehiago ez natorrek hona.
- Noiz pentsatu duk hori?
- Aspalditxotik zeukaat erabakia hartuta, baina ez nian desgusturik eman nahi.
- Eta gure bertsogintza?
- Datorren urtean bakarrik ekin beharko diok.
- Hau duk lastima!

Beste urtebetean jarrai zezan arrazoiak iradokitzen ere hasi nintzen, baina laster etsi behar izan nuen. Kasu hartan neu nintzen gerakin errukarria. Hura bazihoan! Nik abadegintza oso hur neukan, hurrengo urtean bertan, eta ez zen konbentziturik ez nengoelako, sinesten bainuen neuk uste bezalako abadeek on handia egin zezaketela Euskal Herrian, baina Abelen erabakiak inbidiatik hur-hurreko tristuran utzi ninduen. Nire gogoak ezin zuen sasoiaren kanpo-mina barne-ordain atseginez ordeztu.

GAZTELANIAZ, LATINEZ, GREKOZ

Pare bat urte urte lehenago, nire lehenengo bertsoak gaztelaniaz izango ziren, bederatzi puntuko laburrean eurak. Bertsoen gaitik, teologiako lehenengo urtea izango zen, «Ecclesia» eta «Sagrada Escritura» suieten irakasleak ageri baitira. Ikasturtearen azkenerantz, arestian aipatu «afari hotza» izeneko jai berezia izaten zen, non bai baitzen halako adierazpen-askatasun onartu bat, abadegaiok geure puntadak eta asaskuak entzunarazteko baliatzen genuena. Dena umore klabean suposatzen zen egintza komunitario hartaz nagusiek ez zeukaten haserrerik edo mendekurik hartzerik. Geurez ezartzen genuen badaezpadako autozentsuraren barruan, batez ere hirurogei ingurutik gora, nahiko kritika lotsabagea garatu zen.

Erdarazko bertsook kantatzea pentsatu nuenean, hogeitaz egin berri nintzen. Gorago aipatu suiet bi horiek izan ziren ikasturteko gogorrenak, batez ere «Ecclesia», zeinaren irakasleak apuntez kargatzera behartzen gintuen, geuk hartu eta geuk multikopista konbatiente batean inprimatu beharrekoak. Azterketak amaituak ziren, estuasunak nolabait pasatuak, eta zorroztasunari korritzen uzteko moduan geunden. Hamaika edo hamabi bertso egin nituen, eta sei hauexek baizik ezin izan ditut gogoratu, eurok ere erdizka batzuk. Hainbeste urteren buruan ez da gutxi, baina badaukat pena, sorta osoa ez gorde izana. Gogoan daukat espetxean, oraindik gomutak hurrago nituela, zelan ahalegindu nintzen bertso haiek gogora ekartzen, eta uste dut gehienbat berreskuratu eta idatzi nituela, baina nork jakin paper hura nora aldendu zen. Ez dakit egun berean ala beste batean, latinez eta grekoz ere kantatu nituen bederatzi puntuko batzuk, baina bertso haien lorratzik ere ez zait geratu. Gaztelaniazko sortaren tonua, garai hartako seminarioen rigorismoan, nahiko gordina eta gangarra da. Horrek esan gura du batzuen errebeldia-sena nahiko aurreratua zela.

Tonu orokorraz gainera, erabiltzen diren berba batzuk nabarmen samarrak dira hango moralitaterako: «prostitución», «casta Maritornes», «partos forzosos», «tricornes» etab. Ez zait ahaztuko handik egun batzuetara mojen eta neskameen (gehienak Ipar Gaztela aldetik ekarritako neskatxoak) aurrean ere kantatu nituenekoa. Noizean film inofentsibo bat ematen ziguten. Behin, damutu zitzairen Grace Kellyren bat ipintzea, komunitate guztia aztoratu baitzuen. Emanaldi haietako batean, han geunden denok aretoa betean. Atzeko goi-oilategian mojen eta neskameen komunitatea esertzen zen, guztiz bereiz, haiek ere zerbait ikusi guran. Proiekzioa hasi eta laster, eten egin zen, maiz gertatzen zen aberia edo zentsurazko mozketak bategatik. Gehienetan, bizkor konpontzen zen akatsa, baina egun hartan luzatzen eta luzatzen zihoan, eta denpora pasagarritzat, txiste-kontalariak eta halako espontaneoak eskatu zituzten, filma berriro

abiatu arte. Aukera aparta ikusi nuen, ondorengo bertsook berriro kantatzeko. Gainera, ez dakit, halako gehienetan gertatzen zenez, komunitate biak, teologoena eta filosofoena, batera ez geunden ere. Kasu horretan filosofoek lehenengoz entzungo zuten, eta arreta txundikorragoz, gazteagoak baitziren.

Garbi daukadana da mojen eta neskameen komunitatea han zegoela goiko oilategiko erdi-iluntasunean, eta hasiz batera, «este cuento que no es de la prostitución» bezalako esakerak eta, ondoren, nagusien izenak hala zirikatzen entzutea nahikoa eskandalu gertatu zen. Gero nagusi batek edo bestek atentzioa eman zidaten. Nik: «¡Pero si los canté ante ustedes en la cena fría y todos aplaudieron!». Hori egia zen, baina suposatzen zen afari hotzeko permisioa ez zela kontestutik haragotzekoa, eta ondo gogoan daukat zirkunstanziek faboratzen zuten inozotasun plantan, oso malezia kontzientea erabili nuela.

Azkenik, bertso hauek erdal metrikari jaramon gutxi egiten diote. Silabak batzuetan euskal erara ebakitzen dira, adibidez, gaztelaniazko «gra-cias», «u-ni-cor-nio» = «gra-si-as», «u-ni-cor-ni-o» egitean. Gaztelaniaz beharrezko diren sinalefak ez dira beti errespetatzen. Erriman ere hitz oxitonoari (azentua azken silaban daroanari) silaba bat gehiago kontatzeko araua ez da betetzen. Esaterako, «cons-ti-tu-ción» oina bost silabakotzat jo behar da. Eta abar. Bederatzi puntuko neurria ez da beti errespetatzen, batzuetan luzeago egiten baita, bosgarrenaren bigarren partean lez. Erriman ere oso gogoan daukat parera ez zetorren «al Abbas Joaquim» hori egokitu guran, zenbat ahalegin egin nuen. Ez nuen konponbiderik aurkitu, baina horixe esan gura nuen, eta dagoen moduan geratu zen. Bertso hauetako arau-haustea garai eta adin hartako transgresio gogoarekin bat zetorren.

ESCUCHEMOS, SEÑORES

1) Escuchemos, señores
de la constitución
este cuento que no es de
la prostitución.

Don Joaquin y Ubieta
¡Ene qué diversión!
son los protagonistas
de esta bella funsión.
Despues de una sesión
de larga discusión
dimos la dezisión
en común votasión
de conferirles gratis
la Extrema Unsión.

2) Don Joaquin y Ubieta
ambos belicosos
no sé cómo nos han
dejado ilesos.

Hasta la multicopia
en partos forzosos
la pobre está de baja
llena de diviesos.
¿Qué se creen esos
calibrados mosos
per se traviesos
per accidens sosos?
¡Nos han dejado derro-
tados los sesos!

3) Las dosientas cuarenta
y onse folias
nos las hemos fagotisao
en seis días.

Hay valientes que dicen:
¡Vaya tonterías!
Pues, a poco nos meten
las postrimerías.
¡Vaya lata nos diste
oh, buen Jeremías
tanto el profeta como
el de las Galias!
Sin vanaglorias
ni melancolías
para da gracias
de tantas glorias
resemos con fervor
tres avemarías.

4) ¿Cómo habremos salido
vivos e incólumes
de días tan fieros y
noches insomnes?
¡Oh, tú, la siempre enjuta
casta Maritornes!
Ten piedad de estos pobres
bípedos implumes.

.....

.....

no dejes impunes
a esos dos tricornes
por amor de tu
Lizaurillo de Tormes.

5) Una virtud sí tuvo
tanto infortunio
que ya no tememos al	Santa Ecclesia
unicornio.	fuelle de grasía
Desde el pasado octubre	néctar y ambrosía
hasta este junio	de la cleresía.
.....	Señor polisía
.....	pido justisia
	al Abbas Joaquim
6) ¡Oh, Virgen y Reina de	en la Caucasia
nuestra galaxia!	téngalo sujeto hasta
¿Quién nos ha propinado	la Parusía.
tal desgrasia?	

Don Joaquin: Don Joaquin Perea, «Ecclesia»-ko irakaslea, geroago «Abbas Joaquim» lez ere aipatzen dena, eman zizkigun buruhauste guztien ordainez.

Ubieta: Don Jose Angel Ubieta, «Sagrada Escritura» eta beste zenbait gaitako irakaslea. Gero elizbarrutiko bikario izango zen eta atxiloketa bat ere jasan behar izan zuen.

Jeremías: Itun zaharreko profeta nagusietako bat, eta izen bereko teologo frantziar bat.

Tricornes: Izatez, gure nagusiek lau adarreko bonatea erabiltzen zuten, erdian borla gorri batekin. Abadegaiok borla gabea, badaezpada ere.

Lizaurillo de Tormes: «Lazarillo de Tormes»-en deformazioa. Gure kurtsoan bazen «Lizaur» abizeneko abadiñar bat, pertsonaia bat, seminarioko zeharbide guztietan ezin trebeagoa, baina ikasteko zaletasuna tamainan zeukana.

Parusia: garaien azkenean gertatuko dela suposatzen den Jesukristoren etorrera loriosa.

SEMINARIOTIK BEDIAKO PLAZARA

Atzera urte bi gorantz eginda, kostatu zitzaidan Abel Muniategik seminariotik alde egitearen nahigabea menperatzen, baina geure bertso-eskolari amai triumfala eman behar genion. San Joan bezperan oporretara gindoazen. Sanjoanak edonon ziren jai, Bedian, adibidez, non nik arreba bat bizi nuen eta dudan. Herri horretako tabernetan lehenago ere inoiz bertso batzuk kantatua nintzen. Abeli esan nion:

- Zergatik ez diagu San Joan egunean Bedian kantatzen?
- Nigatik bai.

Halaxe egin genuen. Oporretan gindoazen, hura betiko, ni itzultzeko, baina joan gindoazen, sorbaldak maletaz eta gogoa pozez kargaturik. Oraintxe ere hamaika aldiz amets egiten dut seminariotik etxerakoaz. Hartu beharreko eta utzi beharreko hainbeste gauza (arropa, liburu, oinetako, jolasgailu) maletan sartzen edo bueltarako behar den tokian gordetzen nabilela, Derioko geltokian orduroko trenak erreskan alde egiten ikusten ditut. Goizean abiatzekotan, azkenean bazkaltzen geratzen naiz, baina pozik. Arratsaldean ere, gauza guztiak atondu aurretik, trenak erreskan joaten jarraitzen dute, iluntzeak harrapatzen nau, inoiz azken trenak eskapatzen dit, eta gau bat gehiago egin behar seminarioan, baina pozez saltoka, etxerabidea gozatzen ari bainaiz. Nire bizitzako bidaiarik zoragarriena seminariotik etxeranzkoa izan da, joaten-joaten, bidea luzatzea atsegirik handiena luzatzea zela. Behin etxera iritsitakoan, atzera-kontua hasiko zen, egunik egun, abiadura azeleratuan, itzulera inebitablea ekarriko zuena. Hau zer zen esan beharrik ez dago, baten batek tristuraren lurpebideak arakatu gura ez baditu.

San Joan bezpera hartan Bediara jo genuen zuzen, eta arrebarenean lo eginda, biharamunean larrosak bezain fresko (negutegikoak baina) agertu ginen plazan, guri-guri, meza nagusian kristau guztiak «nortzuk dira mutil polit horiek» ahapeka jarri ondoren, nire pentsamenduan bederen. Zeri eta zelan ekingo genion ez dakit, baina guretzat arrakasta izan zen, gero tabernaz taberna jarraituko genuela. «Botaiok honi andreak dominaturik bizi dala. Botaiok taberneruari geugaitik aberastu dela. Botaiok tabernerari gauerditik gora gurekin haserretzea alferrik dela. Botaiok honi ea kornetak ezkontzeko martxarik ez dakien jotzen». Eta horrelaxe, ez bertsoa osotzea kosta barik, niri behintzat.

- Hi, Abel! Hik orain neskengana hurreratzea libre daukak.
- Itxaroik apur baten! Pentsatzeko astia behar diat.
- Eta eurak hurreratzen bazaizkik?
- Ez dituk atrebituko.
- Baina atrebitu zitezkek!
- Orduan ikusi egin behar, eskuak poltsikoan sartuta.

ETXANOKO ANDRAMARIAK

Uda harritan, Etxanoko Andramarietan ere kantatu genuen biok, abuztuaren hamabostean. Meza nagusi kantatuan, Ave Maria bereziren batekin, neure oilarkeriatxoak egin ondoren (zintzoak, baina oilarkeriak), Txominen balkoitik neure herriko plazara kantatzeak zirrara mundutarragoa zekarren. Elizako korutik geniharduela, ikusi ezin gintuzten eta saiatzea bekatu izango zuten buru makurrek plazan aurrez eta irribarrez begiratzen ziguten. Eta eskuek txalo jotzen zuten, ahurrak betean. Ez ni haiei, ez eurak niri berbetan ausartzen ez ziren neskek ere (nire umetako «nobiak» eta geroagoko beste amesgai beltzaranak tartean ziren) txalo azeleratuak jotzen zituzten. Ni laster abade egiteko eta Abel abadetzari agur egin berri, ez zen entzuleen gustuko gairik falta. Abelek nire abadetzaren dudak jarriko zuen, eta nik haren mutiltasun libratua salgai ipiniko nuen. Gaia eta pertsonaiak bertan izanik, sekulako arrakasta izan genuen, edo niri behintzat inpresio horixe geratu zitzaidan. Garai afantsu hartako egintzei buruz, oso gaitz egiten zait bereiztea benetan gertatu zena eta gertatua izan zedin desio nuena. Uda hartan ez dakit beste inon kantatuko genuen.

Irailaren azkenean, ni berriro seminariora eta Abel Deustuko Unibertsitatera, Bilboko Alde Zaharreko kale-ostatu ilun batean astea pasatuko zuelarik, bere anaiarekin batera. Iluntasun hari osteko bizitza amesgarri baten berde sundea hartzen nion, hezetasun soila ere izan zitekeena. Seminariora itzulita, lagunentzat eta nagusientzat bertsolari nintzen, eta urtean zehar, komunitateko jai edo ekitaldi berezietan bertsoak kantatuko nituen, baina aurreko urteko bertso-eskola ilusiotsu hura falta zen. Egiten nuena bakarrik egingo nuen, eta bakarrik oso gauza gutxi egiten nekien, Bilboko Verdes Liburu-dendan jiratzen nituen bertso-liburuak irakurri eta berrirakurri besterik. Seminarioko bizimodu arautuan atzera-aurrera, eta zerbaiten edo norbaiten zain egunero pilatzen zen minutu mordoan, teoriarik isilik eta erreduan egin beharrekoan, baita klase eta elizkizun saihesgaitzetan ere, hamaika bertso kantatzen nuen mentalki, inoz aldi berean errosario aleak hatz artean trebeki pasatuz. Bertso bakoitzeko alea aurrera, agurmariak eta santamariak bailiran. Barrua askatua denean, era asko daude kanpoa engainatzeko. Hartara jarriko, seminarioko bizitzak egunean ordu libre asko eman zezakeen. Inoiz neure buruari erronka egiten nion:

- Ea gaur, egun guztian zehar, dakizkidan bertso guztiak kantatzea lotzen dudan.

Ez nuen sekula lortu. Gauean oheratu eta amaitu arteko asmo irmoan jarraituko nuen, baina ez. «Maria Bekainekok» (logurak) ezabatzen zuen erronka, eta gauza jakina da ametsa ez dela gauzak ordenan eroateko egina.

LAUROETAKO POZAK

Seminario garaian, oso aparteko xarmaz aipatu behar ditut Loiuko Lauroeta auzora Luzio Aurrekoetxeak eta biok, azken hiru urteetan, igandero egiten genituen joan-etorriak, hango umei dotrina ematera eta arratsaldeko elizkizuna ofiziatzera: arrosarioa, maiatzeko lorak, garizumako gurutze-bidea, San Joseren zazpi atsekabeatseginak eta abar. Elizkizun honetara auzoko umeak, andreak eta neskak etortzen ziren, eta gu haien «abadetxoak» ginen. Irteera haiek kanporanzko oasis bat ziren guretzat, batez ere azken urte bietan nire lagunak etxeko motorra bertan edukitzeko eta erabiltzeko baimena lortu zuenean. Anaiak Ameriketara joan zitzaizola eta, igandeetako geure «eginkizun pastoralerako» ederto etorriko zitzaigun, osterantzean Seminariotik Lauroetara ia pare bat orduko bidea baikenuen. Hala ibili ginen bolada luzean, geure sotana-bekak soinean. Eskubide hura beste abadegai guztien bekaizgarri zen, eta oraindik ez dut ulertzen zelan lortu genuen gaztetasun irrikatsu hartan hain diferentzia nabarmena ezartzen zuen pribilegioa. Igandeko bazkalostean, beste komunitate guztiak han tirri-tarra pasiatzen utzita, Vespa elegante baten irrintza gainean abiatzen ginenean, Kennedy Lurmuturretik baino harroago urrunduko ginen, sotana-barrenak pozaren haizeari emanda.

Lauroetan bazen taberna bat, eta han sartzeko askatasuna geure kontura hartuko genuen, baita inoiz beste ibilera batzuk egiteko ere Mungialdetik (Laukiz, Gatika, Gamiz, Fruiz) eta asagotik. Behin Markina aldeko Iruzubietaraino heldu ginen. Bueltan afalordurako egonez gero, zaila zen gure Vesparen lorratzari jarraitzea, istripuren bat-edo gertatu ezik. Hortxe ginen beldur, baina zortea lagun izan genuen, ez geuk bilatu barik, noski. Afarira inoiz huts egingo genuen, baina bagenituen geure koartadak. Azken batez, motorra aberiatuta, komediak egin behar izan genituelako aitzakia ere han zegoen. Ez genuen gezurrik asmatu beharrik izan. Normalean gure Lauroetako ibilera zintzoa izaten zen, bera baitzen guretzat nahiko eskapu, eguerdi osteko hirurak aldetik gaueko bederatiak arte.

Bazen Loiun Kastresana izeneko bertsolari bat, bertsotan polito egiten zuena eta kantatzeko nagirik sekula erakusten ez zuena. Nik banuen haren entzutea eta ezagutu egin gura nuen. Behin lortu genuen lagunarte batean aurkitzea, eta neuk ere agertuko nion halako zerbaiten izatea edo izan nahia. Burua erakustea tentagarri da, konpromisoak ez baletoz, eta horixe gertatzen zitzaidan beti. Nire lagun Luziok arin botako zuen:

- Hau ere bertsolaria da!
- Bai zera! -desenkusatuko nintzen ni-. Izan gurea bakarrik.

Eta halaxe, ez eta bai eta bai eta ez, Loiuko lokal batean (ez naiz gogoratzen zer zen garbi), Don Pantaleon parrokoa bertan zegoela, Kastresanarekin saio bat egin nuen, larritasun galantean. Harrezkero, beste behin edo behin ere egingo genuen. Lauroetan zabaldu zen, edo zabal zedin bidea egin nuen, bertsolaria nintzela, eta

jendeak baldin bazioen, ez zegoen izateaz beste erremediorik. Hala, inoiz auzoko tabernan eskatuko zidaten, eta beti ezin izan nuen albo egin. Beraz, herrian ere (Etxano, Gorozika, Bedia eta Lauroeta, horiexek ziren nire orduko mundu zabala) bertsolaria nintzen, artean inon bertso saiorik entzun barik.

Beste behingoa ere ondo gogoan daukat. Artzain Onaren egunean, Seminarioko Schola Cantorum izeneko korua Derioko parrokiara joaten zen, meza nagusia kantatzera, hango parroko Don Tomasen omenez. Don Tomas hau oso maitea genuen, eta gero, abadetzan, estimu handia izan nion. Ahots heldu eta triple, hirurogeita hamar bat laguneko Scholak Derioko eliza dardaratu egiten genuen, batez ere azkenengo Händelen Alleluyan, eta Don Tomas bihozberak ezin izaten zuen malkorik gorde. Abadegaiontzat irteera triunfal hura irrikaz itxarona izaten zen, batez ere ostean, herritarrekin nahastean, guretzat oso berezia zen hamaiketakora gonbidatzen baikintuzten. Seminarioko austeritatean gauza gutxi behar zen, guretzat oso berezia izateko. Giro hartan dena begi nintzela, norbaiti gogoratu zitzaion bertso bat kanta nezala, Don Tomas zorionduz. Begiok laster batu zitzaizkidan, bai! Inoiz horrelakoetan sentitu ohi dudana taupada zaku barruko erbi batena bezalakotzat konparatu izan dut, baina egun hartakoa zaldi-ihutia izan zela uste dut. Scholan seminarioko komunitate guztiak zeuden ordezkatuak, ahots grabeean teologo eta filosofoak eta tripletan seminario txiki guztia. Beraz, neure komunitatearen ez ezik, seminario guztiko ordezkartzaren aurrez nengoen. Eta gainera Derioko herritarrak bertan, andreak eta neskak artean zirela. Scholako zuzendaria, musikari ona bezain prefektu zorrotza (gure nagusi edo jagoleak diziplinako «prefektuak» deitzen ziren), ez geneukan euskararen aldekotzat sailkatua, baina esan zioten:

- ¡Padre! Le hemos pedido a Amuriza que cante un verso en honor a Don Tomás.
- ¡Claro! Don Tomás bien se lo merece -baieztu zuen berak.
- ¡Venga, Amuriza! ¡Anímate! -hasi ziren lagunak.

Scholako zuzendariak amoltsu erreakzionatu zuen, barrutik ez dakit zer sentituko zuen baina. Don Tomasen begietan, bertso kontua entzun zuenean, beste argitasun bat zabaldu zen. Haren barruan benetako euskal sentimendua eta zapalkuntzaren mina zegoen, eta gune itxiki erdaldun eta prestigiatu hartan (Seminarioko Schola bat ez zen baserri bateko askaurrea) «bertsolari bat» entzun ahal izateak Händelen Alleluyak baino gehiago hunkituko zuen. Kostata eta dardaraz, bota nituen bertso bat edo bi, zelako-halakoak, Don Tomasen malkoak ikusi nituen, jendeak txalo ugari jo zuen, unearen hunkigarritasunak eraginda areago, eta fenomeno bat lez geratu nintzen. Don Tomas, egun hartako omendua eta abadegai guztion miresgaia, hurreratu eta bera niganako miresmenetik euskaraz hasi zitzaidanean, nire baitako zaldi izutua bere figura lerdan eta exhibentean harrotu zen.

AUZO-SARIKETAK

Lehenago, hogei bat urte nituela, sariketa txiki bitan kantatu nuen Etxanon. Berez huskeriak zirenak niretzat galaxiak gertatu ziren. Abuztuaren azken igandean, San Bartolome errepetizioan, Autzaganako jaiak ziren, non gure etxeko gonbidatu-eguna ospatzen genuen. Urte batez, goizean, oinezko lasterketen ondoren, bertsolari-sariketa bat antolatu zuten, neu auzoko izatea baliatuz. Gure aita tartean zela, ez zen afanik eta soinurik faltako. Partaidetza Etxanora eta Gorozikara mugatu zen. Gorozikatik «kontrario» bi aurkeztu ziren, bata «Txikito» esaten ziotena. Ez dut uste gairik izan zenik. Bakoitzak ahal zuena kantatu genuen, eta neu izendatu ninduten irabazle. Nor egingo zuten, ba, «auzoko estudiantea» bainintzen? Kopa merke bat eta hamar hogەرleko eman zizkidaten, eta ni pospolina baino pozago. Txapela ere bazen. Txikito gizon heldua zen, tabernetan famatua eta bromosoa, eta hari apur bat eder egitearren, edo pozik bialtzearren, edo adarra jotzearren, nik al dakit, batzuek pentsatu zuten eta esan zidaten:

- Hi! Lehenengo saria heurea izan dok, baina Txikitori berak irabazi duela esan behar zioagu.

Hala zabaltzen hasi ziren Autzaganako taberna bietan, neuk ere palutik jarraitu nuen, eta egun hartan, gorozikarrek burua beroturik, berez ere dudan joan zen Txikitok azkenean sinetsi egin zuen berak irabazi zuela. Handik hamabost egunera, Gorozikako jaietan, iraileko Andramarietan, Txikito han zebilen Autzaganan aldeko guztiei desafioka. Inork ez genion ukatzen berak irabazi zuenik, are gutxiago Gorozikan, bere herrian geundela, baina hark aitormena barik sariak gura zituen, eta horiek neuk ere ez neuzkan emateko, dirua batez ere. Autzaganako sariketak oste luzea ekarri zuen.

Hurrengo urteko udan, Etxanoko jaietan ere, abuztuko Andramarietan, antzeko sariketa bat antolatzea pentsatu zuten. Partaidetza zabal utzi zen, nahi zuena etortzeko moduan, eta Muxikako Ariatzatik agertu ziren bi, Iturri II.a eta izenik gogoratzen ez dudan beste mutil baltz bat, begira errespetua ematen zuena. Hauek ibiliagoak eta trebeagoak ziren. Etxanoko sariketa formalismo gehiagoz antolatu zen. Hirukote bat jarri zuten epaimahai, eta gogoan daukat «Txomin Etxano» zela aurkezle eta epaile buru. Gairen bat ere jarri zigutela uste dut, eta azkenean lehenengo saria (ez naz gogoratzen zer) niri ematea erabaki zuten. Ariatzarrak nahiko haserre joan ei ziren, eta seguruenik, arrazoia eroango zuten, ni baino bertsolari hobea izateko, gauza handirik ez baitzen behar, baina sariak bertan utzi behar izan zituzten. Badakizu, ba, herrikoa eta estudiantea bainintzen, eta hori bai, orduan sasoi beteko kantaria nengoen, seminarioko Schola Cantorum, koru txiki, gregoriana eta musikagune guztietan nenbilena. Etxanoko korutik ere solo ugari kantatu ohi nuen, batez ere egun handietan.

Ustezko anpulu lorios hartan prakak betean nenbilen arren, ez nintzen ezer ikusgarria. Nire mundua oso txikia eta isolatua zen. Uda guztian egun bereziren bat edo beste kenduta, Etxanotik Torreburura eta Torreburutik Etxanora bizi nintzen, ordu erdiko bidean, mendian gora eta behera. Torreburun etxe bi besterik ez ginen, eurak aparte samar, gorago ez zegoen ezer, eta mundua handik urrun eta behean, ia hankapean, ikusten nuen, imajinatu areago. Etxano, berriz, dozena erdi bat etxeko elizaldea zen, bere eliza, eskola eta kanposantuarekin. Huraxe zen nire ohiko gizartea. Mundua niretzat noiz behinka jaisten nintzen Zornotzatik harantz zegoen.

ABENDU KANTARI

Hain zuzen, Zornotzan gertatuko zen nire apaizgai aroko arrakastarik harrogarriena, beharbada ez hainbeste jardunagatik beragatik, Zornotzagatik baizik, hau orduan ere herri handia eta kaletsua baitzen. Mundua eta munduaren ataria. Niretzat Torreburutik Zornotzara hemendik Bilbora baino jauzi handiagoa zegoen. Bilbo ez zen Zornotza handiago bat besterik. Urte batez, Etxanoko mutil talde batek abendua kantatzen irtetea pentsatu zuen, eta neuk hartu nuen taldearen gidaritza. Kontzezio egunerako, Abenduaren zortzian, Seminarioaren Eguna zela bide, herririk herri etortzen ginen (bezpera iluntzean etorri eta biharamun goizean eurt berriro), geure sotana-bekekin, niri gutxien gustatzen zitzaidan lan bat egitera: dirua batzera. Eskerrak niri, mendikoa nintzelako, beti Etxano izendatzen zidaten, ezagutzen nuen eta ninduen herria. Nire etxanotar beste lagunak Zornotza kubritu behar izaten zuen, han apaizgai gutxi baitzegoen. Zornotzara eskean joan behar izan banu, lotsaz gaixotuko nintzatekeen. Etxanora pozarren etortzen nintzen. Bezperan gure etxean txerri-hiltzea izaten zen, txerri-afaria neure etorrerarekin bat egitearren.

Kontzezio egun batez, herriko mutilen edo «Luistarren» meza eta jaunartze eguna izaten zelarik, Gabonetan abendua kantatzen irteteko plana sortu zen. Marijeseen ohitura zaharra, han behintzat ia galdua. Beharbada buruarinki, baina asmorik zindoenez, marijeseak albora utzita, «bateltxo bat kulunkaz» doinua hautatu genuen ikasteko, zeinari egunerako berba berarizkoak neuk jarriko nizkion: «Gabon gaba bezperan ohitura dan legez, aterik ate gatoz Jesusen izenez... mesedez». Beste ahapaldi batek zioen: «...etxanotar gazteok gatoz zuekana... limosnatxo bana». Ez ditut osorik gogoratzen, beharbada, buru bazterrak arakatuz gero, osatuko nituzke baina. Beharreko entseguak herriko apaizarekin egingo zituzten, eta nik, hain zuzen gabon-oporretan gentozen egun berean, koruaren buru jarri eta kantuan abiatzea besterik ez neukan.

Gabonetako oporrez gainera, kantu-jira hartarako nekarren ilusioa adierazteko, berba barriak beharko nituzke, neuretzako eksklusiboak, besteentzat ulergarri liratekeenek ez lukete balioko eta. Goizean seminarioko internatu zorrotzaren linboan arima anonimo bat izatetik, iluntzean eta gau bekatariaren arrimura, kafetegi eleganteetako burrundara mundukoian figura agertzera, eternitate baten aldea zegoen.

Mutil batzuek Zornotzara jaisterik ez zuten entzun gura, barre eta burla egingo zigitela eta. Beste batzuek, berriz:

- Etxanon bakarrik ibilita, lupetzak batu besterik ez diagu egingo. Putzu nagusira joan behar dok, dirua dagoen lekura.

- Baietz, ba! -animatzen nituen nik ere-. Ikusiko duzue zelako arrakasta izango dugun. Denak ahoa zabalik utziko ditugu.

- Isilik egon hadi! -ezetzaren aldekoek-. Esango diate: «Nora zetorrek astoteria hau arrantzaka?».

Azkenean baietzak irabazi zuen, eta horixe zen nire ilusioa: Zornotza korritu, taberna bakoitzari zegozkion koplak kantatuz. Nire buruan alde aurretik gozatzen nuen arrakasta, seguru bainengoen ezuste onartua izango zela. Inori ez nion esan zer asmo nerabilen. Gero, kantu ikasiaz gainera, lekuan lekuko koplak kantatzen hasi nintzenean, lagunak eurak txunditu ziren gehien, eta entzuleak ere ez gutxi. «Kojonean» hasita, pare bat taberna pasatu genituenerako, lagun piloa zetorkigun atzetik. Nire aurreko egunak seminarioan ez ziren nagiak izan, Zornotzan kantatu beharreko koplak eta bertsoak pentsatzen. Gabonetan gogoia ere samurberago baita, oso harrera ona egin ziguten denean, eta diru piloa batu genuen. Etxanoko mutilen gogoan bizi guztirako harrotasuna geratu zen, eta «Torreburuko estudianteari» azala tarratada punturaino zabaldu zitzaion. Zornotzan ere, «munduan» ere, figuratxo bat bilakatu nintzen. Hurrengo egunetan, han igeltsero lan egiten zuen gure aitak zekartzan kontakizunak triumfalak ziren. Gure aita ezagutu dudak izaki fantasiosik benetakoena zen. Berdin zen kontatzen zuena gertatua, gertagarria zein gertagaitza izan. Nik, badaezpada, haren bertsoei ez nien fede gehiegi ematen, baina neuri ere aldeko sonak sinesteak ez minik egiten. Sinetsi niona Edurmendi Kafetegi famatuko neska zerbitzarietako batena izan zen.

- Luzio! Zuen semea ez da abade egingo! -esan ei zion, eta berak:

- Itxura hori zeukanan, ezton?

Gure aita desiatzen egoten zen horrelako saltsak entzuteko, edo, inork ezer esaten ez bazuen, berak armatzeko. Neska gazteei grazia egiten eta haiengana atrebitzen aparteko dohaina zeukan. Gorago aipatu Autzaganako jai eguerdian, Gorozikako neska bat izan ohi zen, ikusgarria eta ikusia zela bazekiena, bere edertasuna inorekin dantzan egiteko baino goragotik planeatzen zuena. Geure aita izango zen neska harekin dantzan egingo zuen bakarra, inguruko mutil gazteak (neu barne) inbidia mihizkatzen utzita. Aitaren atrebentziak lotsatu egiten ninduen, baina bai harrotu ere haren arrakastak. Hamaika lekutan kontatuko nuen:

- Geure aita da Urubarroko neskak dantza onartzen dion bakarra.

Edurmendiko neskarena esan zidanean, pauma baten lumajea harrotu zen nire baitan. Predikzio hari ni abade egitearen pena (ezezko desioa lartxo izango zen)

suposatu nion eta, artean abadetzarako motibo sobera finkatuak eta onetsiak nituen arren, kontrako posibilitatearen arreta femeninoak nire kastitatea kilikatzen zuen, beronen hurbiltasun alferrekoak tristura puntu bat gehitzen ziola. Gure aitaren fantasiak egiazkoak ziren. Nireak ez dakit neure nahimenetik harago inon gauzatzen ziren (gaur ere kostatzen zait bereiztea), baina nire gogoa halaxe zebilen, norabide askotarantz tiratuaren atezuan. Beroarena kenduta, hau da, hotzean ikusita, hutsa izan ote zen hura guztia? Ez! Zornotzako Gabon-jira, hurrengo urtean errepikatuko genuena (orraingoan Edurmendiko neskari ondo begiratzea eta berak zelan begiratzen zidan ondo jasotzea ez zitzaidan pasatuko) nire bizitzako bizipenik koloretsueneren artean dago, egiazki zer tamainatakoa izan zen alde batera utzita. Oraintxe ere azala tiran nabari dut, berbertako sentipenez, orduan baino hamaika zimur eta hamabi zimeltasun gehiago eduki arren.

Hasiera ez zen, hala ere, zetazkoa izan. «Kojonetik» abiatzea pentsatua genuen. Mutil batzuk lotsaren txontxongilo sartu ziren, buru makurrak taldearen erdian gordeta, edo inork begiratzen ez duela uste ohi den atzeko desleketan galduta. «Kajo» zaharrak mostradore gainetik abegikor begiratzen zigun, eta azkenean emozionatu egin zen. Frankismo gorrian (berba biok bat egitea zilegi al da?) geunden, eta Gabon-kantu galdutzako hark, non eta Zornotzaren erdi-erdian, euskaldunen eta isilpeko abertzaleen golkoan sentimendu apalduak irabiatu zituen. Ez, antza, denen golkoan. Geure txapel, brusa eta makila, kantatzen hasiz batera, txistu agresiboak entzun genituen. Tupustari josita gelditu ginen.

- Zer izan duk hori?
- Esaten nian nik hona ez genuela sekula etorri behar!
- Ez egin jaramonik! Ezer entzun ez bagenu lez.

Neu ere noraezik nengoen, baina ahalegindu nintzen korua animatzen, txistuak irensteko bezain sendo kantaraziz. Bere zorrotxoarekin jende artean zebilen diru-batzaileak eta taldeko batzuek laster begiztatu zuten liskartia. Etxanoko mutil bat zen, geure artean egon beharrekoa. Haren auzoko, haren etxearen ondo-ondoko sei-zortzi mutil kantatzen ari ziren. Kuadrilatik aparte samar ibiltzen zen arren, geure eskolalagun, herkide, auzokide genuen.

- Trankil, mutilak! Bera duk! Jaramonik ere ez!

Amaitu genuenean, tabernako entzule guztiek txalotzen eta zoriontzen gintuzten, txistu-jolearen ernegurako. «Kajo» zaharrari malkoak agertu zitzaizkion, eta ez zion eskupeko makalari jarein. Txistu-jolea hurrengo tabernan ere saiatu zen, baina laster itxi zioten ahoa. Hala ere, bere west-planta probokatzailez, azkeneraino jarraitu zigun, distantzia kalkulatuatik. Ni baino hiru bat urte zaharrago zen auzokide harekin, hamahiru urte nituela, abusuzko episodio txar bat izan nuen, gero berari zigor-ondorio direkto bat ekarriko ziona, eta hartatik izan zitekeen txuleria mendekati hura.

«Politena» kafetegian, gure kankak amaitutakoan, hor hurreratzen zait denen aurrean, esanez:

- Hirekin berba egin behar diat! Etorri hadi egun baten gurera.
- Nik ez diat hirekin berba egin beharrik, eta ezer esan behar badidak, hator heu gurera, bere auzokoei txistu jotzeko barrua daukana gurago nitek etxe ondoan ez ikusi baina.

Elkarrizketak labur eta tiran jarraitu zuen, baina jada ez nintzen hamahiru urteko mutiko hura. Eta gainera, egun hartan, lagunez inguraturik eta Zornotzako ibilera garailea amaitzeaz, neu ere altutik berba egiteko moduan sentitzen nintzen. Ez zen etorri, eta harrezkero, elkarrekin topo egin dugun bakanetan, ezer ez balitz lez berba egin dugu, ez ahaztuta nengoelako -bera ere ez, seguruenik-, baina bizia datorrena da, oraingoan joanari bueltaka nabil baina. Oroitzen naizena naiz. Gomuta hauek ezaba dakizkidan egunean, dudan naiz bizitzen jarraitzerik interesatuko ote zaidan.

HAMAZORTZI URTEKO DESKUIDOA

Hogeita pare bat urteren bueltan, seminarioan eta kanpoko neure inguru mugatuan bertsolaritzat kontsideratua izatearen errua hamazortzi urte nitueneko klase batek dauka. Filosofiako bigarrenean, beharbada lehenengoan, ez nago ziur (hiru urte ziren guztira), gero gotzain izango zen Karmelo Etxenagusia euskarazko klaseak ematen hasi zen, astean pare bat, eta nik ez nuen hara hutsik egingo. Derioko seminarioko erdal zulo konbiktuan, zenbait apaizgairen artean, euskaltzaletasun zorrotza pizten ari zen urte haietan, eta euskarazko klase ofizialak lortzea, oso marginalak ziren arren, urrats handia izan zen, eta niretzat oasis txiki bat. Karmelo Etxenagusia, irakasle ez ezik, euskaltzale ere bazen. Izan al zitekeen garai hartan euskararen irakasle, euskaltzale izan ezik? Klasetik kanpora ere hainbat lan gehigarri egiten genuen, euskal kankak batu, kantatu, grabatu eta abar. Behin, golko barrenean guztiz hil barik zegoen harrak, lehendik ondo eskarmentaturik egon behar zuenak, berriro galduko ninduen pentsamendu bat bidali zion gogoari:

- Zergatik ez dituk bertso batzuk egiten hurrengo klaserako? Denak ahoa zabalik utziko dituk!

Baina aurretik beste episodio batzuk kontatu gura nituzke.

SEMINARIOKO APALMEN BATZUK

Hamabi urterekin, herriko fraide-komentuan urtebete eginda, seminaria aldatu nindutenean, nire alde guztietatik iluntasun nahigabetuan, poztasun bakarra neukan argi.

- Hemen behintzat inork ez zidak bertsozik eskatuko!

Ez zegoen, ez, arriskurik, seminarioan inork bertsozik eska ziezadan, euskara bera ere isilpeko eskapua baitzen. Fraide karmeldarretan baziren euskarazko klase batzuk, kanta batzuk ere bai elizan, fraide euskaldunek inoiz euskaraz egiten ziguten, bazen etxekotasun zerbait, herritasun poxi bat. Seminaria jausi nintzenean (komentura «eroan» baninduten, seminaria «jausi» egin nintzen), deserri totala jo nuen. Euskalduna nintzenik ere ez zen jakingo, erdaraz oker egiteagatik barre egin ez balidate. Bertsoetatik erabat salbo nengoen han. Fraideetan lehen bi kurtsoak bakarrik ginen, ehunda batzuk mutiko guztira. Derioko seminario ireki berria ez dakit zenbat kurtso estreinatu genuen, baina hirurehun apaizgaitik gora izango ginen guztira, gero sei kurtso Humanitateak osatu arte gehituz joango zena. Bostehun bat mutiko eta ez hain mutiko batera, multzoan ez esatearren.

Bakoitza zenbaki bat ginen. Nik arropetan 190a neukan, fraidetzako 90ari aurretik 1 ipinita -190-, arropa guztien zenbaki-aldatzea saihesteko onartu zutena. Gero, lotegi korrituan, oinetakoen aldageletan (hura gazta-kirats umela!), ikasgelan, klaseetan, kaperan... zenbaki bat ez bazen, hizki alfabetiko bat ginen. Gerora, hori despertsonaren ikurtzat jaso nuen, baina ni zenbaki bat izateak ez ninduen apaltzen, ezkututzen baizik. Niretzat «Amuriza!» entzutea zen larria. Deia goitik eta ahots lodian bazetorren, berbertan ikaratuko nintzen, eta ondoren, ez zela ezer kezagarria izan jakitearen pozak sekula ez zuen bigunduko hurrengo susto posiblearen beldurra. Eta beti abizenez, jakina. Izenak (Javier, Lucio, Manuel... horrelaxe idatzita, badadaezpada) ez zuen ezertarako balio, «Sinforiano» edo halako bakantasun deigarria ez bazen, enfasi burlosoan ahoskatuko zena. Baziren izenez deituak izatea lortzen zutenak, baina ni ez nintzen «kutuntasun» haietara iritsiko.

Giro haren barruan, euskaraz egitea arriskuaren inkontzientziak bakarrik ekar zezakeen, beti ere lagun oso konfiantzazko eta bakanekin, eta bazterretan. Hala ere, iristen zen goikoen belarrietara, edo ezustean harrapatzen gintuzten, edo igartzen ziguten, edo norbait txibatzen zen, ze, notak publikoki irakurtzean, konduktaren beheragarri bat izaten zen, hau ere publikoki ohartarazia (norbera zutik eta komunitate osoa entzuten), «hablar demasiado en vascuence durante los recreos».

LITERATURAKO INFERNUA

Hirugarren kurtsoan, hamairutik hamalau urtera bitartean, literatura estreinatu genuen, astean hiru klasetan, abade ñarro, potolo eta aho-handi batekin. Astean idazlan bat aginduko zigun, eta hurrengo klasean, lan zuzenduak eta ebaluatuak denen aurrean kantatzean, nirea beti suspentsua izango zen. «¡Pero, Amuriza! ¡¡Pero, hombre, Amuriza!! ¿Cómo me haces esto? ¡Toma! ¡¡Cuatro!!». Nahiz eta ikasgai oraletan nota altuagoak lortu, hilaren azkenean ezin nuen batezbestekorik inola jaso aprobatzeko gutxiena zen bostera. Behin entzun behar izan nuen: «¡Bien, Amuriza!

¿Dónde has copiado esto? ¡Toma! Cinco y medio!». Bosta aprobatu doia zela, bost eta erdi balentria baldin bazen, lekutan nenbilen hamarraren gailurretik. Literatura fatidikoa nire urte hartako larritasun gorrienetako bat izan zen, aurreko beldurrak eta osteko apalmenak aste osora luzatzen zutena. Klasea amaitutakoan, hurrengo klasera bitarteko jolasaldia komunean sartuta egingo nuen, negar isil eta abailduan, neure idazlaneko azpimarra gorriei begira, zer zegoen txarto igarri ezinik, ustez ondo eta batzuetan dotore idatzi nuelakoan. Hurrengo klaserako tirrinak jotzen zuenean, papera multzotu eta komunari entregatuko nion, hiru-lau bider bonbari tiraturik, lehenengoan nekez ezkututzen baitzen. Malkoak eta mukiak xukatzen zapia eta brusa barrenak beratu ondoren (egun guztirako bustitasuna patrika grisean), ahalik eta aurpegi garbituenez eta gordeenez sartuko nintzen hurrengo klasera. Behin, irakasleak testu-liburuko pasarte bat irakurri zuen, nolako intonazinoa eman behar zitzaion adierazteko. Bakoitzak bere liburutik jarraitzen geniola, halako batean hots egin zuen:

- ¡Aquí falta algo! ¿Qué es? Al que me acierte le pongo un diez. ¡A ver! ¡Venga! ¡Un diez! ¿Qué falta en esta frase?

Esanaz batera konturatu nintzen, baina ez nintzen behingoan ausartu. Hatza jaso nuen, eta:

- ¡A ver, Amuriza! ¡Habla! ¿Qué falta?
- Una coma.
- ¡Sí, señor! ¿Por qué?
- Porque es un relativo explicativo.
- ¡Muy bien, Amuriza! ¡Sí, señor! Aquí tienes un diez como una casa.

Ez dut esango harrotu nintzenik, nire gogoan horretarako baino apalduago baitzegoen, baina egun hartan norbaitasun baten jabe sentitu nintzen, ahal duenak ahal duena-ko biziraupen hartan. Poza ez zen asko luzatu. Hurrengo idazlanean, patua iraulia izango ote zen itxaropen izpiak egia gordinaren zaplada hartu zuen:

- ¡Amuriza! (Zutitzen naiz larri. Salbatu ote naiz?) ¡Pero hombre, Amuriza! ¿Cómo me escribes esto? Ya me has bajado la media a siete. ¡Toma! ¡Cuatro!

Hiru-lau astetan nire batezbestekak laster jo zuen berriro lurra. Burua apurtzen nuen, egunez komunean eta gauez ohean malko gaziak agortzen nituen, baina ezin nuen hain bakar nengoen zulotik irten, bakarra bainintzen apalmen hartan. Lagunekin konparatzen nintzen, eta ez nuen ulertzen beste batzuek, ni bezain «boronoak» edo areago izanik, beste asignaturetan ni baino okerrago zebiltzanak izanik, zelan nik baino idazlan hobek egiten zituzten. Literatura ez zen asignatura gogorretakoa, eta ikasi behar ziren guztiak ondo ikasten nituen, baina asteroko idazlanaren eszena krudel hark anikilatu behar ninduen. «¡A ver, Amuriza!» entzunda zutitzen zenak gizon ospetsu bat izan behar zuela ematen badu ere, ez zen hamahiru urteko negargura ikaratu bat besterik, praka luzeak janzteko oraindik denbora luzea falta

zuena, klase amaierako tirrina axanpaz itxaroten zuena, komun zaratatsuetako aterik bazterrean bere burua ezkutatzeko. Klasean bertan ere begiak ur sumatzen nituen, baina ordena alfabetikoak beti lehen lerroan nindeukanez, ukondoa aulkiaren apal gainean eta burua eskura baturik, nahiko ondo disimulatzen neure nahigabea, atzekoen begiak nireetara ez iristeko moduan.

Artean, erdaraz ondo ikasia nintzen, edo besteen antzean behintzat, noizean akats bat egin arren. Aurreko urtean, hamabi urte nituela, erlijioiko irakasleak taulatura atera ninduen (denen aurrera ateratze horrek zelán kikiltzen ninduen ez dago esaterik), eta oso ondo, ia buruz ematen ari nintzen ikasgai batean esan nuen: «...y la suegra de San Pedro estaba fiebre». Irakasleak barreari eman zion, eta ikasle guztiek algarari. Batzuek ez zuten zergatik jakingo, baina barrua askatzeko okasioari eskapatzen utzerik ez zegoen, irakaslea, ohiko portaera guztien aurka, hala barreka ikusiz gero.

- ¿Cómo, cómo? ¡A ver! Repite otra vez.

Nik ez nekien zer zegoen oker eta berriro ere «la suegra de San Pedro estaba fiebre» esan nuen. Irakaslearen bigarren barreak eta ikaskideen algarak ez ziren txikiagoak izan. Jarraitzeko esan zidan. Halako batean, «¡Basta! Muy bien, siéntate en tu sitio» agindu zuen, baina ohartzen nintzen irakasleari ez zitzaiola barregura joaten. Ordurako banekien izenak eta adjetiboak bereizten, baina «fiebre» adjetiboa zela uste neban, «estaba caliente» bezala. Egun hura eta hurrengo asko pasatuko ziren, «con fiebre» esan behar zela ohartzerako. Honelako labainkadak eta gehiago egingo genituen ikasle euskaldunok, baina, hirugarren kurtsoan geundela, nik ez neukan erdara arazorik, literaturako irakasle zapal, gizenkote eta aho-handi hark zuloratu ez banindu, sekula azalpen argigarri bat eman gabe. Kurtsoaren azkenean ez zegoen niretzat asignatura hura aprobatzeko inolako itxaropenik, irakasleak behin baino gehiagotan abertitu zidanez, txiripazko zirritu baten ilusiorik sor ez nezan. Gaur egun, eta orduan ere seminariotik kanpora, suspentsoa ohiko orbela izango zen, baina niretzat kalabaza bat oraindik probatzeko nengoen zorigaitz fatala zen, eta hara non beste zorigaitz handiago batek libratu ninduen. Okerrak solidarioak dira, baina batzuetan ez dute elkar ondo koordinatzen.

ORDAINDU EZINAREN LARRITASUNAK

Lehen urtean, Zornotzako fraide karmeldarren komentuan, urteko ordaina ez zen gauza handia. Zazpirehun pezeta uste dut, etxe batzuetan horixe ere faltako zen baina. Bigarren urterako, Etxanoko abadea, nik ez dakit zelán eta zergatik, ni seminaria aldatzeko bidegintzan hasi zen. Oztopo nagusia diruzkoa zen, abadetza askoz garestiagoa baitzen. Urtean lau mila pezeta. Hori gure etxerako karga ezinezkoa zen. Herriko abadeak hitz eman zuen berak lortuko zuela bekaren bat. Azkenean, etxeok onartu zuten, abade izatea fraide izatea baino kontsideratuago baitzegoen, eta halaxe aldatu nintzen seminaria, bigarren kurtsoerako. Etxanotar bi ginen aldatuak, bestea

ni baino zaharragoa. Seminarioan, Etxanoko abadeak, lehenengotan, bisita batzuk egin zizkigun, gero mehaztuz joan zen, eta azkenean nire beka-usteak ezerezean gelditu ziren. Hura zen estuasuna, trimestre bakoitzaren azkenerantz behin eta berriz abisatzen zutenean «pentsioa» ordaintzeko epea amaitzen ari zela, eta bizkortzeko. Lehenengo urtean (nire bigarren kurtsuan), gure amaren kexuei eta nire erregu larriei esker, trimestre bat ordaindu eta besteak barkatu egin zizkidaten, hurrengo urterako herriko abadeak bekaren bat aurkituko zuen promesan.

Hurrengo urtean, bekarik ez zen inondik ageri, eta gure amak uste zuen berriro hileta jota libratuko zela. Bisita egun batez, seminarioko erretore jaunarekin berba egin behar zuela esan zidan. Nik ez nuen inondik gura, baina bera tematu zen, eta erretorea non zegoen galdezka hasi zen. Futbol-zelaian erreparatu zion beste abadegai ugarien artean, eta harantz abiatu zen. Lotsak akabatu behar ninduen. Gure ama, bere nolabaiteko erdarán, etxeko egoera urria eta aitzakia guztiak jartzen ari zitzaion, eta gogoan dut erretoreak, hostasun mingarriz entzun ondoren, nola erantzun zion, neuk entzuteko moduan:

- Este año no podemos aplicarle dispensa alguna, señora. Además, no parece que el chico sea un prodigio.

Kurtsua amaitzera zihoala, pare bat trimestre ordaintzeko zeuden oraindik. Maiatz aldera abisu zorrotza eman zuten. «Pentsio osoa ordainduta ez daukatenei ez zaie utziko kurtsu amaierako azterketak egiten». Ordaindu gabeen zerrenda «pikota» zeritzon taula batean idatzita jarri zuten, ikasgelako sarreran, bertatik sarrien pasatu behar genuen pasilloan. Etxera eskabide larria idatzi nuen, barruko min guztia idazkeran disimulatzen ahaleginduz, gutunak irakurri egiten zituzten eta. Etxetik beste gutun batean erantzun zidaten egoteko trankil, laster txahala saldu behar zutela, eta hurrengo bisita-egunean ekarriko zidatela dirua. Bisita-eguna heldu zen eta, ama ikusi nueneko, itaundu nion:

- Dirua ekarri duzu?
- Ez, baina konponduko da.
- Orduan zertara etorri zara?

Bistatik alde egin nion, komunera seguruenik, neure negarra inpotentzian ezkutatzera. Egun hura nire bizitzako krudelenetakoa izan zen. Nire izenak han jarraitzen zuen «pikotan», begirada guztien lotsagarri. Batzuenak ordaindu ahala eta taulatik ezabatu ahala, nirea nabariago zihoan, beste neu bezalako dohakabe batzuen ondoan. Mutikoak oso krudelak dira, eta «pikotatik» libre zeudenak, ia den-denak, han geratzen ziren zerrendak irakurtzen eta iruzkin burlosoak egiten. Egunean hainbeste aldiz taula haren azpitik pasatu beharrak nire burua paparreraino makurtzen zuen. Barrura ez zen sartzen, biderik aurkitzen ez zuelako. Azterketak iritsi ziren, dirurik ez zen iritsi, eta asignatura batzuetan azterketa barik utzi ninduten, Literatura tartean zela. Ez dakit ama berriro sartu zelako edo nahikoa sufriarazi zidatela pentsatu

zuelako, erretoreak bere gelara deitu zidan, eta nire eta etxeko egoeraz itaunka hasi zitzaidan. Nik ez nuen negar besterik egiten. Azkenean, errukiturik edo, esan zuen:

- Bueno, por esta vez voy a permitir que te examinen.

Erretorearen gelatik, pasilloetan zehar eta eskailera handietan behera, zombie bat lez jaitsi nintzen, komun bat aurkitu arte, neure aurpegia apur bat disimulatzeko. Literaturako azterketaren txanda pasatua zen, eta orduan irakasleak bere gela partikularrean izendatu zizkidan ahozko azterketaren eguna eta ordua. Tribunal baten aurrean eta klasean ohi zena irakaslearen gelan eta buruz buru izateak denpora lasaiago hartzeko modua zekarren. Azterketa ofizialeko formalismorik gabe, errepasso osoa emanarazi zidan, eta ohartu zen testu liburu guztia, Espainiako Literatura gehienbat, azkenengo komaraino janda neramala. Beharbada, hurbiltasun hartan, «¡Pero hombre, Amuriza!» bat barik, pertsona txiki bat ikusi zuelako, azkenean esan zuen:

- ¡Veo que has estudiado, eh! Bueno, te voy a dar un aprobado, cosa que no hubiera podido hacerte en un examen normal. ¡Has tenido suerte, Amuriza!

Halaxe libratu nintzen bizi guztirako gorgoilean josita geldituko zitzaidan suspentso seguru hartatik. Hurrengo urtean, gorago aipatu Karmelo Etxenagusia etorri zitzaigun literaturako irakasle, bera ere oso gaztea orduan, abade egin berri nik uste. Honek ere laster agindu zigun idazlan bat, eta 7 ipini zidan. Deskuidatu egin ote zen? Hurrengoetan ere 7, 7,5 ... seitik zortzira bitartean ibiltzen nintzen, hantxe erdi samarrean, ez goiko puntan, ez beheko zuloan. Puntari ez nion begiratzen, zulotik libratzen banintzen, eta bazirudien betiko libratu nintzela. Dena erdara hutsean bazen ere, Karmelo Etxenagusiak eman zigun aditzera euskalduna zela, eta klastetik kanpora berba batzuk euskaraz ere egiten zizkigulakoa daukat. Baziren beste nagusi batzuk (lau behintzat oso gogoan dauzkat), erdaldun petotzat genituenak, eta handik urteetara jakin genuen euskaraz bazekitela. Artean, filosofian eta teologian gora gindoazen, hamazortzi urtetik gora, beraz, eta seminarioko biziera eta pentsaera tridentino hari nahiko zorrotz jarkitzen hasita geundela, harritzen ginen:

- Nola daiteke urteetan bizi izatea euskaldunak ziren ere ez genekien hezitzaileen menpe?

Urte gehiagoren distantziatik, ulertzen dut haiek ere sistema baten menpeko piezak izan zitezkeela, baina horrek ez du kentzen zapalgailuaren pisu guztia gure sorbalda indefentsoen gainera etor zedin. Bazen nagusi bat gure etxetik hurreko auzoan senideak zituena, eta hortik nekien euskalduna zela. Haren etxekoak eta senideak guztiz herritar eta baserritarrak ziren, eta auzo hartan inoiz euskaraz ere egina nintzen berarekin. Gero seminarioan, batere malezia barik, euskaraz hasi nintzaion baten, erdaraz erantzun zidan zorrotz, eta hantxe moztu zen dena. Ez dakit zein eta zenbat konkomitantzia gaiztoen eraginez (beharbada, Casimiro Morcillo eta Pablo Gurrupide

gotzain kimikoki frankisten despotismoagatik), Derioko seminarioa, lehenengo urteetan, maila guztietako degenerategi bat lez gogoratzen dugu askok. Badira hain gomuta mingotsetik libratzeko zortea izan dutenak, eta sinesten diet, baina neuk behintzat, oraindik ume nintzen aro hura nolakoa izan zen neurtzeko, badaukat erreferentzia esanguratsu bat. Preso nengoen urteetan, hamaika aldiz amets egiten nuen ihesaz, eta beti seminariotik izaten zen ihesaldia. Itzartu eta neure burua kartzelan aurkitzean, pentsatu ohi nuen:

- Hau ere baduk, ba! Nire ihesak zergatik kokatzen ote dituk beti seminarioan?

BEKA MADARIKATUA

Aipatu beka kontuak nire umetako sustorik handienetakoa eragin zuen. Fraideak utzita, udako oporren ondoren, seminaria iritsi berri nintzen, neure hamabi urterekin, tristuraz eta beldurrez, etxe erraldoi hartan zelan atonduko ote nintzen. Fraideetan norbait nintzen, nota ezin hobeak atereak nituen, estimua ere izan nuen. Seminarioan ez nintzen inor. Amak agur esan eta arratsaldean han utzi ninduean, beste ehundaka mutikoren etxeak bidea betean trenerantz aldendu zirenean, neure burua galduta ikusi nuen. Egun bereko afalorduan berri kezkarri bat zabaldu zen. Trenera ihes egin zuen mutiko bat harrapatu eta berriro ekarri ei zuten. «Nora etorri nauk ni?» -pentsatzen nuen. Mutiko hari hiru-lau egunez eutsi zioten, baina ezin izan zuten karrerarik egin, eta joaten utzi behar izan zioten. Neure kautan heroitzat gorde nuen bera, ez dakit txunditu ninduelako ala neure koldartasuna biziago sentiarazi zidalako. Biharamun goizean, meditazio, meza eta gainerakoak egin ondoren, gosarian ohar beldurgarri hau eman zuten:

- Despues del desayuno ireis todos con sotana y beca a la parroquia de Derio.

- Oraintxe galdu naiz! -pentsatu nuen-. Nik ez daukat bekarik. Non ote da Etxanoko abadea? Zer esan behar diet? Berehala etxera bidaliko naute!

Gosari ondoren, lotegira igo eta sotana eta abar jantzita, beste guztiak eskaileretan behera abiatu zirenean, komunean sartu nintzen, baina ezin nuen arterik hartu. Zelan egongo nintzen han eguerdira arte? Eta aurkitzen baninduten? Edo Derioko parrokiari nire falta igartzen bazuten? Komunikatu irten nintzenerako, denak joan ziren. Pasillo eta lotegi handietan ez zegoen burundara joanaren arrastoak besterik. Lotegitik aurrealdera begiratu nuen, laugarren solairuko altueratik, eta inor ez zen ageri Deriorantz.

- Ene ama! Joan dira! Orain zelan abiatu behar dut neuk bakarrik? Hain arin zelan ezkutatu dira?

Zeozer egin behar eta eskaileretan behera hasi nintzen, edozein zokondotan baten batek zaputzetik heldu eta «¿dónde tienes la beca?» galdetuko ote zidan beldurrez.

Beherengo pasilloan, atzeko leiho batetik eta haragoko pabilioi handien artetik, sotana txikien artalde bati erreparatu nion.

- Ene! Hor zihoazek. Hortik nora baina?

Niri iruditu zitzaidan Derioko elizaldeak seminarioaren aurre aldean egon behar zuela, trenbiderantz nonbait, baina atzeko mendirantz egotea gertatu zen. Nik pentsatuko nuen, ba, seminarioak parrokiari atzea ematen egon behar zuenik? Aldraratu nintzenez, oker batetik lasaitu nintzen, baina beka kontuak garunak jaten zizkidan. Inor ez nuenez ezagutzen, taldetxoak aurrerantz pasa eta pasa nindoan, ea Etxanoko beste bietako bat aurkitzen nuen. Hirurehun mutikoren artean ez zen erraza. Ordu erdiko bidean elizarantz hurreratu ginenean, estutu nintzen eta bide alboko munatxo baten gainean, haritz zahar baten azpitik, Aresti abizeneko herkieari deiadarka hasi nintzen, bera ere neurekin batera fraideetatik seminariora aldatua.

- Aresti!... Aresti!... Aresti!! -oihu egiten nuen. Beste guztiek aurpegi arraroz begiraten zidaten, eupada burlosoak entzuten nituen, «se ha escapado» eta halakoak, baina nire larritasunak norbait behar zuen. Halako batean, han agertu zen Aresti mutiko artetik, eta egundoko errieta egin zidan, esanez:

- Zertan habil, lotsagarri hori? Ez al duk ikusten denak geuri begira dagozela?
- Ez nekien zer egin, ez nora joan eta!
- Besteen artean ibiltzen ez dakik ala?

Entzutekoak entzun arren, haren atzetik trankildu nintzen apur bat. Txilibitua jo zuten, elizara sartzeko. Beste meza bat entzun behar zen. Pilatu ginen, ari ginen sartzen eta pentsatzen nuen: «Oraintxe, elizarako eskatuko zidatek beka». Sartu ginen eta inork ez zuen ezer eskatzeko plantarik ageri. Sermoia egin zuenak ere ez zuen beka konturik aipatu. «Mezerdian izango duk» -pentsatzen nuen geroz larriago. Ezta! Orduan, ez zegoen beste aukerarik: «Elizatik irteeran izango duk». Bagindoazen kanporantz aldran eta sakan, ni ahalik erdiren badaezpada, eta elizako ateko koska gaintzanean, nioen: «Hementxe helduko zidatek. ¡A ver, tú! Saca la beca». Eta nik ezer ere ez! «¿Cómo has venido sin beca al Seminario?». Elizpea pasatu genuen, ahalik arinen ingurutik urrundu nintzen, eta pentsatzen nuen: «Hemen inork ez al dik ezer eskatzeko esperantzarik? Seminariora bueltan izango duk orduan». Eguerdirako itzuli ginen, lotegietara igo eta sotanak utzita, brusak jantzi genituen, bazkaltzera sartu ginen jantoki handi batean, egun osoa pasatu zen, eta gaez, argi nagusiak itzungi eta bonbila makal baten azpian, bakoitza bere ohean lerrotu ginenean, ezin nuen ulertu zer gertatu zen. Egun hartan libratu nintzen, baina hurrengo egunean edozer gerta zitekeen. Etxera gutun bat idaztea otu zitzaidan. «Esaiozue Etxanoko abadeari ekartzeko arin nire beka, bestela etxera bidaliko nautela eta». Baina ez nekien gutunik idazterik bazegoen, ez zelan bidali behar zen, eta itauntzen ez nintzen ausartu, zeozer igarriko zidatelakoan. Egunak igaro ziren, eta bazirudien agindu hura

betetzea ahaztu egin zitzaiea. Behin, pasilloko leiho handi haietako baten aurrean, mutiko bat beste bati esaten entzun nuen:

- ¡Aiba! ¡Mira dónde está mi beca!

Entzunaz batera, zurtz geratu nintzen. Mutiko hark, non utzita zeukan ahazturik, leihoko barlasaian aurkitutako prenda huraxe zen «beka» zorionekoa, neuk ere lehenengo egunetik soinean neramana. Oihalezko xingola gorri bat, sotana gainetik paparrean «uve» eginda, sorbaldeetatik atzerantz, alde bietara jausten zena. Elizarako eta okasio handietarako uniformearen osagai huraxe besterik ez zen seminarioko lehen gosaritik bizi guztiko larrialdirik handienetakoa pasarazi zidana.

Seminario Txikiko lehen sei urteak edo Humanitateak estutik zabalerantz joan baziren ere (ez etxearen merituz, neure nortasunaren garapenez baizik), nire azken umezaroa eta nerabezaroa deritzon adingarai esplosiboa kanporantz txistik eta zirkin handirik egin barik igaro ziren. Neure kautan haitzulo bat eraiki nuen, eta han askatasun bat deklaratu nuen, deklaratu zen areago, kanporantz inola ere igarriko ez zena, baina tamaina batean geroz gehiago asetzen ninduen. Beharbada, defentsibatik hasi nintzen askatzen. Askatasun intelektuala eta, batez ere, morala.

Pablo Gurrupide gotzainak, dena tridentinoki sailkatzeko zeukan seta bide, seminario txikiko sei urteak hiru komunitatetan banandu zituen. Lehen-bigarren urtekoak «latinoak» ziren. Hirugarren-laugarrenekoak «humanistak», eta bosgarren-seigarrenekoak «erretorikoak». Bai izen txotxoloa hauxe, besteei ezer kendu barik! Nire aro erretorikoan (hamabost-hamasei urte) egundoko nortasun zabaltzea izan nuen, barneki eta ondo disimulaturik beti ere. Gogoan dut, astero egin beharreko konfesio zorrotz haietan, berdin pekatutzat jotzen ziren pentsamenduen zelaian gertaturiko mugimenduak formalismo hutsean konfesatzen nituela. Kontzientzia osoa neukan pentsamendua, nire barruko haitzuloan, nahi zuen modura ibil zitekeela. Kontzientzia edo, beharbada, segurantza osoa, nire pentsamenduaz ez zela neutaz beste inor jabetuko. Inor haietako bat Jainkoa zen, noski, gizakumearen kontrola irits ez zitekeen zokondo guztietara heltzen zena. Heldu ez ezik, bertan bizi zena. Baina neure haitzuloan, laster ikasi nuen Jainkoarekin ondo konpontzen, zeinari ez nion haserretzeko umorerik ikusten. Kanpo diziplina zorrotz haren azpian, pentsamenduari lasai korritzen uzten nion, baita pentsamendu lizunei ere, malezia handi barik baina.

Masturbazioa, esaterako, hogeitertetik gora jakingo nuen zer zen kontzeptualki, eta fisiologikoki abade egin eta gero, neuk batere tiratu barik, guztiz ezustean, egun bero batean ohe gainean etzanda nengoela, gorputza bere kabuz lehertu zenean. Harritu nintzen. «Zer izan duk hau?». Eta behingoz, harriduraren kidea ez zen ikara, atsegina baizik. «Joño! Hau al duk hura? Lehenago jakin izan banu!». Gero urliari edo sandiari entzungo nien zelako barne kezkek sortzen zitzaizkien, lotan ohea bustitzen zutenean, eta zelako lotsaria, goizean inoren etxeko izaretan halako mantxoia utzi beharra zeukatenean. Niri ez zitzaidan horrelakorik inoiz gertatu. Nire gorputza

pentsamenaren askatasunetik husten zen, antza. Hamabost-hamasei urteko pentsamenaren alkantzua intelektualki mugatua zen, noski, baina bere ahalean, edozer pentsatzen uzten nion, eta gozatu egiten nuen, ez agian pentsakizunen atrebentziagatik, deskubritu ezinekoa izatearen segurantzagatik baizik. Gozatu egiten nuen pentsatzen, inork ezin zidala igarri pentsatuz. Erretorikoen urte haietan, umezaroko eta lehen nerabegaroko larritasunak gainditurik (laugarren urtetik aurrera beka bat ere lortu zidaten), ikasketak aisa menperatzen nituen, batzuetan nabarmentzeraino, beste batzuetan paso egiteko tarteaz jabetzeraino. Zigarrotxoak erretzeko temeritate arriskutsuan ere abiatu nintzen, kurtsoko zortzikotean tenore, solista ere bai, pilotan trebea, futbolearen ez hainbeste, musikan aurrenetakoa... Batezbestetik gorako norbait sentitzen hasi nintzen.

Bertsolari agertzea besterik ez nuen behar, baina horixe bai ez zitekeela. Lagun euskaldunekin euskaraz egiteko beldurra guztiz galdua banuen ere, han euskararen unibertsoarik ez zegoen usnatzerik ere. Are gutxiago bertsolaritarik. Horrek ez ninduen batere kezkatzen, pozten baizik, umetatik pertsegitu ninduen bertsolari izen endredoso hura, ezin nuena egin behar izateko konpromiso larri hura, behin betiko ezabatutzat bainean. Bururatzen zitzaidan, noski, baina sentsazio pozgarrian, inork gehiago bertsoarik ez eskatzeko segurantz.

AGUR, JESUSEN AMA

Ez dakit nongo tradizioz edo noren errakuntzaz, seminario txikian bizi izan nuen euskararen une bakarra neure bizi guztiko pozik handienetakoarekin bat egina daukat. Handiena esan banu, ez dut uste nire beste bizipenak agrabiatuko liratekeenik. Udako oporretan etxera gindoazen eguneko meza «Agur, Jesusen Ama» kantatuz amaituko zen. «Agur, Jesusen Ama, Birjina maitea, agur itsasoko izar dizdiratzailea. Agur, zeruko eguzki, poz hutsez betea. Agur, Ama neurea! Agur, agur, agur!». Kanta hau ahanzten zaidan egunean, nire oroimenean ez bilatu beste ezer. Hura bai bazela benetan «poz hutsez betea». Besteen aurrean kontenitu beharra zegoen, seminarioa uzteko poz handiegia erakustea susmagarri izan baitzitekeen. Baina ondoren, komunean sarturik -nire bakartoki mina, onean zein txarrean-, saltorik eragabeenak egingo nituen, pozari neurriko eskapurik ezin emanaz.

Kanpoaldetik altxa dezadan burua ate gainera eta dakusdan... Ez! Hemen eskolako edo espetxeko komunak nahastu zaizkit. Seminarioaren eraikuntza moralean ez daiteke goi libreko komunik pentsa, halako erreskadan. Ezer ikusiko badut, barrura sartu beharra daukat, baina barrukoari susmo izpirik sortzen bazaio, amaitu da ikuskizuna. Bonbaren tangatik burua ateratzen dut, eta sotana bat bere beka gorriarekin borrokan ikusten dut, komuna beteko nahasmenean, ontzi estalki gabeari zoroaldi bat antzezten, paper biribilkiari metroak airera tiratzen eta azkenean, pilota mendekati eta ondo estutuak ate kontratik ontzi ahora jaurtitzen, batzuetan harrikada amorratuan, beste batzuetan parabola suabea, saski baloian lez. Ez nuen

lehenengoan asmatuko, jokoaz luzatzearen. Azkenean: «Tira, koño! Hi ere oporretara! Zati batean nahikoa izango diat basoko irarekin». Bonbari tiratuko nion, ez zuen lehenengoan eramango, berriro bete arte itxaron, grrrrr psssss dzzzz, bigarrean ere oraindik pilota irengaitza zen, hainbakarrean eramango zuen, inoiz pilota erreskatatu eta eskuarekin askatu ere bai, txerrikeria konpletoa, sotana eta guztikoa, baina ezin nuen bulto susmagarririk laga, eta neure barrua ustez nahikoa hustutakoan, planta indiferentez eta total arauzkoz irtengo nintzen pasillora, besteak ni bezain gainezka ote zebiltzan kalkulatu.

«Agur, Jesusen Ama». Hura zen indarra kantuan, organoa tuttian! Egun hartan, aldare gaineko beirate handitik irribarrez begiratzen zuen Ama Birjinari maitemina deklaratzeko ez zen zaila. «Agur, Ama neurea! Agur, agur, agur!». Bi bider kantatzen zen pasartean, agur erreskada hori ez zen erredundantzia. Kanta osoa hiru-lau bider errepikatuko zen, eta nik gurago hamahiru, hain despedida egiazkoa luzatzeak pozaren karga handitzen baitzuen. Gure humanitateetako euskararen agerpen publiko bakarrak hizkuntza batengana izan daitekeen asoziaziorik pozgarriena utzi zidan.

«Bakar» esatean, seminario txikiko lehen sei urteei nagokie. Gero, kurtsuak gora joan ahala, batez ere filosofian eta teologian, baziren kurtsoko otxoteak, komunitateen barruko lehiaketa eta guzti, eta horietako partaideok inoiz hautatzen genituen euskarazko kantak, «Festara, Gaur Gabon, Haurtxo txiki bat, Boga-boga» eta abar, baina horiek ikasleon hautuak ziren, goikoen aldetik onartuak edo toleratuak izaten zirenak. Filosofian eta teologian, Santa Ageda ere kantatzen genuen komunitate ezberdinak pasatuz, zerbitzari mojen eta neskameen komunitatearen aurrean barne. Hau une intrigantea izaten zen, bai guretzat eta ez gutxiago eurentzat, une bakarra baitzen apaizgaion korua eta komunitate femeninoa aurrez aurre eta begiz begi egon gintezkeena, elkar hurretik eta libreki ikusteko moduan. Esan bezala, euskarazko kanta horiek ikasleon hautua izan ziren. Seminarioko komunitate guztiak ordezkatzeko zituen Schola Cantorum-ean ez daukat gogoan euskal kanta bat inoiz sartu zenik.

NIRE LEHENENGO BERTSOAK

Natorren orain atal batzuk gorago iragarritako «deskuidora». Hamazazpi urte maiatzean eginik, irailaren azkenetan, oporretatik bueltan, seminario nagusian sartzen nintzen. Eraikina beste bat zen, nahiz eta kanpotik txikiaren egitura berekoa. Seminario nagusian hiru urteko Filosofia eta lau urteko Teologia egin beharko nituen. Filosofiako lehen urtetik, gure buruak, batzuenak behintzat, nirea seguru, dispartatu egin ziren. Seminarioko diziplinaren justifikazioak arras gainbeheratuko ziren. Obedituko genuen, makurtuko ginen derrigorrean, baina Filosofiako lehen urtea amaitzerako, argi ikusten nuen, baita sentitzen ere, biziera mortifikatzaile hura guztia absurdoa zela. Karmelo Etxenagusiak emanda, astean euskarazko pare bat klase lortu zirenean, ni aurrenekoa izango nintzen izena ematen. Nire sentipenak ez ziren sekula etxetik, herritik, mundutik deserrotu, baina artean existentetzat ere jotzen ez zen

mundu hartara eite akademikoan itzuli ahal izatea mendeku dohatsua izan zen. Hiru ordu laurdeneko klaseak ez zuen askorik ematen, baina hamaika ordu kenduko nion asteari. Sobratzen zitzaidan edo sobrazten nuen diru apurra euskarazko liburuak erosteko izango zen. Orduan ez nituen liburuak «irakurtzen» soilik, «estudiatzen» baizik. Berbak, esaerak, dena ulertu eta ikasi arte ez nion bakerik emango. Zintzotasun honek hamaika gauza alferreko ikasareziko zigun, eta oraindik ere ez dira motiboak amaitu, baina saiatzen naiz definitibo usainik hartzen ez diedan kontuekin bururik alferrik ez nekatzen.

Liburu haien artean, bertsozkoak ez ziren gutxi, eta gustatzen zitzaizkidan guztiak buruz ikasten nituen. Ehundaka bertso sartu zen nire buruan, eta okerre bera hasi zitzaidala mundu hartarantz tiratzen. Eta beldurra nion tentazioa aurrez aurre ikusi nuen, forma haluzinagarrian: «Zergatik ez dituk bertso batzuk egiten, euskarazko klasean kantatzeko?». Lehenengoan, pentsakizun burubako hura laster uxatu nuen. Nik ez nuen bertsolari izan gura. Umetako pasadizo kasual bategatik leporatu zidaten izen hark sufrimendua eta larritasuna besterik ez zuen ekarri. Kostata, baina ahanzarazi nuen «bertsolari» deitura. Horixe zen seminarioko erdaltasun hertsia hain efikazki ezabatzen lagundu zidan eskergarri bakarra. Oporretan, auzoko edo herriko norbaitek tarteka gogoratuko ninduen «umetan bertsolaria izan zena» lez, baina inork ez zidan hain larri jartzen ninduen bertso eskerik egiten. Hori guztia lortuta neukala, zelan hasiko nintzen atzera bertsolari agertzen?

Gainera musikazale itsua nintzen. Zoritxarrez nire pianogintzak ez zuen buruan neukan trebetasunik hatzetan ipini. Fraideetako lehenengo urtean izena eman nuen, baina ez zen txandarik niganaino heldu. Bigarren urtean, dagoeneko seminarioan, ez nintzen izenik ezertan ematen ausartuko, ezta Ama Birjina biluzik agertu balitzait ere. Hirugarren urtean izena eman nuen, baina ez ninduten izendatu. Orduan, neure kontura, isilka eta arriskuan, pianorik piano hasi nintzen, baten bat libre harrapatzen nuen guztian, lagun pianistengandik hamaika berba txar eta arbuio harturik. Laugarren urtean, nire piano-lapur fama inkorregiblea etxe guztian aipatua zenez gero, nahitaez eman behar izan zidaten toki bat pianisten zerrendan. Hamalau urte banituen. Adin aurreratu samarrean baino gehiago, nire hatzetan zegoen bekatua. Ia oinez ikasi nuenetik, aurrean ikusten nuen horma oro niretzat pilotaleku zen. Beste aukera handirik ez izaki, esku-pilota izan zen nire umetako jolas eta zaletasun nagusia, nahiko trebea izateraino, eskuinez zein ezkerrez. Hamalau urterako, eskuak apurtuta eta artikulazioak zurrunduta neuzkan. Nintzen pilotazale amorratua izanik, pianoari heldu nionetik, nire eskuetara ez zen gehiago pilotarik sartuko. Ezta ukitu ere!

Pianoan berehalaxe egin nituen aurrekada izugarriak, baina laster aurkitu nintzen muga fisiko etsigarrietan. Hatzek ezin zioten buruari jarraitu. Filosofian euskarazko klaseak abiatu zirenerako, pianoan aurrera nindoan, baina neure muga gaindigaitzen jakitun. Aldamenean ikusten nituen lagun batzuen trebetasuna edukitzera, seguruenik

ez nintzen euskaran ere hasiko. Ez nuen ulertzen nola zitekeen, abildadea edukita, futboleak, paseoan edo noizbehinka egin ohi ziren mendi irteeretan ibiltzea, piano bat libre utzita. Niretzat orduan (oraintxe ere ez dakit), zoriona piano eta organo batekin bakarturik lagatzea izango zen, pianista on baten eskuekin, baina ezin nuen, eta hamazortzi bat urterekin etsiari ematen hasita nengo. Ezina ekinez ere menderaezina zela barneratu behar izan nuen.

Musikarako, zaletasun itsuaz gainera, jarraitzen dut sen batzuk edukitzen. Adibidez, behar izan dudanean, doinuak asmatzeko izan dut dohain bat, baina, oro har, gabezia fisikoez gainera, baditut beste gabezia handi batzuk, zeintzuen gainean ezingo bainuke musika inoiz eraman neure zaletasunaren pareko dominiora. Horrek ez nau, noski, zorigaitzeko egin, baina bai ohartarazi gure natura «miragarriak» beste kalifikazio batzuk ere merezi dituela, haietarako gaitasunik ez daramaten zaletasunak banatzen dituenen. Hala ere, musika ez baitzen gailur kontua bakarrik, nire golkoa norbaitek ziztaten zuen, ea zertarako behar nuen bertsoetan sasitu, musikarantz tiratu ahal izanda. Eta, jakina, baneuzkan musikaz beste amets batzuk ere, pentsamen mailan batik bat, ez bainenbilen alferrik filosofian.

Bertsoen tentazioa itzuli egiten zen, ordea. Ez zen bistaregi jarriko. Gehienik ere belarri ostean, noiznahi takada bat sentitzeko moduan. Tak joan, tak etorri, baina gero eta zarratuago eta tiragarriago. Baten batek zioen nire golkoan:

- Hura izango lukek ezustea, hik klasean danba bertso batzuk kantatzea! Denak ikaratuta utziko hituzke, begiak irten beharrean. Ene! Bertsolaria haiz ala? Noiztik? Zelan? Irakaslea ere ahoa zabalik geratuko duk. Eta klasean ez ezik, seminario guztian zabalduko duk. A zer bihotzerrea egingo zaien goikoei!

Honelako eta bestelako pentsakizun ugari zebilen nire buruan, euskarazko klasean bertsoak kantatzeko ahalbidea otu zitzaidanetik. Ez, bai, ez, bai, egunak aurrera zihozan, gero eta ezbai obsesiboagoan, eta azkenean, iristea determinaturik zegoen zoro-egun bateko iluntze batean, baietz erabaki nuen. «Bihar bertan eta kito! Eta biharko biribiltzen ez baditut, hurrengo klasean». Gaia ere tentazioarekin batera ibili zen buruan, eta egunari pentsatzeko geratzen zitzaizkion isilune guztietan, elizkizun, ikastordu eta jatordu (hauek ere isilean ziren), nire buruak bertsoak ontzen ziharduen, baina ez zuen, gauean oheratu arte, beharreko biltasunik lortu, eta gauza handirik aurreratu barik etzan nintzen. Ohean garunak tximistatu ziren. Ezin nuen lorik hartu, sorta osatu arte. Derrigor biharamunean kantatu behar nituen. Hurrengo klaseari itxaroteko pazientziarik ez neukan. Noizik noizera, argia isiotu eta kuartilla batean idatziko nuen zatiren bat, punturen bat edo batzuk, harik eta bertsoa osatu arte. Harik eta sorta osatu arte. Harik eta eguna zabaldu arte. Gero, amaitutakoan, neure burua haiek klasean kantatzen imajinatzeak loa are urrunago bidaliko zuen. Nire goiz hartako meditazio, errezu eta meza lekutako desbidean igaro ziren. Hona nire bizitzako lehenengo bertso jarriak:

KALISTA ETA PATXIKO

1)

Errosario deiari askok
erantzun dautse gaur ezetz
ohitura hain samurrak hausiaz
berbaz ez bada egitez.
Horrelako fameli gehienak
tribunal bihurtu direz.
Bertan senarra ta emaztea
dira lapur ta bai juez.
Alkarren kontu hartzea dauke
errosarioen orde.

2)

Seinale txarrak erretolikan
hasten diranean biak
eskaratzean zer pasatzen dan
konturatu dira behiak.
Zaparradia sumau orduan
miauka doaz katuak
kontziertua zabaltzen dabe
kortako animaliak
etxe haretan zer pasatzen dan
badaki auzo guztiak.

3) *Patxiko*

Komeni diran berbatxo batzuk
ein behar doguz, emazte
lezino on bat behar dozula
ezin ukatu leiteke.
Aspalditxoan ikusten zaitut
neurritik gora paseute
azken aldian zeu egin zara
etxe honetan alkate
baina hemengo prakadun neu naz
behintzat bizi nazen arte.

4) *Kalista*

Nire aurretik zeu zagoz, senar
lezino baten beharrez
errenditzea gura badozu
txakurra uzabari lez.
Zure azpian bizitzekotan
ez nintzan ni ezkondu, ez
kriadatzat hartuta naukazu
baina hor oker zabiltezez
alkate ez bada zu beste banaz
behintzat neu bizi nazenez.

5) *Patxiko*

Biok horretan bardin bagara
hara nik dodan dudia
zelan arraio ete gagozan
ni argal ta zu lodia.
Ezkondu gintzazanetik hona
loditu zara arroia
zeure neurrian gizentzen bozu
kortan dagoan txarria
ardura barik izango dogu
urte guztiko urdaia.

6) *Kalista*

Loditasuna ta argaltasuna
ez dagoz geure aldetik
danok daukagu diferentzia
bardinak izanagaitik.
Lodi banago nundik ibili
ondo dakidalako nik
ze zuk oin arte emonikoaz
oingo hil nintzan goserik.

7) *Patxiko*

Ai sorgin lapur, harrapau zaitut
 tranpan zeuk ez dakizula
 zeure agotik autortu dozu
 pekataria zarela.
 Jan-edanean zabiz orduan
 senarra kanpotik dala!
 Besteak barriz ondino dino
 nigaitik gosez hil zala.
 Berez urtutzen ete da orduan
 nik dakartsudan jornala?

8) *Kalista*

Ezkondu ginanean eleizan
 egin gendun kontratia
 bion gauzetan biok dogula
 lege bardinez partia.
 Hagaitik neuri tokatzen jata
 zure jornalen erdia
 etxera orduko gastatzen bozu
 tabernan zeure partia
 neurea dala dino legeak
 osorik beste zatia.

9) *Patxiko*

Baserri baterako zara zu
 lar listatxua, Kalista
 senarrarena erdibitzea
 zeurea osoan gordeta.
 Ardoazalea neuri nazela
 zeu barriz amorratuta.
 Mozkorraldiko kolpeakin dau
 eperdia mailatuta.
 Satorren bila zeuk be ez dozu
 surra piper gorrituta.

10) *Kalista*

Zeuren ezara aingerua ta
 ez ein hainbeste zarata
 nik surra gorri baina zuk prakak
 atzeko aldetik bustita.
 Bart gabeen zer ebali dozun
 enteratu da Kalista
 kalean zehar ibil zinala
 prakak aldrebes jantzita
 eta jakina, larri aldian
 behar bat aurreratuta.

11)

Hauxe matrimonio bikaina
 Kalista eta Patxiko
 zeuek igarri bion artean
 zein ete dan mozkorrago.
 Parrokoari agindu dautse
 hau bai dala harritzeko
 euren enterru egunerako
 mesedez ez aztutzeko
 uretan barik ardaotan ondo
 isopoa bustitzeko.

Hauexek dira nire euskarazko lehen bertsoen ohore xaloa daramatenak. Erruzkizko irribarre bat sortzen didatenak. Dena dela, gaur ere bitxi egiten zait elkarrizketa batek nola daraman estrofa biko prologoa eta beste estrofa bateko epilogoak. Bertso bat lau puntukoa da. Seguruenik, bosgarrena laster kontatuko dudan bide bitxian galduko zen. Zortzigarren bertsoan «partia» bi bider agertzen da. Gogoan daukat, oso gogoan, zelan ibili nintzen burua apurtzen, konponbiderik aurkitu ezinik. Azkenean, beharbada, etsi egingo nuen, horixe ez daukat gogoan, edo beharbada, hori ere bideko okerra izango da. Teknika aldetik, batzuetan etenik ez da errespetatzen. Ez nekien hori zer zen. Errima aldetik ere ez dago zorrotasun handirik, nahiz eta batzuk gaur ere ez lirakeen hain txarrak. Gogoan daukat bigarren bertsoa «katuak» ez nuela egoki ikusten, baina nik «katuak» behar nituen, eta hamaika buelta eragin arren, ez nuen konpontzeko maleziarik izan, eta gorago aipatu bideak ere ez zuen zuzendu. Gaiari buruz, berriz, harrigarri eman dezake filosofian gora doan estudiante batek hain erretolika ruralari heltzea, baina nik euskara mundu horrexekin bat egina neukan, hangoxea nintzen, mundu huraxe maite eta sentitzen nuen, eta gainera, seminarioko egia zapalgarritik ihes egiteko era bat zen. Ez zitzaidan burutik pasatu ere egin seminarioko bizimoduari-edo bertsoak jartzetik, ze, bururatuta ere, non eta nori kantatu behar nion sentitzen nuena, gaitzetsia izateko arrisku barik? Urte batzuk geroago arte ez zen malezia hori garatuko.

AITAREN AHOTSA

Bertso hauek, lehenengoak izanaz gainera, badute niretzat bereziki hunkigarri gertatu zen kondaira bat. Oporretan seminariotik etxera eroan nituen, eta Gabonetan, txerri-hiltze eta antzeko jaietan, auzora kartetan edo senideen etxera gonbidaturik nindoanean, nekez libratuko nintzen bertso hauek kantatzetik, aita tartean bazen. Ni ez nengoanean, berak kantatuko zituen zebilen bazter guztietan, bere seme estudiantearenak zirela harro esanez. Urteak joan ziren, abade egin nintzen, preso nengoen, eta bertsook guztiz ahaztuak nituela ohartu nintzen, penaz. Zamorako espetxean ahalegindu nintzen, baina puntu solte batzuk baizik ez nituen berreskuratu. Espetxetik irtendakoan, baserriko kaxoi bazterrak arakatu nituen honen eta beste paper batzuen bila, baina ez nuen ezer topatu. Ez zeukatela garrantzirik pentsatuz kontsolatu nintzen. Beste urte mordo luze bat igaro zen, eta behin, gure etxetik Zornotzara bitarteko Kanposene baserriko mutil batek, Elkar-en lan egiten zuenak, diost:

- Gure etxean bazegok zinta bat, zuen aitaren kantekin eta bertsoekin.
- Bai? Zelan? Nondik? Kopia bat aterako al didak?

Gure aita aspaldi hila zen, preso nengoela. Igeltsero gisan, etxerik etxe konponketa txikiak egiten ibiltzen zen, eta zebilen toki guztietan kantua eta ipuina zerabilenez, Kanposenen ere halako saioren batzuk egin izango zituen. Eta buru probidentzialen bati kaseteen grabatzea otu zitzaion. Gure aitaren ahotsik ez genuen beste inon

gordetzen, eta zinta hura entzuteak zeharo hunkitu ninduen. Eta hara, beste zenbait freskura eta kantaren artean, non entzuten ditudan nire lehenengo bertso hauek. Baita beste sortatxo bat ere, neure bizitzan jarri nuen bigarrena, hau ere guztiz ahaztua neukana. Aitak, lehenengo sorta hura kantatuz, egundoko arrakasta lortzen zuen, bere ustez behintzat, eta seminariotik etxera ekarri nituen uda hartako sanantolinetan, Etxanoko Epaltze auzoan kantatu zituen behin eta berriro. Auzo hartan popularra zen gure aita, eta berari ere han luzitzea gustatzen zitzaion. Hurrengo udan diost:

- Hi, Jabi! Bertso batzuk egin behar dizkidak, sanantolinetan «galizianoei» kantatzeko.

«Galizianoak» eta «Galizia» epaltzetarren eta Epaltzeren ezizenak ziren, eurek ere harrotasunez hartzen zituztenak. Alferrik izan zen ezezka ekitea. Azkenean, aitaren kapritxoa bete egin behar izan nuen. Halaxe sortu ziren «galizianoen bertsoak», nire bizitzako bigarrenak, aitaren ahoan ipini nituenak.

GALIZIANOEN BERTSOAK

1)

Goizean goizik itxartu naz ni
hemengo bolanderekin
eta gehiago ezin izan dot
aurrerantza lorik egin.
Merezidu dau hona etortzea
gitxienez urtean behin
gure santua bisitatzera
behintzat sitsak jan ez dagin.
Epaltze bizi dan arte behintzat
gora gure San Antolin.

2)

Sasi baztarrak ikusten dodaz
oilasko lumaz beterik
horreik gehiago ez dabe egingo
goizean kukurrukurik.
Epaltzen gosez geratutzeko
ez ei daukie konturik
sardin hazurraz behintzat gaur honeik
ez dago konformatzerik.

3)

Inun badira hementxe dira
sekulako morroskoak
Fidel Castrok be behar balitu
soldadu aproposkoak.
Erritu onak ditu bai hemen
Andres Autzaganekoak.
Galiziara joan barik dagoz
berton Galizianoak.

4)

Egun bat gitxi izaten dabe
lau egun jai hartzen dabez
urte guztiko jornalak hemen
laster urtuko leukiez.
Lenengo bete-bete eginda
baba-jana da azkenez
taberneruak hor dabiz larri
abasto emon ezinez.
Honein ajeak hilabetea
kentzen ez da izango errez.

Bertso hauetan zortziko handi bi eta hamarreko handi bi daude. Denak hamarrekoak baldin baziren, bidean puntu bi galdu dira, baina baliteke neuk halaxe egin izana. Erabiltzen genuen doinuak bietarako balio zuen, eta hamarrekora iristen ez banintzen, lasai utziko nuen zortzikoan. Andres Autzaganeakoak, jaietarako, gurdian eroaten zuen taberna, Autzaganetik Epaltzera. Andres tabernari famatu honen eroan-ekarri gorabeheratsuez, beste bertso bat egin nuelakoa daukat, baina bidean galdu da, antza. Hamazortzi-hemeretzi urterekin jarritako bertsootan, ez dakit ohartuki ala oharkabean, etena errespetatzen da, eta errimaz ere lehenengoak baino egokiagoak dira. Aurreratzen ari nintzen.

Kalista eta Patxikoren bertsoak seminarioko klasean kantatu nituenean, guztiz oilarturik gelditu nintzen, denak ezustean atzeman nituela ikusita.

- Hi bertsolaria haiz ala? -ziostaten harriturik.
- Ez nauk, baina umetan-eta ibiltzen ninduan -erantzuten zuen nire banitate hasiberriak.

Lagun euskaltzaleen eta, oro har, euskaldunen artean bertsolari izenak ospe erantsi bat zeukan, eta niregan deskubritu zuten misterioak beldurtu egin ninduen, baina ez nintzen guztiz ukatzeko bezain modestoa. Lagun erdaldunekiko, berriz, txokeko gailentasuntzat sentitzen nuen, batez ere norbaitek euskararen kontrako irakasleen aurrean esaten zuenean, ez beti intentzio xaloz:

- ¡Padre! ¿Sabía que Amuriza es versolari?
- ¿Versolari? ¿Qué es eso?

Itaun hau egin zuen irakasleak baliteke bertsolarien berri ez jakin izana, baina bazeukan, jakinda ere, ez-jakin despektiboa egiteko beste bihotzerre. «Izorra hadi!», pentsatzen nuen neuk ere, bueltako arbuioz.

Seminarioan bertsolari izena hartzeak ez zidan konpromiso handirik ekarriko, hango bizi oso alderdi marjinala baitzen hura, baina oporretan, auzoan eta herrian, berriro bertsolari izena gaintetik kendu ezinik aurkitu nintzen. Zelan esan behar nuen ezetz, gure aitak edonon eta edonoiz kantatzen zituen bertso haien arrakastaren aurrean? Arrakasta laburra, noski, baina inguruan ez zegoen hoberik. Umetan banekarrela airea, aita ere halakoxea nuela, estudianteak bizkorrak izaten direla... Azkenean, betidanik larritu ninduen zuloan nengoen berriro. Apaizgai bezala, nire jai-esparrua oso mugatua izan arren, beti nengoen «botaik bertso bat» noiz entzungo beldurrez. Alde batetik, jai girora hurreratu gura, eta bestetik, ezin gehiegi barruratu, zorioneko bertsoa zela bide. Neure kontura saiitzen nintzen, areago prebentzioz, derrigor kantatu beharra gertatzen zenean, defendatzen jakiteko. Ez zen, noski, «derrigor» zorrotza, baina jendea gogaikarri jartzen zenean, ez nekien zulotik eskapatzen.

EUSKAL HERRIKO FINALA IRRATITIK

Hemeretzi urte nituen uda hartan, Euskal Herriko gerra osteko lehen Txapelketa Nagusiaren finala zen Donostian. Artean, Afrikan soldadu egondako anaia zaharragoak irrati transistore bat ekarria zuen bueltan, eta gure etxea ez zuen gutxi alaitu trepetxu txiki hark, batez ere Arrate Irratiak zabaltzen zuen soinu hotsaz. Finala irrati emango zuten, eta igandean hamarretako mezatik arin etxeratuko nintzen. Apaizgaiok igandero meza bi entzun behar izaten genituen, goizekoa eta hamarretakoa, eta gehiago ez zegoelako, Etxanon behintzat.

Sukaldeko mahai gainean, erdi-erdian, irrati ipini eta han geunden aita eta biok, Donostiatik zetozen bertsoak entzuten. Nik ez nuen bertsolaririk inoiz entzun, ezta ezagutu ere, urte hartan Bizkaiko finalera, Bilboko zezen-plazara, joan nintzen arte. Mugartegi eta Azpillaga sailkatu ziren Bizkaitik Donostiarako. Basarri eta Uztapideren izenak entzunak nituen, baita neure kautan mitifikatuak ere, baina haien ahotsik sekula entzuteke nengoen. Donostiako finaleko ahotsak Torreburuko sukaldeko mahai gainean entzunak izaten hasi zirenean, hankek dardar egiten zidaten, gorputz osoan zirrarak zabaltzen ziren. Ama edo baten bat sartzen bazen, «egon isilik!» hots egingo genion, edo «kanpora hemendik», txakurra bazen. Irrati primario hark zehaztasunean galtzen zuena burundaran irabazten zuen, eta dena zen misterioaren handigarri. Emozioa gorputzaren jabe zebilen, dena berea bailuen. Mahaiari eta irratiari jositako entzumen miragarriri dohatsu bat nintzen. Hain hur, hain bertan, hain benetan sentitzen dut oraintxe ere ezen ez baitut larregi barnatu nahi izaten, bueltan orainera saltatzeko gauza izango ez naizen beldurrez. Bai dela ederra oroimena, dagoeneko existitzen ere ez diren munduak (etxe, pertsona, animalia) hain karga arinean eta egiazkoan gordetzen dituen, gaztetasuna barne!

Egun hartako nire sentipenak aztertzen hastean, ohartzen naiz emozio handiagoak biziak nituela. Händelen Alleluyak, esaterako, nire gorputza bortizkiago inarrosiko zuen, batez ere geuk kantatzen genuenean. Bachen organoko «Toccatà eta Fuga» batek airean eroango ninduen, kometa baten isatsa lez. Ordurako bizipen musikal indartsuen jasaile nintzen. Berdin literaturan eta pentsamen mailan. Nire burua egiazko mitoz betea zegoen, alegiazkoei ez bainien jaramon handirik egiten. Baita kirolean ere. Noznahi amets egina nuen munduko txirrindulari onena nintzela, onena ez ezik, denak atzean lotsagarri uzten zituena. Futbolean golik pentsagaitzenak sartzen nituen, txiribueletan, airean horizontalki errematatuz, atetik ateraino driblinean denak eserita utziz. Eta azkenean, atezainak, ia negarrez, barkatzeko eskatzen zidanean, publikoari begira atzez eta orpoz sartuko nuen gola, atezaina belauniko lagata. Hauek denak errealtzat imajinatuz, egitan gozatzen nuen, haragitan zirrartzen nintzen. Emozio fisikoak, bortitzak ziren. Baina kanpotik zetozen. Atzeman egin ninduten.

Arrate Irratitik mahai gainean entzuten nituen bertsoen zirrara, osterà, barrutik kanporakoa zen, neure izatearen taupada bat, neu nintzen. Ezingo nukeen bertsolaria

Socrates, Newton edo Händelen miresmenera altxatu, baina nor nuen maiteago galdetzera, burua makurtuko nuen, ez bainintzen egia aitortzen ausartuko. Eta egia neure maitasun ruralean zegoen: etxea, animaliak, lurra, noranahi ikusten nituen mendiak eta itsasaldea; gure etxetik miragarriri oinetan ikusten ziren eguzki-sarrera harrigarri eta inprebisibleak, gauetan etxera laguntzen zidan ilargia... Eta entzuten ari nintzen bertsolaria!

Baina ez nintzen bertsolaria. Ez zitzaidan burutik pasatzen Donostian kantuz ari zirenen artekoa nintzenik, ez izan nintekeenik. Izango nintzela argi zegoen bakarria apaiza zen, baina hori ofizioa zen, asumiturik neukana, ez bokazioa. Piano-jole izatetik etsia nengoen, kirolari ospetsua ez nintekeen izan, pentsalari, idazle, hizlari... antzik ere ez. Grina indeterminatu bat nintzen, «alferreko grina bat» ez izateko irrika bat.

HIRUGARREN BERTSO SORTA

Ez nintzen bertsolaria, eta bururatu ere ez zitzaidan egiten abadetza eta bertsolaritza batera joan zitezkeenik. Hala ere, beste bertso sorta bat ontzeko kasketaldia izan nuen seminarioan. Hamazortzitik hogeita lau urtera izateko, ez da ezer, noski, baina hortxe daude. Bertso hauek bai kontserbatu nituen. Abade egindakoan, zenbait okasiotan kantatu ere bai. Eta ez dakit zelan eta nondik, hemen daukat paper bat, ez galtzeko zortea izan duena. Bizkaierazko originalaren egokitzapen bat da, handik urteetara, espetxean seguruenik, euskara batura egin nuena. Originala bera galdua da.

TXEPETXA ETA KUKUA

1) Nor ez da itzartzen pozez
txoritxoen kantu hotsez?
Euren artean gure kukua
nork ez du maite bihotzez?
Nik ere maite nuen baina gaur
dudan nago bai edo ez.

2) Umetatik ezaguna
dugu gure kuku jauna.
Txepetx habian han utziko du
bere arrautza txukuna
ta gero berak adarririk adar
kantari pasa eguna.

3) Txepetx gaizoa hor dabil
kukuari jana non bil.
Ekarri ahala irentsi eta
berriz bila behar ibil.
Kuku arrotza ezin aseta
bure umeak gosez hil.

4) Inork nahi badu ikasi
txepetx txikia ikusi.
Berak hain nekez egina duen
habitxoan inor nausi.
Kukua hazi, habia hausu
umeak sasira jausi.

5) Elur, izotz nahiz uholde
hura neguaren alde.
Dudan bazagoz zer den hobea
txepetxari egin galde
neguan aske ibili ala
udan kukuaren mende.

6) Kukuarekin heldu da
aurrerapena mundura.
Udaberriaz ongi gozatu
txepetx lantsuen kontura.
Gero isildu eta adio!
Orain bila ezak hura.

7) Umea txepetxak hazi
ta heu lanaren ihesi.
Kantatzen ere beti lelo bat
besterik ez duk ikasi.
Munduan fama badaukak baina
ez duk askorik merezi.

Bertso hauek jartzean, gogoan daukat nolako korapilo sentimentala egin zitzaidan, askatzerik lortu ez nuena. Geroago konturatuko nintzen ez zegoela egon ere askabiderik. Bertsoen intentzioa bistakoa da, handiak txikia nola esplota dezakeen, mila jukutria eginez. Konparazioaren terminoetan, egia da kukuak txepetxari (beste hainbat txori txikiagori lez) horixe egiten diola, eta tokatzen zaion txepetx gizajoak uda guztia ematen duela kuku arrotza hazi ezinik, bere umea delakoan. Hala ere, kukua maite nuen, oraintxe ere maite dut. Nork ez du haren etorrerako kantua maite, nahiz eta «beti lelo bat» izan? Kukuak hain sentipen hunkigarriak eta baikorrak sortzen dizkit ezen, bat beharrean, txepetxa baino maiteago dudala esan beharko bainuke. Ez! Mingarri zait aukera egin beharra. Txepetxa ezin dut «gutxiago» maite, horrek nire harekiko sentiera jaitsi egiten duela ematen baitit. Nola ez dut maiteko, umetan, behiak zaintzen nituela, ia altzoraino etortzen zena? Ogi-birrinak bota eta bertara, ia otarteraino arrimatzen zena? Txiki-txikia baina handi ustekoa? Otañok zioenez, burdinazko adar gainean ere tentaldiak egingo dituen, «seguru ote dagan»? Arratsalde guztian inguruan ibiliko zena, txakurrari bere distantzia harturik? Neguan, berriz, oraintxe ere, leihoa irekitzen badut, marko oinean kokatuko da, igual ordenagailuaren gainera txast hegaturiko da, umezaroko iturri gaineko harri txakurkara hura eta tresna elektroniko hau aro berekoak direla sentiaraziz. Hala ere, txori hau txikiegi, ezdeusegi ikusten nuen Euskal Herria ordezkatzeko.

Kukua, berriz, beste era batera hain maite nuena, hurretik ikusteko aukerarik ematen ez zuena, hain misterio hurbilez inguratzen ninduen, urtean bizpahiru hilabetez kantatzeko bakarrik agertzen zena, hain exotismo urrunak opatzen zituena, udaberria ekarri eta hain adeitsu isildurik, udari bide ematen ziona, negua non igarotzen zuen arduraz uzten ninduen, Lazkao Txikik «kalendario gabe badaki noiz etorri ta noiz juan» kantatu ziona... nola senti nezakeen estatu zapaltzaile baten sinbolotzat? Gure artean egiten zuen denbora laburrean, umeak hazten egin beharrean, ondo egiten zuen kantuari ekinez, silaba errepikatu bakarrez bazen ere. Nik uste nuen txepetxak pozik eta jakinki egiten ziola inudetza, gizakiok kukuaren xarma goza genezan. Txepetxaren handi-ustea ez ote dator kukukumea haztetik? Bera halako zazpi bider handiagoa den umearen buruan kokatuko da, eta burdinazko hagean bezala, handik elikatuko du ia bera adinakoa den moko irekia. Ez! Kukuak sentipen samurregiak eta baikorregiak eragiten ditu, zapalgailu handi baten gorrotoa beregaintzeko. Gehienik ere, haren maltzurkeriak mutiko tranposoen ibilerak irudika ditzake, beti ere klabe maitagarrian.

Berez, animalia guztiak dira berdin xaloak eta liluragarriak, baina otsoa, esaterako, beldurgarri izan daiteke. Picassoren zezenak suntsipen bat irudika dezake. Kukuari ezin diogu, gurata ere, karga hori erantsi. Ezin dugu harenganako amorrurik edo gisako nahikunde gaiztorik sentiarazi. Beraz, bertsoak ez daitezke onak izan, eta berrukitu ingenioso batek ere nekez konponduko lituzke, kontakizunaren oinarri metaforikoa desegokia delako, gure kulturaren behintzat. Jarri nituenean eta, batez ere, kantatzen nituenean, ondoez bat sentitzen nuen, baina ez nintzen gauza izan zergatik zehazki konturatzeko. Orain irakurtzen ditut, eta alde batetik, identifikatu egiten naiz,

metafora politikoa ez baita ezertarako esplizitatzen. Kukuaren eta txepetxaren arteko gatazka deskribatzen da soilik. Baina badago azpi-intentzio bat, neuk behintzat ekidin ezin dudana. Gaur ere bertso hauekin ondoez berean jarraitzen dut.

Badut beste xehetasun bitxi bat ere. Nik, lehenik, txantxangorria barik txepetxa jarri nuen kukuaren inude. Behin lagun-talde handi baten aurrean kantatu nituenean, gogoan daukat batek nola zuzendu zidan:

- Kukuak ez dik txepetx-habian erruten, txantxangorriarenean baizik.
- Zelako ezetz? Neuk ikusita ez baneuka!

Neu menditarra eta umezaro guztia txorien atzetik ibilia izanik, denen aurrean zuzentze hark apur bat bekoskotu ninduen eta neurean tematu nintzen, baina, egia esan, inoiz ez nuen kukukumerik inongo habian ikusteko zorterik izan. Hain zuzen, horixe zen nire umetako irrika inoiz bete gabeetako bat. Behin, eskola-lagun batek kukukumea eskuan erakutsi zidan, ukitu ahal izan nion, huraxe zen nire txori misterioa. Lagun hura trebea zen txoritan eta txori habiatan, eta nik inbidia handia nion, niri ez zitzaidalako zorte desiratu hura sekula gertatzen. Ez dakit nondik atera nuen, baina kukukumea txepetx habian hazten zelakoan nengoen, eta horrek misterioa areagotu egin zuen, ez bainuen ulertzen txepetxaren pilota formako eta hain zulo txikiko habian kukuak nola errun zezakeen bere arrautza handia, eta gero kukukume handitua nola irten zitekeen handik. Habiaren tamainan bakarrik aurkitzen nuen zentzua, uste bainuen txepetxaren txikitasunari inondik ere ez zegokion etxebolumena kukuaren prebentzioz justifikatzen zela. Hurrengo egunetan disimuluan egin nituen itaunetan, denek txantxangorria esaten zidaten, eta halaxe aldatu nuen bertsoetako pertsonaia.

Urte pila igarota, liburu hau idazten hasi eta gero, horra non «Argia» batean, 1.668. zenbakian, irakurtzen dudak kukuak Europan 70 ostalari-espezie baino gehiago dauzkala, eta: «gure artean, txantxangorria, txepetxa, buztanikara zuria, larrebuztanikara, negu-txirta, buztangorria eta lezkariak izan ohi dira kukuaren iruzurraren biktima arruntak». Orduan atzera pozik itzuli nituen bertsoak euren bertso jatorrizkora. Errakuntzaz bazen ere, nire umezaroa bere buruaren arabera berreraiki zen. Txepetxa eta kukua bertsoan kontrajartzen hasi nintzenean, ez nuen pentsatu berrogei urteko prozesua abiatzen zenik.

ENBEITA GOROZIKAN

Gerra ostean txapelketak berrasi zirenean, Bizkaikoa izango zen lehenengoa, 1958an. Hura esplosio handia izan zen. Nik orduan hamazapi urte neuzkan, eta ez zait egun bat sekula ahaztuko. Irailaren zortzian Gorozikako jaiak ziren. Gure aita hangoa zen, eta nire urteko egunik handienetakoa huraxe izango zen, goiz-eguerdiak elizaldean pasaturik (meza eta meza osteko ikuskizunak), Pagaiko amamarenera

gonbidatu joango ginena. Artean, Bizkaiko txapelketa joka berri zen, eta Balendin Enbeita irten zen txapeldun. Eguerdian, ni aitaren inguruan, taberna batetik beste batera goazela, hara non entzuten dudan arratsaldean Enbeita datorrela Gorozikara. Berri hura entzun nuenetik nolako tentsioan sartu nintzen esaterik ez dago. Nik ez nuen Balendin ezagutzen. Estudiantea nintzen eta urtean bederatzi hilabete seminarioko itxituren egiten nituen. Abadegaia izanik, neure sasoiko mutilekin ezin nintzen ibili, eta gutxiago (vade retro!) neskekin. Baina Bizkaiko lehenengo txapelduna ezagutu egin gura nuen, eta hari bertso bat kantatzeko balentriaren bihozkadak eman zidan. Hura izan zuan taupada! Eta bai egun espektantea eta larria pasatu nuena, bertso koitadu bat atondu ezinik! «Arrastirako zeozer egingo diat». Elizaldetik Pagai baserrira joanaldi luzetxo dago. Bidean gizon eta mutil pila abiatuko zen (andrazkoak aurretik joanak ziren), eta han-hemen, baserri hurragoetakoak banandu ahala, taldea txikituz zihoan, baina hala ere mordoa, Pagaiko hiru etxeetara zihoazekin. Ni ezitan haien kontu «mundutarrak» entzuten, baina aldi berean, arrastiko bertsoan katramilaturik. «Bazkaritan egingo diat». Bazkari gozo, luze eta zaratatsutik altxatu ginen, eta nire bertsoa oraindik poxpoloan. «Bueltan egingo diat, elizaldera bidean». Hau ere pasatu zen, eta nire bertsoa airean.

Elizaldean, aita eta beste gizonak tabernaz taberna zebiltzala, apartatu egiten nintzen oste batera, geroago eta larriago, bertsorik ezin nuelako burutu. Inork ez zekien nire pentsakizunen berri, eta lasai utz nezakeen bertan behera, baina barruak ez zidan uzten. «Hain egun gozatsua izango zena horretantxe lorrindu duk dena, eta orain eman behar al duk amore?». Seguruenik, ez zen honen gogoeta ohartua izan, oldartua baizik. Nik orduan bertsoa azkenetik hastea eta horrelako maleziarik ez neukan, eta puntu bi neuzkan, non sartuko nituen garbi ez nekienak. Beste biekin betelan soil bat egiterik ez zitaidan bururutzen. Mutilak nola eta zertan estutu lezakeen egun eder bat! Hartan, eliza inguruan bakar eta pentsati nenbilela, hor entzuten dut Balendin Enbeita hain tabernatan dagoela.

Halakoetan, gure aita ez zen bakean uztekoa, eta nik zeozer kantatzeko grina baneukan, hark ez zeukan txikiagoa. Berak ere moldatzen zituen nola-halakoak, baina hark txarrak kantatzen gehiago gozatzen zuen beste guztiek onak kantatzen baino, eta hortxe apurtzen ninduen. Delako tabernara inguratu ginenean, han zegoen Balendin bere argalean, txapela zorrotz jantzia, jendez eta ikusminez inguratua. Gorozikan bazen entzutea gure etxean bertsoak kantatzen zirela, eta laster entzungo nuen beldurrez bezain irrikaz itxaroten nuena: «Botaiok bertso bat Enbeitari!». Batek esatea nahikoa beste guztiek koru egiteko. Halako unean ez nuen pentsatuko zerulurren begi-ardatz ez nintzenik. Bat kantatu nuen, Balendinek erantzun zidan, eta gero, ahal zen moduan, jarraitu egin behar. Nire gaztetasun hasiberri eta galkatuarentzat egun esplosiboa izan zen hura, laster seminaria itzuli beharrak dena berriro lurperatuko bazuen ere. Gero, handik urteetara, Lopategik diost:

- Neu ere hantxe egon ninduan entzule.
- A, bai?

Orduan, jakina, ez genuen elkar ezagutzen. Bera ere gaztea, fraidetzatik irten berria. Gorozikako jaietara etorria, baina bertsotan oraindik nabarmentzen hasi gabea. Eta esan bezala, handik urteetara, Lopategik hau ere esan zidan:

- Hire kantuak atentzioa eman zidaan, ze bertso bat honela amaitu huen: «Zure txapelan uhal horrekin gerriko bat egin leike».

Balendin Enbeitak irabazitako txapela, alegia. Ez dago esan beharrik Lopategiren oroitzapen horrek nolako retro-ilusioa egin zidan.

HARROBIKO BERTSOA

Seminarioko urteetan, hamabitik hamazortzi ingurura, bertsolari izenetik libratzeko ez nuen ahalegin handirik egin behar izan. Udan zailtasun gehiago izaten nuen, baina erraz ezabatzen nintzen. Azken erremediotzat, nahikoa nuen esatea apaizgaiok bertsotan egitea debekatua genuela, eta jendeak samur ematen zuen amore. Ibiltzen ginen moduan beltzez jantzita, mutiko batek, burumakur, «seminarioan ez didate uzten» esaten badu, zaila da tematzea. Jendeak bazekusan debekuak ez zeukala zentzu handirik etxean, auzoan edo lagunarte txikietan (bai, noski, erromerietan!), baina ulertzen zuen apaizgaiak bere arauak zeuzkala, eta ez zela haren kontzientzia bortxatu behar. Ni ederto eta jakinki baliatzen nintzen errespetu hartaz.

Uda batez, hamalau-hamabost urte nituela, dena pikutara joango zen. Etxanora apaiz berria etorri zen, gaztea. Apaizgai bi ginen herrian, ikasurte berekoak, eta apaiz berriarekin pozik ibiltzen ginen, ondo hartzen baikintuen. Behin meza ostean gosaltzera gonbidatzen gintuen, behin berari hara-hona laguntzera. Inoiz, egun-pasa osoak ere bai. Gastu txikietarako dirua ere ematen zigun. Berba batean, itzel. Behin, ez dakit norako asmoz, Etxanotik gure etxera bidean zegoen harrobitik pasatu behar genuen. Lau-bost behargin ibiliko ziren han, denak Etxanokoak, eta geratu bat egin barik ezin aurrera joan. Apaizgaiok pozik, apaizaren eta harrobikoen solasa entzuten. Halako batean, behargin batek, apaiz berriari niri buruzko ezuste bat emateko airean, hots egiten du:

- Hori bertsolaria da gero!
- Bertsolaria? -errepikatu zuen apaizak, harriturik edo harritu plantan.
- Bai! Umetan ere famatua zen hori. Gogoratzen haiz San Antolin bigarreanean zelan kantatu huen Epaltzen, Kartzelasen kontra?

Gogoratzen nintzen, bai, baina madarikatzen nuen besteek gogoratzea. Solasak guztiz larritu ninduen, eta zelan saihestu edo amaitu pentsatzen niharduela, hara non entzuten dudan:

- Botaik bertso bat hementxe!
- Bai zera! Urteetan ere ez dut bertsorik bota. Ahaztuta nago total.
- Ahaztuta zelan egongo haiz, ba? Hori berezkoa duk.
- Aita ere famatua dauka horrek -beste behargin batek.
- Luzio Torreburuko bertsolaria al da? -itauntzen du apaizak.
- Hura da, ba, inguruko kanpeoia! Gizon bromosoagorik ez zen mundu honetara jaioko. Botaik bertso bat, mutil!
- Ezetz, ba! Ni ez naiz aita, edonon kantuan hasteko.
- Bat bakarrik, apaizak entzun dezan.
- Apaizgaiok debekatuta dauzkagu horrelako gauzak.
- Lekutan zegok seminarioa troka honetatik! Nork jakingo dik, ba, ezer?
- Jakin egiten dira! -nik geroz estuago.
- Guk esanda ez, eztuk? -diotso apaizak beste apaizgaiari.
- Hori ziur, bertan hiltzeko! -agintzen du honek, gaineratuz: -Botaik bat eta ez duk ezer pasatuko.
- Zelan botako diat, ba, ezin badiat?
- Erregutua izatea denei gustatzen zaie, antza -burlatzen da apaiza.
- Alferrik habil! Harrobi honetatik ez haiz bertsorik kantatu gabe joango.

Hori baino askoz luzeagoa izan zen tema guztiaren azpian, nire gogoa ahalegin larrian zebilen zeozer pentsatzen, halabeharretik ezin aparta banendi. Azkenean, apaiza ere kontra nuela, neure burua hain inguraturik ikusi nuen ezen erremediorik ezaren aurrez aurkitu bainintzen. Bota nuen, bota behar bazen, nola-halako zeozer. Edo zuzenago esanda, ez nintzen hasi, zeozer botagarria tolestu arte, eta horrexek luzatu zuen tirabira hainbeste. Duda barik, nire bizitzako bertsorik dramatikoena (ez dut kalifikazioa esageratzen) huraxe izango zen. Alde batetik, ezinaren eta ez-nahiaren oharmen osoa neukan, eta bestetik, larritasunaren kontra maleziarik gabeko indefentsioan nengoen. Ez daukat antzik ere zer kanta nezakeen. Azken puntuan seguruenik «ni bezelako bertsolaririk ez da munduan aurkitzen» kantatuko nuen, gure aitak hainbeste bider egin ohi zuenez. Nik ez nekien «bezelako» hori zer zen, baina kultura latinkume eta sinesbera hartan formula ez-ulertuek ez gintuen ikaritzen. Eta denek «hori, hori» oihukatzen zuten.

- Ezin duala eta ahaztu egin zaijala eta hainbeste planta! Ikusi al duk azkenean?

Argumentu honen aurka ez dago arrazoirik. Harrobiko beharginak harro zeuden apaiz berriaren aurrean, apaizak gorespenak egin zizkidan, eta neu ere unean bertan, batez ere larrialdia igaro ondoren, lasaitasun harroxko batek korritu ninduen. Gero, ostera, harrobitik harago, apaiza eta apaizgai laguna agurturik, neure mendirantz hartu nuenean, porrotontzi bat sentitzen nintzen. Hiru-lau urtean ehorztea lortuta neukan mamua berriro agertu zen. Berriro hasiko zitzaizkidan «botaik bertso bat» ekinka. Mamua desehortzi, eta neure geriza ehortzi behar. Bertso bat eska zitekeen okasioetatik alde egiten hasi behar berriro, lehen ere apaizgai batentzat oso okasio urriak izanik. Etxera heldu nintzen eta neure burua arbuiatzen nuen, hain tentel jokatu

izanagatik. Niretzat egun tristea izan zen hura, aurrerantzean pasatu beharko nituen larritasun guztien aurrerapena sentitzen bainuen. Zorionez, egunak joan ahala, ez zetorren hainbesteko galbiderik. Apaizak inoiz aipamen zirkunstantzialen bat egingo zuen, baina ez zidan ekiten, jende aurrean, behintzat. Herritarren artean ere ez nuen xaxapenik jasan, beharbada neuk aurrea hartzen nielako okasio arriskugarri posibleei.

Etxanon taberna txiki bakarra zegoen. Igandeetako meza ostean, hantxe sortzen zen gizarte txiki bat, gizonezkoena gehienbat, musean, tutean eta abar. Apaizgaiok hara hurbiltzea bagenuen, batez ere apaiza tartean bazen, eta nik uste babeska ematen zigutela, beharbada errukiz, gure adineko gazteen ibileratik at ikusten gintuztelako. Hamalau-hamabost urteko gaztetxoak izan arren, inoiz ez zidaten enbarazuan nengoenik sentiarazi, aitzitik esango nuke gizonen gizarte hark karinoz tratatu ninduela. Baina une batzuetan lagunarteak, karta jokotik harago, umorezko solas giroa hartzen zuen, pasadizoak, pertsonaiak, ipuinak, eta kontestu hartan «botaik bertso bat» edonoiz gerta zitekeen. Urrundik hartzen nion usaina, eta ordurako aldendua nintzen.

Zornotzatik Gernikara bitarteko Autzagana taberna bi zeuden, eta nire irteera hurbilena eta ohikoena haraxe zen, etxetik ordu laurden pasatxo, basoz. Etxeko mandatu txikiak taberna-denda hartantxe egiten genituen, eta maiz gertatzen zitzaidan zerbaiten eroan-ekarria. Zapatu iluntze edo igande eguerdietan ere maiz izango nuen joan beharren bat, eta niretzat Autzaganaratzea munduratzea zen. Errepidea bertatik pasatzen zen, autoak, kamioiak, autobusak hur-hurretik ikus nitzakeen. Tabernan, berriz, ohiko giroa, niretzat beti karinosoa. Autzagana Etxano baino mundutarrago zen, pasoko geldigunea baitzen. Etxano, Zornotza, Gorozika, Ibarruri, Muxika, baita erdaldun, bilbotar eta edonongoak gelditzen ziren han, asko ezagutzen ez nituenak, baina ondo begiratuko nienak. Autzagana, bere txikian, mundu irekia zen niretzat, eta inguruan elizalderik ez apaizik ez egoteak nire apaizgai izatea askoz libreago sentiarazten zuen. Jantzita ere ezberdin joango nintzen. Etxano parrokia zen, errespetu-gune bat; Autzagana, bideko taberna bat, profanoa nolabait. Hemen «botaik bertso bat» entzuteko arriskua askoz handiagoa eta aurreikusgaitzagoa zen, baina nahiko ondo lortzen nuen distantzian ibiltzea, bertso-eskaria gerta zitekeen orduak eta giroak saihestuz. Arriskua sumatzen nuenean, ezabatu egingo nintzen.

- Non zegok Torreburuko estudiantea?
- Ez zekiat. Hementxe zebilean lehentxoago. Etxera joango zuan.

GOROZIKAKO PAGAI

Adin horretan nekez saihesteko okasio bat Gorozikako iraileko Andra Mari eguneko bazkaria zen, amama Pagaikorenean. Aitaren jaiotetxera gonbidatu gindoazena egun handia zen niretzat. Goizean eta eguerdian elizaldeko jira eginik, bazkaltzera Pagaira erretiratuko ginen, ordu erdi bateko bidean. Han egundoko

bazkaria izango zen, sasoi hartan asko estimatzen zena; giroa ere bai, leku askotatiko jendea batzen baitzen, eta oso karino handiz hartuak izaten ginen. Niretzako akats bakarra bazkal ostean zetorren. Gure aita bazkari erditik hasiko zen kantuan, eta inoiz, une jakin hartan, kafe-kopen ondoren, mahaitik ezabatzea lortu banuen ere, gehienetan harrapaturik aurkitzen nintzen. Ez nuen aurkitzen alde egitea justifikatzeko motiborik edo, joaten banintzen, deituta ez etortzeko. Gure aitak ez zeukan bakerik ni kantuan ipini arte, eta han joango zen nola-halako ekitaldi bat. Gogoan daukat behin zerbitzen ziharduen lehengusina batek nola esan zuen:

- Zuek beti zabilzate «tzen-da-tzen-tzen»!

Esan gura zuen beti horrelaxe errimatzen genuela: *eukitzen, aurkitzen, pentsatzen, kostatzen...* TEN beharrekoak ere TZEN egingo genituen: *jakitzen, urtetzen, esatzen, egotzen...* Gure orduko «berezkoa» nahiko ezereza zen, baina gure aitari ez zion ardura. Berak esan eta berak barre egin, halaxe ipintzen zituen denak barreka. Ezetzean banengoen, erdaraz kinatuko ninduen: «¡Venga, Jabi! ¡Echa una!». Azkenean, denen aurrean, hastea beste erremediorik ez neukan. Gonbidatu egunez, Mañariko osaba-izekoenean ere, Ikobaltzetan, kantatu behar izan nuen behin, abuztuko Andre Mari egunean. Normalean, amarekin joaten ginen hara, amaren aldeko senideak baitziren, baina inoiz aita ere etorri zen, eta harekin joanez gero, ez zegoen eskapurik.

Gure etxeko, Torreburuko gonbidatu-eguna, San Bartolome hurrengo igandea izaten zen, abuztuaren azkenengoa. Hemen ere arazo bera edukitzen nuen, baina, neure terrenoa izanik, aisago aurkitzen nuen ihesbidea, behin iturrira, behin oilategira, behin nork jakin nora. Umetan ez neukan hainbeste malezia, baina, mutikotu nintzenean, bistatik aldentzen nintzen, eta zatozte orain bila. Non dago estudiantea?, eta non nintzenik ere ez, harik eta jendea mahaitik altxatzen sumatu arte. «Dónde demonios has andado?» itaunduko zidan gero aitak, erdara puntutik gora pasaturik, baina dagoeneko berandu zen. Gero, iluntzean, Autzaganara joatea izango zen, hango erromeriara. Ni ere pozik joango nintzen, apaizgai lez nire erromeri aukera bakanetarikoa izanik. Dantzarik eta antzekorik ezingo nuen egin, baina inguruan ibiltzea eta begira egon ahal izatea aski mundutasun zen niretzat. Aitak hango taberna bietan kantuan jarraituko zuen, eta ni ahaleginduko nintzen distantzia jagoten, dirua eskatzera-edo hurreratu behar ez banuen. Hark ni baino nik hura hobeto zaintzen nuen, alderantziz tokatzen zen arren.

III. UMEZARO MENDITARRA

FRAIDEKUME ISILA

Hamaika urterekin komentura joan nintzenetik hamasei bat urtera bitartean, zenbait larritasun bakan pasatu arren, nahiko ondo ezkutatu nuen bertsolaritza, edo neure burua bertsolaritzatik. Oraingo ikuspegitik begiraturik, eta euskal gizarte txiki hura ezaguturik, minberatasun puntu batez ebokatzen dut («amorr» hitza gogorregia litzateke) nola behartu ninduten bertsolari izatera, neu ezer izan gabe. Argi dago hein handi batean destinoaren edo, bigunago esanda, bultzada sozialaren emaitzak garela, eta destinoak azkenean lortu egiten duela nahi ez duzuna izanaraztea. Hein batean ulertzen dut, baita eskertzen ere, nire izenari egokitu zitzaion zama. Hamaika urterekin Zornotzako karmeldarretan sartu nintzenez, koltxoi bat eta maleta handi bat eroan nituen, eta golkoa beteko tristura. Aitak, «Kojoenean bete-bete eginda» (ez dut uste asko jan nuenik), iluntzean komentuan utzi ninduen, neure burua galdutzat eman nuen. Aurretik baietz esaten nuen, animoso ikusten ninduten, baina, eguna heldu zenean, aurreak ez zuen erakutsi atzea nola dantzatu. Eta hori karmeldar haiek nahiko jatorrak eta euskaldunak zirela.

Baina diziplina gogorra zen, eta batez ere, etxea falta nuen. Mendian bakarrik ibiltzen ohituta nengoen, eta bat-batean, ehundik gora mutikoko aldra baten osagai numeral bat nintzen. «J. A. 90» zen nire identifikazioa arropetan. Ba al dakizue zerk pozten ninduen? «Botaik bertso bat» entzutetik libratu nintzela pentsatzeak. Negarra ezkutatu ezinik pasatu nituen lehenengo hamabost egunak. Lantzean fraide batek igarri eta «¿por qué lloras?» itauntzean, «se me ha metido una saskara en el ojo» erantzungo nuen. Ezin gardenago gelditu zait barren-barreneko pozkari bakarti haren bizipena: «Hemen, behintzat, inork ez zidak bertsorik eskatuko». Geroz hondorago aurkitzen nintzen, neure lotsorrean, inoren bistan negarrik ez egiterik ezin nuela lortu ikustean. Hamabost egunen buruan, menperatu nuen horraitio, disimulatu alegia, baina, gauez oheratutakoan, jario guztia batera etortzen zen, isil eta ondo kontrolaturik, badaezpada. Hilabete luzea pasatua izango zen, gauez negar egiteari utzi nionerako, gero ere lantzean behin eroriko nintzen baina. Hori bai, inork ez zidan bertsorik eskatzen, eta zerbait handitik salbatua nintzela pentsatzen nuen.

Gabonak komentuan egiteko ziren, eta iritsi ziren haiek ere. Opor-egunak izango ziren, baina etxera barik. Elizkizunak ohi bezala izango ziren, baina gainerako ordu gehienak jolasean, zinea barne. Film inozoak izango ziren, baina nik hantxe ikusi nuen lehenengo pantaila. Basapiztiak agertzea nire zoramena izango zen. Iritsi zen gabon-afaria ere, ona, gozokiduna, edari eta guztikoa, nahiz eta ondo neurtua. Afal ostean kantak eta halako ekitalditxoak abiatu ziren, eta ausartzen zenarentzat

abildadea libre zen. Ni ez tian nengoen neure aulkian, ardotxoa edanez, dena ikusten, dena txalotzen, eta neure buru handiari eusten. Fraideek egun handi hartan geurekin afaltzen zuten guztiek. Bat-batean, oholtzatik diote:

- ¡Ahora vendrán los versolaris!

Zauskaturik geratu nintzen. Azkoitia edo Azpeitiako pare bat mutiko han irteten dira kantatzera. Kaka praktetan egitear nengoen, mahaipera makurturik, galdu ez zitzaidan zerbaiten bila. Ezustera egokitzen hasterako, hara non entzuten dudana:

- ¡Amuriza! ¡Sal tú también!
- Ene ama! Nireak egin dik!

Aita Fidel izeneko fraide zuzendariak, etorri eta besotik tiraka, zioetan:

- ¡Venga, Amuriza! Que tú eres el mejor.
- ¡Aiba! ¿Eres versolari? -hots egiten zuten alboko lagunek. Segundo gutxi barru, «aupa, Amuriza»-ka hasi ziren denak.
- ¡Venga, Amuriza! ¡Animo!

Nahiz eta askok bertsolaria zer zen jakin ez, zerbaiten alde oihu egiteko aitzakia ikusi zutenean, ujuari eman zioten. Mutikoak berdin dira krudelak alde zein aurka. Hara non gabon-afaria berriro amildegi bihurtu zen, betiko libratuak nengoelakoan. Zutitu naiz, fraideak besotik narama, eta han nago oholtza gainean, neure buruaren txorimalo. Mutiko batzuek kantak eta bertsoak buruz kantatzen dituzte (Nemesio Etxanizen «kontutxo bat, kontutxo bi, ez galdetu neri...» oso gogoan daukat), eta fraideak hots egiten du:

- Ahora Amuriza y Fulano (ez naiz lagunaren izenaz gogoratzen) van a cantar versos, pero improvisando. ¡Silencio todos, que esto es importante!

Ez naiz zehatz gogoratzen bi ala hiru ginen ere. Hiru, gehienik. Eta kantatu egin genuen, ez dakit zer eta zelan. Egundoko txaloak jo zizkiguten. Lehen esan dudana. Umeen eta mutikoen zarata-gogoak alde harrapatzen bazaitu, salbaturik zaude. Aulkirantzean oihu egiten zidaten:

- ¡Eres un fenómeno, Amuriza!

Eseritakoan, lerroan etortzen zitzaizkidan, kurtsokoak batez ere, bizkarrean joka eta aupaka, denak lagun guran. Ederto baliatzen zuten euren aulkietatik mugitzeko aitzakia. «¡Sentaos todos! ¡Cada uno a su sitio!». Umeen eta mutikoen kontuak horrelakoxeak dira, orduan, orain eta beti, baina ni ez nintzen burundara hartan ume soil bat, izakitxo amildu bat baizik. Ondo esate haiek guztiek sortu zidaten une bateko

harrotasun ukagaitza ez zen ezer irensten ari nintzen edo bera ni irensten ari zen abailmenaren aldean. «Akabo! Hemen ere bazekitek bertsolaria naizena!».

Nire oharmen xumeak aurreikusi ez bazuen ere, ez zen harritzekoa. Komentua herrian bertan zegoen, eta fraideek eskolatik, apaizarengandik, herritarrek kontatzen zientetik, nire berriak ondo jasoak zituzten, eta gero seminarioan ez bezala, bertsolari izatea (ez nintzena, baina banintzena) baloratu egiten zuten, nik gurago nukkeen ohore hartatik libratu baina. Zorionez, gero, urte guztian zehar, ez naiz gogoratzen berriro bertsorik eskatu zidatenik, baina eskatuko ote zidaten beldurrak ez zidan alde egin. Hurrengo urtean seminariora aldatu ninduten, eta beste estutasun batzuk pilatu ziren arren, han bai libratu nintzela zeharo arriskutik. Nondik eroan nuen komentura fama hura? Auzotik eta herritik duda barik, eta gure aitaren ahotik, jakina.

- Luzio! Semeak laster pasatu egin behar hau!

- Ni pasatu? Ezta eternitate guztian ekinda ere! Honek aurreratzen duen bitartean, neu ere aurrera nihoak, eta horrela ezin naik sekula harrapatu.

Honelako arrazoiekin, ahoa bete haginez barre egingo zuen eta azala beteko hanturaz entzun (gure aitaren izaeran urguilua ez dut uste posible zenik) bere semeak pasatu egingo zuela. Umezaroan errazago harrapatzen ninduten, arriskuak kalkulatzeko ahalmen gutxiago baineukan. Txitxi-burduntzi edo baso-koipetsu, esaterako. Umeak bakarrik batzen baginen, ez zegoen arriskurik, baina gure etxea erdi bakarra zen, eta ez genuen ume-talderik osatzen. Beste auzo bateko gaztetxoak, baita gazteak ere, Torreburu aldera etorriko ziren, huraxe baitzen eurentzat baso edo mendi aldea. Ni, neba-arreba zaharragoen arrimura, baita bakarrean ere, talde haietara hurreratuko nintzen, ezta baino pozago, eta ondo hartzen ninduten. Gozamen itzela zen niretzat kuadrillan egotea, zer zioten entzuten eta zer egiten zuten ikusten. Eta ordainez edo, aitari ikasitako kantak eta bertsoak kantatzen nizkien, hori asko kosta barik eta gustura egiten bainuen, neu ere inportantea nintzelakoan. Batzuetan, ostera, nekizkienak amaitutakoan, bat-batean kantatzeko eskatzen zidaten. Nire estutasuna orduantxe hasten zen, baina berandu. Gero, egunean bertan edo hurrengoan, aitari kontatuko zioten:

- Luzio! Ez dakik zuen mutikoak zelako bertsoak bota zizkigun! Laster heu baino famatuago izan behar dik horrek.

JAI-BAZKARIAK

Gure aitak jasotako berria kanpaiekin zabalduko zuen, zebilen inguru guztietan. Etxeko jaietan, gorago aipatutako gonbidatu-egunean, tentsio kontradiktorioan pasatzen nituen bazkalorduak. Jende artean egon gura nuen, huraxe baitzen nire umetako gozamenik handiena, inork jaramon berezirik egiten ez bazidan. Egon, entzun, ikusi. Eta, nola ez, bazkari jaukala. Gauzarik gozoenak azken aldera etortzen

ziren: platanoak, menbrilloa, flanak, pastela... Nik haietatik nahikoa jan arte ez nuen mahaitik alde egin gura, baina une arriskutsua zen, artean aita kantuan hasia eta umore giroa igoa baitzen. Batzuetan bistatik aldentzea lortzen nuen, baina beste batzuetan ez nuen ondo kalkulatzeko, eta akuria kaiolan lez aurkitzen nintzen. Kantatu egin behar! Behin, bazkari erdian ezkutatu nintzen, aurreko jakietatik ondo aseta. Iturrira joan nintzen. Inork ez zekien non nengoen. Oso gogoan daukat, urari eraginez eta garbitegiaren hormetan arrastadak eginez, nolako tristura-sentsazioa neukan, han bakar-bakarrik, hain maite nuen mahai ingurutik eta neure lehengusu-lehengusinen artetik aparte. Denbora oso luze egin zitzaidan, etxeratu nintzen, gozoki batzuk harrapatu gura nituen, disimuluan, sukaldean amak edo izeba laguntzaileraren batek emanda, eta azkenean:

- Baina non habil, txotxo, hemen denak heure bila eta?

Prebentzio guztiak alferrik izan ziren. Gozokiz ase nintzen, anis tragotxo bat egiten utzi zidaten, baina kantatzetik ez nintzen libratu. Gorago esan bezala, aitaren jaiotetxean, Gorozikako Pagaiko amamarenean, gauza bertsua gertatuko zitzaidan irailko Andra Mari egunean. Kantak eta buruz nekizkien bertsoak kantatzeak ez zidan hainbesteko ardurarik ematen, baina bat-bateko horiek nire purgatorioa ziren. Nagusien mahaian egon gura, eta beti beldurrez, agindu fatidikoa («botaik bertso bat») noiz entzungo. Autzaganako tabernan ere gertatzen ziren horrelako trantzeak. Urtean ez ziren okasio asko izango, baina nahi ez duenarentzat, bakarra gehiegi. Kontua ez baita, hainbeste, bat ala zenbat, azpitik dabilen beldur-korrontea baizik.

BEHIZAIN KANTARIA

Fama hura zabaltzeko, neuk ere egiten nituen merituak, sarritan jakinean, baina ekar zitzaketen ondorioez kargutu gabe. Nire umetako lan nagusia behi-zaintza zen. Eskolatik etorri, askaldu eta, erbia baino behi zorrotzagoak aurrean hartuta, basorik baso joango nintzen, txakurra lagun nuela. Nire denbora-pasa nagusietako bat nekizkien bertso eta kanta mota guztiak kantatzea izango zen, batzuetan errepertorio osoa errepikatuz, denbora sobratzen baitzen. Ez nuen nolana kantatuko, ahalik ozenen baizik. Orduan beti gertatzen ziren norbaitzuk mendian, iratan, orbeletan edo beste lanen batean, nik ikusi ez arren, entzuten nindutenak. Bestela ere, gure mendilepoak isuri bitara ematen duenez gero, behin Etxano aldetik, behin Gorozika aldetik, urrundik entzungo zen nire kantua. Banekien entzun zitekeela, eta horrek harrotu egiten ninduen. Hainbeste ordu bakarti atseginez hornitzeko modu bat zen pentsatzea, bai entzule imajinarioei, bai ezagutzen nituen andre eta gizon egiazkoei, nolako esklamazioak irtengo zitzaizkien. Inoiz arbola puntatik kantatuko nuen, ez hainbeste txoriak imitatzearen, argiago eta urrunagotik entzun zekidan baizik. «Ño! Torreburuko mutikoak zeukak eztarria!», pentsatzen nuen esango zutela.

Ez nintzen konturatzen exhibizio hark hurrengo bueltan konpromiso larriak ekarriko zituela jende aurrean, edo susmatzen banuen ere, momentuko banitate koskorriari uko egiteko baino aparteago ikusten nituen. Sei-zazpi urtetik hamaikara bitartean, era horretantxe joan zen nire umezaroa, bertsoa eta kantua bakar-orduen betegarri nituela. Ez nuen hori bakarrik egiten, noski, nire burua beti ari baitzen zeozer asmatzen, bakarrik dabilen edozein umeren burua lez. Baina ordu asko ziren, eta guztiak betetzeko, bariazio handia behar zen. Eta egia esan, kantatzeari gozamen handia hartu nion, nahiz eta seguruenik, inguruan adin beretsuko lagunak edukitzera, kantu-jolas horri nekez ekingo nion.

EPALTZAKO SANANTOLINAK

Zazpi urte izango nituen. San Antolin bigarrena zen, irailaren hiruan. Torreburutik hurren dagoen auzoak Epaltza du izena, eta bertako zaindari den San Antolin bigarrenean, hara hurreratu nintzen, erromeri usainera, neure anaia zaharragoaren atzetik. Amaitutakoan (orduan erromeria ilunarekin batera amaitu behar zen) landa bazterreko taberna-txosnan zegoen jendea, eta ni ere hantxe inguruan, ikusmira begiluzean. Pare bat bonbilla arbolatik dingiliz oroitzen ditut, artean gautua zen mostradore ingurua argituz. Bat-batean, ez dakit zelan, korru baten erdian aurkitu nintzen, «Kartzelas» ezizeneko gizon erdi bertsolari baten belaunean eserita, bera ere halaber enbor edo marmita edo ez dakit zeren gainean eserita. Gure aita ez zegoen han, harentzat lan-eguna baitzen. Kartzelas bertsotan hasi zen, «Torreburuko mutikoa» tentatu behar zuela kantatuz.

- Bota, Jabi! Ez barkatu, hi hori baino gehiago haiz eta! -entzuten nuen-. Ixi! Ixxx!

Denak isildu ziren, eta ez nintzen ihesbidea planteatzeko ere gauza izan. Erantzun egin nion. Zelako bertso modua izango ote zen bera? Amaitu nuen, behintzat, eta jendea txaloka eta aupaka hasi zen. Kartzelasek jarraitu zuen, eta nik ere ezin atzera egin. Ez dakit zenbat bertso eta zelakoak, seguruenik denak berdintsuak eta errukarriak, baina saio bat izan zen. Entzuleek, ni poztearren seguruenik, hots egiten zuten:

- Kartzelas! Ona izango haiz, baina horren kontra ez daukak zereginik!

- Jakina! Hau aitagandik ikasita zettorrek eta! -amore emango zuen oraindik bere altzoan nindeukan Kartzelasek. Eta nire kazkezurra xerakor astinduz, gorlbenak jaulkiko zizkidan: -Itzel, mutiko! Aita ere pasatu behar duk hik! Aurrerantzean, neu joango nauk Torreburura, eta biok entrenatuko gaituk.

Globo haluzinatu baten barruan aurkitzen nintzen, ez non nengoen, ez norantz nindoan jabetasun barik. Bizipen hura, unearen eta inguruaren kokapen guztiz gardenez, neure izatearen kontzientzia bezain bertan sentitzen dut. Izatea zer da, ba,

bizipen iraunkorren kontzientzia besterik? Kartzelas zutitu zen eta inguruko korru jendetsuari hots egin zion:

- Ea, mutilak! Txaloekin eta aupada merkeekin ez zegok ezer! Hemen soltatu egin behar duk, soltatu! Epaltzen honelakorik ez duzue sekula entzun!

Buruko txapela eskuan azpil ipinita, diru batzen hasi zen. Txakur handiek, txakur txikiek, baita pezeta gorriek ere tartean, txintxin egiten zuten txapelean. Aurretik antzeko aurrekari bat izana bainintzen, Kartzelas bera diru-batzaile zela, «diru horiek niretzat izango ote dituk?» pentsatzen nuen, begiak beteko liluraz. Ez nintzen gertatuaz gehiegi jabetzen, baina txanponak txapelera jausten ikusten nituen, baita entzuten ere Kartzelasen txapel tarteka apropos astinduan sortzen zen zarata alegrea. Diru-batzea amaitutakoan, Kartzelasek diost:

- Painelarik badaukak?
- Baietz uste dut.

Halako sustoa hartu nuen, painelo barik aurkituko ote nintzen. Kostatu zitzaidan neure poltsiko txikitik zapi muskil bat ateratzea.

- Zabaldu! -agintzen du Kartzelasek, eta horixe egiten dut, bera eserita dagoen enbor edo marmita gainean. Txapeletik zapira txanpon parrastada jausi da, eta berak gaineratzen du:

- Hauek denak heureak dituk, entzun? Hurrengoan ere honelaxe porta hadin!

Zapiari punta binatan korapilo bi emanda, poltsatxoa eskura eman zidan. Huraxe zen nire bertsolaritzako bigarren soldata, eta ez nolana hikoia. Poltsatxoak eskua beteko bultoa egiten zuen, gehienbat txakur handiz, txakur txikiz eta errealez osaturik. A zer txoria itzuli nintzen Epaltzatik Torreburura, neure diru zorrotxoari lepotik ondo helduta! Etxera sartuz batera, sukaldeko horma-mahaia jaitsi eta, poltsatxoa gainean zabaldurik, neure umezaroko lanik politena burutu nuen. Diruak kontatu! Horrelaxe, pluralean. Dozenaren bat pezeta izango ziren. Orduan dirutza harekin gozoki-denda osoa eros zitekeen. Txanpon haiek zenbat bider kontatu nituen Jainkoak bakarrik jakingo du, kontatzen badaki, eta non gorde nituen ikusi bazuen, haren omnipresentzia ez da dohain txukuna.

BIZKARGITIK SOINU BARRUAN

Urte hartako irailaren 3ari lau hilabete kenduta, maiatzaren hiruan gaude. Nire bertso-bizitzako egunik garrantzitsuena. Beharbada, jaio nintzena, edo sortu nintzena, behinagoa izango da, baina ez daukat gogoan. Bizia sortzetik dudan arren, nire bizitza oroitzen naizena da. Maiatzaren 3an santikurtzak, Bizkargiko erromeri eguna.

Egun hartantxe egiten nituen zazpi urte. Lehenengoz nindoan Bizkargira, aitaren eskutik. Bizkargi gure etxetik pare bat orduko bidean dago, umeak eta helduak tartean darmatzan erromeria baten abiaduran. Garai hartan, zenbait herritatik letaniak abiatzen ziren, Bizkargiko mendi tontorrean meza ordurako bat egingo zutenak, goizeko hamarrak inguruan. Etxanoko partea denez gero, hango letaniaren buru zihuan apaizak zeukan elizkizunaren ardura, baina Larrabetzu, Gorozika, Morga, Muxika eta hainbat aldetatik igotzen ziren letaniak.

Herri bakoitzetik jende mordo batekin abiatzen zen letaniari bidean han-hemengo lagunak edo taldeak batuz joango zitzaizkion, herri ibiltari bat bilakatu. Jai giroa gorago eta ozenago nabari zen, txistulari, soinulari eta txapliguak entzunez. Umeentzat pozaren gailurretako bat zen erromeria hartan joatea. Bizkargi baino kilometro bat lehenago, ordu laurdenetik ordu erdira bitarteko bidean, erromeria letania bihurtzen zen. Gurutzea aurretik zela, apaiza errekuak intonatzen hasiko zen, herriak erantzungo zuen, eta halaxe sartuko zen erromesaldia Bizkargiko ermitan, jarraian meza entzuteko.

Meza ostean plazako erromeria hasiko zen, eguerdian auresku eta gisakoak txistulariekin, eta arratsaldean ohiko dantza-erromeria soinulariekin. Eskubidedun hiru-lau tabernarik gurdietan euren zahagiak eta edariak bezperatik jasoak izango zituzten, eta gozoki eta erroskila saltzailerik ez zen faltako. Erromes gehienek ermita inguruko zelai eta maldetan bazkalduko zuten, etxetik eroandako janarekin. Arrastian, seirak aldean, jendea beherantz hasiko zen.

Nik zazpi urte egiten nituen egun hark, Bizkargira nindoan lehenengoa izanaz gainera, bazuen beste pozkari original bat, beharbada inork sekula eraman ez duena. Orduan umeak Paristik etortzen ziren. Hala zen esaera eta halaxe sinesten zuten adin batetik beherako ume guztiek. Neu nintzen bakarra, gure etxean eta inguruan, Paristik etorri gabea, gure aitaren fantasietako batek nire munduratzeari Bizkargin kokatu zuelako. Besteak Paristik lez, ni erromeria hartatixe etorri nintzen, osabaren soinu barruan, ijitoei ostuta. Amaren neba bat soinularia zen, urte mordoan Muniketako erromeria bere ardurapean eduki zuena. Ez dut uste Bizkargin sekula jotzerik izan zuenik, bakoitzak bere eremu zehatzak baitzeuzkan konpetentzian, baina nik sinesteko, ez zen baldintza hori behar.

- Bizkargittik zelan? -ekingo nion aitari.
- Osabaren soinu barruan. Hara! Osaba Jose erromeria jotzen ari zuan, eta badakik, soinua jotzeko, burua nola atzerantz okertzen duen. Halako batean konturatu duk ijitoen karropean seintxo bat dagoela otzaran, bakar-bakarrik, ointxoei eta eskutxoei gorantz eraginez eta lantzean irrintza batzuk eginez. Pieza amaitu eta txiza egiteko aitzakian, bazihoak osaba Jose, sartzen dik soinu barruan umea inork igarri barik, eta oholtzara arin-arin igota, erromeria jotzen segitzen dik.
- Eta ijitoak?

- O! Konturatu zirenean, han ibili zituan ume bila zoratuta, baina nork pentsatu behar zian soinu barruan egon zitekeenik?

- Baina nik negar egingo nuen!

- Ez askorik. Umeentzat soinua kanpotik hain alegrea bada, pentsa barruan egotea zer izango den. Dena dela, osabak, badaezpada, erromeria ohi baino indartsuago jotzen zian, lehenago amaitu ere bai, eta iluntzerako Torreburun zegoan, behia txahala egiteko zeukala eta.

- Zergatik ez zuen umea amamarenera eroan, gurean utzi gabe?

- Amari entzuna ziolako «txotxo» berri bat gura zuela.

- Noiz joango gara Bizkargira?

- Apur bat hazitakoan. Oraindik txikia haiz haraino igotzeko.

Zenbat bider ez ote ziren berritzen honelako autuak! Kondaira bera bazen ere, beti sortzen ziren xehetasun ezberdinak, ezuste puntuak, nire itaunen eta aitaren fantasien arabera. Ijitoei ostua izateak ez zuen esan gura ijitokumea nintzenik, hauei umeak oatea ere egozten baitzitzaien. Hori sinestea ez zitzaidan bat ere kostatu. Gure etxetik Bizkargiko tontorra bistan dago. «Handixek! Handixek!», esaten zidan, eta edonoiz nengoen Bizkargira begira, hara noiz iritsiko ote nintzen ametsean. Behin, sei urte nituela, joatekoa nintzen, baina elurtea egin zuen, urtegarai hartan ezohikoa guztiz. Elurrak zurtasun ameslaria zabaldu zuen etxe inguruan, baina Bizkargiko plana hondatu. Noizbait heldu zen hurrengo urteko eguna, zazpi urte egiten nituena. Aitaren eskutik, letaniaren barruan, Bizkargiko ermita ondora heldu ginenean, ez nion besterik esaten:

- Aita! Non izan zen?

- Itxaron! Meza ostean erakutsiko diat.

Lekuan bertan egonik, meza-denbora aurreko urteetako itxaronaldia baino luzeago egiten zitzaidan. Praketatik tiratzen nion, «goazen kanpora!»-ka. Aita apenas zen mezak derrigor entzuteko bezain debotoa, edo beharbada, bera ere nire ezinegonaz kutsatuko zen, behintzat amaitu aurretik irten ginen, banarama ermita ostera, eta gerrako zulogune bat erakutsiz, hots egiten du:

- Hortixek!

- Hortik?

- Hortixek, bai!

- Eta osaba Jose non zegoen?

- Ikusten oholtza hori ermita kontratzen? Hortxe jotzen zian soinua.

Meza ostean, eguerdian, arrastiko erromerian, ijitoak ere bai tartean, zulo hartara zenbat ostera eta begiratze egin nuen esaterik ez dago. Ikusten nuen, eta ez dut esango ezin nuenik sinetsi, dena sinesten bainuen, baina ezin nuen lilura osoa era batera neugandu. Alde egiten nuen aitaren ondora, hainbeste jenderen artean galtzeko beldurra ere aldean bainerabilen, baina, zuloari atzea ematen nioneko, berriro

itzultzeko irrika zetorkidan, eta halaxe bota nuen eguna, aitaren ingurutik zulora eta zulotik aitaren ingurura. Ijitoen ume saldo gerakak hara-hona ikusten nituen, eta nire irudimen txoriz beteak jaiotza ostu hura era guztietako bitxitasunez janzten zuen, egitasun definitiborik ezin osatuz.

LEHEN SAIO MARKATZAILEA

Iluntzean, gautu aurretik, Autzaganara jaitsi ginen, non Bizkargitik bueltako erromeria ohi baitzen. Aitaren ondoan, Autzaganako taberna bietan batetik bestera ibiliko nintzen, errepeidea haren eskutik gurutzatuz. Gure aita kantari zebilen, beti lez. Halako batean, Andresen tabernako mostradore aurrean, bere erreperitorio ikasiari astindu bat eman ondoren, bertsoan hasi zen, jendeak tarteka «hori, hori, Luzio!» oihi egiten zuela. Ni aitaren praka kontran nengoen, azpitik gora ezer gutxi ikusten nuela. Hartan, ez dakit zelan eta nork altxaturik, mostradore gainean aurkitu nintzen, goiko habe zaharretatik esekitako lukainka, bakailao eta gainerako jenero artean burua apartatzen nahiko zereginez. Aitak bertso bat amaitu, eta «aupa, Jabi!» hots egin zuten entzuleek.

Ezin dut une hartako barne egoerarik azaldu, ez baitaukat orduko sententzioen jabetasunik. Ikusten nuena bakarrik daukat gogoan, oso garden guztia. Taberna bete-beterik zegoen eta denak isildu ziren. Azpian aitaren aurpegi koloretsua eta buru-zelai bat ikusten nuen, euren aurpegi alegreak gorantz zituztela. Ez dakit kostata ala kosta barik, erdi automata gisan seguruenik, kantatzen hasi nintzen. Zelan edo halan amaituko nuen, aitak jarraitu zuen, nik ere ez neukan beste erremediorik, ez dakit zenbat bertso edo sasi-bertso izango ziren, baina huraxe zen nire bizitzako lehen saioa. Kantatzen ari ginela, «Kartzelas» ezizeneko gizon bat, gorago aipatu dudana, txapela pasatzen hasi zen. Txakur handiak, txakur txikiak, errealak... txapela diruz betetzen ikusten nuen mostradore gainetik, Kartzelasek berbetatik eta zeinuetatik neuretzat izango ote ziren kalkulatu.

Eta bizikien gogoratzen dut guardia zibil bikotearena. Urte haietan, beti, herriko beste agintariek batera, guardia zibil bikote bat igotzen zen Bizkargira. Bueltan Autzaganatik jaitsiko ziren eta hantxe zeuden atzean, kanpoko atearen alboko horma kontran. Nik guardia zibilei, ez agian geroagoko beldurra, baina orduan ere ijitoei besteko erreparoa nien, eta hantxe ikusten nituen, ziren baino handiago, euren trikornio enblematikoak. Kartzelas txapela pasatzen ari zela, nire kezka nagusia zen ea guardia zibilek dirurik botako ote zuten. Baita bota ere, bakoitzak pezeta gorri bana! Nire begi bestela ere txundituak haluzinaturik zeuden. Kartzelasek, bere lana amaitutakoan, paineloa zabaltzeko agindu eta txapelkada dirua bertara bota zidan. Berak korapilo bi emanda, poltsatxoa eskuratu zidan, eta huraxe izan zen nire bertsolaritzako lehen soldata. Aitak ni eta nik diru-zorroa, halaxe jaitsi nintzen mostradoretik.

Gure aita ez zen bere praktetan kabitzen, denen ahotik bere mutikoaren gorantzak entzunez. Hantxe sortu zen «Torreburuko mutiko bertsolaria»-ren mito txikia, nire bizitzaren zati handi bat betiko markatuko zuena. Etxera joateko larri nengoen, poltsatxoan zenbat diru zegoen jakiteko. Aitak ez zukeen presa handirik hartuko, Josepa tabernandreak esan ez balio:

- Tirok, Luzio! Hoa etxera, Mari Jesus umearen arduratan egongo dok eta.

Noizbait abiatu ginen Autzaganatik Torrebururantz. Astoaren tripan baino ilunago zegoen, eta estarta zaharrean gora, aitak lepoan hankarkulo ninderoan. Bidean ez ginen isilduko, hura harro eta ni zilarra baino pozago, neure zorrotxo paparraren kontra estutuz, pinu adarren batek harrapa ez ziezadan. Hogeit bat minutuko basabidea eginik, Torreburuko sukaldean sartu ginenean, lehenengo lana kriseilua piztu, mahaia jaitsi eta diruak kontatzea izan zen. Artean oheratua zen ama goitik marmarrean entzuten genuen:

- Orduotan umearekin etxeratuta, gizona zertan egon liteke sukaldean horrenbeste denboran?

Ez zen denbora galdua. Hamalau pezetatik gora izan zen, hamabostera heldu barik. Txakur handi, txakur txiki, erreal eta pezeta (nik ez nuen zentimorik ezagutu), txanpon pila zegoen, mahai gainean zabal lehenengo, eta euren multzotxoetan gero. Hogeit txakur txikik, edo hamar txakur handik, edo lau errealek pezeta bat osatzen zuten. Denetik baitzegoen nahastean, mahaiko txanponeria nire begietan distiratzten zen, eta uste dut hauek gehiago argitzen zutela ingurua, petrolio-kea zerion kriseilu geldoak baino. Hamalau pezeta zirela ziur nago. Handik gora sei txakur handi eta zazpi txakur txiki izan zitezkeen. Hamabosta oso gutxigatik ez zen hornitzen. Ume batentzat ez ezik, handiagontzat ere, garai hartan, dirutza bat zen hura. Oherakoan, mundu irreal batean lokartu nintzen, eta irrealitate hartatik ez dut uste sekula guztiz itzartu naizenik.

Autzaganako gertaera hura (berdin arestiko sanantolinetakoa) unean bertan asimilatzeke ez nintzen gai. Oso bizi eta zehatz gogoratu arren, esan daiteke ez nintzela neu subjektu izan, gertaerak gainetik pasatu zitzaizkidala baizik. Zazpi urte egin nituen eguna zela esan dut. Baserrian animalien jaiotzak noiznahi ikusirik, eta batez ere eskolako lagunartean horretaz hain goiz zabaltzen zen informazioz, zazpi urterako jakin behar nuen umeen jatorria ez zela Paris, baina badirudi oraindik gizakumeen kasuaz ohartzeko nengoela. Autzaganako bertso-saioa aitak Bizkargira eroan ninduen lehenengoa izan zen, eta bete-bete sinetsirik nengoen ermita ostean ikusi berri nuen zulutik osabaren soinuan etorria nintzela. Oraindik fantasian bizi nintzen, beraz, eta nire lehen saio haiek ere espazio fantastikoan gertatu ziren. Ezin dut esan barrutik beldurrik, ondoezik, larritasunik edo antzeko sentipenik jasan nuenik. Gertatu egin zen eta kito. Geroago hasi nintzen sentitzen, zentzuan aurreratu ahala, zortzi bat urterekin edo, zein larria, zein beldurgarria zen «bertsolaria» izena.

Neu ohartzerako (eta ezer izan barik!) leporatu zidaten ospari eskapatu ezinik pasatu nuen umezaro guztia, «botaik bertso bat» entzun nezakeen okasio guztietatik ezkutatzeko ahalegin inpotentean. Oso umezaro pozkorra nekarke gogoan, bertsoaren larritasunagatik izan ez balitz.

Nire munduratze alegiazko huraxe izan daiteke nire joate egiazkoa irudikatzeko une egokia, hori ere gertatuko baita egunen batean. Nondik edo nola irtengo naiz mundutik? Hil nadinean, nire gorabehera bizien esku geratzen da, euren gogoan geratu dena izango bainaiz. Baina hori ez da ni, euren gogoa baizik. Hala ere, nire borondateak euren gogoa erraztu balezake, hori ere umezaroko ilusiotik egin daiteke ondoen. Inoiz kantatu izan dut «ni hiltzen naizen gauean, behintzat, eizue lo lasai». Hara! Egizue nahi duzuen. Ni ez naiz nor, neu ez naizenean zer egin behar duzuen agintzeko. Ez dut esango jai egin dezazuen. Suposatzen dut baten batek pena hartuko duela, eta ez nuke nahi inor nigatik jai militantean ikusi. Suposatzen dut baten batek bertsoaren bat bota nahi izango duela. Egin beza bere kapritxoa. Ez dit ardura jatorra izan naizela kantatzen badu ere. Suposatzen dut nire hiletak ohitura baten barruan edo inguruan egin beharko direla. Neurez, nahiago nuke inork igarri barik aldenduko banintz, eta heriotza guztiak horrelaxe balira. «Joan zen!». Hilak lepoan hartuta ibili barik. Baina ez da horrela izango, eta ez nuke nahi inorentzat konpromiso zailegirik utzi, batez ere nire falta sentitzeko eskubidea daukatenentzat.

Orduan zer? Oizko San Kristobal zelaian, eman nazazue haizeari, eta eginda. Ez dago antenetaraino igo beharrik. Joango naiz zelaitik neuk nahi dudak lekura. Oiz mendiak nire bizitza osoa hartzen du. Bizkargi bistan dago. Bitartean eta kate berean, Torreburu nire jaiotetxeak Etxanorantz eta Gorozikarantz ematen du. Seminariotik Bizkargira eta Oizera begira egoten nintzen, ikusten ez nuen etxea imajinatzen. Iparrerantz itsasalde zaintsua eta horizontala ageri dira. Eta bitartean Lea Ibarra, non estreinatu bainuen neure apaizgoa eta bizitzako zatirik ederrenetakoa, hil arte jarraituko duena. Hegoarantz Anboto, Urkiola, Mugarra, Aramotz katea. Eta Oizen beraren oinetan, jagitasun bistatsuan, orain bizi naizen etxea, Solozar, Berrizko Andikoa auzoan. Bai! Mendi hauxe da nire sentimenduak inguruan darabiltzana. Haizeari ematea debekaturik balego (ulertzen dut!), egizue egokien deritzoarena. Azkenean, hilen identitatea ez da besterik, bizien sentimendu bat baizik. Heriotzarekin egoteko, eternitatea dago.

Baina zerbait egin beharko duzue, eta nire borondateak ezertarako balio badu, nire heriotzaren ingurune hurbilean, ez egin ezer. Errautsak erraustegian gelditzerik balego, horixe onena. «Joan zen». Berria eman, eta aurrera bizia. Ez eman konpromisorik inori. Gero, denbora batera, heriotzaren inguruetik harago, halako edo bestelako ekitaldi bat burutu nahi duzuela? Ba, bai! Nahi duzuen guztia. Nola aginduko dizuet, ba, zer egin edo nola jokatu zeuenak diren sentimenduekin?

IV. ABADETZA ERREBELDEA

«GOGOR» MUGIMENDUA

Nire apaiz-garaia apaizgoagatik ezagunago izan zen bertsolaritzagatik baino. Hala ere, biak bateratzeak hagindura handia eman zion nire izenari. Apaiztu nintzenerako, apaiz-mugimenduak, Bizkaian batik bat, indar handia zeukan. Korrontean sartzea besterik ez zegoen, eta buru-belarri egin nuen. Korrontea ez zen, noski, maioritarioa, ezta gutxiagorik ere. Elizgizon gehienak, fraide zein apaiz, eliz errejimenaren menpeko ziren, eta eliz errejimenaren, bere barruko diziplina eta moral estutzaileaz gainera, errejimen politikoaren ezkontide zen. Baziren frankismoa gorroto zuten apaiz eta fraide asko, baina ez zekiten nondik saihestu menpetasun politikoa eskatzen zuen eliz obediencia. Eta lotura erlijioso eta moralez gainera, batez ere, beldurra zen nagusi. Beldur ikaragarria. Hala ere, ni apaiz egiterako, lotura moralei eta beldurrari aurre egiten zion apaiz-mugimendua egunetik egunera indartuz zetorren, eta kopurua ere portzentaia testimonialek oso gora zihoan.

Gero «Gogor» izena hartuko zuen mugimendu hark, bistara azaltzen ginen «fitxatu» ugarietz gainera, bagenekien, kopuru zabal baten baitan, oniritzi handia zeukala. Mugimenduaren izena honako lema laburpena zen: «Gogorkeriaren aurka gogortasuna». Herriz herri zenbait ekimen edo sinadura-batze egitean, hamaika apaiz eta fraideri entzungo genion: «Zuek tira! Guk dagoeneko ezin dugu askorik egin. Gerrak eta gerraosteak betiko beldurtu gintuen, baina asko pozten gara, zeozer ikustera heldu garelako». Zeozer hori, batez ere, kontestazio politikoa zen, baina baita kontestazio morala ere, Elizaren mendeetako zorrozkeria zentzugabearen aurka, nahiz eta alde honek, apaiz abertzaleen artean ere, hainbesteko oniritzirik izan ez. Gogoan daukat nolako eskandalua sortu zen infernuri ez zegoela edo, baldin bazegoen, hutsik egongo zela esan nuen batean. «Eta beterik balego ere, zuen modukoekin ez!». Oso jakinki predikatzen nuen mezu hori, berbak neurtzen saiatuz beti ere, baina infernuaren eta gainerako terrore moralaren euskarri askoren zentzugabekeriak konbatituz. A zer txoriak jartzen ziren elizgizonak, honelako predikuen berri entzunda!

Bertsolari irudiak jarrera kontestatarario hari indar eta estridentzia gehiago ezartzen zion. 1966ko sanisidroetan, Gizaburuagan debuta egin nuenetik, inguruko herri eta auzoetatik deitzen hasi zitzaizkidan, eta banuen barruan har bat, ezetz esaten uzten ez zidana. Ez nintzen bertsolari kontsideratzen, baina, apaiz izanik, ezin nuen plazatik oharkabean pasatu, esperimentu bat egiten lez. Horrek nire bertsolari maila doia erantzukizun handiegiaren aurrez jartzen zuen arren, aurrera egiteak bazuen tira bat, bazuen abenturazko eta erronkazko ertz bat, erreparo guztien gainetik ausartarazten

ninduena. Plazan kantari zebilen apaiz-bertsolaririk ez zen ezagutzen. Guztiz figura bakarra izatearen kontzientzia argia neukan, eta nire orduko oldarrak ezin zion aukera hari muzin egin. Nire plazak ez ziren asko, saio gehienak igande edo jaietan izaten baitziren. Gure lan apurra egun horiexetan zen, hain zuzen, igandero lau meza emanez, Gizaburuagan bi eta Amoroton beste bi. Orduan ez zegoen oraindik zapatuko mezarik. Hur samar baldin bazen, eguerdi berandurako han iritsiko nintzen plazara, lau meza eta lau sermoi eginda. Mezako hiru zurrut bider lau, guztira hamabi, gainera barautan. Txikienak izanda ere, garunek igartzen zioten. Sarritan gertatzen zen mezako sermoi-entzuleak plazan bertso-entzule aurkitzea. Kontraste handia zen, bai niretzat, bai batez ere eurentzat, bertso-tako gaiak ez baitziren beti hain ebanjelikoak.

Iurretako Oromiño auzoko saio bat, esaterako, gogoan daukat. Aurretik, auzo hartan, ez dakit egun berean izan zen, sermoia egina nintzen, eta mundu honekin batera, beste mundua ere aldatuz ez ote zihoan adierazteko, Josafateko zelaia, azken epaiketako zelai bibliko ospetsua, pinu sartu zutela esan nuen. Orduan pinua prezio handian zebilen. Oromiñotar batzuei ez zitzaien behingoan ahaztuko, eta jakina, beste apaiz eta fraide batzuen belarrietara ere iritsi zen, eta saiatu ziren niri eta, bide batez, apaiz errebelde guztiei fama kentzen. Baina herriaren aurrean, garai itzarkor hartan, esames klerikalek mindu barik harrotu egiten gintuzten, despotismo elizkoiaren aurka gartsuago jokatzeko motiboa emanez.

Arratsaldean, Oromiñoko plazan, beste zenbait jardunen ondoren, bertso-saioa zen, neu tartean nintzela. Aurretik asto-lasterketa izan zen, eta astar baten bosgarren zangoak egundoko ikuskizuna eta entzunkizuna eman zuen, eme baten atzetik arrantzaka. Asto-lasterketak horrelakoxe zeozer ikustearren antolatzen dira, eta prebisioek nekez huts egingo dute, astarra ez baita honestasun sozialari begira ibiltzen. Bertsoan «bost hankako astoak» aipatu nituenean, jendeari, batez ere jende mota bati, asko txokatu zitzaion halako kontuak apaiz baten ahotik entzutea.

Ez zen, noski, dena freskura izango. Orduan, oraindik frankismoaren zuloan, euskara, Euskal Herria eta gisako ideiak, apur bat zehazten baziren, burua makurrarazten zuten. Guardia zibila gehienez aurrean zen, txibatorik ez zen falta izaten, baina guri apaizgoak, errespetu sozialaz gainera, inpunitate konstituzional bat (konkordatariorik) ematen zigun, eta horretaz baliatu ginen, bertsoan ere sokari tiratzeko. Bagenekien hesia estutuz eta inpunitatea amaituz joango zela, eta arin ibili behar zen, zegoen bitartean probexteko. Grabazio batzuk guardia zibilaren kuartelera iritsiko ziren, baina ez zuten, antza, itzultzailerik erraz aurkitzen. Gainera, orduko apaizon jarduna elizako sermoietan eta kaleko ekintzetan ere nahiko frontala zen, eta mugida haren guztiaren barruan, nire bertsogintza anekdotikoa zen. Gehienez ere «¡y encima versolari!» nintzen. Noizean behingo plazako saioez gainera, herrian bertan, tabernan edo beste era bateko okasioetan, ez nuen sekula kantatuko. Eskatzen zidaten bakanetan ezetz esaten banuen, ez ziren gehiago ekiten ausartuko. Inoiz eurekin konfiantza giro handian ibiltzen nintzen umeek tentatuko ninduten:

- Don Jabier! Bota bertso bat!

Barregura handia ematen zidan hain esamolde disoziatuak («Don Jabier» gehi «bota bertso bat») haien ahoan hain naturalki entzuteak. Umeen eskaria saihestea ez zen zaila. Ipuinen bitartez eta abar, haiek euskaraz alfabetatzen ahaleginduko nintzen, baina bertsoekin ezer egiterik ez zitzaidan bururatu, eta gutxiago norbait edo norbaitzuekin bertsoan saiatzea, seminarioan bezala. Nire burua oso beste ardura batzuetan zebilen orduan.

GOTZAINA ENTZULE

Behin, Abadiñon, saio berezia gertatu zen. Ez dakit zer egun eta zer motibo bitarte, ospakizun handia zen, behintzat, Bilboko gotzaina ere, gizon txikia eta berdea, gure Gurguide inefablea, etortzekoa baitzen. Eta ni bertsoara deitua! Artean, gotzainarekin nahiko tirabira izana nintzen, bai apaiz-mugimenduaren barruan, bai ni neutara. Meza ostean, plazako ekitaldia solemnea izango zen. Orduan gotzain baten etorrera parafernalia totala izaten zen, agintari erlijiosoak, zibilak eta falange guztia inguruan zituela, euren uniformerik konpletoenekin. Ohorezko aurrekuaren ondoren, udaletxeko balkoitik, herriko alkateak eta beste norbaitzuek ondo-etorria eta gainerako protokoloak egingo zituzten, eta gotzainak berba batzuk esango zituen. Orduantxe entzun nuen, lehenengoz eta azkenengoz, Gurguide Monsinorea euskaraz berbetan. Eta bere Otsagabiako «uskara» dotore egiten zuen barrabanak! Oso gogoan dut nola ahoskatzen zuen zeta hizkia, («enzun, zu, bizi...») andaluzen «eze» antzera. Ez zen gaztelaniaren eragina, bere etxe-hizkuntzaren ezaugarria baizik. Pentsatzen nuen:

- Nola zitekek gotzain txiki hau euskararen eta Euskal Herriaren hain arerio handia izatea?

Berbaldien ondoren, bertsolariok (ez daukat gogoan laguna nor zen) saiotxo bat egingo genuen. Aldi berean irrikaz eta artega nengoen, Gurguideren aurpegi txunditua imajinatuz, hark ez baitzuen inondik ere itxaroten bertsolarietako bat bere «apaiz errebeldea» izango zenik. Segizio osoa balkoi handian zegoela (bazen han bandera espainolik eta trapu santurik ugari) bertsolariok ondoko etxeko balkoitik ekingo genion. Kantuan hasi nintzenean, gotzainari begirik kendu barik, haren aurpegia, tipula gorri bat betaurreko tridentinoekin, kirikiorantz transfiguratzeko ikusi nuen. Bertsoa amaitzean, «eukik hori!» pentsatu nuen. Okasioak eskatzen zuen arreta eta solemnitaterik osoz entzun behar izan zuen, bai Gurguidek berak, bai inguruko gorte erromatar guztiak. Ez dakit nolako saioa izango zen, baina, lotsagabea izaten ahalegindu barik, ziur naiz ez nuela euskara, Euskal Herria eta antzeko kontzeptuak kantatzeko aukerarik galduko. Entzuleek ohiko txaloak jo zituzten, halaber agintariak, gizalegeak agindu bezala, eta gure gotzain txikia bertsoak txalotzera beharturik, agian apaldurik, ikusteko atsegina izan nuen. Gero behean, gizalegeak niri ere neure

agintari apostolikoa agurtzea eskatzen zidan, eta atseginez aurkeztu nintzaion, haren erreakzioa bekoz beko ikusi guran. Hots egin zidan:

- ¡Pero, hombre, Amuriza! ¿Tambien te dedicas a eso?
- Bai, gotzain jauna. Berorrek ere oso euskara polita egiten du.

Hark erdaraz eta nik euskaraz, ez zen, ez, oso elkarrizketa humanoa izan, eta gutxiago luzea. Berari ere saio hura gogoan geratuko zitzaion, geroago ondo baieztuko nuenez.

GURPIDEREKIN AURREZ AURRE

Gurpide gotzainarekin enkontru pertsonal luzea eta zorrotza izan nuen, «Zeruko Argia»-n idatzitako artikulua bat edo bi zirela eta. Urte haietan, liturgiako latinetik ama-hizkuntzetarako trantsizioa izan zen. Gaztelania behingoan nagusitu zen denean, baina euskarari, herri oso txiki eta guztiz euskaldunetan izan ezik, bitarte urria edo hutsa ematen zitzaion. Durangon, Gernikan eta antzeko herrietan, meza bat euskaraz lortzea balentria bihurtu zen, eta lortzen bazen, ordu marjinaletan beti. «Jainkoaren hitza norbere hizkuntzan entzun ahal izateko eskubidea», euskararen kasuan, separatismoaren susmagarri bilakatu zen. Parrokia handi samarretako euskaldunik gehienek ez zeukaten meza euskaraz entzuteko aukerarik. Orduan, artikulua bat idatzi nuen aipatu aldizkarian, baieztatu nagusi bi defendatuz. Batetik, «bere elizan edo parrokian euskarazko mezarik eskaintzen ez zaion kristauak ez dauka meza entzuteko obligaziorik». Bestetik, eta areago: «Eskubidezko zaion euskarazko meza entzutea beste eliza batera doan kristauak kristauago jokatuko luke etxean geldituta, ukatzen zaion eskubidea bere parrokiak bete diezaion presionatuz». Gutxi gorabehera, ideia hauek garatzen zituen artikulua hark tximistak atera zituen. Gogoan daukat orduan Belgikan zegoen Txillardegiren telegrama bat nola hartu nuen, esanez: «Txundituta nago. Zorionak». Artean ez nuen Txillardegi ezagutzen, eta «txunditu» hitza orduantxe ikasi nuen.

Ez zen dena zorion-ematea izan. Eliz estamentuentzat eta elizgizon gehienentzat tesi hura sublebazio garbia zen, eta baseko zenbait abade eta fraide aurrerakoientzat ere ez zen irensterraza. Gotzainak laster abiarazi zituen neurri diziplinarrak. Lehenik, berak pertsonalki egingo zidan azterketa bat, moralari eta zenbait gai teologikori buruz. Berria oso pozik hartu nuen, kontradikzioa nabarmenago bistaratzeko modua ikusi bainuen. Argigarriztat azaldu beharra dago apaizok, noizik noizera, azterketa batzuk gaintu behar genituela, «lizentziak» berriztatzeko. Hots, mezak ematen, predikatzen, konfesatzen eta abar jarraitu ahal izateko. Azterketak, gehienean, moralari buruz izango ziren, hori baitzen eliza dominante hari gehien ardura ziona, eta azterketaren maila edo notaren arabera, urtebete, bi edo, luzeenean, bosterako lizentziak banatzen zituzten. Apaizak kontrolatzeko sistema zorrotz bat. Epea amaitutakoan, azterketara aurkeztu eta gaintu ezik, ez zegoen predikatze eta ez

dakit zenbat apaiz-eginkizunetarako baimenik. Nik ez nuen ganorazko azterketarik sekula egin. Lehenengo deialdian, talde handi batek euskaraz egitea planteatu genuen, bestela ez ginela aztertuko eta. Arduradunak ezin zuen baietzik eman, gora kontsultatu zuen, eta zenbat eta gorago, nahaste handiagoa sortzen zen. Azkenean, dena bertan behera utzita etxeratu ginen, teorikoki lizentzia barik, baina berdin jarraitu genuen geure zereginetan, herriari azalpen bat emanda. Honek gatazka bizitu besterik ez zuen egingo, eta halaxe jarraitzen zuen kateak, era bateko eta besteko ekintzekin.

Gotzainak berak pertsonalki aztertzea guztiz ezohikoa zen. Gotzaindegitik iristen hasi ziren gutunak bihurtu egiten nituen, euskarazko azalpen batekin. Alegia, gaztelaniaz zetorkidan ezer ez nuela haintzat hartzen, eta ni jakituntzat gelditzea gura bazuten, euskaraz bidali beharko zidatela, eta halakoak. Lehenengotatik adierazi nuen azterketa egiteko guztiz prest nengoela. Hainbat gorabeheraren ondoren, jarri zidaten azterketaren eguna eta ordua. Beste apaiz-lagun batzuei zer egiteko asmoa neukan adierazi nien, eta talde batek lagunduko zidan gotzaindegira. Atxurin hamaiketakoa eginda, sosoiko azaldu nintzen Mazarredora. Liburuei inolako begiraturik eman gabe, noski, nire asmoa neuk gotzaina aztertzea baitzen. Ate batean eta bestean zeremonia guztiak eginda, areto batera sararazi ninduten, gotzaina atoan etorriko zela esanez. Etorri zen, bai, eta ez nolana.

- ¡Hombre, Amuriza! ¡Por fin estás ante tu obispo!
- Bai, gotzain jauna. Zergatik ez nintzen etorriko, ba?
- ¡Retírense todos y déjenme solo con este curita!

Niri beheko aulki-lerroaren erdian esertzeko agindurik, bera eszenatokiko besaulki luxuzko batean apaxtu zen. Bere janzkera ikusgarritz, luze baino zabalago ematen zuen gotzain txikia oso goi ikusten nuen, eta suposatzen dut berak ni alderantzizko distantzia berean kontsideratzeko modua izango zela. Azterketa hastera doala, diotsat:

- Barka, gotzain jauna, baina aurretik, berorrek txarto ez baleritzo, papertxo bat irakurri gura nioke, azterketaren aurrepuntu batzuk azaltzeko. Gaztelaniaz dago eta laburra da.

- ¿Otra vez con papelitos?

Ez zidan baimenik eman gura, baina ekin egiten nion, ahalik apalen, paper hura denen gaineratik irakurri gura nion eta. Azkenean, amore eman zuen, arin irakurtzeko aginduz. Papera gaztelaniaz idatzia neukan, euskara-erdaren tirabiraz harago, gauza batzuk argi entzun eta uler zitzan gura bainuen. Idazki hartantxe zeuden egun hartan egingo nituen erdarazko berba bakarrak. Irakurtzen hasi nintzeneko, gotzain txikia bere besaulkian bihurtzen eta sumintzen ikusten nuen. Ez zen irakurgai luzea, baina ez zidan amaitzeko astirik eman.

- ¡Fuera de aquí!
- Eta azterketa, gotzain jauna?
- ¡He dicho que fuera! ¡Fuera! ¡Llévenselo y que no aparezca nunca más por este obispado!

Gotzaindegiko kanonigoak eta idazkariak ikaraturik sartu ziren, zer ezbehar ote zen. Gurpide txikiari txinpartak zerizkion. Penagarri da paper hura ez gorde izana, beste asko ere gorde ez genituen lez, baina gutxi gorabehera «Zeruko Argia»-ko artikuluan azaldutako tesia berari bihurtu nion, azterketari izatetik salatzaile bilakatuz. Ondo pentsatuak eta neurtuak nituen berbetan, elizaren ebanjelioarekiko traizioa aurpegiatu nion, liturgiako hizkuntzaren arloan konkretaturik. Lizentziak kendu arren, neure apaiz lanetan berdin jarraitu nuen, eta kontradikzioak areagotu besterik ez ziren egingo. Elizarentzat ez zegoen konbertsio posiblerik, eta Euskal Herriaren pizkundera ez zegoen gelditzerik. Beraz, ez zegoen erremediorik.

Papertxo hura ez gordetzea penagarri izanik, penagarriago zait gertakari hartaz jarri nuen bertso-sorta galdu izana. Dozena bateko sorta izango zen, zortziko txikian. Apaiz-batzarretan eta Herri Gaztediko bileretan, hamaika bider kantatu nituenak, gero urteekin zeharo ahaztu zitzaizkidan. Beharbada, nonbait grabaturik geldituko ziren, baina nork jakin. Ahaleginak eginik, oso zati txiki, ia ezerez batzuk gogoratu ditut, baina ezin dut inola ere kondairaren haririk berregin, memoriaren zulo guztiak harraskatu arren. Lehenengo bertsoa, adibidez, «bertso barri batzuek» hasiko zen, baina ez dakit jarraitzen. Beste bat hasten zen: «Atxurin egin neban / hamaiketako». Beste bat: «Mazarredora heldu / ta ate ondoan / Gorosarri zala-ta / bat hantxe zegoan». Gorosarri hori kanonigo zorrotzetako bat zen, ikaragarrizko sudurra zeukana. Hortik gogoratzen dot beste puntu bat: «surra okozpeagaz / egina dau junta». Beste baten azken bi puntuak: «ni kalera ta bera / atea itxia / han geratu zan gure / obispo txikia». Horretantxe amaitzen da nire memoria. Bertso-sorta osoa berreskuratzearen, zeozer emango neuke, oso istorio adierazgarria eta pertsonalki intentsoa izan baitzen, era barregarrian kontatua. Eta bide batez, abadetza librean jarritako sorta bakarrak (bizitzako laugarrenak) nolako bertsokera zeukan ikusiko nuke.

MENDEXAKO SANTA LUZIA

Urte batez, Mendexako Santa Luzian sermoia egiteko deitu zidaten. Mendexarentzat egun handia izaten zen, eta Lekeitiotik hur egonik, jende asko batzen zen Santa Luzia eguneko mezan. Baldintza bat ipini zidaten. Aurreko urteko sermoilariak, fraide pasiotar batek, sermoia bertsotan egina zuela, eta nik ere halaxe egin behar nuela. «Hori baino ez bada!». Baietz esan nuen. Bertsotan egiteak esaldiak errimatuz hitz egitea esan nahi zuen, halako luze-labur baten barruan. Esate baterako:

- Aitareen eta Semearen / eta Espiritu Santuaren / izenean. Amen!" (Hau berez ere errimaturik zetorren, etenak eta intonazioa behar den tokian eginez gero). Neure entzule bihotzekoak / etorriak eta etortzekoak. / Gaur dugu Santa Luzia / gure zaindari nagusia. / Mendexako Santa maitea / zabaldu zeruko atea / edo eskatu gure Jainkoari / zabaldu deigun ate eder hori. / Gure zaindariaren dohain gozoak / goratzen ditu herri osoak. / Badakizue zer ankerki hil zuten / begi biak atera ondoren / denen aurrean eta plaza betean / oinazezko zizpuruaren artean. / Begiak zizkioten atera / eta argitu zen bere federa. / Orduantxe ikusi zuen Jainkoa / bat eta beretzat nahikoa ...

Eta horrelaxe gutxi gorabehera, batzuetan binan errimatuz, edo, ondo bazetorren, hirunan zein launan, neurtzeko obligazio barik, eta, nahi bazen, jauzi oratorio errima gabeak tartekatuz. Berba batean, norberak nahi bezala. Errimak eta esaldien luzera gutxi gorabeherakoak bertsoan aritzearen sentsazio osoa ematen zuen, eta horixe maite zuten, antza, Mendexako euskaldunek, aurreko urteko fraideak erakutsi zuenez. Ez zitzaidan hain zail begitandu, eta izan ere, ez dut uste zaila denik. Artean banuen bertsolari fama, eta Santa Luziako entzuleen artean bazen halako espektazio bat, ea fraideak bestean, antzean ala hobeto egingo ote nuen. Sermoiari ona, hizlari ona lez, euskaldunek (eta nork ez?) oso estimatua izan da beti, zena zelako edukia zeukala. Areago oraindik, jaietan eta elizkizun handietan batez ere, edukiari jaramon handirik ez zitzaiola egiten esango nuke. «Sermoi ederra benetan!» esanez elizatik irteten zirenei «zer esan du?» itaunduz gero, batek baino gehiagok erantzungo zuen: «Ez dakit, baina ederra izan da».

Hasi nintzen Santa Luziaren sermoia egiten, eta oso errez zetorkidan dena. Entzuleak begi-belarri zeudela nekusan. Bakan batzuek itxaroten zuten, jakinean baitzeuden, baina gehienak ezustean aurkitu ziren. Minutu batzuk erretolika konplazent hartan neramatzala, barruan har bat hozka hasi zitzaidan, geroz erasokorrango eta mingarriago. «Baina zertan habil? Zer teatro egiten habil, hainbeste gauza esateko eta esan beharreko edukita? Jainkoaren hitzaren tribuna heure buruaren luzimendurako hartu behar al duk? Herri zapaldu baten belarriak formalismoz bete behar al dituk?». Honelako pentsakizunak arrapaladan zetozkidan, gainezkatu ninduten eta lotsatu egin nintzen, zer ekitaldi zentzugabea antzezten ari nintzen konturaturik.

- Eta orain, bertsogintzaren lumaje bistosoan albora utzita, barkaidazue hiru-lau gauza argi eta biluz esatera jotzen badut. Begiak atera zizkioten Santa Luzia dugu ikusmenaren zaindari. Zer ikusteko? Zertarako dauzkagu begiak? Albora bueltatzeko? Zer da benetan ikusi gura duguna?

Eta abar. Sermoiari bat-batean halako biraldia eman nionean, aurretik ezustean zeudenak ondoren ikaratu egin ziren, hain gartsu, ia amorrus jarraitu bainuen azalpena. Ez nuen beste munduko gauzarik esango, gerra osteko tunel luzetik berriro argia ikusten hastea erabaki zuen Euskal Herriaren oinarri-oinarrizko egiak baizik.

Euskal Eliza, euskararen eskubideak, herrien eskubideak, errepresioaren salapena eta horrelakoak. Baina orduan egia beldurgarriak ziren, eliz plataformatik bakarrik esan zitezkeenak, berehalako errepresalia barik. Kristaurik gehienek aldi berean pozik eta beldurrez entzuten zuten, eta halaxe esan zidan mendexar batek meza ostean, isilka: «Egiak esan dituzu, baina hauek apaizei ere ez diete barkatzen gero!». Horretaz jabetzen ginen eta bagenekien Elizatik zetorkigun inpunitatea laster amaituko zela. Poliziak ezin zuen, legez, eliz egoitzarik indarrez hartu, ez elizgizonik atxilotu, gotzainaren baimen barik.

Santa Luzia hartan pozik nengoen sermoia garaiz zuzendu nuelako. Gehiago ez nuen elizan bertsoak exhibitzeko tentaziorik izango, eta inoiz eskatu zidatenei zalantza barik erantzungo nien: «Sermoia egia predikatzeko eta gezurra salatzeke da. Bertsoarako plaza dago». Eta horixe egin nuen Santa Luziako meza ostean, ermita aurreko hamaiketakoan bertsoak kantatuz. Abadetzan, hartarako beren beregi deitutako saioetatik kanpora, inoiz egiten ez nuena egin nuen, apur bat erronka gisan. «Bertsolaria behar baduzue, oraintxe ikusiko duzue behar den lekuan. Ea iazko sermoilariak hau egiterik baduen». Iluntze hartan, asaskuan etxeratu nintzen Mendexako Santa Luziatik.

ABADETZAKO BERTSO-IBILERAK

Nire abadetzako bertso-plazak, denak batera ere, ez ziren hogeita hamarretik gora izango. 1966ko San Isidro egunean, maiatzaren 15ean, debutatu nuen, eta 1969ko maiatzaren 30ean espetxealdi luzerako ezkutatu nintzen. Hiru urte justu, beraz. Urtean batez beste hamar bat saio egin izango nituen? Orduan, Bizkai aldean behintzat, ez zen saio askorik ezagutzen, eta egiten zirenak uda partean. Igandetan, neure apaiz-lanengatik ezinezkoak kenduta, zenbat plaza izango ziren, ba? Proba dezadan zenbat datozen gogora: Gizaburuaga, Amoroto, Aulesti, Munitibar, Gerrikaitz, Lekeitio, Bedaroa, Kanala, Oromiño, Berna, Gereaga, Larruskain, Lauroeta, Ipiñaburu, Abadiño, Apata, Markina, Berrizko San Pedro Txiki... Gipuzkoan bakarra, Aizarna. Leku batzuetan bi edo hiru bider kantatu banuen ere, oraindik hogeita hamarrerako asko falta dira. Batzuk ahaztu zaizkidala emanik, hortxe-hortxe ibiliko da nire abadetzako osoko plaza kopurua. Gehienez, Abel Muniategi izango nuen lagun. Balendin Enbeitarekin behingoa daukat gogoan, Munitibarren. Arregi eta Mugartegirekin behin edo behin egokitu nintzen, Abel Enbeitarekin ... Orduan dagoeneko faman ziren Azpillaga eta Lopategirekin ez daukat gogoan sekula kantatu nuenik. Hauek beste orbita batean zebiltzan. Nik ez nuen neure burua maila horretan ikusten.

Uztapide Muxikako Ariatzan ezagutu nuen lehenengoz, hurretik. Ez dakit nor zuen lagun edo lagunak, baina gogoan daukat zelan neu ere inguratu nintzen, han zela jakinik. Bazkal aurrea edo ostea izango zen, mahaian gogoratzen baitut. Bazen han bertsolari izeneko ugari, eta Uztapide entzuteko eta ezagutzeko gogoak eroan ninduen

arren, bertsoaren bat edo beste kantatu behar izan nuen, ez larritasun gutxi kostata, halako izen miretsi baten aurrean.

Lazkao Txiki apaizgaitan ezagutu nuen, Bizkaiko eta Gipuzkoako apaizgai eragin samarrek Lazkaoko komentuan egin genituen jardunaldi batzuetan. Arrastirako, solas gisan, Lazkao Txiki gonbidatu zuten, eta han etorri zen bera, gero eta beti ezagutu nuen bezain lagunkor eta artista. Harekin ere bertso batzuk kantatu nituen, arnasa ondo estututa.

Abadetzan urtebete edo neramala, Bizkaiko txapelketako epaimahaira deitu zidaten, eta neuretzat lan begikoa ez izan arren, onartu nuen, baten batek egin behar zuela eta itxuran egin nezakeela usterik. Ez daukat, hala ere, gomuta zehatzik. Finalerako epaimahaian bakarrik egon nintzela uste dut. Bakarrik gogoratzen dut argi, lehenengo bien artean Abel Muniategi pasatu ez genuelako, gero txosten luze bat bidali nuela Euskaltzaindiko batzordera, zeinaren buru Joan San Martin zela uste baitut, Abelek aurrera pasatu behar zuela arrazoituz. Horrexegatik daukat gogoan. Finala Durangon izan zelakoa daukat, ez dakit non ziur. Epaimahaian, Alfontso Irigoien ohiko aurkezle eta antolatzaile nagusiaz gainera, nortzuk geunden ez daukat argi. Bat San Martin izango zen, Aita Martzel Andrinua... Ez dakit. Horrek esan nahi du lan hark ez zidala marka handirik utzi. Batzuetan epaimahaian egon ote nintzen ere dudan jartzen naiz, eta aipatu txostenegatik izan ez balitz, dagoeneko zeharo ahaztua nengoke, seguruenik. Nire burua beste mugida zorrotzago batzuetan zebilen.

XALBADORREN EPAILE

Betiko marka sakona utzi zidana Euskal Herriko txapelketa nagusi batean epaimahaiko egitea izan zen, eta motibo nabarmenez: Xalbador txistukatuaren epaile izan nintzen. Txapelketa nagusiak errespetu handia eman arren, ez nion lanari beldurrik. Gipuzkoako bertsolarien hizkera ondo ulertzen eta menperatzen nuen, eta bestalde, epaimahaiak niretzat aurreko urteetatik itzal handia zeukan. Ohore handitzat jotzen nuen hara deitua izatea. Hona urte hartako epaile zerrenda: Antonio Arrue, Fernando Artola «Bordari», Jose Maria Satrustegi, Juan Mari Lekuona, Mixel Itzaina, Emile Larre, Mariano Izeta, Ambrosio Zatarain, Zepai bertsolaria, Antonio Zabala, Martzel Andrinua, Xabier Amuriza eta Alfontso Irigoien, hau gai jartzaile eta aurkezle. Artxibora begiratu barik ez nuen inondik ere hiru-lau izenez gorako zerrendarik aterako.

Langintza hartatik, Xalbadorrenaz gainera, gauza bi ditut gogoan batez ere. Alde batetik, ohartu nintzen Iparraldeko, Xalbadorri eta Mattini, oso gutxi ulertzen niela. Iparraldeko literatura eta bertsoegintza (Etxahun eta Elizanburu batez ere) irakurriak eta ikasiak nituen arren, bat-batean, haien aurrean, hutsean aurkitu nintzen. Ez baita berdin literatura idatzia eta ahozkoa. «Oso gutxi» esapideak ez du, noski, hutsaren hurrengo esan gura. Lexiko eta esamolde, bertso batean ehuneko hogeita hamar bat

(zifra bat ematearren) ulertu barik gelditzea oso gutxi ulertzea da, portzentaia horrek bertsoaren osotasun guztia harrapatzen baitu, batez ere ulertu gabeko berbak eta esaldiak bertsoaren gune garrantzitsuetan datozenean. Iparraldeko euskara idatzia ikasia nuen, baina ez nengoen entzuten ohitua, eta gutxiago bat-batean iritzi bat emateko moduan.

Oso gogoan gelditu zitzaidan beste gauza bat da nola puntuatzen genuen, mahaian lerroan jarririk eta elkarri begiratur. Nik, behintzat, hala egiten nuen neure ondokoekin eta hauek nirekin. Nolabait esateko, nota adostua ematen genuen. Horrek, alde batetik, diferentziak leuntzen zituen, eta beharbada, objektiboago izan zitekeen, baina sakonean, nire kasuan behintzat, segurantzarik eza esan nahi zuen. Bakoitzaren erantzukizuna denen arteko erabakian ezabatzen zen. Harritu nintzen nola epaile batzuek oin-zerrenda osoak zeramatzaten, zorioneko potoaren bila. «Lan mekaniko hau batek eginda ez ote lukek nahikoa?», pentsatu nuen, baina ez dakit neu ere, besteak ikusita, oinak idazten ez nintzen hasi. Puntuaketa bistan ematen genuelakoa daukat, noizbait hala egin izana baitaukat gogoan, baina ez nago ziur txapelketan ala hurrengo urteko sariketa nagusian izan zen.

XALBADORRI TXISTUAK

Ahaztuko ez zaidana Xalbadorri jotako txistualdia da. Eta unea bera baino ia gehiago esango nuke, handik egun batzuetara, txapelketako liburua eskuetara iritsi eta irakurri nueneko zauskada. Has gaitezen egunetik bertatik. Uztapiderekin txapela jokatzeko, Alfontso Irigoienek aurrerako Xalbador iragarri zuenean, eromenaren eztanda bat izan zen. Ketan lanbroturik zegoen pilotalekuak basatxakurren kaiola handi bat ematen zuen, denak uluka eta txistuka. Denak ez ziren aktiboak izango, baina hala ematen zuen. Batzuek Lazkao Txiki pasatzea gura izango zuten, beste batzuek Lopategi, baina Xalbador ez zen, antza, inoren gogoko. Epaimahaikook, nik behintzat, ez genekien burua non gorde, txistu haiek gure erabakiaren aurkako haserretzat hartzen baikenituen. Eskerrak behinolako Udarregiren «kuadrila fuertea» geundela, bertan lintxatuko ote gintuzten pentsatu bainuen.

Larriena, hala ere, Xalbadorrena zen, bera baitzegoen bitartean. Denbora aurrera zihoan, eta Irigoienek Uztapideri agurra kantatzeko eskatu zion, ea honen itzalak jendea isilarazten zuen, eta halaxe gertatu zen. Harritu ninduen eta beti harritu izan nau Uztapidek nolako agur topikoa kantatu zuen, ezer gertatzen ari ez balitz lez. Hura ere gainditurik aurkitu zen, nonbait. Uztapidek amaitutakoan, Xalbador mikrofonora hurreratu zeneko, aurreko eztanda indartsuago berritu zen. Xalbadorrek pare bat urrats atzerantz egin zituen eta hantxe jarraitu zuen, entzuten eta ikusten bertsolaritzaren historian gertatu den lotsagarririk handiena. Minutuak, minutu eternoak, aurrera zihoazen, eta ez zen eskandalu hura atertzeko biderik ageri.

Xalbador alboz ikusten nuen, eta haren profila begietan itsatsita gelditu zitzaidan, bekainak jausita ere derrigor ikusteko moduan. Eskuak atzean, gorputza arean albokera, apalmena zein erdeinua adieraz zezakeen inklinazioan, sorbaldak simetria abandonatuan, burua gorantz eginean, eta begirada maldizioaren sorbururantz. Txapel hegal-mardula, buru gainean egoten nekaturik, osterantz jausi guran ikusten nion, nire aldeko belarria nabarmenki bakar utzirik. Aurpegian sudur gotor batek ekaitzari aurre egiten zion, doi bat ezpainetarantz tiratuz, nonbait ezkutatu behar bazen. Noiz behinka, burua mikrofonoaren oinerantz makurtzen zuenean, begiradak oso alborantz eskapatuko zion, epaimahaikoei «zer egin duzue» galdetzen bezala, edo pilotalekuko aterantz ihesi, edo amorruren norabide frontala ekidin nahian, entzuleenganako higuinarekin topo egitea saihesteko ez bazen. Gizonak oso galdurik edo erabat burgoi egon behar du, bere aldetik ezeren erru gabeko infamia bati aurrez aurre begiratzeko. Noizbait, noizbait, zazpi minututik gora (zazpi minutu eta lau segundo, justu), halako egoeran, denbora infinitua baita, entzule batzuek isiltasuna eskatzen eta txaloak jotzen hasi ziren. Oholtzako bertsolariak ere Xalbadorren alde mugitu ziren, eta apurka-apurka, txaloak gehituz, txistuak gutxituz, kantatzen hasteko moduko baretasuna egin zen, ez osoa, hala ere. Xalbadorrek bertso famatu hauxe kantatu zuen:

Anai-arrebak, ez, otoi, pentsa
neure gustura nagonik
poz gehiago izango nuen
albotik beha egonik.
Zuek ez bazerate kontentu
errua ez daukat, ez, nik...

Hemen entzuleak txaloka hasten dira eta ezin du jarraitu. Alditxo baten ondoren, honela amaitzen du:

Zuek ez bazerate kontentu
errua ez daukat, ez, nik.
Txistuak jo dituzute bainan
maite zaituztet orainik.

Halaxe eman zion barruak «erdeinagarriak zarete» esateko erarik eleganteena. Bertso honek eragin zuen txaloaldian aurreko txistu-jole askok parte hartu zuen, eta entzuleen bihotz «jatorraren» erakusletzat kontatu izan da, baina, buruz begiratuta, are zailago egiten da bertsozale haien jarrera ulertzea. Zailago eta erdeinagarriago. Nola pasa daiteke hain denbora laburrean gaitzespen ankerretik onespen zintzora, denak mozkortuta ez bazeuden? Zitekeena hau ere, garai hartako bertsozale gizonezkoek bazkal ondoren odola bero-bero ekartzen baitzuten. Gauza jakina da horrek burua lainotu egiten duela, aldi bereko puruek ingurua lanbrotzen duten antzera.

Xalbadorren eta Uztapideren arteko buruz burukoa egin zen, eta Uztapide eman genuen txapeldun. Entzuleek horixe nahi zuten, eta denak pozik, «ederra izan dek!» hots eginenez. Bazen bertsoarik onenaren sari bat, eta horretan ez genuen dudarik izan Xalbadorri emon behar zitzaiola, ez dakit konbikzioz ala desirainez. Oso gogoan daukat, janztegiara erretiraturik, erabakia hartzen ari ginela, nola Itzainak behin eta berriz zioen bertsoarik onenaren sariak irriaren bertsoarentzat izan behar zuela. Ez genion jaramonik egin, eta alde batetik ulertzekoa zen, txistuen ondorengo bertsoak, ateraldi jeniala izanaz gainera, eguna betiko markaturik utzi baitzuen. Dena dala, neu behintzat, ez nengoen irriaren bertsoaz jabeturik, eta ez nuen ulertu Itzaina zergatik tematzen zen hartan. Baliteke beste epaile batzuk ere nire antzera aurkitzea, han inork ez baitzuen Itzainaren proposamena haintzat hartu. Bueltan pozik etxeratu nintzen, egun madarikatu batetik libratu izanaren deskargaz.

Xalbador ez nuen pertsonalki ezagutzen. Beharbada, egun hartan agurtu izango nuen pasaeran, baina ez daukat gogoan. Harekin egindako lehen berbak hamar urte geroago izango ziren, Lazkao Txikiren omenaldian. Ez nuen pertsonalki ezagutzen, baina ezin nuen Xalbadorren txistu aurreango soslai hura begietatik kendu. Artean plazetan agertzen hasia nintzen, eta egun hartan beldurra hartu nion bertsolari izateari, nahiz eta nire burutik ez zen pasatu ere egiten inoiz halako txapelketan jokatzetik. Orduan ez nuen susmatzen nire apaizgoa urte gutxiren buruan norantz amaituko zen.

Ez dakit zenbat egunera, ez askora, Aita Zavalak horretan arin egiten baitzituen lanak, eskuratu nuen ikusteko irrika kezkatian nengoen final hartako liburua. Biziro gogoan daukat uea. Gizaburuagako abadetxeko sukalde zaharrea, horma kontrako erloju handi eta antzinakoaren aurrean, liburuaren orriak joranez pasatzen hasi nintzen. Minutu gutxiren buruan, hantxe burutuko zen finalean baino zauskada bortitzagoa. Txistuen arrazoiak edo desarrazoiak jabetzeko, arratsaldeko aurreko saiotik, Itzainak behin eta berriro aipatzen zuen irriari buruzko bertsoaren bila jo nuen.

A. Irigoien: «Eta azkenez, Xalbador, bertso bi bota behar dizkiozu parrari, irriari».

Geure izakera gordetzen degu
gizasemek gehienetan
arrazoirikan ez izanda ere
iduri dugu penetan.
Oi, irria, zu bizi huntako
beharra zira benetan!
Sor dakigula maiz irri hori
beti gure ezpainetan.

Irria beti ez ditaikela
 bihotz barnetikan egin
 gogorik ez baldin bada ere
 hori egin daike berdin.
 Nahiz irria gezurra izan
 eta berari eman min
 bederen beti eginen dautzu
 bere inguruan atsegin.

Bertso hauek, batez ere bigarrena, ulertu baikoz, aulkian josita geratu nintzen. Itzainak arrazoi zeukan. Xalbadorrek botatako bertso jenial askoren artean bakarra hautatzera bortxatuko banindute, beharbada haxe hartuko nuke. Zenbat arrazoi pilatzen den kontra, azkenean irriaren alde ona indartzeko! Zer adierazmen bortitza daukan hirugarren puntuko «nahiz irria gezurra izan eta berari eman min» horrek, azkenean eta «bederen», irria nagusitzeko! Bertso hau kantatzeko gai izan zenak gero txistuen apalmena jasan beharra irain ikaragarria da. Ni, epaile izanik, ez nintzen zuzenean jabetu. Beste epailetarik zenbat jabetu ote ziren? Eta batez ere, txistujoleek zer ulertu ote zuen? Egia da bertso batek edo bik ezin duela sailkapen bat justifikatu, baina Xalbadorrek kantatu zuen beste bertso eder ugari. Hona Gorrotxategirekin ofizioan egin zuen saioa.

A. Irigoien: «Zuek biok, Gorrotxategi eta Xalbador, senar-emaztegai gazteak zerate eta, kanta zaharrak dioenez, txoriak bere umeak bezela elkar maite dezute. Baina pobreak izaki eta ezin ezkondu zerate. Gorrotxategi izango da senargaia eta emaztegaia Xalbador».

Gorrotxategi: Ai, andregai, maite zaitut nik
 zugana nahi det zuzendu
 banaka bizi gerade biok
 horrek pena ematen du.
 Bostehun peztako jornala daukat
 ezin gindezke ezkondu
 lehendabiziko ein behar dana
 jornal kontu hau konpondu.

Xalbador: Gizon maitea, egin zinautan
 bizi-laguntako mezu
 geroztik hunat jarria nauzu
 sekulako zoriontsu.
 Urrikalmenez betea zira
 zurea dena dohatsu
 diruaz ez zaut eni ajolik
 hoinbeste maite banauzu.

Gorrotxategi: Ai, andregaiia, sinistu zazu
 oraingo nere esana
 bizileku bat erosi ezin
 hauxen da gertatzen dana.
 Baino gu horren alkar maitiak
 ene andregai laztana
 maitasuna da munduko diruz
 inoiz ordaintzen eztana.

Xalbador: Guretzat dauden zoritxar denak
 Jaungoikoak badakizka
 zorionak ta penak berarek
 banatzen ditu aldizka.
 Maitasunean balia zagun
 daukagun dirurik pixka.
 Gabeziako ezbehar hoiek
 eginen tugu erdizka.

Gorrotxategi: Konponduko ditugu guziak
 elkartzen geradenian
 hemen kontuak alperrik dira
 denbora ondotik juanian.
 Ai, andregaitxo, saiatu behar
 degu guk biok lanian
 baino bizitza eramango degu
 alkarren aldamenian.

Xalbador: Halere elgar ikus zakegu
 guk goxoki bekoz beko
 ez izan arren jateko zerbait
 eta nahikoa soineko.
 Diruaren zai gelditzen gera
 bera etortzen deneko
 artean biak arkitzen gera
 maitasunaren meneko.

Xalbadorren saio hau, oro har, antologikotzat jo behar da. Gaia ohikoa eta ia topikoa izanik, ikusgarria da, batez ere bigarren eta hirugarren bertsoetan, bai errimaz, bai ideia kontrajarrien garatzez, bai esapideen edertasunez, zein indar hunkigarria lortzen duen maitasunaren alde. Hirugarren bertsoaren edertasuna, batez ere azken puntu biena, bat-batekoaren gailurrean ere bakantzat jo behar da. Ez beharbada irriaren eta bertso hauen mailakoak, baina «salatzaile bati edo denuntzia sartu duen bati» gaian kantatu zuen bakarreko hirukotea oso ontzat jo behar da. Puntuen erantzunak, berriz, puntakoak izan ziren. Lazkao Txikik eta Lopategik

sailkatzeko meritu ugari egin zutela emanda ere, eta konparaketa zorrotzetan sartu barik, argi dago Xalbador ez zela hutsean pasatu. Gizaburuagako abadetxeko sukalde zaharrea, bertso horien miresmenak ez ninduen gutxi nasaitu Xalbadorren alde emandako epaian.

XALBADOR ETA UZTAPIDEREN SAIOA

Harridura ez zen, ostera, abiatu besterik egin, ze Xalbadorrik harrigarriena gero agertu baitzen, Uztapiderekin egindako buruz burukoan. Uztapidek berak ere, seguruenik, bere txapelketarik onena orduantxe egin izango zuen, baina Xalbadorrena markatik gorakoa izan zen. Badirudi txistuek, amilarazi beharrea, oldarrarazi egin zutela. Merezi du saio osoa ematea. Xalbadorrena puntuatu egingo dut, gertatu zen mirakulura hurreratzen laguntzeko.

Iri.: Joxe ala Manuel
da zure izena?

Uzt.: Hauxe gauza erantzutera
honuntz gatozena.
Joxe jarri ziraten
kartilan aurrena
bainan Manuel danak
deitzen diratena.

Iri.: Negurtu behar dezu
Uztapiderekin

Xal.: Gure bien negurria
nik aurretik jakin.
Halere lankide baitut
hartzen dut atsegin
gaur ere geldituko da
txapela berekin.

Uztapideren erantzuna bikaina da, hamar puntu ematekoa. Xalbadorrena ere oso ona da, egunaren erreferentzia ere subtilki eginez. Bederatzian uzten dut. Ondoren gai bana dator bakarka.

Iri.: «Uztapide! Zeharo beltzez jantzitako umetxo bati hiru bertso kantatu behar dizkiozu».

Uzt.: Hauxen da gaia zaidana neri
 neregana iritxia
 bainan halare estutu gabe
 emango det iritzia.
 Nere aurrera hementxen dator
 orain haurtxo bat txikia.
 Zerengatikan ote zabilta
 horrela beltzez jantzia?

Pentsamentuak aitortutzeko
 zertarako egon lotsez?
 Hemen dagan haurtxo maitia
 maite baidet nik bihotzez.
 Garai batean aingerurikan
 hola etzan jazten beltzez.
 Gure euskeraren lutua ote da?
 Enuke esango ezetz.

Batzuek azkar samar nolatan
 zaizkigun jantziz belztutzen
 bainan neroni berri aldiak
 sekula etzaizkit aztutzen.
 Euskera inoiz hilko danikan
 honek eztu sinistutzen.
 Jantzi beltz hori kendu, haurtxua
 berriz hasi da piztutzen.

Saio hau beharbada gaur ez litzateke asko puntuatzekoa izango, baina garai hartan, Uztapidek jakin zuen hari bero bati heltzen, eta sasoian sasoikoari bere balioa aitortu behar zaio.

Iri.: «Xalbadorrek beste hiru bertso, zergatik haurrek, jaiotzen diranean, negar egiten duten esanaz».

Xal.: Haur maite horrek berak zer daki
 ez baiterauka indarra?
 Aingerutxo maite horrek beti
 dauka lagundu beharra.
 Bertzerik ezer ez daki eta
 berak lehenengo negarra.
 Maiteak ez derauka pasturik
 mundu huntako hondarra.

Inoiz negarrez haurtxo txiki bat
albotikan dut hauteman
aitak entzun ez zezan gero du
amak gelarat ereman.
Oi, haur maitea, hasi parrez zu
ez, ba, negarrari eman
nahiz ez jakinean zaudela zu
negarraren erresuman.

Haurtxoa sortu den ordurako
heltzen dio negarrari
bera pozetan balin bada ere
lanbide horri da ari.
Zeren Jeinkoak bere jaiotzan
errana dion haurrari
gure mundu hau tristea dela
benetako negargarri.

29 puntu (9-10-10). Bakar saio hau Xalbadorren antologikoetakoa da. Lehen bertsoan, hasierako galderaren espektazio indartsuak eta amaieraren iradokipen gordinak ez du geroko bietan huts egiten. Bigarrean, lehen puntu bietan deskribapen hunkigarria egin ondoren, haurrari «hasi parrez zu» eskaturik, alderantziz eta zeharka adierazten du negarraren arrazoia «negarraren erresuma» dela, haurraren «ez jakinean» horrek hunkigarriro indartua. Hirugarren bertsoa, berriz, direktoa eta jeniala. Zein fatalismo bortitza jartzen duen Jainkoaren ahoan!

Iri.: «Orain ofizioa emango diegu Uztapide eta Xalbadorri. Biok anaiak zerate. Zu, Uztapide, egunsentian lanera zoaz, eta zu, berriz, Xalbador, gau-pasa eginda, ordu berean etxera zatoz, eta topo egiten dezute. Alkarrekin teman hiruna bertso».

Uztapide

Anai maitea, entzun itzazu
beste anaiaren esanak.
Gure aurreko gurasuak e
etziran hola izanak.
Gaur ere eginak izango'ituzu
zuk egun guztiko lanak.
Ama batenak gerade baino
ez gera berdinak danak

Xalbador

Argisentian etxera buruz
hartzen detan ahalgea!
Eta zu eni hor berriketan
ondo jakin gai nerea.
Lanera zoaz, gogo baituzu,
hola da egun legea.
Bietan errukarriena ni naiz
lorikan egin gabea.

Uztapide

Gure etxian ikusteko naiz
 oraindik ondoren latza
 gaur ere nola egin dezun zuk
 txit erretira narratsa.
 Dirua hola botatzeko zu
 etzerade aberatsa.
 Ia mesedez esan zaidazu:
 nun pasa dezu arratsa?

Xalbador

Taberna baten egonak gira
 auzoko Anton ta biak
 ta gero hor konturatu gabea
 atzeman gaitu argiak.
 Zuazi lanerat, nik instant batez
 itxi behar tut begiak.
 Atzartzeaikin moldatuko tut
 txerriak eta behiak.

Uztapide

Denbora bazan hor ibiltzeko
 goizetikan arratsera.
 Anjelusian mutil jatorrak
 etorri behar du etxera.
 Orain sasoa hola galduta
 gero bazuaz zahartzera.
 Gauza onikan ez da zurekin
 mudatutzen ez bazera.

Xalbador

Mundu guzian zabaldua da
 lagun zalea naizena.
 Nik lagun bila natorrenean
 harrapatzen dut dozena.
 Eta zu berriz lanetik laister
 etxera zuzen-zuzena.
 Aintzina ere jarraituko zaizu
 Manuel Tonto izena.

Saio honetan Xalbadorri 27 puntu (8-9-10) ematen dizkiot. Bigarren bertsoa meritu handikoa da. Lehen puntuetan erantzun zehatza damaio Uztapideren itaunari, eta bigarren partean ezin dotoreago garatzen dau bere arrazoa. «Zuazi lanerat, nik instant batez / itxi behar tut begiak». Ironiaren eta elegantziaren konbinapen xarmanta. Hirugarren bertsoak, berriz, ageri-agerian dauzka bere dohainak, puntuaziorik gorena merezitzeko. Ondoren bertso guztiak, hamaika, kartzelako lanak dira.

*Irigoien: Pestarik behar bada
bego Donostia*

Uztapide

Askok botatzen dio
honeri begia.
Ni're hortako nitzan bai
goizian jaikia
ez al da ba herri hau
oso egokia?

Xalbador

Hunat etortzeko beti
bada aitzakia.
Ta euskandunarentzat
leku egokia.
Hemen euskarak badu
bere berokia.

*Irigoien: Euskaldunon arnasa
izan da euskera*

Uztapide

Momentu honetan gu
ederki ezkera.
Lehenago goian ginanak
egin degu behera
etorriko al da laster
indartzerko era.

Xalbador

Hori on ez izaitekotz
anaiak ezkera.
Beti jarraitu dezala
gaurko erabera.
Ikusten det ez doala
oraindik gainbehera.

*Iri.: Zerraldoan dijoanak
«gero arte» dio*

Uztapide

Gaizki gelditu naiz gaur
hau dala medio.
Ez baidet entenitu
ta honek zer dio?
Oso zuzen ai naizenik
enago ni pio.

Xalbador

Zure esanak, Alfontxo
jarri nau serio.
Jendea tristatzen da
hau dela medio
sortzeak hiltzea du
beti ondorio.

*Irigoien: Pakea nahi degu ta
ez gerrarik hemen*

Uztapide

Hortan badadukazu
aizu, zerbait kemen.
Orain hor ibiliak
dira Israelen
bertan egin dedila
gerra honek amen.

Xalbador

Pakezaleak mundura
gu jaiok ginen.
Orainik guk daukagu
gudua eremanen
bakeak luzi beza
beti han ta hemen.

Lau puntuon erantzunetan Xalbadorri 31 (8-7-10-6) puntu ematen dizkiot. Bere hirugarrena antologikoa da. Ondoren lau oinak emanda, zortziko txikia osatzeko.

Antza, dantza, arrantza, esperantza

Uztapide

Izan nahi baldin badegu
euskaldunen antza
beti librian egin
bihar degu dantza.
Aspaldian ni ez naiz
juaten arrantza
baina gaur arratseko
badet esperantza.

Xalbador

Hemen jendeak dauka
itsaslari antza
iduri du barruan
daukala arrantza.
Gazteak aunitz maite dute
jolas eta dantza
hortarikan badute
zerbait esperantza.

Inor, gogor, jator, bizkor

Uztapide

Hemen minberatzia
ez da komeni inor
horregatikan ez naiz
aiko oso gogor.
Beti portatutzia
gustatzen zait jator
aguro hasiko naiz
ta bukatu bizkor.

Xalbador

Neure ustez lanean
jokatu naiz jator
jakinduri gutxi baina
solasetan bizkor.
Txistu jotzea hargatikan
atzeman dut gogor.
Ni baino tristeagorik
ez du jarri inor.

Lau oineko biotan Xalbadorri 13 (4-9) puntu ematen dizkiot. Lehenengoan, biena ere txartzat jo behar da, lau oinekin argumentu bakar bat burutzerik ere ez baitute lortzen. Ideia lotugabeak eta biak merkeak. Xalbadorren bigarrena, ostera, oso ona da. Ondoren bakar gaiak, bina eta hiruna bertso botatzekoak.

Irigoien: «Ijito mutil gazte bat zuk dirua daukazun Bankuko kobradore izendatu omen dute. Zer deritzazu? Bi bertso».

Uztapide

Zer triste nagon ezin sinistu
leike neronek esanda
oraintxe ere milagro ederra
gure tartian izan da.
Gure Bankuko kaja horretara
ijito txar bat jua da.
Akabo nere diru pizarrak
lehenago gutxi nuan-da.

Xalbador

Aizu, Alfontso, ni ez nezazu
zure gai txarrekin ito
ni menperatu beharrez hemen
aria zira askito.
Gauzak horrela direla bainan
ni ez naiz horrekin kito
dirua irabazlea ni ta
haren jabea ijito.

Uztapide

Lehenago ere pasatua naiz
hamaika horrelako gai
ta zelebren bat hartzeko hemen
nengon oraintxen ere zai.
Ijito hori horruntz sartu da
ta beti egingo du jai.
Eskolarikan ez du jakingo
dirua harrapatzen bai.

Xalbador

Narras ikusten nik hortan ere
gaur naguen ingurua
ez dago hain leitu erreza
mundu huntako liburua.
Ijitoa jabe jarri da
nekatu gabe burua.
Esku onetan eroria da
gaur Xalbadorren dirua.

Xalbadorri 13 (6-7) puntu ematen dizkiot. Puntu dotore bat edo bestez harago (Uztapidek «akabo nere diru pizarrak lehenago gutxi nuan-da» eta «eskolarikan ez du jakingo, dirua harrapatzen bai», Xalbadorrek «esku onetan eroria da gaur Xalbadorren dirua»), bai bataren eta bai bestearen bertso horiek ez daukate zer puntuatu handirik.

Irigoien: «Eta azkenez hiru bertso oheari, ohatzeari».

Uztapide

Nere lanetan pasatutzen det
urte guzian eguna
baina oiera juan beharra
etorritzian iluna.
Nekatutako gerriarentzat
huraxen gauza biguna!
Bedeinkatua izan dedila
oia, zu egin ziñuna.

Aldrebes edo ongi esaten
jarraituko det lanian
ona zerala lehen esan degu
segituko det lehenian.
Behin juan ezkerero luzaro enaiz
egoten aldamenian
jaian parranda egin eta hor
gozatu astelehenian.

Nere oraingo hiru bertsoan
oiaren kontua dabil
badakizute ni erdi gaixo
eta naguala debil.
Bere aurrian aurkeztutzen naiz
eta jarriko naiz umil.
Oi zuri baten jaio nitzan da
oi zurian nahi nuke hil.

Xalbador

Ohea bezain zer baliatzen
ote da gure bizitzan?
Leku pausakor hobeagorik
nehon ez ditaik e izan.
Handik kanpora ertetzen gira
eginbeharren peskisan
astia izanez goizean ere
gehiago egonen nitzan.

Ohe maitea zurekin badut
nik egundainoko hartze
nahiz artetan ematen duzun
kolpeño bat edo bertze.
Bizitze onik zu gabe ez da
hortaz beti dut aditze.
Ez zeradea zuhaur izan zu
maitasunaren ohantze?

Ohe gaixoa, zu maitagarri
zutaz ez nitaike ixil
zutaz behartu gabe egun bat
munduan ez daike ibil.
Denak horrarat datoz azkenian
izanikan ere abil.
Zutan sortu ta zutan haziak
zutan behar dugu guk hil.

Xalbadorri 28 (9-9-10) puntu ematen dizkiot. Bertso hauetan, Uztapideren lana oso ontzat jo zitekeen, bigarren bertsoa erdi hutsean ez baletor. Betelan arrunta eta ideia ere desegoki samarra datorkio, lehen bertsoan jarritako espektatibatik kontraesanean. Berez, parranda ondoko astelehenaren gozamina, lehenengo bertsoko egun lantsuen eta gerri nekatuaren ondoren, kontraste bikaina gerta zitekeen, ahapaldiaren lehenengo hiru puntu betegarrietan bihurtune hori prestatu izan balu. Azken puntua, «jaian parranda egin eta hor gozatu astelehenian», bala galdu bat lez dator. Hirugarrena bai. Hau bikaintzat jo behar da. Lehenengo puntu bietan entzuleen gogoan ziren bere erreferentzia pertsonalekin girotze egokia eginik, hirugarren puntuan ohearen aurrean jarrera erreberentziala hartzen du, laugarrenean erremate hunkigarria emateko.

Xalbadorren hirukotea antologikoa da, oster! Lehen bertsoan, itaun baten indarrarekin hasita, dotore eta xarmagarri aurkezten du ohearen izatea. Bigarren bertsoan, oheari zuzenean berba egiteak maila indartsuagora jasoten gaitu. «Zurekin badut... duzun... zu gabe... zuhaur izan zu...». Zein iradokior gertatzen den, kontzesiboan bide batez eta zeharka esanda lez, bigarren puntuko «kolpeño bat edo bertze». Kolpeño horiek gaixotasunak izan daitezke, edo baita heriotzaren kolpe tragikoak ere, baina bertsoaren amairako pentsatua zeukan maitasunaren ideiak esapidea bigunarazten dio eta, biguntzean, hots, txikigarria sartzean, ironia minberan irabazten du. Hirugarren puntuan «hortaz beti dut aditze» betegarri ahultzat jo behar da, gora egiteko unea zetorreanean, hain zuzen. Amaiak, oster, bai ideiaz, bai esamoldez, bai galderaren indarrez, berriro gorenera jasoten gaitu. Hirugarren puntuko ahulgune horregatik ez balitz, bertso honi ere duda barik hamarreko puntuazioa emango nion.

Eta zer esan hirugarrenaz? Honek ederraren eta indarraren osagai guztiak ditu. «Zu maitagarri... zutaz ez nitaike... zutaz behartu gabe... zutan sortu... zutan hazi... zutan hil...». Indar ikaragarria dago garapen horretan, azken puntuan hiru «zutan» biltzen direla. Eta ohar Uztapidek «nahi» dioen lekuan, Xalbadorrek «behar» kantatzen duela. Ez dago dudarik honek azken fatalaren etorrera bortizkiago adierazten duela. Bertso hau da kasu argietariko bat, hamarretik gorako puntuazioa beharko lukeena. Hamar jartzen dut, gorentzat horixe erabaki dugulako, baina ale jenial hauek ez daitezke zenbaki soil batera ekar, eta ekartzekotan, molde erabakia hautsi eta beldur gabe puntuatu behar lirateke. Zenbat emanda? Hamabi, hamabost, hogeit? Ez dakit, baina poto bat, adibidez, hiru puntuz zigortzen bada, jenialtasun bat zenbatez saritu behar da?

Badago beste kontsiderapen bat. Bertsoak banan puntuatu ohi ditugu, eta epaia ere bat-batean ematekotan, horixe da praktikoena. Baina batzuetan, hiru bertsoek osotasun guztizko bat lortzen dute. Horixe da Xalbadorren oheari buruzko bertsoen kasua. Baita haurrak jaiotzean zergatik negar egiten duen gaiari erantzunez kantatutako hirurak ere. Orduan esan dezakegu hirukoteak berak, osotasun gisan, hamar puntuko epaia merezi duela. Beraz, banango puntuen batuketa soilak baino

gehiago izan behar luke azken emaitzak. Jenialtasunak horrelaxe konpentsa daitezke, puntuaketa gorenaren topetik gora jotzeko irizpide arriskutsuegian sartu barik. Bat-batean epaitzen duenak, zeozer aparta gertatu dela begitandu bazaio, goren puntuazio arauzkoa eman beharko dio, noski. Eta gehiago eman behar liokeela uste badu, orduan beste bertso batzuetan oparago kargatzea dauka. Esaterako, puntu baten goran edo beheran dudan dagoenean, gorantz tiratuz. Subjetibismo arriskutsua izan daitekeela? Epailearen lan gehiena ez al da subjeliboa, hots, momentuko balorapen oso pertsonala? Zeren alde erabili behar dugu esku zabala, jenialtasunak saritzeko ez bada? Hau berau ere subjeliboa da, noski. Batentzat jeniala dena beste bati, beharbada, ez zaio hainbeste irudituko, gauza asko baitaude tartean: ideia, esateko era, oportunitatea, ironia, indarra... Bakoitzak bere irudipenetik neurtu behar du, eta akatsa edo hustasuna zigortzeko beldurrik eduki behar ez bada, askoz gutxiago jenialtasuna saritzeko, horixe baita txapelketa batek eman dezakeen ekarpenik onena.

Kontuak kontu, Uztapideren eta Xalbadorren buruz buruko lehia kantatutako hamazortzina bertsoetan, Xalbadorren balorapena 150 puntu irteten zait, zenbat epaile izan, hainbestetan handitu beharko litzatekeena. Txapelketa honetan hamahiru izan ginen. Nire batez besteko puntuaketak $150 : 18 = 8,33$ eman dit. Kasu honetan esan beharra dago emaitza mekaniko hau zekenegia dela, ahulguneek batezbestea zorrotzegi jaisten dutelako, lau oinak emandako bertso kaxkar hartan lez. Zer ardura dute apalgune batzuek, osoan gailur-kate miresgarria ageri bada? Horixe da Xalbadorren saio honetan gertatu zena. Gailurrak hain dira asko eta nabariak ze, bitarteko hutsarte bakanak osotasunean ezabaturik geratzen dira. Saioa begirada bakarrean, hots, osoan hartuta neurtzera joz gero, ez daukat dudarik batezbesteko mekaniko horrena baino askoz gorago baloratu beharko litzatekeela.

Hamazortzi bertsoak honela puntuaturik geratu dira: 5k 10na puntu; 6k 9na; 2k 8na; 2k 7na; 2k 6na; batek 4. Ken ditzagun puntuaziorik gutxieneko hirurak, eta $134 : 13 = 8,93$ irtetan da. Hamazortzitik hamabost bertsoak ia bederatziko batezbestea! Ken gutxieneko bostak eta $120 : 13 = 9,23$. Hamazortzitik hamahiru bertsoak bederatzitik dezente gorako batezbestea!! Ken zazpi apalenak eta $104 : 11 = 9,45$. Hamazortzitik hamaika bertsoak ia bederatziki eta erdiko batezbestea!!! Ez daukat interjekzioak gehituz etorriaren lotsarik.

Baten batek pentsa lezake: «Orduan zer diok? Bertsoak banan puntuatzea ez dela sistema zuzena?». Astiro! Gaiari ez dagokion ondorio gratuituak inork atara ez dezan, banan-banango sistema zuzentzat daukat kasurik gehien-gehienetarako. Hemen ez nabil mediokritateak erreskatatzen (horietan huts egin arren, ez da ezer galtzen), ezta «saio on bat» edo «oso on bat» esan ohi direnak baloratzen ere. Guztiz mehatz gertatu ohi diren salbuespen jenialez dihardut. Beraz, balorapenok ez bitez behar ez diren komenentzietara estrapolatuak izan.

Uztapideren saioaren puntuaketa ez agertzea erabaki dut, bataren gorapena bestearen beherapentzat hartua izan ez dadin. Nahikoa da esatea markagailuan

diferentzia handi samarra irten zaidala Xalbadorren alde. Beharbada, puntu batzuen goran edo beheran tematu ahal izango da, baina, saioa minimoki ulertuta, argi dago egun hartako galaxia Xalbador izan zela. Ez dut neurtu txistuen aurreko lanak sailkatzea merezi izan zuenetz, nahiz eta bertso bikain ugari, batzuk antologikoak, kantatu zituela aipatu dudan. Baina, apalmen hura irentsi ondoren, ez daukat ezbai izpirik txapel jenial bat irabazi zuela, seguruenik inoiz irabazi den argiena. Egun hartan neurritik gorako bertsoak ez zituen bat edo beste kantatu, sortaka eta dozenatik oso gora baizik. Noiz gertatu da horrelako mirakulurik? Zer izango zen, Xalbador txapeldun erabaki bagenu?

TXIRRITAREN TXAPELA

Balorapenek, zuzenek nahiz okerrekin, zabaltzen diren moduan korritzen dute, eta Txirritaren 1936ko txapelari buruz ere sinetsi izan da zaharrarren edo errespetuarren eman ziotela lehen saria. Ni, behintzat, hala entzuten ohitua nengoen, nondik edo zein arrazoiz inork sekula argitu gabe, belarriz belarri etorri ohi diren bueltako kanpaien antzera. Uztapidek bere «Lengo egunak gogoan» liburuan kontatzen du epaimahaiko batek nola esan zion berak irabazi zuela eta abar. «Txirrita gizarajoa zaharra dago eta hurrengo urtean etortzeko ere zuk itxura hobea daukazu. Hori urte askotan ezin liteke etorri eta aurrean horri ematea pentsatu degu», esan ei zion epaile batek, eta badirudi bertsolariak sinetsi egin zuela, norbere aldeko egiak erraz itsasten baitira. «Bertsolari guduak 1935-1936» izeneko liburuan ere, Basarri eta Uztapideren omenez Gipuzkoako Foru Aldundiak 1985eko abenduan egin zuen bigarren argitalpenean, kontrazalak hauxe dio Uztapidez:

«1936an Donostian Bigarren Bertsolari eguna antolatu zelarik, bertsolari gazte bat aurkeztu zen, oraindik lotsati, garaiko bertsolari onenekin batera. Han zen Txirrita haundia ere, bi bastoiekin txit larri, pausorik eman ezinez. Jokatu zen gudu eta haren erabakia ematerakoan, Txirritaren aukera egin zuten epaimahaikoek. Besterik gabe onartu ote zen erabaki hori? Onartu bai, baina askotxoren ustea da egun hartako txapela Uztapide gazteak jaso behar zuela. Izan ere, bere bertsolari bizitzaren azkenetan zen Txirrita, eta badirudi, nonbait, ondo merezitako famari aitormen eginez batetik, eta zaharrari zor zaion errespetuagatik bestetik, egokiago jo zutela epaileek egun hartako txapela Txirritari ematea».

Honelakoak zabaltzeko eta idazteko kuxidadea izan dutenek hobe zuten bertsoei arretaz begiratu balie. Inoiz ez zitzaidan bururatuko bertso hori dudan jantzerik, txapelketa hartako bertsoak aztertu ez banitu, Elhuyarren CD ROM baterako. Orain lasai esan dezaket Txirritak merezimendu osoz jantzi zuela txapela, eta beste suposamen guztiak maneiu arlosteak direla. Bost puntuei oso ondo erantzunaz gainera, saio hartan bertso antologikoak kantatu zituen gerraren gaian:

Zenbat errezo egin izan det
 nere denboran elizan
 ta pozik nago ikusirikan
 pakian nola gabiltzan.
 Ni naizen bezin kobarderikan
 inor ezin leike izan.
 Semerik gerrâ ez joateatik
 mutilzar gelditu nitzan.

Asko dirade nai luketenak
 mundu danian nagusi
 pakian bizi diran kristauak
 bere soldadu ta guzi.
 Horlakuari tira atzetik
 joan dedila igesi.
 Gerra nahi duan gizonak ez du
 salbaziorik merezi.

Okasiua hara jendiak
 nola gerta litekian.
 Hobeia degu gerratan baino
 bizi umore onian.
 Zenbait bezela ez naiz izaten
 fondetan eta kafian.
 Gerran gosiak baino nahigo det
 nahikua janez pakian.

Hirugarren bertsoaren azken puntua bertsolaritzan ez ezik, euskara osoan ere pentsatu izan den arrazoirik txokanteenetakoa da. Beste guztiok honela itxaron genezakeen kontrastea: «Gerran nahikua janez baino nahigo det gosiak pakian». Beharbada, berak ere horixe esan nahirik, neurrira moldatu ezinik edo, alderantziz irten ete zitzaion? Zaila da hain arrazoi bitxia deskuidoaz sortzea. Lazkao Txikiri ere inoiz entzun nion Bizkaiko Busturiko San Bartolome auzoan, ez dakit berak gurata ala gura barik, honelako zerbait: «Gizonaren ogia ez da izerdi hutsetik bizi». Arrazoi honen gakoa esplikatzeko lanak leudeke, baina entzule batzuei betiko gogoan geratu zitzaion. Txirritaren bertsoaren bigarren erdiak noraezean uzten zaitu, zentzurik osoenaren itxuran eta errespeturik handieneko berbekin, ze hirugarren puntuan ez dirudi gerra hain gartsuki gorrotatzeko moduko luxuan bizi denik. Ezagutzen duen bakea ez da «fondetan eta kafian» ibiltzekoa, berari gustatzen zitzaiona, bestalde. Badirudi beste bake klase bat amesten duela, baina alferrik gabiltza logika egokien bila. Xenpelarren aldrebeskeria bat glosatuz, hemen ere esan beharko genuke: «Arrazoi hoién madria nun dan Txirritak bakarrik daki».

1968an, zeresan handia eman zuen sariketa nagusi bat antolatu zen. Euskaltzaindiaren antolakuntzaz beste zeozer gura zuen talde batek, «Onena» pentsu-etxearen laguntasunez, Euskal Herriko hamasei bertsolari onenekin, sariketa handi bat eratu zuen, Basarri ere lehiara ekartzeko ahalegin guztiak eginik. 1962an, Uztapidek Basarri txapela kendu zionean, honek txapelketatik erretiratzea erabaki eban. Esan ei zuen: «Aurrerantzean Jainkoa bakarrik izango da nire epaile». Handik sei urtera, Basarri ere sariketara aurkeztekoa zela entzunik, Xalbadorrek Uztapideri diotso: «Ez al zuen, bada, erran hartatik aitzina Yeinkoa bakarrik izanen zela bere epaile?». Uztapidek erantzun ei zuen: «Ez zian gezurrik esan. Haren Jainkoa dirua dek». Pasadizo hau Mixel Xalbadorri entzuna dut, honi bere aitak kontatua. Sariketa Basarrik irabazi zuen, baina saria Xalbadorrekin erdibanatu zuten, honenbeste punturen barruan geldituz gero, halaxe egitea erabakita baitzegoen. Sariketa hartan ere epaimahaiko izan nintzen kanporaketetan, baina final egunean sukar handiz jaiki nintzen, «oinetako lur hau jabilt ikara», eta berriro oheratu behar izan nuen. Alde batera, poztu egin nintzen, eta bestera, ez nintzen asko penatu.

ANTOLATZAILE ETA GAI-JARTZAILE

Neure burua orduko apaizgo eraginean (ez naz ausartzen «iraultzailean» esaten) buru-belarri sarturik ikusi arren, han-hemen egiten nituen plazetan ohartu nintzen bertsolariaren jarduna, informala izateaz gainera, sarritan oso formalitate gutxikoa zela, ez hainbeste bertsolarien aldetik, plazako baldintzengatik baizik. Bertso-saioak ganora gutxikoak iruditzen zitzaizkidan. Bertsolariak kantatzen, batzuk entzun guran, asko inguruan marmarrean, barkillo-saltzaitetik tiobiborainoko zarata klase guztiak batera plazan, eta han, bazter batean edo erdi-erdian, erdirago eta okerrago, bertsolari izeneko txontxongilo bi edo hiru, euren ahots zalanzkorra entzunaarzi guran, orduan leku askotan ez baitzegoen bozgorailurik, edo zeudenak karraskada ugarikoak baitziren. Bertsolaritzari buruz neukan uste sublimea plazan lurjota geratzen zitzaidan, eta ez hainbeste neuk kantatzen nuenean, kanpoko zirkuntantziez jabetzeko baino ardura handiagoak bainerabiltzan neure kautan, bertso bat amaitu ezinik edo hurrengoan nondik jo asmatu ezinik. Inpresiorik mingarriena besteak kantatzen ikustean nabaritzen nuen. Banekien ez zela entzuleen errua, ez baitzegoen entzuteko obligaziorik. Baita banekien bertsozaletasuna egiazkoa eta handia zela. Elizan ere berbaro nabarmena beharko zen, nik isiltasuna eskatzeko, etsita bainengoen isiltasuna irabazi egin behar zela, ez ezarri.

Bertsolaritzan ziur nengoen euskaldun asko, gehienak, bertsozale zirela, saioa une eta marko egokian aurkeztuz gero. Ganora kontua zen. Antolakuntza falta zen. Hala, bertso saio «formalagoak» edo forma hobean aurkeztuak antola zitezkeela bururatu zitzaidan, eta halaxe eratu genituen jaialdi batzuk, neu gai-jartzaile nintzela. Kontuan eduki behar da orduan, txapelketak edo sariketak kenduta, plazako saio guztiak gai librekoak zirela, nik ezagutzen nuen inguruan, behintzat. Euskal Herri osoan ere halatsu izango zen, salbuespenen bat edo bestez harago. Salbuespenok, gehienez,

apaizak izango ziren, bertsolariei gaiak jartzen ausartzeko itzala edo ausardia edo lotsarik eza zeukatenak. Neu ere apaiza nintzen, eta horrek ematen zidan autoritatez, ez nuen zail izan ideia aurrera ateratzea.

Gogoan daukat behin nola joan ginen Abel Muniategi eta biok Azpeitiko Landetara. Aurretik hitzordua jarririk, han batu ginen, orduko Lizasoren tabernan, Jose Lizaso bera, Agirre, Lazkano eta ez dakit gehiago inor. Geure gogoeten eta asmoen berri azaldu genien, eta ez dakit zenbateraino bat etorri ziren, baina edukazioz entzun ziguten, seguruenik gure ausarkeria inozentea susmagarri irudituko zitzaien baina. Bueltan, Elgoibartik San Migelerako aldasgoran, uju galantak egin genizkion gauerdiko ilargi gardenari, geure «Lambreta» gorriaren gaintetik. Gu ere gazte eta zoro baikeunden! Ez dakit zenbat, baina jaialdi batzuk egin genituen, zinemetan gehienbat. Orain Ermua, Igorre eta Lekeitio datozkit gogora, baina gehiago izango ziren. Kartela, gehienbat, Bizkaiko bertsolariekin osatu nuen: Balendin Enbeita, Lopategi, Azpillaga, Arregi... eta Muniategi bera, noski. Ez dut uste giputzik sartu nuenik, nire buruan, hauekin, Gipuzkoan gauza bertsua egiteko asmoa baitzegoen, baina, erarik izan ez nuelako edo ideiak han onarpenik izan ez zuelako, Gipuzkoan ez zen halako ekimenik burutu.

Jaialdi haien oso gomuta ona daukat. Frankismoaren bete-betea geunden, eta antolatzeak atzera-aurrera eta oztopo (beldurra barru) ugari eragin bazuen ere, emaitzaz harro geratu nintzen. Geunden errejimen politikoan egonda, ez zen bertsolaritza bakarrik jokatzeko genuena. Orduan edozein euskal kultur ekimenek sistemaren begi txarra eta euskaldunen suspertzea zekarren. Ez dakit asmo beraren barruan ala handik euren kabuz deiturik, Usurbilgo bertso-jaialdi batean gai-jartzaile egin nuen. Bizkaitik Lopategi eta Muniategi ziren, eta besteak Xalbador, Mattin, Lazkao Txiki eta Lasarte uste dut, eta ez dakit besterik bazen. Xalbador eta Mattin errazago hartu nituen gogoan, Iparraldekoak izanik, haiei beti ere ezberdinago begiratzen bainien, euren hizkeragatik eta oraindik pasatzeke nengoen eta pasatzea oso zaila zen mugaz handiko Euskal Herriaren misterioagatik. Saio ondoren, eliza ondoko tabernako albopean erronda bana hartuz berrikeretan geundela, Xalbadorrek gertakari eta ipuin bat edo beste kontatu zituen, eta haren kontakerak harritu ninduen. Narrazioari indar eta ironia ikaragarria ematen zion. Saio haietan egin nuen gai-jartzeaz ez daukat gomuta handirik gaien zehaztasunean. Ziur Euskal Herriari zegozkion gaiak sartuko nituela, euskararen inguruan batez ere, besterik nekez aipa baitzitekeen. Gainerako gaiak nik uste garai haietako ohikoak izango zirela, itxura hobez edo okerragoz jarriak. Orduan gai-jartzea bera zen nobedade, eta ez zegoen burua asko nekatu beharrik, entzuleen gogoko eta bertsolariak luzitzeko moduko gaiak asmatzen. Bolada hura laburra izan zen, eta nire asmoak etenda geratu ziren, espetxea zapaltzen hasi nintzenetik. Lehenengoan bisita eta bigarrean egonaldia.

PILARIKA EGUNEZ, MARKINAKO KOMENTUAN

Urte haietatik oso gogoan daukadana Pilarika eguneko batzarra da, Markinako Karmeldarren komentuan egiten zena. Urte batzuetan antolatzen ere lagundu nuen. Karmeldar fraideak, komentuko buru egiten zuten batzuk, behintzat, oso euskaltzale eta abertzale ziren, eta euren babesa eskuzabalki ematen zioten bestela ia ezinezko izango zen batzar mota hari. Ideia nondik sortu zen ez dakit, baina, seguruenik, fraideak eurak izango ziren eragile nagusi. Eta batik bat, Aita Migel Mari Juaristi, orduko priorea. Behin gogoan daukat nola Azkoitira eroan-ekarri nuen motorrean, hangoa baitzen semez. Pilarika aurreko egun batean esan zidan jaioterrira joan beharra zeukala, baina ez zekiela nola. «Neuk eroango zaitut, motorrean bildurtzen ez bazara» proposatu nion, eta onartu egin zuen. Neuri ere interesatzen zitzaidan batzar hartako kontuez berba egitea, batez ere fraideak animatzeko, garai hartan edozergatik sortzen baitziren errezeloak, baita salapenak ere. Laster ikusi nuen Aita Migel Mari oso konbentziturik zebilela eta ondo asumiturik zeukala gerta zitekeen arriskua. Gizon luzea zen, eta San Migel eta Madariaga aldatsetako bihurgune itxietan, kostatu zitzaion gure Lambretta gorriari nire sotanak eta haren habituak ordenan eroatea. Elgoibartik gora, Sallobente gaineko bihurgune zarratuan egin genuen arrastada batek abisuan ipini gintuen.

- Jainkoaren grazian egongo gara, ezta? -hots egin nuen.
- Baiezkoan nago -erantzun zuen, seguruenik nirekiko dudan, edo ez guztiz seguru graziaren eragin lurtarrean.
- Aurrera orduan! Neu ere bai!

Bidaia oparoa izan zen, fraide harengan gizatasun eta abertzaletasun ezkutu handi bat aurkitu bainuen. Nik artean errebelde fama neukan, eta haren aurrean otzan eta arrazoizko agertu gura nuen, baina bera gertatu zen nire bultzatzaile. Oso izaera eta berbakera suabearen azpian, nortasun konbentzitua aurkitu nuen, Euskal Herriaren pizkunde lanean, behintzat.

Markinako batzarrak famatu egin ziren bertsolaritzaren munduan. Izan ziren tirabirak, nork antolatzen zuen, zer filosofia zegoen azpian, zenbaiten aldetik politizatze beldurra, beste batzuen aldetik, batzar garrantzitsu hura zeozer gehiagorako izan zedin gogo. Urte batez, Gabriel Arestik istilu galanta sortu zuen, bertsolarien konpromiso handiagoa planteatu zuenean. Hasiak ziren bertsolariak edo oso ingurukoak atxilotuak izaten, eta ez naiz oso ondo gogoratzen, baina haien aldeko sinadurak edo diru-eskea edo halako zeozer proposatzen zuen. Batzuek ondo hartu zuten, baina egun-pasa lasai bat lagunartean egitera joan ziren gehienek «bazterren nahastailatzat» jo zuten Aresti. Izan ere, egunak, berez, bertsolariek lagunarteko ordu lasai batzuk elkarrekin pasatzea zuen helburu, bazkal ostean bertsozaleentzat zenbait bertso kantatuz.

Frankismoaren jai nagusietakoa zen Pilarika egunean, guardia zibil gorrotatuaren egunean, bazen bertsolarien artean halako berbatu gabeko adostasun bat, inon ez kantatzeko. Horren kontraordainez sortu zen egunari, albo egiteaz gainera, zentzu positiboagoa emateko burutapena zebilen. Goizean, meza ondoren, hitzaldi bat izango zen (urte batez, behintzat, neuk egin nuen), eta gero bazkaria. Egun patxadatsu bat igarotzera joandako bertsolariak ez zuten bazkal ostean kantatzeko gogo handirik izaten, baina tartean bertsozale mordoa batzen zenez, eta bertsolariak eurek ere batzuek kantuan hasteko sakada txikia behar izaten dutenez, azkenean bertso-jardun luzea gertatzen zen.

Artañola izeneko gai-jartzaile bat han izaten zen, lana banatzeko desiatzen, eta aginduz gero, bertsolariak ez zeukan erantzuteaz beste erremediorik. Ni neu, bertsozale eta antolatzaile gisan gehiago joana, pozik egoten nintzen entzuten, baina behin Artañolak neu ere harrapatu ninduen. Nire bertso-bizitzako sustorik handienetakoa orduantxe hartuko nuen. Beste zenbaiti kantarazi ondoren, Artañolak ez du, ba, nire izena botatzen, Lazkao Txikirekin kanta nezan? Halakorik ez nuen itxaroten, nik ez bainuen neure burua han kantatzen ziharduten bertsolarien mailan ikusten. Artañolak, bere kabuz edo norbaitek iradokirik, «apaiz bertsolari hauxe probatu behar diagu» pentsatuko zuen, eta nobedade polita izan zitekeen, baina nire golkoan zeozer zaplaka sumatzen nuen, untxia zakuan lez. Basarri ere han zen urte hartan, eta bertsolaritzaren aurrez aurre kantatu beharra larritasun ikaragarria izan zen. Aitzakiaren bat jarriko nuen, baina niretzat ere ez zegoen erremediorik.

Gaia ez daukat gogoan, baina Lazkao Txikiri jarraitu nion ahal nuen moduan, eta amaitutakoan, aproba itxura onean gaudituz nuela geratu zitzaidan. Nire beldurra, gaur ere guztiz joan ez zaidana, bertsoaren erdian noraezean gelditzea zen, ez atzera, ez aurrera. Hasi eta amaitu eta zeozer gehitxoago ere egin nuen, antza, eta gauez etxeratutakoan, abadetxeko sukalde zaharrear, neure burua txakur uretatik irten berriak lez astintzen nuen, nire izena entzuteango susto haren ondoren, gertatua izan zitekeen lotsaria irudimenetik egotzi guran. Zorionez, ez gertatu izanaren pozak eskuak bizkor igurtzarazi zizkidan, baina gerta zitekeelako pentsamendu aldengaitzak gorputza dardaratu egiten zidan. Gero, preso nengoela, gure aita joango zen nire orde, eta hark larritasun handi barik botako zuen eguna, zekien guztia kantatuz eta bere barre hezigabea edonon zabalduz. Zenbat eta entzuleria jasoagoa, hainbat harroago ekingo zion.

V. ESPETXE INEBITABLEA

LEHEN ATXILOTZEA

Hirurogeita zortziko abuztuaren hamarrean, Berrizko San Lorentzo auzoan kantatzeko nintzen, eta bezperan preso eroan ninduten. Aurreko urtean, Durangoko elizan, Txabi Etxebarrietaren aldeko mezan egon izana zen isunaren arrazoia. Hogeita hamar mila pezeta. Egia esan, egoten saiatu nintzen, baina ez nintzen iritsi, inguruko kale guztiak guardia zibilak harturik zeuzkan eta. Beraz, hoben gabeko isuna izan zen, baldin intentzioa zibilki ere hobena ez bada, kalean erreparatu zidan txibatoren batek sartutako salapenaren ondorio. Orduan apaiz asko izan ginen halako edo antzeko motiboengatik isunduak, eta gehienok ez ordaintzea erabakita genuenez gero, ordezeko hilabeteko arrestoa eragingo ziguten. Mila pezetako, egun bat. Zigorra efektibotzeko eguna ez zen jakina izaten, segun noiz eta nor erabakitzen zuten baizik, eta hala denbora luze samarra igaro zitekeen, gaur joango, bihar etorriko. Niregana une apartean etorri ziren. Amortoko elizan ezkontza bat egin berri zen. Elizkizun solemnea amaiturik, ezkonberriak eta ezteiliarrak, eta halako egunetan ikusmiran batzen den herri guztia, plazan zeuden, argazkiak ateratzen eta gisako eginkizun apaingarrietan. Sakristian meza-jantziak erantzita, ni ere banindoan, egunari zegokion trajerik berrienez (bakarra eta bera) eta abade seinaletzako lepagoz. Eta elizako ate nagusiaren koska kanporatzeko urratsean bertan, gizaseme bik beso banatatik heldu zidaten, «atxilo zaude» esanez. Isilik egon balira ere, haien usainean ez zegoen hutsik. Neuk berehala sinetsi arren, herritarrek uste zuten ezezagun batzuekin autumautuan nenbilela. Gauzak laster estutu ziren, denak ohartzeko moduan.

- Egizu men azkar -agintzen zidaten-, eskandalurik sortzen saiatu barik.
- Ba, une aproposalan etorri zarete, diskrezioan ibili gura bazenuten.
- Lagun eiguzu autora eta han emango dizkizugu behar diren argitasunak.
- Barka, baina hau elizako atea da, eta zuek ez daukazue eliz eremuan eskumenik, gotzainaren baimen gabe.
- Hau ez da eztabaida unea. Zatoz onez, txarrez gura ez baduzu.
- Nik ez dut esan ez naizenik joango. Gotzainaren baimena eskatu dut bakarrik.
- Emango zaizu hori ere, autora iritsitakoan.
- Alderantziz behar du. Ekar baimena eta gero autora.
- Bazatoz ala ez zatoz? -besoetatik tiratuz.

Artean, plaza eta plaza bazterrak betetzen zituzten herritarrak ohartu ziren gure elkarrizketa ez zela parte onekoa, eta berbaro alai guztia isiltasunerantz zihoan. Unea luzatzeko aitzakia baino gehiago zen arrazoi bat aurkeztu nien:

- Aizue! Ezkontza bat ofiziatu berri dut, sakramentu bat alegia, eta horrek ez du ezertako balio, elizako ezkon-liburuan erregistratzen ez baditut ezkonduen izenak eta behar diren xehetasunak. Lagaidazue apaizetxera joaten eta sakramentuaren agiria idatzita uzten.

- Hori bueltan egingo duzu. Orain geuri lagundu behar diguzu.

- Eliz eremuan indarrez sartuz gainera, sakrilegio handi bat egitear zaudete, estatu konfesional baten ordezkari zaretanok. Zer erru dauka sakramentuak, bere balioa arazo politiko bategatik airean gera dadin?

Ezkontza eliz liburuan erregistratu beharra egia zen. Apaizetxea eliza jotzen zegoen, eta hantxe zeuden liburuak, non nik, apaiz bezala, ezkontzaren agiria idatziko nuen, eta ezkonberriek eta hauen aitabitxi-amabitxiak eta lekukoek ere sinatuko zuten. Banekien «sekretak» ez zutela amore emango, baina unea luzatzeko eta haiek inondik ere gura ez zuten tentsioa plazaratzeko arrazoi sendoa izan zen. Oraindik ez dut ulertu nola elizako eta herriko ospakizun hain nabari baten aho-ahora sartu ziren, ni bakarrean harrapatzea hain erraza izanik. Herria beldurtzeko izan zitekeela pentsatzeak ez dauka zentzu handirik, handiagoa baitzen sortarazten zuten sumina eta kontrako erreakzioa. Indarrari kontrabide guztiak datozkio erara, antza.

- Ikusten duzue? -hots egin nuen artean isil-isilik eta zurturik zegoen plazara-. Hauek eurokin joan behar dudala diote, eta ez didate ezkontza erregistratzeko tarterik ere eman gura.

- ¡No intente crear perturbaciones y hable en castellano ante nosotros!

- ¡Suelten mis brazos, cuando me dirijo a mi pueblo como su autoridad religiosa!

- ¡Acompáñenos inmediatamente al coche, si no quiere que le arrastremos delante de su jodido pueblo!

Azkenean joan beharra zegoen. Tatarrez eroatera behartzeko bezain balientea izan banintz, eszena ikaragarria irabaziko nuen, baina Amoroetako plazan egin zen pasabide luzean zehar, alde bateko eta besteko herri durditua agurtuz eta laster arte esanez, astiro-astiro joan nintzen, ezker-eskuineko herritarrak agurtuz, ehun bat metrora zegoen polizi autora. Eztei-bazkaria Basauriko espetxean burumakur egin nuen, kanpokoak ere, Lekeitioko «Hostal Emperatriz»-en, nahikoa eraginda egongo zirela pentsatuz. Bazekiten elizgizonak atxilotzen hasita zeudela, baina hain bistan eta nabarmenki euren apaiza eroatea oso mingarri egin zitzaion Amoroetako herriari.

Atxilotuak izaten hasi berri ginen apaizok ikusmin artega samarra sortzen genuen funtzionarioengan, zeintzuek ez baitzekiten apaiz baten aurrean barruak agintzen zien erreberentziatik nola pasatu delinkuente baten gaineko larderiara. Behatxuloan lantzean begi bati bestearrekin txandaka erreparatzen nion, eta kaiola-piztien sentsazio irakurrietan neure burua lekutzen ez hastearren, kamainan etzan eta ez begiratzea erabaki nuen. Bakarrik geratzen oso laster, atea frankuki ireki zen, eta presoekin batek, andaluz-doinu nabarmenez, hots egin zuen:

- ¡Hola! ¿Qué tal etá uté?
- Xato naonik eto uté! -erantzun nuen. (Txarto nagonik ez dot uste).
- ¿Qu'a dixo uté?
- De momento bien. ¡Gracias!

Astebete Basaurin eginik, gainerakoa Zamoran bete nuen, irailaren zortzira arte. Apaiz mordoa batu ginen han, antzeko zirkunstantzietan eroanak. Gehienak isunen ez-ordainez geunden, baina baziren epaiketari kondenatuak ere, denbora luzeagorako.

BERTSORIK ZIRRARAGARRIENA

Bizi guztian entzun dudari bertsoari zirraragarria Zamoran entzungo nuen. Arauzko hiru eguneko «periodoa» isolapen-ziegan eginik (hantxe irakurri nuen «Papillon» preso iheslariaren epopeia harrigarria), iritsi zen beste lagunekin batzeko unea. Goizeko errelebo-aldaren ondoren, hamarrak inguruan, periodoaren amai-ordena heldu zenerako, lagunak han zeuden ate-sarearen beste aldean, besoak goian, ondo etorrika. Ate bat eta beste bat krin-kran ireki-itxirik, jantoki egiten zuen garaje antzeko batean nengoen. Itxura horixe hartu nion. Besarkadak amaiturik, zortzi-hamar lagunek, aurrez aurre jarrita, bertso hauxe kantatzen dute:

Etorri al haiz, etorri al haiz?
 Etorri al haiz etorri?
 Etorri al haiz, etorri al haiz?
 Etorri al haiz etorri?
 Etorri al haiz, etorri al haiz?
 Etorri al haiz etorri?
 Etorri al haiz, etorri al haiz?
 Etorri BAHAIZ etorri!

Harrigarria, ezta? Noan orain bertsoa zelan entzun nuen azaltzera. Niretzat, kartzelako lagunari artera sarberri den edonorentzat lez, lehen besarkaden ondorengo unea trinkoa eta emozionsua zen berez ere. Ez dakizu zer esan, ez dakizu harrera zelan eskertu. Preso zauden lehen aldia izanik, atxilotze, Basauriko espetxe, kondukzio eta abar, zirkunstantzia oso berri eta mingarriek, batzuetan deprimenteez, inguratu zaituzte. Guztiz sentibera zaude. Eta bat-batean koru bat, unisono harrigarrian, lokalak biderkatzen duen oihartzun inponentean, hasten zaizu: «Etorri al haiz, etorri al haiz?». Hasiera solemneagorik ez zitekeen izan. Lurrari josita nengoen, gorputzaren dardara kontrolatu guran. Jarraitzen du: «Etorri al haiz etorri?». Lehen puntu osoa galderan. Errepikaren balio adierazkorra, indargarria. Orduan ez nuen hori pentsatu, baina sentitzen nuen. Jarraitzen du: «Etorri al haiz etorri al haiz, etorri al haiz etorri?». Bigarren puntu osoa ere berdin-berdin. Arraro samar egiten zaizu, baina, hain hunkipen handiaren menpean, ez zara gauza barne giro hartako erreflexuak ordenatzeko. Hasierako emozioari orain jarraipen bitxiaren espektatiba

gehitu zaio. Jarraitzen du: «Etorri al haiz, etorri al haiz?». Berriro dena berdin? «Etorri al haiz etorri?». «O! -pentsatu nuen-. Hemen txarrantxa zegok». Jarraitzen du: «Etorri al haiz, etorri al haiz?». Laugarren eta azken puntua berdin datorrela ikusirik, amorru izpi bat sortzen zaizu, lehenago konturatu ezagatik, eta azkenean zeu ere unisonoan sartzen zara: «Etorri al haiz etorri!». Sartu zara, eta zeure burua kakaztu duzu, lagunena hatz erakusleak luze-luze ikusten baitituzu, kantatzen eta zuzentzen dizutela: «Etorri BAHAIZ etorri».

- Hortxe zegok, ba, koska! Azkenean, denak animatzen dituk kantatzera eta oker egiten diate. «*Al haiz / bahai*z». Azkena aldatu egin behar duk!

Etortzen ziren euskaldun guztiei egiten zitzaien sarrera-proba hori. Erdaldunen bat edo, Euskal Herrikoa izan arren, euskaraz ez zekiena bazen, esango genuen:

- «Etorri al haiz» kantatuko al zioagu?
- Zergatik ez? Entzun beza horrek ere.

Adeiz eta hunkipenez entzuten zuten, balada epikoren bat zelakoan. Gero norbaitek ez zuen gutxi gozatzen harrera-bertsoaren esanahia azaltzen, erdaldun batzuei ulertzea kostatzen zitzaiena, bestalde.

Zamorako hil hura niretzat oasia izan zen. Kanpoko abiada tentsoan gogoia nekatzen hasia neukan, eta espetxean, lagunik handien ondoan, hilabete amenean joan zitzaidan, nahi beste kontu esanez, istorioak errepatatuz, planak eginez. Espetxeko errejimena hasieran ez zen hain zorrotza. Presozainek apur bat urrundik eta errespetuz begiratzen ziguten, eurentzat ere nobedade handia baitzen apaizak preso edukitzea, eta geure bizimodua egiten uzten ziguten. Gainera, noiznahi zegoen baten bat zetorrena edo zihoana, gehienok isunen ordezkariak baiken, eta okerrean ere, aste batzuk barru berriro kanpoan dela dakiena esekita ere egon liteke.

Irailaren zortzian irten nintzen, hain zuzen neure herri bietarik bateko, Gizaburuagako, jai-egunean. Andra Mari bigarrean iritsi nintzen herrira, eta zeharo hunkitu ninduen jakiteak, bai Gizaburuagan, bai Amoroton, ez zutela bitartean kanpoko abaderik onartu, eta ez zela igandetako mezarik ere izan, «geure abadea etorri arte». Honelako jarrerak beste herri batzuetan ere ohikoak ziren, eta nabarmen ageri zen marea gorantz zetorrela. Garai haietako konpromisoak konpentsazio handiak eskaintzen zituen, herri baten pizkundera geure begien aurrean azkartzen ikusten baiken. Pizkunde orokorra eta batua zen, gainera, oraindik zatiketen eta ribalitateen desgasterik gabea.

«GOGOR» DISKOA

Frankismoan ez zegoen aukera ezberdinentzat tokirik, denera banatzen baitzen «egur» berdintsua. Irailaren 12an, Pilarika egunean, espetxetik irten berri, nobedade handia izango nintzen Markinako Karmeldarren komentuko bertsolari egunean. Orduantxe izan zela uste dut Artañolak Lazkao Txikirekin bertsoan jarri ninduen kinka larria. Zamoran indarberriturik eta espetxeari hortzak ikusirik, gure apaiz mugimendua asko azkartu zen udazaken hartan, batez ere Derioko Seminarioko itxialdi entzutetsuan. Ia hilabetea, 60-70 abade entzerratuk, herrietan urrats hartara ausartu ez ziren beste askoren onespenez, elizbarrutia eta komunikabideak airean eduki genituen. Seminarioa poliziaz inguratua zela, Gurrupide gotzain txiki frankista handia orduantxe hiltzea egokitu zen. Komunikabideek ziotenez, «Gurrupide Monsinorea abade separatistek hil dute». Itxialdiaren arrazoiekin ordezkari bat bidali genuen Erromara, erantzun bat jaso arte ez ginela irtengo esanez. «Eliza pobre bat», «Eliza aske bat», «Eliza bizi bat» eta «Eliza bertoko bat» ziren gure eskarien izenburuak, gero testu luzeagoetan zehazten zirenak. Erromatik, pentsatzekoa zenez, erantzuna barik gaitzespena etorri zen, baina ekintza hark eliz eta gizarte eremu guztietan astinaldi handia eragin zuen. Hantxe finkatuko zen «Gogor» abade mugimenduaren izena, «gogorkeriaren aurka gogortasuna» lematik aterea. Eta «Gogor» izango zen ekintza hura gogoratzeko grabatu genuen disko klandestinoaren izena. Orduko beste zenbait salapen-kantaz gainera, diskoko bertsoak eta koplak neureak eta neuk kantatuak dira, Lopategiren «Kantatuaz kantatuaz» izan ezik, hau ere neuk kantatua. Ekintzaren aurkezpen gisako hiru bertsoak honakoak ziren:

Inok nahi badau gu Deriora
 zertan gatozen aditu
 agonian ta preso dagoen
 Herriak bialdu gaitu.
 Pazientzia agortu jaku
 ta ezin gehiago sufritu
 guk ez genduan honen nabarmen
 inora zertan mogitu
 Eleizak gure deiak lehenago
 entzun nahi izan balitu.

Gure joko hau gerta daiteke
 garaitza edo triskantza
 baina badogu Eleiz jator bat
 sortuko dan esperantza.
 Guztion juez hor izten dogu
 historiaren balantza.
 Gaur ez badogu bizi sentitzen
 injustizien arantza
 bihar geure gain bihurtuko da
 justiziaren bengantza.

Zeinek ez daki gure Herrian
 aspaldi zelan gabizan
 goitik makila eta samatik
 katigu txakurren gisan.
 Gure Herri hau salbatzen gatoz
 nahiz kondenatuak izan
 ta politikan sartzen garanik
 inok ez daiala esan.
 Herri honentzat behingoz leku bat
 eskatzen dogu Eleizan.

Gero, koruak «Egun da Santi Mamina» errepikaz lagundurik, koplak hauek kantatzen nituen:

Errekaldian lizarra
 hari begira izarra.
 Euskera salbo ikusi arte
 ez dot moztuko bizarra.

Gau ta egun nago itzarrik
 inun ete dan izarrik.
 Euskal Herria askatu arte
 ez dot moztuko bizarrik.

Lizarrak dagoz tristerik
 izarrak lainoz beterik.
 Gaur ez daukagu bizarra mozten
 dedikatzeko astirik.

Lizarrak dabez inausi
 izarrak doaz igesi.
 Bizarra mozten dauanak ez dau
 askatasunik merezi.

Txoriak iges nahi baina
kaiolan kanta samina.
Gaur ez gintzake preso egongo
danok bizardun bagina.

Begira nago begira
Euskal Herriro zelaira.
Lizar gazteak orriak jaurti
ta bizarrez jantzi dira.

Zuk, neska bizar gabeko
egizu promes betiko
bizarra mozten dauan gizonik
ez dozula inoz maiteko.

Diskoaren alde batean «Derioko meza» lez izendatuko ziren meza-zati batzuk zetozen. Julen Lekuonaren «Hiltzaile bat bezela», «Eliza pobrea» eta «Ez, ez dut nahi» kantez gainera, bertso bi hauek kantatzen nituen eskaintzan:

Aita Jainkoa, danon izenez
Zugana nator kantuka
Zuk ontzat hartu dagizun gure
une hontako burruka.
Guk Herri hauxe salbau nahi dogu
nahiz mundua jaiki aurka
baina hortako Zugandik behar
dogun laguntza ez uka.

Etxe honetan zergaitik sartu
garan Zuk ondo dakizu
etsaiak emon nahi ez dabena
Zuk, otoi, lortu eiguzu.
Gure Herria lurra irunsten
Jainko Jaun, izten badozu
nok sinestuko dausku Herrien
Salbatzaile zarala Zu?

Eta Jaunartze ondoren beste biok:

O, Jesukristo, asmo bakar bat
 lur hontan izan zenduan
 alkar maitasun hitza eskeini
 zeunskun azken aginduan.
 Hona hemen gu danok baturik
 zure maiaren onduan
 Gure Herria salbatu daiten
 zure nahia dan moduan.

Israeleko herri txikian
 jaio, hazi ta hil zinan Zu
 zure odoleko hareik gaur euren
 lurraren jabe dituzu.
 Euskal Herriak Zugan sinestu
 dagiala nahi badozu
 zure herritarrak egin dabena
 lortutzen lagun eiguzu.

Urte haietan, Israelak ez zeukan, euskaldunon artean behintzat, geroago irabazi duen ospe zitalik. Oraindik estatu berri gaztea zen, eta Israelen lorpena Euskal Herriarentzat biziki desiragarri jotzen genuen. Horrez gainera, Bibliako Israeli Elizak murrizki eta susmagarriro eman dion esangura erlijiosoan eduki politikoa ere erantsi gura genuen. Bertso hauetan «salbatu», «salbatzen gatoz», «salbau nahi dogu» eta horrelako esapideek hantusteegi eman dezakete gaur, baina kontuan eduki behar da, hizkera erlijiosoan eta liturgikoan, «salbatze, salbamen, salbatzaile» kontzeptu zentralak direla. Diskoa grabatzea Derioko itxialdia amaitu eta gero bururatu zitzaigun.

- Zergatik ez dugu disko bat grabatzen, Derioko itxialdiaren eta «Gogor» mugimenduaren lekuko izan dadin?

Jose Antonio Retolaza izan zela uste dut ideiarekin ekarle. Ideia sinplea zen. Itxialdiko meza bat balitz lez aurkeztuko genuen, Derion kantatzen genituen eta ekintzaren espirituarekin bat zetozen kanta batzuk sarturik. Egun batez, itxita egon ginenetariko 20-25 bat apaiz, kantatzeko trebetasun zerbait zeukatenak, batu ginen eta, entsegu bat eginik, denak erreskan bota genituen. Gero grabazioa ordenatu eta egin beharreko lanak eginik, Iparraldera eroan behar zen masterra, Monzonen etxera, honek han nonbait editatzeko bidea egin zezan. Monzoni asko gustatu zitzaion ideia. Aurretik, jakina, berarekin adostua eta plana egina zuen gure taldeko ordezkari batek. Masterra eramateko bidaia hartantxe ezagutu nituen Telesforo Monzon eta Maria Josefa Ganuza. Diskoa Hegoaldean klandestino izango baitzen, «merkantzia» muga

pasatzeko segurtasun bat, edo era seguruago bat behar zen. Eta erak pentsatzen hasirik, bat hauxe izan zen:

- Zergatik ez diogu eskatzen Don Klaudio Gallastegiri babes gisan etortzeko?

Don Klaudio, San Antongo parrokoa, Bilboko pertsonaiarik popularrena zen, bere ehunda berrogei edo berrogeita hamar kiloko gorputzarekin. Derioko itxialdiko apaizen aldeko jarrera onekorria ere agertua zuen. Behin, behintzat, apaiz itxion taldeari meza ematera etorri zen, gu «lizentzia» gabe zigortuak ginela. Sermoia ere halakoxea egin zigun, prudentzia baten barruan, animo osoa emanaz. Zalantza batzuk izan ondoren, master hura eramateko bidaian, «koltxoitzat» laguntzea proposatu genion, eta Don Klaudiok onartu egin zuen. Jose Antonio Retolaza gidari eta ni kopilotu aurrean, kostatu zitzaigun Don Klaudio sartzea, aurreko bi ateak bakarrik zituen Mini Morris berde hartan. Mugara hurbiltzen ari ginela, esan genion:

- Don Klaudio! Oraintxe da zure ordua.

Mugan, Hegoaldeko poliziak (edo guardia zibilak, ez daukat gogoan) geratu eta aurrerako bidea eman zigun. Don Klaudio kotxeto haren barruan ikusteak operazio zailegia izango zela pentsarazi zien, nonbait. «Tira! Salbatu gara!» xuxurlatuz, muga animoso igaro genuen. Beste aldean, ordea, gutxien itxaroten genuena: gendarmeen aldetik, alto! Irteteko denak autotik. Oraintxe bai behar zela zerbait! Teatro pixka bat egin beharrez, Jose Antonio Retolaza gidariak, auto koxkorretik irtetean, lantsu-plantak egin zituen, kexatzen zela:

- No sé cómo vamos a sacar a este hombre del coche.

Nik uste dut Retolazak frantses ere bazekiela, baina gaztelaniaz mintzatu zen apropos, gauzak zailtzearren. Aurreko jarlekuak aurreratu eta hasi ginen Don Klaudio kotxetik ateratzen. Bi ate aurrean esan dugu, baina bakarretik atera behar zen. Don Klaudio, berezko zailtasun nabariez gainera, irteera oztopatzen saiatu zen. Gendarmeak espektazioz zeuden zer ikusi behar ote zuten. Retolazak eta nik dagoeneko sotanak utziak genituen, baina Don Klaudiok bere jantzi tradizionalari hil arte eutsiko zion. Noizbait, ez gutxi kostata, 140-150 kiloko gorputz puska sotanadun hura Mini Morris berdetik osorik irten zenean, gendarmeek pentsatu behar zuten aurrean hartz beltza zutik jarri zitzaiela. Ez zen hartza, Don Klaudio baizik, bere trumoi-ahotsarekin hots edo marru egin zuena:

- ¿Y ahora quién se hace responsable de reintroducirme en esta caja de cerillas?

Gendarmeez ez zekiten zer egin, barre ala barka eskatu, eta ezbai-une baten ondoren, aurrerako agindua eman ziguten. Monzonen etxean masterra entregatu, askari gozoa eta berriketaldi atsegina izan, eta bueltan, gendarme berek, ia-ia irribarre konplizean, aurrerako zeinua egin ziguten.

Diskoa, handik hilabete batzuetara, klandestinoki zebilen Euskal Herri guztian. Orduan gertaerak arin pilatzen ziren, eta 69ko maiatzaren 30ean, bost apaizek gosegreba bat hasi genuen Bilboko Gotzaindegian, beste aldarri batzuen artean, estatuari «terrorismoa» egotziz, eta hortik etorri zitzaigun espetxealdi luzea.

ZAMORAKO ESPETXEALDIA

Deriokoek grabatutako diskoa ezagutzeko aukerarik ez genuen izan. Halako batean, Zamoran preso denboratxoa generamala, hor jakinarazten digute gure zorioneko diskoa, ia ateratzeko zenik ere ahazturik genuena, argitaratua zela eta eskuz esku zebilela klandestinoki. Ikaragarrizko poza hartu genuen. Zinta hura grabatzean, lehenengo aldiz sentitu nuen bertsolaritza eginkizun handitzat. Edo, hobeto esateko, lehenengo aldiz sentitu nuen neure burua bertsolaritzaren eginkizun handiaren barruko. Artean egindako plazetan, apaiz-bertsolari binomioaren bitxitasuna eta indar posiblea sumatua nuen, baina ez neukan bertsolaritzan inora heltzeko amets kontzienterik. Nahiz eta harra eta zaletasuna eduki, ez zen nire anbizioen zerrendan sartzen. Derioko diskoan, ostera, bertsolari lez ere norbait nintzela edo izan nintekeela nabari nuen, hain lan garrantzitsu eta arrakastatsu bateko protagonista bihurtu bainintzen.

Izan ere, «Gogor» diskoa oso entzuna izan zen euskal sendi eta talde ekintzaile askotan. Kristau askorentzat huraxe bihurtu zen meza alternatibo. Elizara joan beharrean, «Gogor» entzunez betetzen zuten igandeetako eginkizuna. Polizien erregistroetan edonoiz itaunduko zuten ea «apaiz separatisten» diskoa non zeukaten, eta aurkitzen bazuten, amorruez eramango zuten. Honelako berriak iristen zitzaizkigun Zamorara, eta esan beharrik ez dago poz handiz hartzen genituela. Niri, pozaz gainera eta neure isilean, sentipen bikoitza garatzen zitzaidan golkoan, poza baino bortitzagoa, beharbada. Batetik, harrotasunari lasai korritzen uzten nion, espetxearen gogortasunari eusteko balio zuen heinean. Denpora pasatzea ez litzateke bat ere arazo, pentsamena zerbaitekin ibilarazi behar ez balitz, eta pentsamena hain bizkorra izanik, pentsakizun asko behar duzu, eguna betetzeko. Gauean loezinak jotzen bazaitu, berriz, ederra datorkizu. Orduan neure ahotsaren entzule jartzen nintzen ezagutzen ninduten etxeetan eta herrietan, eta ondoko entzuleen esklamazio goresgarri eta karinozkoak imajinatzen nituen, eta ezagutzen ez ninduten Euskal Herriko etxeetan galderak entzuten nituen:

- Norena duk ahots hori? Nor duk bertsolari hori?

Izan ere, diskoan ez zen ezein egileren izenik, ez inolako datu pertsonalik ageri, eta ezagutzen ez nindutenentzat ahots intrigantea zen hura.

- Nor duk hemen kantatzen duen bertsolaria?
- Xabier Amuriza.

- Nor duk hori?
- Gizaburuagako eta Amоротoko apaiza.
- Non zeudek herri horiek?
- Bizkaiko kostaldean, Lekeitiotik hur.
- Eta bera nongoa duk?
- Bizkaikoa izan behar dik.
- Bizkaiko nongoa?
- Etxanokoa, antza. Zornotza-Etxanokoa.
- Zer duk hori?
- Amorebieta esan zaiona. Amorebieta-Etxano.
- Eta orain non bizi duk?
- Non bizi nor?
- «Gogor»-eko bertsolari hori.
- O! Preso dagoela uste diat, Zamoran edo.

Horrelakoxe pentsakizunetan gozaten nituen egunaren eta astearen ordu askotariko batzuk, eta ez zen, ez, pentsaketa funtzionala edo denbora pasagarri soila. Sinetsi ere egiten nuen zeozer banintzela, harrotu ere egiten nintzen, ez baitzen gezurra diskoa euskaldun askoren bihotza hunkitzen ari zela. Gure etxean bazen tokadisko gorri txiki bat, diskoaren azpian guztiz ezkututzen zena. Gure aitak aparatua hartu eta auzo guztietan entzunaraziko zuen. Horrek guztiak hanpatzen eta apur bat lotsatzen baninduen ere, txakurrarena egin zitzaidan hunkigarrien. «Gogor» diskoan nire ahotsa entzunaz batera, etxeko txakurra zoraturik jartzen zen, ahotsaren jabearen bila. Sukaldean aurkitzen ez ninduelarik, etxeari itzulika ekingo zion, ahausi minberaz eta dei-uluka. Gure aitak etxe ingurura arrimatzen zen edonoren aurrean berriuko zuen txakur penatuaren ikuskizuna.

Sentipen harrotzaile horren iruntzian bazen erantzukizunezko zama bat. Orain ez neukan ez nintzela edo ez nintekeela izan esaterik, nire ahotsa Euskal Herri osoan baitzebilien. Batzuetan, patioan atzera-aurrera, belaunetan sumatzen nuen dardara ez nekien bertigoarena eta beldurrarena ez ote zen. Dardara joango zen, jauzi batzuk eginda, baina sentipen menperatzailea bertan geratzen zen, honako pentsamenduz jareiten nuena:

- Zati batean libre hago bahaizen-ez haizen dudako konpromisoetatik. Hemendik irteterako, inork gogoratuko ote dik ezer? Eta orduan hik zapla emango diek denei, bitartean preparatzeko astia edukiko duk eta. Oi, espetxe zantar! Zerbait onik behar huen hik ere!

Pentsaketa hauek guztiak lehenengo urtekoak ziren, espetxearen azkenik begiztatzen ez genuen sasoikoak. Alde horretatik, kanpoko karga imajinario guztiak hartzeko moduan nengoen, larrienak baziren ere. Bestetik, zer gurago karga horien aukera lehenbailehen hel zedin baino? Preso dagoenak askatasunari ez dio pisurik ikusten. Bai, oster, behar du katigutza zerekin bete, zenbat hutsago, hainbat astunago

baita, eta nik, bertsolaritzaz egitea pentsatua neukan lanez gainera, benetako bertsolari izatea pentsatzeko ere banuela sobera denbora bururatzen hasi zitzaidan, bide batez espetxealdia eroateko amets polit bat izan zitekeelarik. Apaiz-bertsolari binomioaren emaitza, apaizgoan jarraitzeko probabilitateak gutxitzen ikusi ahala, bertsolariaren aldera makurtuz zihoan. Eta zoritxarrez, edozertara mentalizatzeko astia edukiko nuen.

Zamoran gaude urte mordo baterako. Bilboko Gotzaindegian gose-greba bat abiatu genuen. Hiru egunen buruan atxilotu gintuzten, Elizaren aldetik beharrazko baimen guztiak asko kosta barik lortutakoan. Astebeteren buruan, epaituak eta kondenatuak ginen, Burgosko auzitegi militarrean. Inoiz armarik eskuetan ikusi barik, «errebelio militarra» egotzi ziguten. Nire aurreneko lana, Basauriko espetxean hasia eta gero Zamoran burutua, gure ekintzaren eta bere ondorioen berri bertsotan ematea izan zen. Sorta horren lehen bertsioa bizkaieraz izan zen, nahiz eta gero batura egokiturik ere kantatu izan ditudan.

EUSKAL HERRITIK APARTE

1) Euskal Herritik aparte
mila legoa bitarte
esku ta hanka loturik preso
Zamoran naukate.
Pentsaturik zenbat urte
behar dogun hemen bete
pazientzia hartu beharko
libre itxi arte.

2) Nahizta kriminal ez izan
kaiola txorien gisan
bost gizon handi kolpera preso
sartu ginduezan.
Baina zegaitik izan zan
nahi neuke poliki esan
inozentzian bizi diranak
itxartu daitezana.

3) Maiatzeko egun batez
hogetamar hain suertez
gose greba bat hasi genduan
geure borondatez.
Goitik laguntzarik bapez
guztia zan geure kaltez
obispo ta apaiz kolko-handiak
lasai bizi beitez.

4) Pentsatutako moduan
Bilboko Obispaduan
sotanu baten gela zahartxo bat
atundu genduan.
Poliziak inguruan
jarri jakuzan behinguan.
Gure sabelak ez dau goserik
sentitzen orduan.

5) Paper bat geunkan egina
laburra baina gordina
bertan azaltzen genduan Euskal
Herriko samina.
Zer sermoi ta zer dotrina!
Bazan zerbaiten premina.
Barrero ere egingo geunke
kanpoan bagina.

6) Hiru egun ta erdira
lotu ta komisarira
ardi gaxoen antzera goaz
geure hiltegira.
Jotzen hasiko balira
bizkarrrik ez erretira.
Lehenago ere emondakoak
danak hartu dira.

7) Geroztik astebetera
tribunal faltso batera
azaldu ginan geure krimenen
kontu emotera.
Mila arrazoi atera
ebezan gure kaltera.
Karga ederra debalde jaso
genduan kolpera.

8) Tribunaleko nausia
trumoi artetik jausia
gizona ala piztia zer zan
dudan gagoz ia.
Eztula ta aharrausia
haren zientzi guzia.
Esku onetan dago, mutilak
gure justizia.

9) Ezker eta eskubira
ha zan ezpata dizdira!
Pentsa zeiteken sartu ginala
subeen habira.
Ikaraz nengon begira
bost juezen aurpegira.
Akerrak ere haien ondoan
pizti finak dira.

10) Juizio zelebren hatan
poz bat neban neure baitan
halako pizti saila debalde
ikustea bertan.
Baina gauza baten faltan
geratu nintzan penatan.
Buztanik euken begiratzea
ahaztu egin jatan.

11) Autortu nahi dot hortako
abogaduak ainako
saio bikainik San Pedrok ere
ez eban botako.
Baina guztia zetako
alperrik hitz baterako.
Berbetan jardun nahiz zaunka egin
bardin zan harako.

12) España bat, handia ta
librea zelan ez kanta?
Gibraltar izan ezean hemen
ez da ezer falta.
Askatasunez aparta
handian barriz galanta.
Holako España bat izan behar
besterik ez da ta.

13) Agur eginik Burgosi
nahizta ez asko merezi
bueltan gentozen Criado jauna
gendula nagusi.
Bakotxak zazpi polizi
euren pistola ta guzi
bideak libre ziran igesi
nahi bagendun hasi.

14) Pilatos eta Herodes
izan dira gure juez.
Ana ta Kaifas ere gustura
geratu daitekez.
Hala ere gure partez
lasai gagoz eta bakez.
Askatasuna kendu dauskue
baina umorerik ez.

15) Horra amaitu baino lehen
 bost gizonok nortzuk ginen
 bat da Gabika, hurren Kaltzada
 Naberan ondoren.
 Amuriza da laugarren.
 Nor falta ete da hemen?
 Guztion buru Nikola jarri
 behar neban lehenen.

16) Heldu ginan Zamorara
 inpernu zulo hontara
 Jainkorik bada dagon lekutik
 gaizala anpara.
 Urte batzuren bolada
 gu hemen izango gara
 bien bitarte Euskal Herria
 askatzen ez bada.

Nikola Telleria, Sopelako parrokoa, nahiko adinekoa zen, ekintza hartara batu zenean. Sei urte preso eginda, erdi hilda irten zen espetxetik, eta askatasunak etxean hiltzeko bakarrik balio izan zion, 1975ean, 59 urte zituela. Nabarnizko hilerrian ehortzita dago. Besteok hor gabiltza oraindik abian. Hamahirugarren bertsoan agertzen den «Criado jauna» orduko Bilboko komisario sekreta ospetsua zen, zuria bezain zitala. Zuria ez azalez, orbela baino iharragoa baitzen, batez ere betaurreko beltzak janzten zituenean. Zamoran bertso horiek lagun artean kantatzea dibertsio urrietako bat zen. Eta denpora sobra zegoenez, eta gogoia oraindik fresko, espetxeko bizimodua ere bertsoan jartzea pentsatu nuen.

BERTSO BERRIAK, HORMA ZAHARREI JARRIAK

1) Bertso barri batzuek
 behar ditut jarri
 entzumenik daukenen
 entretenigarri.
 Katez loturik preso
 gaitue ekarri
 kantuz azalduko dot
 espetxeko barri
 inuzentzian inor
 ez daiten etorri.

2) Espainian behera
 han dago Zamora
 basamortu hobarik
 nunbait izango da.
 Ez mendi, ez itsaso
 ez bedar, ez lora
 hementxe bizi behar
 hainbeste denpora
 hain maite dogun Euskal
 Herritik kanpora.

3) Etxetzar bat hemen da
 itxuraz bikaina
 goralduko neukena
 gorroto dot baina.
 Erdia zementu ta
 erdia burdina
 gizonak piztitzeko
 apropos egina
 hoba zan inpernura
 erori bagina.

4) Ilunpe hontan bizi
 gara erdi hilak
 ondo itxita dagoz
 ate ta zerrailak.
 Inguruan polizi
 ta guardi zibilak
 batzuk pistolak eta
 besteak fusilak
 galtzeko arriskurik
 ez dago, mutilak.

5) Kanpotik inpernua
 dirudin kaiola
 barrutik txarritoki
 edo zerbait hola.
 Jaten behintzat lujorik
 ez dogu inola
 tantaka zurrupatzen
 dauskue odola
 oraindik bizi gara
 nik ez dakit nola.

6) Kartzelan sartu eta
 lehenengo kolpian
 zer ikusteko nintzan
 asko ez nenkian.
 Zerbait gordeta edo
 neukan atxakian
 eskua sartu eusten
 gantzontzilopian
 sekula inork ikutu
 ez daustan tokian.

7) Goizean goiz ohetik
 jagi egunero
 ur salda zikin batez
 gosaria gero.
 Eguerdian baba baltz
 ta holako jenero
 hemengo potajeak
 probatu ezkerro
 bizkarrak gizentzerik
 ez dogu espero.

8) Baba baltzak nasturik
 harriz eta arrez
 hemen gabiz haginak
 iruntsi beharrez.
 Sabela putzez bete
 besterik ezebez
 gainera gerrikorik
 ibiltzen itxi ez
 prakai soinean eusten
 ez daukagu errez.

9) Sabela hutsik eta
 loturik mingaina
 goitik behera zigorra
 txakurrak baigina.
 Hau da gertatu jakun
 espetxe zikina
 oraindino burutik
 sano gagoz baina
 badira motiboak
 zoratzeko aina.

10) Nagusi bat daukagu
 zirkuan hazita
 pizti bildurgarria
 aurrez ikusita.
 Oraindino berbetan
 ez dau ikasi-ta
 uhuka hasten jaku
 begiak itxita
 orangutan garbia
 trajea jantzita.

11) Lotsagarri da baina
 sinestu hau, jaunak
 ate barik daukaguz
 hemengo komunak.
 Testigu barrik hortan
 ohituta ginanak
 agirian ein behar
 ezkutuko lanak
 erakutsi ditugu
 dokumentu danak.

12) Deskuidoaz inork ezer
 egitera oker
 kalabozo batean
 sartzen dabe laster.
 Hantxe hainbeste aste
 nahizta barruak leher
 ez ohe ta ez aulki
 ez mahai ta ez ezer
 arratoiak hobeto
 dagoz mila bider.

13) Nahizta mila gizonek
 izan gure kargu
 Madrilera jo behar
 ezer nahi badogu.
 Handik, barriz, ezetza
 aurretik dakigu
 gorroto gaitue ta
 zetako erregu?
 Holakoxe piztien
 eskuan gagoz gu.

14) Obispoak gurekin
 ondo egon nahiez
 noizbehin etortzen jakuz
 baina gu joan ez.
 Ia nazka gaitue
 hainbeste folklozez
 hoba hurrengo Apolon
 astronauten ordez
 betiko itargira
 botako balebez.

15) Konkordatu zikin bat
 hartuta atxakitzat
 militarren eskuan
 Eleizaren giltzak.
 Obispo jaunok horri
 eusten gauza handitzat
 gaiztoak ez badira
 tentelak bai behintzat
 edo biak batera
 hobeto deritzat.

16) Bisita egunak ere
 begira zer dian
 amagaz egin behar
 erdera garbian.
 Ganera burdinazko
 sare bi erdian
 eta alkahuete bat
 albotik goardian
 burduntzia sartuko
 neuskio ipurdian.

17) Ilunpean dagonak
 maite dau argia
 baita egarri danak
 ere ur garbia.
 Noizbait hausiko ahal da
 gure buztarria
 hazia sortzen danez
 lurpean jarria
 kartzelan erneko da
 Euskadi barria.

Bertso hauek, aurrekoak lez, bizkaieraz egin nituen, gero, «Menditik mundura» liburuan, batura egokiturik argitaratu baziren ere. Geroztik, jende aurrean kantatu izan ditudanetan ere, bertasio egokituan eman ditut, baina uste dut horretan oker egin nuela, edo gutxienez, ez neukala bertasio originala, orduan niretzat ohikoa zena, ezertara egokitu beharrik.

Epaiketaren eta espetxeko bizimoduaren bertso hauek sarritan kantatzen genituen Zamoran. Horrez gainera, halako bertso-eskola bat ere abiatu genuen, entretenigarri moduan, gehienbat. Bazkal ostean, sei-zortzi laguneko talde bat mahaian geratzen ginen, bertsoan eginez. Batzuk gehiago, beste batzuk gutxiago, denek egiten zuten zeozer, eta gutxien egingo zuenak ere, behintzat, entzule bat eta iritzi bat aportatzen zuen. Lehenengo urtean oraindik oso fresko geunden, eta bazkaloste gozatsuak osatzen genituen, baita nekosoak ere, bertsoan egitea buruhauste handia baitzen guretzat. Modurik gehien eduki arren, neuri ere asko kostatzen zitzaidan kantatzea, eguneroko mahai beraren eta lagun beren inguruan. Lagunek batzuetan esaten zidaten bertso biribilegiak botatzen saiatzen nintzela, eta ez edukitzeko beldurrik, txarrik inon botatzekotan, espetxeak merezi zuela eta. Barrurago ez gintuzten sartuko. Hala ere, asko kostatzen zitzaidan. Lagun batzuek polito aurreratzen zutela ikusirik, nahiko luzaro eutsi genion bazkaloste hari. Oso saio informala zen, inolako ordena gabea, bakoitzak ahal zuena ahal zuenari kantatuz. Inoiz gaiak jarrita ere egingo genuen, baina ez zen diziplinan sartzeko une aproposa.

Ez dakit zenbat denboran eutsiko genion, baina bigarren urterako ohitura hura amaitua zen. Ez dut uste nekeagatik izan zenik. Espetxean nekea ez da arrazoi, denborari eusten berdin jarraitu behar baita. Ez nuke esango umorea galdu genuenik, espetxean horrek ere ez baitu ezer konpontzen. Ez badago, atera egin behar da. Beharbada, bigarren urterako, umorea aldatu egin zitzaigun. Gogoan dut lehenengo urteko bazkaloste haietan sarritan esaten genuela:

- Urtebete hemen igarotakoan, izango ote diagu zertaz berba egin?

Bigarren urtean aurrera gindoazela, esango genuen:

- Urtearenak antzina egin dik, eta oraindik berbetan jarraitzen diagu.

Egia da. Berbakizuna ez da inoiz amaitzen. Beti dago zeri ekina eta zer pentsatua, bizirik zauden bitartean. Baina bertsoan ekiteko, guk egiten genuen moduan behintzat, inguru freskoago eta bariatuagoa behar dela dirudi. Ez genuen neke hartan gozatzen, eguneroko beti berdinean zirkunstantziak ahitu ziren, kanpotik ekarritako erreferentzia freskoak zimelduz joan ziren, bertso-jardunak eskatzen duen markoa ezarian-ezarian ezabatu egin zen, eta berez-berez amaitu zen, amatatu zen, gure bertso-eskola. Gero, denbora luzatu ahala, bizimodua konplikatu egiten da, espetxeko errejimenarekiko gatazkak eta tentsioak sortzen dira, eta beste kanpo eta barne egoera

bat abiatzen da. Gure lagunarteko bertsogintza, behintzat, lehenengo urtean agortu zen. Urte batzuk igarotakoan, inoiz esaten genuen:

- Lehen bertsotan ere egiten genian, ba! Zergatik ez gaituk berriro saiatzen?

Ez genuen, antza, motibaziorik aurkitzen, edo ez dakit zergatik zehazki, behintzat gehiago ez ginen sekula hasi. Ez dut uste espetxea bat-bateko bertsogintzarako bape leku emankorra denik. Niretzat ez zen izan, behintzat. Urteak joan ahala, espetxeko bizitzaren barne sentiera zelan aldatzen den antz bat beste bertso-sorta batek eman dezake, laugarren urtera jarri nuena bera. Hauek originalean ere euskara batuan daude.

BERTSO BERRIAGOAK, HORMA ZAHARRAGOEI JARRIAK

1) Otsoak zazpi ume
atsoak hiru haur
preso sartu nautela
lau urte dira gaur.
Egunak luze bezain
esperantzak labur
Askatasun Amari
gure partez agur.

2) Senarra izorrante
emaztea izor
bizirik ehorzteko
ez zen jaio inor.
Hormadi zatar hori
jarri zutenei hor
gorrotoa besterik
ez diet ezer zor.

3) Gure mando gaxoa
eztulka zen ito
kartzelan berdin zaigu
deabru nahiz jainko.
Burua hormaren kontra
jaurti eta kito
ea bietatik bat
hausten den betiko.

4) Sitsak hiru fraileri
zilborra jan zien
aurreko etsipen hitzak
gezur hutsak ziren.
Zer horma, zer kartzela
ez naiz penaz hilen
gaur maite dut bizitza
sekulako gehien.

5) Bi zorrik egin zuten
zerri lapurreta
ez pentsa nagoela
gibelak erreta.
Noizbait helduko ahal da
itsasora erreka
kartzela serioan
hartzen dut barreka.

6) Ahuntzak bizarrak bere
haitza izerbera
eguna pasatzen dut
berdetik berdera.
Nahastu zait euskera
ahastu erdera
nahaspilduko nuke
Luzifer berbera.

7) Oilarra oilo zale
uda eta negu
lau hormei pix juxtuan
egiten diegu.
Lumak harrotu eta
arraultzak zimeldu
lasai libre uzteko
moduan gaude gu.

8) Trenbide bat egin dut
bere bi errailak
direna kartzelero
jaunen barrabilak.
Bertan gora ta behera
tren bat darabilat
dibertsio hoberik
ez dago, mutilak.

9) Arraultzek brist eta brast
gorringotzen elkar
gurpilak irristaka
trena iraultzear.
Madril ere nuela
tortilatatu behar
tatarrez itzartu naiz
ohapean zehar.

10) Ez dela badelako
mundua komiko
amets hau egi balitz
geundeke polito.
Birrintzearren hoi
aleak betiko
neure bat pozik nuke
trenpera jaurtiko.

11) Ohean asperturik
komunera alde
gure gau-klub bitxia
gainera debalde.
Nahizta emakumetan
aukera handi gabe
galtzak kentzeko behintzat
badut libertade.

12) Pizontziei banaka
apuntatzen diet
nahizta tentatzen nauten
makurtegi biek.
Eskolan edukirik
komententzi hauek
ez nituen pasako
estualdi haiek.

13) Bizitza Jainkoaren
dohain bikain omen
kaka kolore eta
usaina du hemen.
Jakintsuak galdezka
gizona zer nor den
komuneko zulutik
ikusten da ondoen.

14) Noizbait filosofoei
sinestu niena
okadaka botatzen
ari zait barrena.
Bonbari tiraturik
hau duk gozamina
nola urak daraman
kakatarra dena.

15) Norinahi diot barre
gingo to zein no
ahotik ezin bada
ipurditik koino.
Heltzen bazaizkit zulo
hau ere ixteraino
ez duket barrez erre-
mentatzea baino.

16) Galtzak jaitsi baino ez
altura erdira
horra bi kartzelero
leihotik begira.
Baldin mamu berdeok
gizonak badira
nire uzkiak dauka
ispilu dirdira.

17) Nola biak baitira
marikoi famatu
neuk seinalatzen diet
nora begiratu.
Hau izorrategia
dutena muntatu
atzetik eman eta
gainera kobratu.

18) Galtzak ditut burdina
sarean eskegi
barreak urtzen dizkit
sudur eta begi.
Desbarrabilmendu hau
ez al da gehiegi?
Gau on, marikoi jaunak!
Osasuntsu segi.

19)
Leiho zuloatik galdez
nago bi izarri
ea nagoen uste
bezain barregari.
Bihotza dadukanak
triste edo larri
eman mun buztanpean
aker zaharrari.

Bertso-sorta hau jarri nuenean, ez zitzaidan burutik pasatu aurreko sortaren ezberdinak egiterik. Haiek lez, hauek ere unean uneko bulkoaren arabera irten ziren. Hauek batuan eta, beharbada, estiloan, ahozkotasan ohikotik urrunago, baina besterik ezer ere ez. Espetxetik irten eta oso gero, «Menditik mundura» liburuan argitaratzeko berrikusi nituenean, orduan ohartu nintzen sorta biak oso diferenteak zirela. Batean urtebete besterik ez neraman preso, eta bestean lau. Sorta honetako umorea korrosiboagoa da, eta estiloan ere -errima, irudiak, esaldien ordena eta abar- ohiko ahozkotasuna erreparo barik bortxatzen da, komeni denean. Bertso hauetaz gainera, noizbehinka beste batzuk jarri nituen, batzuk «Menditik mundura» liburuan argitaratuak, eta beste batzuk, galduak. Sorta batzuk gertakarizkoak jarriko nituen -«Burgosko epaiketa», «mutina», «espetxeari su ematea», «gose-grebak» eta halakoak-, eta beste batzuk tematikoak edo gai bati buruzkoak: «Apaizak eta neskazaharrak», «Izugarri bat», «Anbotorekin trukean», «Ez naun mainontzi», «Gasolina madarikatua» eta abar. Baina guztira ere, ez asko. Dozena bat sorta edo dozena eta erdi goia? Hainbeste urtetan izateko, oso gutxi da hori.

Lehen urtean, «Euskal Herritik aparte» izenekoa, epaiketari buruzkoa, eta espetxeko bizimoduari buruzko lehen sorta, beharbada beste zerbaitekin batera, kanpora bidali nituen, libre zihoan batekin. Izan ere, espetxean egiten denak ez dauka inolako interesik, kanpoan ezagutarazteko ez bada. Lehenengotan, errazagoa zen gauzak ateratzea, baina gero egoera asko estutu zen, eta urte batzuk egin genituen, inor sartu ez irten barik, eta ezinezkoa zen inolako paperik kanporatzea. Ahal zenean ere, aukera bakarra norbait kaleratzea zen, eta orduan ahalik «kargarik» txikiena

komeni zen, arrisku barik pasatzeko, eta horretarako bazen nire bertsoak baino aurreragoko mezurik. Beharbada, horrexegatik ez nuen bertso gehiago jarri. Egia da jar nezakeela, azkenean neuk buruz ateratzeko bazen ere (eta batzuk halaxe kanporatu ziren), baina azkena urrunegi ikusten nuen, ezertara motibatzen. Gure kanpoarekiko harreman-zirrituak oso murrizak ziren, eta aukera izpiren bat sortzen zenean, bazen hamaika arazo garrantzitsuago, bertsoen kapritxoan zirrituak okupatzeko baino. Gainera, nora edo nori bidali? Gure harreman-sare posible eta orokorraren arduetan, norbanako baten bertsoak milagarren garrantzian kontsidera zitezkeen, eta bertsoa bezalako sorkuntza hain pertsonala eta norberetzat intentsoa harrera indiferente batera bidaltzerik ez du inork maite. Honakoak edo antzekoak izan daitezke nire espetxeko produkzio urria esplikatzen duten motiboak.

Lehen urtean aisa lortu nuen aipatu bertsoak kaleratzea, eta nozbehinka iristen zitzaizkidan berriak, zelan urliak edo zelan hain lekutan «Euskal Herritik aparte» eta Zamorako bizitzari buruzko bertsoak kantatzen ziren. «Gogor» diskoarekin batera, bertso horiek arrakasta izan zutela jakiteak neure bertsolaritasun posiblean indartu egin ninduen, eta pentsatzen hasi nintzen, noizbait espetxetik libratutakoan, benetako bertsolari izan nintekeela, ez erdi amateurra, aurreko abadetzan lez. Neure burua bertsolari imajinatzeak poztu eta erakarri egiten ninduen, eta pentsamendu hori, espetxeko ordu luzeetan, distrakzio atsegina nuen, astiro-astiro irudipen entretenigarria besterik ez zena erabaki anbiziotsu bat bilakatuz. Bertso askorik jarri ez nuen arren, eta gure lehen urteko bertso-eskola bertan behera amaitu zen arren, nire buruak ordu asko galtzen zuen alferrik bertsoen inguruan, eta hala ere, ezin zuen nahi beste galdu, espetxean denpora geldia beti baita badoana baino luzeagoa.

HIZTEGI ERRIMATUA ESPETXEAN

Bat-bateko bertsogintzari ekiteko, espetxea leku petrala izan arren (nire kasuan, behintzat), ikasteko eta zenbait ikerlan egiteko balio du. Horixe da presoen denbora amaigabea bete samartu dezakeen aukera bakanetako bat, tailerretarako eta eskulanetarako erarik ematen ez badizute. Guretzat bide hori itxita zegoen, beste presoekin, komunekin, edozelako harreman oro moztua baikenuen. Preso langileren bat, igeltsero edo halako huskerigile bat, gure pabilioira zeozer konpontzera ekartzen zutenean, barregarriro entzerratzen gintuzten, inork ikus ez gintzan, hondakin radioaktiboak baikinan. Egin genezakeen kirol edo patio-korritzez gainera, irakurtzea eta ikastea zen aukera bakarra, berau nahiko ahalbide urriz eta nekoso, bai gaien aldetik, frankismoari begiko ez zitaion guztia zentsuratzen baitzen, bai euskararen aldetik. Euskal liburuek, espetxeko sarrera atetik gure eskuetara, bidaia luzea egiten

zuten, sarritan Madrildik bueltan, bidean lizuntzeko beste denbora eginez, jakinik gerotxoago ere han egongo ginela.

Bertsolaritzaz espetxean egin nuen lanik garrantzitsuena, luzeena behintzat, hiztegi errimatua izan zen. Aurretik banuen ideia orokor bat, edo susmo bat areago, errimaren ahalbidetik oso zati txikia baliatzen ote zen, baina halako lan bat kanpoko atzera-aurreran ez zegoen egiterik, denbora luzea eta jarraitua behar baitzuen. Oraingo bitarteko informatikoekin ere lan handia litzatekeena, pentsa hiztegiko berbak banan-banan begiratzen, eskuz idazten eta gero sailetan ordenatzen eta berridazten zenbat denbora beharko zen. Zorionez, espetxean denborak ez gintuen ikaratzen ezagatik, soberagatik baizik, eta zenbat eta zeregin luzeagoak hartu, hainbat hobe egilearentzat. Hala, Azkueren hiztegia hartu nuen lan-oinarritzat, orduan eskura neukan eta ezagutzen nuen hiztegirik osoena.

Lehen lana Azkue atzekoz aurrera jartzea izan zen. Berba guztiak banan-banan transkribatu behar ziren, azken silabaren arabera multzo handietan sailkatuz. Esaterako, LA amaieradun guztiak multzo batean, OR amaieradunak beste batean, eta hala guztiekin. Lan hau astiz eta taldean egin genuen. Hiztegia horrela handi-handika sailkaturik, hurrengo lana berbarik gehienak eliminatzea zen. Orduan zertarako jaso genituen? Denen artetik interesgarrienak hautatzeko, hiztegi osoa hiztegi errimatu gisan jartzeak ez baitzeukan onura praktikorik. Berba asko zeukan amaieratik, asko mehaztuko zen, eta gutxi zeukanetik, gutxiago. Esaterako, GARRI atzizkian agertu ziren ehundaka berbetatik hamabost-hogei bateko hautua egin behar zen, ustez ohikoenak edo zerbaitegatik interesgarrienak izan zitezkeenak hartuz. Mehazketa egindakoa, berba baliagarrien bilduma mugatu eta menperagarri bat gelditzen zen. Hala ere, azken silabaren arabera, oraindik multzo handiegiak gelditzen baitziren, sailkapen xeheago bat egin behar zen azken bi silaben arabera. Bestela, ez zen batere errimategi baliagarria izango. Alde batetik, sorta handiegiak eta errima aldetik laxoegiak geratuko ziren, eta bestetik, ez zen errimarako inongo aurrerapenik eskainiko.

Nola batu baliagarritasun selektiboa eta aurrerapen aberasgarria? Horixe zen, oraingoan neuk bakarrean, pentsatu beharreko lan handia. Lan apasionantea, buruan buelta asko ematekoa, baina, pentsatu ahala, aurrerapena eta ezuste atseginak zekartzana. Beste hizkuntza batzuetan izango ziren -eta badira- hiztegi errimatuak, baina ez nituen ezagutzen, eta nahiago nuen hala izatea, ibilbide guztia neuk egingo bainuen. Beharbada, beste eredu bat aurrean nuela, arinago gauzatuko nuen hiztegiaren egitura, baina zer irabazten nuen gozamina eta denbora laburtuz? Oraingo hiztegi errimatuaren egitura, ia bere osoan, orduantxe erabaki nuen. Zeintzuk

kontsonante elkarrekin batu (B-D-G-R, K-P-T, M-N, S-Z-X, TS-TZ-TX...), azken bigarren silaban, bokalaz gainera, zeintzuk hots kontsideratu (S-Z-X, R, N, L...: SKA-SKE-SKI-SKO-SKU, NDA-NDE-NDI-DNO-NDU...), eta horrelako kontuak. Berba batez, hoskidetasun edo hitzen materialtasunaren zehazpenik handiena, xehatze alferrekoraino eroan barik. Sailkatu eta zehaztu bai, baina beti ere sorta konsistenteak gelditzeko moduan.

Sailkatze materiala eginik, sailkatze kategoriala geratzen zen, oso kontzeptu garrantzitsua berau, berba guztiak ez baitira maila gramatikal edo hizkuntz kategorია berdinekoak. Hala etorri zen aditzak, aditzondoak, izenordainak, adjetiboak eta izenak banantzea, eta atzizkiak ere aparte kontsideratzea, daukaten garrantzi eta identitate bereziagatik. Baina kategoría horien baitan ere, azpikategoría ezberdinak daude. Aditzean, esaterako, ez dira maila berekoak *etorri*, *dator*, *etor* eta *bat etorri*. Edo atzizki beraren barruan, ERAn adibidez, ez dira adiera berdinak *galera*, *galdera...* eta *azalera*, *luzera...* Azkenean, Hiztegi Errimatuak lehen argitalpenean ekarri zuen eta bigarreanean aldatu ez zen egitura buruturik gelditu zen.

Errima bakoitzaren eremua eta banaketa garbi edukita, hiztegi guztia berridatzi behar zen, berba bakoitza zegokion kategorian eta azpi-kategorian ipiniz. Orduan agertu zen errima batzuk oraindik ugaritasun handiegia eta praktikan alferrekoa eskaintzen zutela eta, beraz, mehatze selektiboagoa egin behar zela. Beste batzuk, ostera, urriegi gelditzen ziren, eta orduan hiztegiaren lehen zerrenda osotik hornitzen eta orekatzen saiatu behar zen, lehenago, kontsiderapen orokorrean, baztertutako berbak bersaturik. Hala ere, errima batzuk askoz ugariagoak dira, eta beste batzuk ez dago inondik ere ugaritasunera ekartzerik, hizkuntzak ez baitu, ahalbide guztiak sartuta ere, gehiago ematen. Ugaritasuna murriz daiteke, baina ez urritasuna ugaritu. Errima Hiztegiak orduan euskararen errima-ahalmen orokorraren eta errima bakoitzaren ikuspegi konparatiboki zehatza ematen du. Azkueren hiztegiari lehen itzulua ematen hastetik Hiztegi Errimatuaren azken idazketara zenbat denbora joan zitzaigun ez daukat gogoan, baina ziur urte bat eta bi baino gehiago izan zirela.

Gero, kaleratutakoan, argitaratzera heldu aurretik, azken idazketa hari gehitze txiki ugari egiten joango nintzen, Azkueren hiztegiak jasotzen ez zituen, baina euskaraz eta bertsolaritzan oso ohikoak ziren berbak sartuz. Honetan gehitze nagusia, kualitatiboki osoagoa, bigarren argitalpenak ekarriko zuen. Jakina denez, Azkueren hiztegiaren oraingo euskararen milaka berba aurkitzerik ez dago, batez ere maileguak direnean. Aurkituko dituzu, adibidez, *ahaiko*, *lapiko*, *gerriko*, *ostiko*, *kokoriko*, *perretxiko...*, baina ez dituzu ikusiko *atiko*, *polipo*, *pronostiko*, *magiko*, *ziniko* eta abar. Hornitze eta gaurkotze hori Elhuyar Hiztegi Entziklopedikotik egin nuen. Nahiz eta egitura

bera izan, lehen Hiztegi Errimatuaren lehen ediziotik bigarrenera alde handia dago sail bakoitzaren edukietan. Laburturik, Hiztegi Errimatua da espetxean bertsolaritzaz egin nuen lanik handiena, neuretzat eta beste edonorentzat balio zezakeena.

Izate eta etorkizun pertsonalari buruz, espetxeko urteak igaro ahala, geroz argiago neukan abadetzan ez nuela jarraituko. 1975eko abuztuaren 25ean irten nintzenean, ez nuen abadetza ofizialki uzteko presarik hartu, hori kanpoko egoera ondo ikusitakoan egitekoa zela uste bainuen, baina bai neukan garbi bertsolaritzan serioski saiatzeko erabakia. Senak edo barne konfiantza batek zioztan ez zela saiatze ustela izango, toki bat osatzea lortuko nuela baizik. Nahiz eta temeritateen aurka preserbatzen nauen izaera eduki (koldarra eta beldurtia naizela esateko era elegantea), orduan ilusioz eta kementsu aurkitzen nintzen.

Nire lehen saio publikoa 1976ko udaberrian izan zen, Gernikako Ikastolaren alde antolatutako jaialdi batean, Jai-Alai pilotalekuan. Egun hura ez daukat ahanzteko. Sei-zazpi hilabete igaroak ziren espetxetik etorria nintzenetik. Neure burua berriro mundura ekantzeko denbora behar izan nuen. Abade egon nintzen herrietako eta inguruetak harreman ugariekin gutxieneko konplimen bat egiten egunak igarri barik joan zitzaizkidan. Franco urte bereko azaroaren hogeian hiltzea gertatu zen. Aurreko urtean, ia hiltzat zegoela, haren hiletak aurrez ospatu genituen espetxean, kartzelero katolikoek harriduraz.

- Nola daiteke apaizak agonia batekin horrela poztea?
 - Poz santua! Heriotza ez al da negarraren erreinutik betiraun dohatsura aldatzea? Horixe opa diogu zuen Txit Jeneralari, eta pozten gaitu laster Jainkoak bere tronuan betirako agintean ezarriko duela pentsatzeak. ¡Viva Franco en la eternidad!

Baina Txit Jeneral txikia suspertu egin zen, eta Jainkoak, beste behin gehiago, gure otoitzen porrota hobetsi zuen. Hurrengo urtean eraman zuen horraitio, eta kanpoan ospatu ahal izan nuen haren bizitza hobera pasaera, nahiz eta oraindik ez nagoen guztiz seguru muga harantz ala honantz pasatu zuen.

ESPETXETIK BUELTAN

Francoren heriotzondoak nolako mugida eta arrapalada ekarri zuen maila guztietan ez naiz hasiko azaltzen. Bestalde, herriko mugimendu borrokalaria bera ere asko aldatua zen espetxera sartu ginenetik bueltarako. Aurretik nahiko uhol orokorra eta bateratua zen, ertz guztiak joez zetorren itsasgora bakar baten antzekoa. Irten

nintzenean, panorama zatitua aurkitu nuen, eta niretzat oso mingarria izan zen alde batekoen eta bestekoen tirakadak, zundaketak, errelezoak jasan beharra. Independentisten eta espainolisten arteko tirabira bizi eta armin zegoen. Dena zen espainolismoaren susmoa, eta Zamorako espetxeak ere, ez dakit zelan eta nondik, entzute hori hartua zuen. Langile arazoari eta auzi sozialei garrantzia emateak espainolismoaren fardel ia automatikoa zekarren. Suspikazia gupidabagea zebilen alde guztietan zabaldua.

Ni nahiko kokolo irten nintzen kanpoko egoerari buruz (linbotik nola irtengo zara, ba?), nire erreferentzia emozional guztiak espetxe aurrekoak baitziren. Lehengo taldeak zatituta, etsai bihurtuta aurkitu nituen, batzuk elkarrekin berbarik ere egiten ez zutela. Biltzen nintzen zenbait lagunartetan, nirekiko mesfidantza sumatzen nuen. Beste batzuetan, neugatik biltzen zirela ohartzen nintzen, bilera bortxatuan, nire ingenuitatea ez mintzearren. Lehengo adiskidantzak eta taldetasunak hautsita sumatzen nituen. Nenbilen toki guztietan itaunketari aurre egin behar nion, zer pentsatzen nuen, norantz jotzen nuen, nolako ideiak nekartzan. Zamoratik denbora luzea eginda zetorren lehenengo ordezkaria nintzenez, eta espetxe hura oso seinalatua eta nahiko popularra zenez, analista guztien xede bihurtu nintzen. Neure lehengo harreman guztietara gizaki askaberri soil baten begirada hunkiberaz hurbiltzen nintzen bitartean, eurek lehiaz bilatzen ninduten, eta uste nuen neure pertsonagatik eta antzinako karinoagatik zela, baina sarritan ohartzen nintzen areago zetoze animalia politiko bat esaminatzera, lagun-zahar eta lankide maite bat agurtzera baino. Hori guztiz neureak izandako gune hurbil-hurbiletan gertatzen zitzaidan.

- Kontuz horrekin, zer pentsaera dakarren argi ikusi arte!
- Kontuz Don Jabierrekin, ideia kutsatuekin irten da eta!

Orduan, nire aurreko ibilgu hurbiletan, «Don Jabier» nintzen. Jabier izendunak ugari izanik, nitaz «Jabier» hutsa zioenari sarri galdetuko zioten:

- Zein Jabier?
- Don Jabier!
- A! Gure lehengo abadea?

Oraintxe ere horrelaxe bereizten nau askok nire abadetzako inguruetan. Badut gomuta berariaz hunkigarri bat, Gizaburuagako Esteban Bengolak, errepublika garaian alkate izan zenak eta gerrako eta gerra osteko zapalkuntza latza ez barkatzeko besteko sena zeukanak esanari buruz. Kristau konpliztailea izan arren, ez zen batere katoliko beroa, frankismoarekin uztarturiko Eliza bihotzez arbuatzen baitzuen.

Abade nintzela, nirekin isilpeko berba batzuk egiteko besteko konfiantza hartu zuen, oso berba urriz eta neurtuz beti ere. Espetxetik bueltan elkar besarkatzean (hirurogeita hamar urtetik gora zeukan), diost:

- Ondo etorria, Don Jabier!
- Esteban!! -hots egiten diot atzeraka-. Lehen beti «Jabier» nintzen eta orain zatoz «Don Jabierrekin»?
- Zu oraintxe zara «Don», ez lehen.
- A! Horregatik izan bada, eskerrik asko!

Arestiko harira itzulita, «Don Jabier» izandako inguruetan ere, gazte ekintzaileen artean (asko neure eskolako eta dotrinako ume eta jolaskide izanak) badaezpadakoa nintzela susmatzea oso mingarri egin zidaidan. Espetxeko atetik irtenaz batera, geroago jakin nuenez, alde batekoak beren beregi preparaturik etorri ziren, «beste aldekoen influentziak» harrapa ez nintzan. Ezin nuen irentsi nire abertzaletasuna dudan jar zedin. Haluzinazio tropikal bat begitantzen zitzaidan, zeinean ez bainintzen pertsonalki aluditurik sentitzen, baina aldi berean hodeia buru gainean nabari bainuen. Franco hildakoan, alderdiak abiada azkarrean hasi ziren lehen hauteskunde demokratikoen suposamen hurbilerako prestatzen eta kokatzen. Abertzaleen artean, EAJ-PNVren makineria abian zen, eta bereak izango ez ginela jotzen zutenen izenak deskalifikatzeko, espainolismoaren, komunismoaren eta horrelako mamuen amarrua erabiltzen zuten. Baseak ez ziren gehiegi ohartzen (buruzagiak bai, horiek beti), demokrazia heldutakoan, jeltzaleak laster hasiko zirela independentzia errefusatzeko eta espainolekin eroso kohabitatzeko. Orduan nire abertzaletasuna dudan jarri zuten askori aurpegiratu izan diet geroago:

- Majo, e! Ni orduan «badaezpadako», eta orain zeuek ultraespainolen sozio!

Baina hauek geroagoko kontuak dira. Une hartan abertzaletasuna oraindik identifikazio orokorra zen, beti ere independentziaren aldezen esplizituarekin lotua, formalki behintzat. Batzuk orduan ere ez ziren inondiko independentistak, eta beste batzuk, egiaz eta bihotzez zirenak, independentziaren kontzeptuan ezin zuten eduki sozialik edo langile-auzirik jasan, espainolismoaren erpe mamuzkoak susmatu barik. ETA(V) eta ETA(VI)ren arteko haustura istilutsua gertatua zen, eta abertzaletasuna berdefinitzen ari zen, baina horrek bolada oso agresiboa eta biszerala ekarri zuen, eta niri zurrunbiloaren erretxin-erretxinean kaleratzea egokitu zitzaidan, liztor guztiak airean zebiltzanean. Eskerrak ez nintzen atmosfera guztiaz jabetzen! Eguneroko harreman ugariak eta hain maila ezberdinetakoak hain arin zihoazen non ezin bainuen bakoitzaren akta oharturik jaso.

Beharbada, bertsolarien kolektiboan aurkitu nuen jarrerarik zabalena eta eskergarriena, han ez bainuen akosorik sentitzen. Inork ez zidan konturik eskatzen, bai, ostera, ibilera berrietara laguntzen eta animatzen. Jende mota askorekin batera ibili beharrak bertsolaria irekiago edo pasakorrago egiten du kolektibo lez, nahiz eta politikoki beste edozein bezain alderdikoi izan ahal. Bertsolarien eguneroko ibilerak pertsonekin gehiago tratatzen du ideiekin baino, eta horrek sortzen duen tratatu modua arnagune freskoa izan zen niretzat, eta bertsolaritzarako nekarren erabakia finkoago eta desiratuago izan zedin lagundu zidan. Bertsolari batzuei, batez ere garai hartan puri-purian zebiltzan Lopategi eta Azpillagari hara-hona jarraituz, eta euren babespean, bertso mundu aktibora hurreratzen hasi nintzen, areago entzule gisan, baina inoiz neuk ere kolaboratuz eta neure burua jende aurrean apur bat probatuz. Beti ere informalki eta bide batez, argi baineukan nire debut publikorako ez nuela presarik hartu behar, astiro ibilita ere, denbora arinegi zihoan eta.

Mundura berregokitze adabegitsu harekin batera, askatasunak bazuen alderdi hunkigarri ugari: hainbeste aldiz amestutako natura amaibagea, bere nostalgia berreskuratu guztiakin, eta batez ere pertsonak, ezagunak eta berriak, lehengo umeak gazte bihurtuak, gazteak heldu, asko ezkonduak euren ume berriekin, heriotzak eroanak ere bai; euren artean gure aita, berau barik etxeari eta etxe inguruari antzik hartu ezin niona. Emozio asko eta askotarikoak, batzuk bortitzak, beste batzuk oso samurrak, eta ez gutxi kontradiktorioak. Emozioak ere hagoatu egiten du. «Hau gehiegi duk, bat-batean asimilatzeke», pentsatzen nuen.

Lanen bati heltzeko ordua iritsia zela ikusirik, burua apur bat deskonektatzeko, basoan hasi nintzen kuadrilla batekin, apeaginan. Burua deskonektatzen zidan, baina bai gorputza absorbitu ere. Bizi guztian lan haietan zailduak zeuden lagunak erritmoari jarraitu ezinean ibiltzen nintzen, haien indar eta trebetasun barik. Orduan apeak zuritu egiten ziren, eta huraxe izaten zen nire besteekiko diferentzia apalgarria gehien nabarmentzen zuena. Lagunek ehun apea zuritzen zituzten bitartean, ni ozta-ozta iristen nintzen hirurogeita hamarrera, ahalak eta bost eginda. Alferrik lotsatzen nintzen, preso egotea desiratzeraino, han martxari jarraitu beharra baitzegoen. Egiten nuenaren arabera kobratzea ere proposatzen nien, baina ez zuten onartzen, eta euren buruei beste ordaintzen zidaten, eskuzabaltasun handiegiz. Askok eskertu nuen lankide haien konprentsioa, eta niretzat lan gogorregia gertatu arren, bolada hark giza marka iraunkorra utzi zidan sentimenean.

Esan bezala, nire bertso-debuta 1976ko udaberrian izan zen. Data ez daukat gogoan, baina apiril aldera izango zen, Gernikako ikastolaren aldeko jaialdi batean. Oskorri taldea eta sei bertsolari ginen, Abel Muniategi gai-jartzaile zela. Bertsolariak

Lopategi, Azpillaga, Jose Lizaso, ni neu... Ez nago erabat ziur, baina beste biak Agirre eta Lazkano zirela uste dut. Oso antolakuntza onaz gainera, sarrera asko aurretik salduta zeuzkaten, eta Jai-Alai pilotalekua lepo bete zen, goi eta behe. Motiboa eta kartela deigarriak izanik, ez ziren gutxi nire debutaren ikusmiran inguratuak. Seguruenik, bestela ere etorriko ziren, baina egun hartako ikusmin nagusia entzule askok niregan zeukan. Jaialdi beroa izan zen, postfrankismo hurbileko tenperaturaren arabera. Baita arreta atezukoa ere, gorago aipatu ditudan arrazoen kariaz. Nik han kantatutako bertso batzuekin Oskorrik kanta bat egin zuen gero. Entzule mordo batek kontua eroan zuen zenbat bider kantatzen nuen «Euskadi» eta zenbat bider «langile», hurrengo egunetan berehala jakin nuenez. Xehetasun honek garbi adierazten du bai garaiko giroa, bai bertsozale askoren nirekiko jarrera. Orduan ez nion intriga anekdotiko baten esanahia besterik eman, baina gerora ohartu nintzen debutetik bertatik atxiki zitzaidala geriza kontradiktorio bat, begikotasun sutsuenak eta begigo irreduktibleenak erakarriko zituen. Kostata izan bada ere, dagoeneko ikasia dut, edo etsia naiz, geriza horrekin bizi izaten.

ETXEZ ETXE

Bitartean, oraindik ofizialki abade nerraien, baina ez niharduen abade. Gizaburuagan eta Amoroton lehenengo agerpenetik azaldu nuen denbora bat behar nuela neure burua eta neure eginkizuna berriro munduan kokatzen, eta egoteko trankil, eguna heldutakoan, garbi adieraziko niela eta. Herri bietako etxeak eta baserriak banan-banan bisitatu nituen, eta egunean zenbat emozio kargatzen zitzaidan ez dago esaterik. Etxe guztietan harrera ezin xeratsuagoa prestatzen zuten, bazkari edo afari apartekin, eta jira neuk uste baino askoz gehiago luzatu zen. Gizaburuaga ez da herri handia. Orduan berrogei bat familia izango zituen. Amoroton, oster, hirurehun bizilagunetik gora ziren, eta pare bat hilabeteko lana hartu nuen, etxe bakoitzean kontuak luze joaten baitziren. Espetxeko berriak, xehetasunak, tunela, mutina, gose-grebak, hango bizimodua ... Dena hurretik eta astiro entzun nahi zuten. Neu ere emozionatu egiten nintzen, etxeetan bizilagun berriak, umeak, ikusiz, lehengo nire gomutako neskato-mutikoak neska-mutil galant eginak, lehengo neska-mutilak ezkonduak, eta hala. Zenbat kontu esateko, galdetzeko, berba egiteko! Etxe bakoitzetik alde egiteak pena ematen zidan, eurek ere denbora luzeagoa nahi zuten, baina hala ez nuen hasitako jirarik sekula burutuko, eta behin hasiz gero, amaitu beharra zegoen, ez bainuen etxe batzuetara iritsi eta beste batzuk hain barik uzteko barrurik izango.

Familia guztiak banan bisitatzeari karga handiegia hartu nuen, astebetean egitekotzat inozoki pentsatu nuena hamar bider gehiago luzatu baitzen. Etxe guztietan kontu berdintsuak kontatu behar nituen, galdera berdintsuak egiten zizkidaten, eta azkenean emozionatzeko ere gauza ez nintzela nengoen, emozioa ere, luzatua eta errepikatua, akigarri baita. Gizaburuagaz eta Amorotoz gainera, banuen beste hamaika leku, etxe eta lagun bisitatu beharra, neure jaioterri Etxanon eta Zornotzan, neure senitartekoak, preso geratu zirenen familiak, kanpoan ziren preso ohiak, lehengo abade lagunak, eta hainbat eta hainbat ekintzaile eta maila guztietako lagun. Zabalegi hartu nuela beranduegi konturatu nintzen bolada trinko hura amaitu zenean, Aramaioko Untzilla auzoko Uxarte baserri-tabernan igaro nuen hamabostaldi bat, Lopategiren bitartez egindako harremanari esker. Inguru ezagunetik aldentzera joanik, han ere lagun eta ezagun berri piloak egin nuen.

VI. BERTSOLARI ATIPIKOA

ABADETZARI AGUR

Ez dakit zenbat denborara, azkenean behintzat, Gizaburuagan eta Amoro-ton azaldu nuen abadetzan ez jarraitzeko erabakia, gehienek itxaroten zutena. Artean, abade-lanik ez egiteaz gainera, elizarako deboziorik nekez ikusiko zidaten, eta jarraitzera nindoala entzuteak harrituko zituen. Herrira agertzen nintzen aldi ugarietan, meza-orduak saihesten ahaleginduko nintzen, ni ez elizaratzea inoren mingarri gerta ez zedin, baina kristaurik kokoloenak ere usaina hartua izango zuen. Abadetzaz uzteko erabakia iragartzean, garbi azaldu nuen, sinestunak ez mintzeko moduan, nire Elizarekiko jarrera, baita, orohar, erlijioarekiko ere. Eta garbi utzi nuen, oraindik ere hala daukadan moduan, ez neukala inolako damurik abade izanaz. Aitzitik, ostera, abadetzako urteak nire bizitzako jorienak eta apasionanteenak izan zirela, eta nire munduko zortetik handienetakoa izan dela Gizaburuagan eta Amoro-ton eta, oro har, Lea-Artibai guztian, hartu nuen eta eurekiko geratu zitzaidan karinoa. Handik urteetara, lerrook ezin ditut idatzi begiak hezetu barik.

Hirurogeta hamazazpian-edo eskatuko nuen sekulartzea. Pozik eman zidatela uste dut, tramitazioan erabili zuten bizkortasunetik. Gerora, sekulartze-prozesuak asko zaildu ei dira, baita sarritan ezindu ere, komeni ez zitzaizkienak kanpoan ginela ikusi zutenean. Espetxetik itzuli nintzenerako, Bizkai aldean behintzat, abadeen desbandada izugarria gertatua zen. Orain gelditzen diren nire ikaskide bakanak «abade gazteak» dira. Pentsatzen hasita nago, aguretzen naizenean, «gazteria» horretara erretiratzea, gastuak neuk ordainduta bada ere. Latin ahaztua maite dut, sakristia-usainak ez nau higuintzen, elizpeak eserleku handiosak iruditzen zaizkit, euren harlandu isilez eta zureria ikusgarritz. Bazterren batetik fede apurren bat hornituz gero, zer behar da Jainkoa ona dela predikatzeke?

Bertsotan, lehen plaza egin nueneko, abiadura izugarrian sartu nintzen. Bat-batean eliteko ibileran aurkitu nintzen, deiak edonondik. Martxa handiegia gaineratu zitzaion nire trebetasun dena beharrekoari, baina, honetan eta beste arlo guztietan bizilege denez, aukerak trebetasunaren ondorio direlakoan, sarritan trebetasuna ez da halabehar saihegaitzera egokitze bat besterik. Horri ustez trebea zaren beste jardun

batean arrakastarik eza gehitzen badiozu, bokazioa delakoaren karikatura hozkaria aurkezteko moduan zaude. Abiadura bizia eta bizigarria, dirua ikusten bainuen. Espetxetik, aldeko hutsen jabe irten nintzen, eurak ere nahiko zigortuak. Etxea eta jana baneukan amarenean, baina mugitu beharra zegoen. Berriatuko Joseba Arregik, «Altzu» bertsolariak, Dyane zahartxo bat utzi zidan, auto berria erosi arte.

- Noizko erosi ahal izango ote diat nik autotxo bat!
- Hau dabilen bitartean, ez daukak erosi beharrik.
- Mesede handiegia ez al duk hau?
- Mundu honetan txikiak ez dik ezertaratako balio.

Auto hari hamaika tarratada gozo atera nion bide zabaletan eta estuagoetan. Gidatzea oraintxe ere gustatzen zait, eta orduan zorabiatu egiten ninduen, umetako fantasia bat, sekula eskuratzerik pentsatu izango ez nukeena bolantean baineraman. Karneta ere orduantxe estreinatu nuen, espetxera aurretik justu-justuan aterea. Lekeitioko Gabika autoeskolan presaka genbiltzan. Bigarreanean aprobatu nuela uste dut, zeina huts egin banu, han geratuko baitzen nire karneta. Paperak eskuratu aurretik, barruan geunden. Autoeskolako ugazabak, grebakide eta espetxekide genuen Alberto Gabikaren anaiak, bazeukan harritzeko motibo gehigarri bat:

- Orduan zertarako ibili da Gizaburuko abadea karneta ateratzen?

Gero ederto etorri zitzaidan. Altzuren Dyane zaharrari Euskal Herria korriarazi ondoren, amak Dyane berria erosi zidan, eta hura zen nire zoramena! Bertsotan hasitakoan, dirua ere inoiz ez bezala ikusten hasi nintzen. Orduan saioko lau mila pezeta edo izango zen. Bueltan mesanotxeko kaxoian uzten nituen milakoak, eta hirulau saioaren buruan, sorta potolotu egiten zen. Goizaldeko orduetan, ohaburuan eserita, patrikatik atera berriak multzora gehituz, milakoak banan-banan kontatzea, behin eta berriro, loguraren lorratz barik, haluzinazioa zen niretzat. Halako diru... Halako diru «errazik» esatera nindoan, baina, «erraz» hori kenduta, geroago azalduko ditudan arrazoiengatik, diodan halako diru-etorririk ez nuela inoiz ikusi, hogeita hamabost urte soinean eduki arren. Saio ordainduz gainera, bestelako ekitaldi militante eta laguntzaile guztietarako ekimenek niregan partaide inkondizionala ikusi zuten, eta denbora ia berehalakoan garaiko jardun-zurrunbiloaren erdian nindoan, abiaduraren kontrola galduta. Egia esan, pentsatu ere ez nuen egin kontrolatzerik, bakoitzak ahal duena ematekotan, nire ekarpena hortxe ikusten bainuen. Gaztetxoa antzina izana nintzen arren, ilusio eta adore ia nerabez niharduen.

AMORE EMATEAR

Baina bertsolaritzan ez nenbilen batere eroso. Egiten nituen saioetan, entzule aurrean, nahiko gailen irteten nintzen. Areago oraindik, betiko begitan hartu ninduen sektore muzintziak (eta handi samarrak, batez ere esfera eruditoetan) izan ezik, entzuleriak nintzen baino potenteago ikusten ninduela nabari nuen. Saioetan irudi hura eman arren, aurre-osteak larriak ziren. Bizpahiru egun lehenagotik hasten nintzen arategatzen, ondoezten, loa galtzen, saioa burutik kendu ezinik. Eguna iristean, larritasunaren piztia krudelki handitzen zen nire baitan, jateko gogoa ere berak irensten zuela. Saio aurretik afaria antolatzen bazuten, disimulatu ezinik ibiltzen nintzen, etxean janda edo eguerdian ondo bazkalduta etorri nintzela eta. Seguruenik, ezer jan barik heldu izango nintzen eta eguerdia erdi-pasoan joan izango zen. Nire zintzurak ezin zuen ezer barruratu, piztiaren burua eztarrian bainean. Saioa amaitzean, enboskada batetik libratuta bezalako lasaitua hartzen nuen, piztiak barreka alde egiten zuen, «laster arte» esanez, eta nik «izorra hadi» erantzunez. Orduantxe gozatzen nuen lagunartean, lekuan lekuko harreman berrietan, etxerako sekula presa barik. Heltzen nintzen orduan heltzen nintzela, nire loak Anbotoko Atsoaren erratzera ihes egingo zuen, eta mesanotxeko diru-kontatzea eginkizun erdi ritual erdi adiktibo bihurtu zen. Milakoak astiro eta ferekuz pasatu ahala, pentsatuko nuen:

- Politik zarete, baina ez kostatzen gabeak, barrabanok! Kartzelan hainbeste urte egin eta gero, sufrikario honetara kondenatu behar ote diat neure burua?

Ez nintzen trantze gorriak ikusten ohitu gabea, eta bizitzarekiko banuen lehenengo esturan ez amore emateko beste eskarmentu eta sosegu. Larritasun haiek normalizat jo nituen bertsolaritza bezalako jardun eseki samar batean. Beste bertsolariak ere hortik pasatuak zirela entzuten nuen, eta batzuek, kontudentzia inpresioz garriz nik uste, «larritasun horrek hil arte jarraituko dik» esanez animatzen ninduten. Pentsatzen nuen:

- Larritasuna hain zer pertsonala izanik, zelan konparatzen dituk bere handi-
txikiak? Azkenean, erreferentzia bakarra norbere burua baita. Katiluan zein itsasoan, itotzea beti itotze.

Denporari joaten utzi nion, luze, presa barik, zailduko nintzen segurtasun osoz. Gorputzak eta buruak nahitaez garatu behar zuten mekanismo neutralgarriren bat. Beti izan dut nire gaintetik doan naturarekiko sinesmen fatalista samar bat, zeinaren arabera ni ez bainaiz soinean daramadan (edo naraman) izatearen sentitzaile hurbilena besterik.

- Ikasiko duk ibiltzen, horrela sufritzea heuri komeni zaik gutxien eta! -esaten nion neure buruari, solaskide nigandik argiro bereiztu eta enfrentatuari, eta bere esku uzten nuen gatazkaren konponbidea. Egingo zen azala. Ez nuen neuk egingo, bera egingo zitzaidan. Hilabete batzuen buruan, ustez epe arrazoizkoa gainditua zenean, ez nuen aurrerapenik nabari, eta zeozer erabaki beharra zegoen.

- Ez haiz hil arte larritasun horren menpean biziko, eztuk? Ez haiz, espexeko tunelgintzan lez, irtenbide posible bakarrari kinki eta kanka ibiliko, eztuk? Bizitzak norabide asko zeuzkak, eta oraindik hautatzeko unean hago. Bertsolaritza nahikoa probatu duk. Hau ez duk hiretzat! Ez duk eta kito!!

Horrelako erabakiak ez dira egun batetik besterakoak izaten, aste luzeetan arrastatzen den prozesu gorabeheratsua baizik. Behin «gaurkoa azkena», behin «beste batekoagatik jarrai dezadan», batean «bahoia gaintuz», bestean «kakazaharra!». Azkenean, norantz erabakiko den presentitzen duzun zalantza baino sentipen zapalgarriagorik ez dago. Eta azkenean, bertsolaritza lagatzea erabaki nuen. Hartuak nituen konpromisoei eutsiz, berriei ezetz esaten hasi nintzen, benetako arrazoia adierazten ausartu barik. Zelan behar nien nire erabakia azaldu telefonoko dei gehienetan ezezagunei? Ezin nuela esanda konpontzen nuen unea. Berriro nahaspila etsian lerratu nintzen, erabakia hartzea baino zailago egiten baitzitzaidan haren berri ematea. Norbait, zeharka eta disimulu osoan, bertsolaritza uzteko posibilitateaz tentatzen nuenean, erantzuna borobila zen:

- Zoratuta hago ala? Pentsatzea ere horrelakorik!

BERTSO JARRIETARA

Entzule edo galdetutako jende posible guztien ahoan errefus guztizko berbera irudikatzen nuen. Pentsatzea zorakeria bazen, erabakia bera zelan kalifikatuko ote zuten? Burutapen irmoa zen, ostera. Horretan ez neukan zalantzarik. Erabakiaren irmotasunaren eta publikatzeko ausardiarik ezaren bitartean, erdibide bat otu zitzaidan: bertso jarriek bakarrik ekitea. Artean, bertso jarrien izaeraz oso jabeturik eta gustaturik nengoen. Banuen zenbait bertso-sorta, espexeko bizitzari buruzkoak eta abar, lagunartean kantatzeko sarritan eskatzen zizkidatenak eta gogoz entzuten zirenak. Orduan pentsatu nuen:

- Zergatik ez, bertso saioetan, bertso jarriak kantatu? Horrek beste sorta berri batzuk egitera bultzatuko naik, eta urtebetean sekulako errepertorioa izango diat.

Halaxe hasi nintzen bertsoarako zetozkidan deiak bertso jarrien modalitatera bideratzen. Ez nuen esango bat-bateko bertsozintza uztera nindoanik, bertsozintza jarria probatu gura nuela baizik. Gogoan dut Iurretako samigeletako saio bat, pilotalekua bete-beterik. Sei bertsolari ginen kartelean eta, nortzuk zehatz ez bada ere, badakit Agirre ondoan neukala, egin zizkidan iruzkin batzuegatik. Besteek bat-batean ohi bezala kantatu zuten, eta nik, ez dakit txanda bakarrean ala bitan, bertso jarrien sorta bi edo hiru kantatu nituen. Entzuleek gustura entzun zutela begitandu zitzaidan, seguruenik nire erabaki ezkutua begintantzio huraxe behar zuelako. Hala ere, argi zegoen bertso jarrien eta bat-batekoen ingurugiroa oso ezberdina zela.

Sanmigelak irailaren azkenetan izaten dira. Udaberrian debuta egin nuenetik, sei bat hilabete neramatzan kantuan, eta horietako azken hilean edo azken bietan bertsolaritza uzteko katramila nerabilen buruan. Sanmigeletan, erabakia betetzen ari nintzen. Ez zen, beraz, haizeak ekar-eraman ohi duen buruera txakil bat. Entzule ezagun eta lagunak arteko iruzkinetan, eta batik-bat bertsolarien artean, ez nuen nire erabakiaren benetako alkantzua argi jakinarazten, baina neure kautan guztiz ziur nengoen nire bat-bateko bertsozintza historia joana zela.

Ez zen, oster, samurra izan, eta ez zen izan neure koldarkeriagaitik. Mentalki hain sendo eta argitasunez hartzeko gauza naizen erabakiak burutzeko kemena labur geratzen zait gero, eta horrek ez bai sarritan deprimentera lerratzen nau. Deiek jarraitzen zuten. Jaialdiez beste dei mota batzuk ere ugari ziren, hiru-lau bertso botatzeko okasioak: mitinak, presoen harrerak, manifestazioak, zerbaiten aldeko ekintzak, orduan hain ugari ziren langile-grebak, era askotako bilerak... Neure urteetako konpromisoaren harian zetozen dei haiei guztiei zelan esan behar nien ezetz? Baina haietan kantatzen banuen, testimonialki bazen ere, zelan albo egin bestelako saioei? Non jarri behar nuen berez egon ere ez zegoen marra banatzailea? Okasio batzuk oso serioak eta zehatzak dira, baina beste batzuk, kausadunak izan arren, informalego joan ohi dira, eta sarritan, ekitaldiaren une batean, umore kutsua hartzen dute, edo ezarri gura izaten zaie, behintzat. Halako batean bizpahiru bertso kantatzen entzun zaituenari zelan azaldu behar diezu bestelako jaietan ez duzula kantatzen?

ATZERA-BUELTAN

Bestetik, bertso jarrien eskaintzak ez zekarren nik uste nuen bezalako tirarik. «Uste» esan dut, baina «gura» hobeto, ze uste-uste, banekusan oso zaila zela bertso jarriak bat-bateko saioaren barruan egoki etortzea. Horrela, bertsolaritza uzteko erabakiaren aurreko zalantza baino zurrumbilo lorrinagoan nenbilen. Ibaitek kanporatzeko ez nintzela gauza ikusirik, azkenean uholak eraman nindezan onartu nuen, pentsatuz:

- Eta zer? Inork ez zekik ezer. Inork ez dik ezer sumatu. Heure kautako denborale bat izan duk guztia. Viva Rusia!

Deiei atzera baietz esaten hasi nintzen, eta bertso jarrien konturik ez nion gehiago inori aipatu. Horrekin ez zen, noski, ezabatu prozesu guztiaren abiarazle nagusia, bat-bateko bertsogintzaren larritasun ni baino indartsuagoa, eta pentsa zitekeen neure koldarkeria konprobatuan are hondatuago geldituko nintzela. Larritasunak berean jarraitzen zuen, mendekatiago beharbada, janarazi nion fartsagatik, baina nire gainean dabilela nioen naturak ezintasun biren artean konponbide bat aurkituko zuela sinesten nuen. Neu ez banintzen kinkatik askatzeko gauza, nire buruak ez zezakeen bere izatea betiko larritasunera kondenatu, eta halaxe hasi zen nire pentsamena kinatzen.

- Uzteko gauza ez bahaiz, eutsi egin beharko diok!
- Eta zergatik ez? Katakumeak gaituk ala?

Irtenbide honi sinesbidea ematea erabaki nuenetik, larritasuna geroz gaindigarriagotzat jotzen nuen, ez benetan gaintitzen ari nintzelako, alderantziaren ezina konprobatua nuelako baizik. Bitartean, denbora aurrera zihoan eta ni haren gainean, albora egin ezinak aurrerantz bultzatua, eta larritasuna urduritasun bihurtuz zihoan, eta urduritasuna ere bazihoan oskolduz, biziraupenaren minimoetatik goragotzeko moduan, nahiz eta, noizean behin, hotzarena ala bestearena ote zen dudan, berriro larritzen nintzen. Gerora ohartu naiz auzia ez dela tentsiotik libratzea, baizik, bera zutaz barik, zu hartaz baliatzeko defentsa-sistemaz hornitzea. Zelan lortzen den? Hori nire gainean dabilen naturari galdetu beharko, baina apenas argitasun handirik emango dizun, bere kontzientziarik hurbilena naizen neuri ere ez dit esplikazio handirik ematen eta. Derrigorren legea trebetasunaren garatzaile aurkezten dizu, eta gainerakoan, hor konpon. Edo lehertu edo aurrera zoaz. Eta badirudi nahiko lege efikaza dela. Saio egunetan normal samar jaten ikasi nuen. Botaka sekula ez dut egin, batzuk ikusi izan ditudan lez. Eta saioan bertan ere, neure burua polito menperatzen nuen. Horretarako, pentsakizun adoregarri bati hutsik gabe ekingo nion bidean:

- Tirok, txotxo! Bizi guztian eta orain baino berdeago hengoela, inoiz gertatu gabea gaur gertatu behar ote zaik, ba? Zientzia estatistiko guztiak heure alde dauzkak.

Zein zen inoiz gertatu gabeko beldurkizuna? Jende aurrean eta bertsoaren erdian taket gelditzea, ez aurrera, ez atzera. Une batean ezerezean aurkitzeko posibilitate prebenigaitzak deskonposatu egiten ninduen, ez bainekien nondik aurrea hartu. Hemeretzi urterekin lehenengo bertso-saioa entzun nuenean, Bizkaiko hirurogeiko finalean, denbora gehiena buruari helduta igaro nuen, hasitako bertsoa amaituko ote zuten larri. Larritasun hura gero neure buruaren kasura biratu zen, baina, behin zientzia estatistikoz, behin «har bezate popatik» erronkosoz, behin buruak ematen zuen edozein edozerkeriaz, nire gaineko naturak lortu zuen, astiro-astiro, saioetara lasai antzean ez ezik, oilar samar aurkez nendin. Hortik oilategia dominatzera jauzi erraza zegoen.

Barne prozesu horrek guztiak zenbat iraun zuen ez dut datetan zehatz gogoratzen, baina badakit luzea izan zela, gutxienez urtebete. Sarritan pentsatu izan dut, erabaki hura aurrera eroan izan banu, orain zer historia kontatzen ariko nintzatekeen, baina beranduegi gogoratu naiz. Bizitza aukera anitzen arteko hautua zelakoan, probabilitate ihesiek eliminazioz utzi dutena naizela iruditzen zait askotan, nahiz eta, zorionez, geratu dena ez den hain erdeinagarria. Ausartago izan banintz, seguruenik oraingo hilda nengokeen. Ohartzen naiz bidegurutze askotan abandonatu dudan norabidea ez dela izan jarraitu dudanaren hobespenagatik, utzitakoaren beldurragatik baizik, eta horrela eman dezake nire bilakaera hobespenen galtze baten eta beldurren pilatze baten emaitza dela, baina ez da hainbesterako. Nire gaintetik dabilen naturak hori baino freskoago kontserbatu nau, bere onagatik seguruenik, ez nireagatik. Azkenean, zeuk daramazula zein berak zaramatzala, bidea beti da ibilkizun, bazterra jotzen ez dueno.

«TORREBURU» ALA «ETXANO»?

Bertsolaritzan jarraitzeari buruzko zalantzaldi luze haren barruan, beste bidegurutze bat ere galdu nuen, xumeagoa izan arren, nire izatearen gune txit sentikor bat jo zuena. Neure jaioterriaren izena hartu gura nuen: «Etxano». Abadetzan «Gizaburuagako abadea» edo «Amorotoko abadea» izan nintzen, eta oraindik hala jarraitzen nuen. Poz ematen zidan nire izena bizitzan hain garrantzitsu izan ditudan herri biokin lotuta ikusteak. Hala ere, lehenago, nire izatearen sustraietan, neure jaioterria zegoen. Jaiotetxea ere han neukan, «Torreburu» izen solemnez. Duda luze samarrean egon ondoren, etxearen izenari intimoegi neritzon izen publikotzat, eta

bera ere jaioterriaren barruan sartzen zela pentsatu nuen. «Etxano» niretzat jaiotetxea, auzoa, beste auzo batzuk, gure mendia, beste mendi batzuk, eskola, eliza, elizaldea... nire umezaro eta gaztaro guztia zen. Nire izatearen elementurik iraunkorrena, neure jatorria. Bestalde, Etxano Iparraldean ere ikusia nuen, eta hein batez, Etxahunekin zerikusia aurkitzen nion. Nire umezaroan Etxano udalerrri zen, gero Zornotzak edo Amorebietak beragandu zuen, eta orain Amorebieta-Etxano udalerrria osatzen dute. Nire ezizentzat «Etxano» erabiltzea samurrago, hunkigarriago egiten zitzaidan.

Norbaitek eragotz lezake norbere abizena baino pertsonalagorik eta barnekoagorik ez dagoela, baina euskaldunek abizenari apenas izan dioten laztan handiegirik, artegatzeko motibo ziren paper eta agirietan izan ezik. Kale-kulturak erremedio gabe galtzera daraman arren, gaur ere euskaldun asko etxearen izenetik ezagutzen dira. Baita herriarenetik ere, bizilekuz aldatzen direnean. Ezagutzen ditut «Elorrio», «Otxandio», «Mauma», «Morga» eta horrelako hainbat, batzuetan herri-izena hutsean eta beste batzuetan, bere izena aurretik dutela: «Santi Morga», «German Maume», «Sabin Orozko», «Txomin Etxano» eta abar. Etxe, auzo edo herri, badirudi euskaldunengan territoria behinagoa izan dela izate indibiduala baino.

Nire kasuan, banuen neure abizenean samurtasun handirik ez ikusteko arrazoi gehigarri bat. Hamaika urterekin komentuko eta hamabirekin seminarioko samaldan sartu nintzenean, «Amuriza» zenbaki baten identifikazioa edo alfabeto-ordenako posizio bat zen. Ez nau mintzen zenbakiak, nintzen gorena bera izanak baizik. Espetxean ere berdin gero. Abizenak zenbaki errukarri bat edo preso izorratu bat nintzeneko asoziazioa zekarkidan. Non edo non, ezustean, «Amuriza!» entzuten banuen, ikara puntu batek joko ninduen edo burua besterantz okertuko zitzaidan. «Torreburu» edo «Etxano» entzutean, ostera, burua eta sentimentuen karga guztia harantz biratuko zait. «E? Nor izan da hori? Nork esan du hori?». Hortik aurreranzko berbak soinu bihozberan, irribarre gaztetuan joango dira. Nire abizen publikoa «Etxano» izango zela erabaki nuen, eta izen eta guzti gura bazuten, «Xabier Etxano».

Bertsolari batzuek ziosten beranduegi zela, «Amuriza» deitura hedatuegia eta markatuegia zela, orain aldatzen hasteko. Neuk ere banekien, baina asmoa aurrera eroan nuen. Saiotarako deitzen zidatenei esaten nien «Amuriza» barik «Etxano» ipintzeko. Batzuek tematu egiten zidaten, «Amuriza» ezaguna baitzen, eta «Etxano» ez baitzen inor jakina. Telefono-harremanak laburrak eta eliptikoak izaten dira, eta atoan ulertzen ez badu, ez dago mehatxu-tonua natural jausteko modua prestatzerik. Batean deitzaileari ahaztu zitzaiolako, bestean kartelak eginak edo beste batek egitekoak zirelako, edo egunero gertatu ohi diren oker txiki izengabe horietako edozein zelako, azkenean nahi zutena ipintzen zuten. Leku batzuetan lortu nuen

«Etxano» ager zedin, baina gero, saioan bertan, aurkezleari edo gai-jartzaileari asko kostatzen zitzaion «Etxano» esatea. Bertsolariek eta beste lagunek, berriz, euren «Amuriza»-rekin jarraituko zuten. Behin, Iurreta inguruan, ez dakit zein auzotan garbi, sudur-zapal batek eupada egin zidan:

- Eta, Etxano? -Eta gero: -Hi, Etxano!... Zer diok, Etxano? -Eta horrela jarraitu zuen.

- Joño! -pentsatu nuen, zirraturik-. Ez duk, antza, ezinezkoa!

Bolada batean nahasmenak eta bekoskoak bidezko iruditzen zitzaizkidan. Gutxiago jasaten nuen, erabakia tematzen zidatenean.

- Hori zelan egingo duk, ba? Ez habil batere arrazoiko.

- Hi! Ni ez nabilek arrazoiak ematen, neure gogoa erakusten baizik. Izena norena duk?

- Izena heurea izango duk, baina besteontzat hi beti izango haiz Amuriza.

- Ikusiko diagu.

Azkenean ez zen ezer ikusi. Zarrapastada bat besterik ez zen izan guztia, amore eman bainuen. Beste lorrin bat gehiago nire giza ondarean. Auzia berez ez zihoan aurrera, eta sakaka ekiteko gogoa joan zitzaidan. Kemenik ez nuela izan esateko modu bat. Orain «aspertu naiz» esaten zaio zerbaiti eusteko irmotasunik ezari, aspertzea ekintza positibo bat bailitzan. Ni ere «aspertu nintzen», hots, «alfertu nintzen», eta nire «Etxano» hunkigarria bere nostalgian geratu zen. Askotan gertatu zait ilusio osoz abiatutako planei gero sakatzeko adorea faltatzea. Ez naiz aspertzen, desgogotzen baizik. Beranduegi hasi naiz porrotera destinaturiko inpultsoak galgaten. Hau guztia ez diot aholku asmoz. Gaztetasunik ez dago, «gaztetasunak» baizik. Horregatik berritzen ditugu bakoitzak aurrekoen oker gehienak. Gaztetasuna balitz, esperientzia transferiblea genuke; gazteak gorrotoen duen kontzeptua, hain zuzen. Ahalbide bakarra da, okerrak zuzentzen ikasterako, gaztetasuna ez dadila joana izan. Garaiz iritsi naizela uste dut.

- Astiro, hi! Ez hadi oldartu! Ez ezak abiarazi gero etsi beharrak zapalduko hauen ametsik!

Sakada heroikorik gabe, euste minimo bat nahikoa izango zukeen izen aldatzea burutu izan banu, gaur denentzat «Etxano» nintzateke, ilargikoentzat barne. Zorionez, amets guztietan ez dut porrot egin, baina hondakinetan irabazi dudala uste dut, eta hortxe atera dut daukadan temoso fama.

MENDITIK MUNDURA

1977. urtean, neure lehen liburu izenduna argitaratu nuen. «Menditik mundura». Artean bazen beste bat, «Hil ala bizi», espexetik isilpean aterea eta isilpean argitaratua, «Larraun» ezizenez. Liburu hori espexetik kanporatzea abentura handia izan zen, eta gogoan dut, esku onetara heldua zela segurtatu ginenean, zelan ospatu genuen bazkari aparteko batez. «Hil ala bizi» eleberria zen, konnotazio politiko argiak zeuzkana, espexean bizi genuen egoeraren arabera. Distantzia handiagoa har nezakeen, baina zergatik hartu behar nuen? Literatura egiteko, zenbait hurbiltasun ideologiko difuminatu egin behar direlako teoriak maiz entzun ditut, baina ez naute konbentzitu. Auzia ez da hainbeste zein distantziatan jartzen zaren, dena delako distantziatik produktu ona ala txarra sortzea baizik. Tonu panfletarioa bera ere jenero bat izan daiteke, era artistikoan egitea lortuz gero. Eta distantziaz ari garenez gero, gaur konta dezaket eleberri klandestino haren ospakizun-bazkariaren arrazoi nagusietako bat izan zela funtzionario baten bitartez kanporatu zela.

«Menditik mundura» espexetik ekarri nituen idazki solteen bilduma da, erdiak inguru poema gisakoak, eta beste erdiak, bertso-sortak. Karpeta zaharretan neuzkan zirriborroei orraztu bat emanik, liburu bat osa nezakeela pentsatu nuen, kanpoan nintzela egindako zenbait gai eta bertso erantsita. Eta izena «Menditik mundura» jarri nion, niretzat bereziki esanguratsua. Izan ere, nire jatorria, baserrikoaz gainera, mendikoa da. Gure etxea Bizkargitik Oizerako mendi-lerroaren erdian eta gain-gainean dago, iparretik Gorozika, Ibarri, Mendata eta itsas alderanzko mendiak bistan dituela, eta hegoatik Etxano, Zornotza, Durangaldea eta Gorbeialdetik Bilbo gainera eta Santanderrerantz ikuspegi amaigabea. Ez da mendi-lerro altua, baina gorago ez dago ezer, urruneko gailurrak izan ezik. Eta hauek, distantzia batera, parean edo beherago ematen dute, batez ere bere inguruaren nagusitasuna handitzeko inozentzia daukan umearentzat.

Torreburutik itsasalderantz, Gorozika, Ajuria, Mendata urrunean, eta auzo eta baserri solteak ikusten dira, baina denak ere multzo txikiak, neure bizigiroaren arabekoak. Hegoarantz, Etxanoko elizaldea ezkutuan dago, beste auzo batzuk ezker-eskuman eta urrunean ageri dira, baina, oro har, paisaia gehiena mendia eta basoa da. Bistan dagoen herri handi bakarra, eta bera ere erdizka, Zornotza da, oinez ordubeteko bidean. Beste herri batzuk ere banekien han zirela, Durango, Lemoa, Arratiako guztiak, Galdakao, Bilbo, Larrabetzu eta Txorriherriko herriak, eta urrunagoko mendi artean egon zitezkeen guztiak, baina ostean zeuden. Gehienik ere gau ilunetan argitasun bat bidaltzen zuten zerura, batez ere Bilbo aldeko gorritasun hura, Labe Garaiena ei zena. Niretzat «mundua» Zornotza zen, haragoko hiri ezkutu

guztiak biltzen zituena, non trenak, autoak, hegazkinak eta untziak elkar harrapatu ezinik zebiltzan. Non jendea arin, multzoan eta koloretsu zebilen. Non erdara unibertso inperiala zen.

Eremu badaezpadako baina ikusgarri eta begiz beteriko hartara jaisten nintzenean, ikusmina eta beldurra eskutik zebiltzan niregan, geltokietan, kaleak zeharkatzen, batzuetan maleta handia bizkarrean, dendetan huskeriak erosiz, eta denari irrikaz eta errezeloz begiraturaz. Zornotzatik Torrebururantz nindoala, Autzaganako aldatsaren erdi aldetik gora, eremu magnetikotik libratuaz lez nasaitzen nintzen, berriro neure altueran. Eta atzera begira, Zornotza oinetan ikustean, gailen sentitzen nintzen. Etxera heldutakoan, lo bat nahikoa izango nuen, berriro Zornotza urrunaren iman arriskutsuaz artegatzeko. Mundua zeritzona behean, barrenean nekusala hazi nintzen, eta ikuskera hori ezin dut aldatu munduan bertan nabilela ere. Kanean bizi izan naizenean, nire bizilekua beti goitik behera ikusi izan dut. Portuan eta marinel hazi denak mundua parean eta eskueran ikusiko duela begitantzen zait. Ez dakit. Nirea behintzat, eta menditar ororena beharbada, goitik beherakoa da, bizitza guztia beherago baitabil. Gorago lainoak eta izarrak bakarrik daude, baina hauek ez dute askorik laguntzen.

Altuerak, alde batetik, harrotasun posizional bat erants dezake, azpirago dagoen guztia erdeinatzen tentatuz, baina goitik beherakoak behetik gorakoa aldean dauka. Ez da egoera segurua, beti jaisteko-jausteko arriskuan baitzaude, eta orduan igotzea, hots, berriro norbere kotara itzultzea, asko kostatzen da, bai gorputzez, bai sentimenez. Baliteke mundua parean ikusten duenak beldur eta antsia gutxiago jasatea, edo behintzat bere buruaz fidatuago ibiltzea munduan. Goitarren abantaila bat izan daiteke beti daukatela, premiazko izanez gero, munduari ihes egiteko norabide bat, kalekumeek beharbada sentitu ezin dutena, mendia mundua baino arrotzago baitzaie. Hauek eta beste sentipen-sare amaigabe eta gurutzatu guztia biltzen du «Menditik mundura» izenburuak. Inoiz esan izan didate liburuaren atalik onena izenburua dela, eta ez diet kontra egin, nahiz eta beste atal batzuk ere badirela uste dudana, guztiz egiazkoak, onak ez dakit baina.

LAUREHUN HERRI, MILA BERTSO BERRI

Nire bertsolari bizitzan izenburu honek arorik interesgarrienetakoa bildu zuen. Liburua 1982an argitaratu zen. Bertan 32 herritan egindako jaialdietan kantaturiko bertso eta koplak berriak, tokian tokirako jarriak, batu dira. Hona herrien zerrenda,

jaialdien ordenaren arabera: Lea Ibarra (Aulesti), Hernani, Zumaia, Elorrio, Lekeitio, Gipuzkoako Goiherri (Lazkao), Busturia, Durango, Bilbo-Deustu, Gernikako bonbaketa (Gernika), Beasain, Urnieta, Arrasate, Bolibar, Donostia, Tolosa, Zeanuri, Larrauri, Lauroeta, Urretxu, Amara Berri, Fika, Bedia, Berriatua, Bergara, Añorga, Arriandi, Larrabetzu, Ezoz, Elizondo, Hondarribia, Zizurkil, Izurtza. Liburuan Abadiño ere badator bertso-sorta batekin, baina hor ez zen jaialdirik izan. Beste batek kantatzeko egin nituela uste dut. Beste leku batzuetan ere egin genituen jaialdiak, baina ez datoz zerrendan, haietarako berariaz prestatutako materialik egon ez zelako. Liburuak garai hartako gai orokorrak ere batzen ditu, herri ezberdinetan kantatzen genituenak, hala nola *Lemoiz*, *Tejero*, *Mendian gora*, *Sanferminak*, *Tantum ergo*, kopia-sortak eta abar.

Lehenengo jaialdia 1978ko irailaren 24an izan zen, Lea Ibarreko Aulestin. Azkenengoa 1981eko irailaren 13an, Izurtzako pilotalekuan. Hiru urteko bolada izan zen, beraz. Aurretik bertso jarrien arloari sarritan ekina nintzelarik, sen batek ziozan oso lan polita eta eskergarria izan zitekeela tradizio horri musika eta guztiko jarraipena ematea. Bazen zenbait grabazio, baina nik zuzenean eta bertso berrien gaia zen herriaren beraren aurrean kantatu gura nuen. Gontzal Mendibilekin berba egin nuen, eta asmoa ondo iruditu zitzaion. Hala, jaialdi berean, hark bere taldearekin bere kontzertua emango zuen, eta ondoren niri lagunduko zidan bertso berriak kantatzen. Horrez gainera, Lopategik eta Azpillagak ere parte hartuko zuten, bat-bateko saioa egingez. Kantaldi, bertso berri eta bat-bateko saio, jaialdi bariatua eta bistosoak zen, beraz. Gontzalen taldearekin bertso-doinuak entseiatzen hasi nintzen, eta gure ilusioak arestian aipatu datan plazaratu ziren, Aulestiko pilotalekuan. Entzuleek oso arretaz eta ezuste handiz hartu zuten, bertako berriak, inork itxaroten ez zituenak kantatu baintuen.

Sarreran eta tarteko iruzkinetan, zenbait fantasia mintzatu ere jaulki nuen, Lea Ibarraren sorreraz eta abarrez. Orain ez daukat zehatz gogoan, baina itsasoa Oiz mendira heltzen zenetik hasi eta badakit aker erraldoi bat (Lekeitioko «islako akerra») izan zela Lea Ibarrari bere forma sakona eman ziona, goldea adarretan trabaturik, Oizko izu batetik ihesi zihoala. Datu egiazkoz eta alegiazkoz nahasitako kondaira hura jendearen gogoan geratu zen, eta oraintxe ere badira gogoratzen didatenak: «Hi! Zelan izan zuan harako Lea eta Oizen ipuin zelebretu hura?». Lehen eguna biribil irten zitzaigun. Usurbildar bat zer nobedade modu izan zitekeen ikustera hurbildua zen, gustatu zitzaion, eta berehala deitu zidan, Hernanialdean gauza berdintsua egitea proposatuz. Galarreta pilotalekuan izan zen, eta egundoko ezustea eman genuen han ere. Abiatze hoberik ez zitekeen izan.

Ez, oster, kosta barik! Gogoan dauzkat Aulestiko saio aurreko orduak. «Mendian gora haritza» izeneko bertso-sorta estreinaldi hartarako pentsatua neukan, baina eguna, gainera etorri ez ezik, aurrera zihoala, oraindik amaitzeke zegoen eta ukituak ere behar zituen. Eguerdi ostean, Eginoko lan-eguna amaiturik, Bilbotik Aulestirantz nindoan, Larrabetzu-Morga-Gernika bidea harturik. Morgan behera, barreneko errekondoan gora baztertu nintzen, ea urgentziazko azken buru-apurtzeak sorta hornitzen zuen. Ez zen, noski, nahitaezkoa, entzuleak ez baitzuen nire asmo huts egina igarri beharrik, baina doinua entseiatua geneukan, eta batez ere nire burmuinak ezin zuen jasan ezinera makurtzerik. Ez, behintzat, hamalagarren ahalegin orohaltsua probatzeke. Jaialdia seiretan-edo izango zen, eta pare bat ordu aurretik iristea derrigorra zen, antolakuntzaren ardura guztia neure gain baitzegoen. Hirurak eta erdiak ziren bide bazterra hartu nuenean, eta lauretan beranduen abiatu beharra zegoen. Ez nuen lortu lana amaitzerik, baina ez nuen etsi, bidean denpora banuela eta.

Aulestira helduta, pare bat bertso oraindik airean zeuden. Bati deitu, beste batekin berba, mikrofonoak probatu, entsegu txiki bat egin, behar ziren oharrak zabaldu eta jaso, ondora eten barik hurreratzen zirenei kaixoak eta ezertarako balio ez duten kontuak esan, eta nire burmuina bertsoak biribiltzeko teman zebilen. Egiteko prestakuntzak eginak ziren, jendea sartzan ari zen, taldekideei apur batean bakarrik uzteko eskatu nien, zertarako zen azaldu barik, eta oholtzaren eta frontisaren arteko bitarte disimulatu batean harrapatu nituen azken bost edo hamar minutuetan lortu nuen sorta menperatzea. Estutuz gero, nonbaitik irten egin behar! Amaituaren poz garaileak falta ziren orraztuen soluzioak atoaan ekarri zituen, eta han kantatu nuena bertso definitiboaren ia berdin-berdina izan zela uste dut. Gero Imanolen ahotsean ospe zabala jasoko zuen sortak hasiera estua izan zuen.

Hori eta beste hamaika gauza ezerezean geldituko ziren, derrigorrean izan ez balira, edo hala hartu ez banitu. Derrigor totala hil arte bizitzea dela emanik, gainerako derrigorrak, areago sormenean, norberak hartarakotzat sentitzen dituenak direla uste dut. Edo, zuzenago esanda, norbere burua derrigorrean sartzan denetakoak. Zeure asmo bati edo inoren eskari bati baietz esatea ez da derrigorra, baina, behin konpromisoa hartutakoan, betetzeaz beste erremediorik ez daukazu, eta horixe izan da nire gauza asko eginarazi dituen sistema. Abiatu eta gero, nahitaez bururatu behar, etsiaren arrangurara ez makurtzeagatik. Segun nondik begiratzen zaion, jokaera hori anbiziotzat edo koldarkeriatzat jo daiteke.

Jaialdien edukia aldatuz joan zen. Lehenengo hogeikoan, batez ere dozenaren batean, nire erreperitorio guztia herri hartarakoxe berariaz jarria zen. Gero edonon kantatzeko sorta orokorrakoak eta, beraz, errepikagarriak sartzan hasi nintzen.

Lehenengo hogei horietan, hogeita hamabostetik berrogeita hamabostera inguruko (inoiz hirurogeitik gora ere bai) bertso kopurua dago. Batez beste, berrogeita bost bertsoetik gora jaialdiko. Amore ematea kostatu zitzaidan, baina azkenean, lan handiegia zela ikusi nuen, irabazten nuenerako.

«Irabazi!». Hitz gordina atera da, baina egia da. Langintza hari pozik jarraituko nion, hartarako behar zen denbora guztiaren ordain minimo bat posible ikusi banu, baina hori ez zegoen amesterik, orduan antolatzen ginen moduan behintzat. Musikariak, beste bertsolari biak eta ni, eta soinu ekipoa, azkenean baginen hamar bat laguneko taldea, eta jaialdiko zenbat kobratuko genuen, ba? Kopuruak ez dauzkat gogoan, baina dena ehunda hogeita bost mila pezeta zela uste dut. Nirea orduko bertso-saio batena baino zeozer gehiago izango zen. Horrekin egin behar nituen: jaialdiko eguna bera eta beste egun bat, zegokion herrira informazio bila joan behar zena. Gero hori guztia ordenatu eta berrogeita bostetik gora bertso jarri, eta ondoren zinta mordo bat atera eta herri edo eskualde hartara zabaldu. Eta entseguak eta antolakuntzak eskatzen zituen jon-etorri guztiak, eta beste hamaika bitarteko ezuste. Orainetik begiratuta, pozez harritzen naiz zelan eutsi genion hainbeste denboran martxa ruinoso baina ilusiozko hari. Eta ez zen gaztaroko zoroaldi geraka bat, denboraldi hura berrogei urte eginda amaitu nuen eta.

Materiala osatzeko prozesua honakoa zen. Deitzen zidaten herrian, deia jaso eta ahalik arinen, bilera bat egingo nuen hango taldetxo batekin. Horretarako, deitzaileari nire asmoa eta metodoa azalduko nizkion deian bertan, eta haren edo hark emandako kontaktu baten bitartez, bost-sei laguneko talde informatzailea osatuko zen, gutxi gorabehera zelako jendea gura nuen ondo azalduz. Gehienez, antolatzaileak eurak ziren. Izendaturiko egun eta orduan batuko ginen, eta batzuetan mahai hutsean, beste batzuetan afari-lege baten inguruan, herri eta inguru hartako berri interesgarriak jasoko nituen. Normalean, informatzaile egitekoek ez zeukaten zer eman zezaketen ideia handirik, baina nik banekien zer behar nuen, eta nahiko erraz ateratzen nituen era askotako gaiak: gertaera berri samarrak, istorioak, pertsonaiak, herrian eta inguruan pilpilean ziren arazoak, herrien edo auzoen ezaugarri historikoak, mitikoak eta abar. Garai hartan, esaterako, kale, etorbide eta enparantzen izen frankistak toki askotan oraindik ukitzeko zeuden. Atal horrek oso gai beroa ematen zuen, bai politikoki esanguratsua zelako, bai entzuleen algararako helduleku zorrotzak zekartzalako.

Jasotzen nuen informazioak, beti ere, bertsoak jartzeko modukoa izan behar zuen, ez hitzaldi edo artikulua diskurtsibo bat osatzeko. Horretarako, informatzaileak elkarrizketan bertan maiz zuzendu behar izaten nituen, nolako datu motak izan behar

zuten argituz. Ez zen beti erraza izaten informatzaileari garrantzizko iruditzen zitzaizkion arazoak bertso jarrien egokitasunarekin uztartzea. Konponbiderik praktikoena zen jendeari lasai hizketan uztea, bestela ez bainuen neuk nahi nuenik aterako. Dena jaso, gero behar zena iragazteko. Badaezpada, bileraren amaian beti saiatuko nintzen argi uzten neramatzan kontu guztiak ezingo zirela bertsoan kantatu, eta inork ez zezala horregatik desengainurik hartu. Normalean, biltzen zen jende mota bertsozalea edo hurrekoa izanik, aisa ulertzen zuten hori. Gero beti aurkitzen nuen moduren bat, aitamen soil baten bitartez bazen ere, jasotako informazio ia guztia kantuan sartzeko, eta informatzaileak eurak ziren gehien harrituak, emandako berri inkonexo haiek guztiek jaialdian nolako forma hartu zuten ikusirik. Esan beharrik ez dago jaialdira inolako aurrekari barik zetozen entzuleak sarritan guztiz zurturik gelditzen zirela, erbeste urruneko baten ahotik hain berri lokalak eta zehatzak entzunez. «Baina horrek nola zekizkik gauza horiek guztiak?».

Bigarren lan handia koadernoko zirriborroan neraman nahas-mahasa ordenatzea eta sailkatzea zen, sorta batean eta bestean elkarrekin joan zitezkeen gaiekin kondaira nolabait lotua osatuz. Handi-handika hori egin ondoren, lanik handiena beti ere hura guztia bertsoan jartzea izango zen. Nahiko erraz moldatzen nintzen, baina lan handia zen, denbora ere luze samarra behar zuena. Erraz moldatzearen esplikazio nagusia da gaia emanda zetorrela. Nik ez neukan gidoiari bertso-forma ematea besterik, ahalik eta erarik interesgarrienean. Zailena, nire kasuan behintzat, gaia norbere baitatik ateratzea da. «Baduk hamaika gai» pentsa dezakezu, baina lehenbizi gaiak norbera hunkitu behar du, edo gai topiko samarra bada, hartara atxikitzeke moduko trataera bat aurkitu behar da, edo gai berria eta originala izan behar du, eta horiek guztiak ez dira egunero gertatzen. Hitz batez, dena norbere baitatik denean, edukia eta forma bat-batera doaz, eta norbera da dena indarrez sentitu behar duena, zerbaiti buruz bertsoak jartzeko erronkan abiatzeko. Herriz herriko bolada hartan, hamabost egunen epean dena egin behar izaten nuen, baina hura nire lan gehigarri bat besterik ez zen, asteko beste guztiez gainerakoa. Behin gaien sailkapena egindakoa, baziren egunak, hartara jarrita, hogeita hamar bertsoetik gora osatzen nituenak. Hori ez dago norbere gaitik ateratako bertsoekin egiterik. Adibide bat ipintzeko, «Mendian gora haritza» sortako 6 bertsoak Lazkaoko jaialdiko 58ak baino gehiago kosta izango zitzaizkidan.

Tokian tokiko gaiekin, gehienak oso aktualak bestalde, hiru bide daude huts egiteko. Gehiago ere izango dira, baina neuk gogoan dauzkadan hiru kexuetatik ateratako sintesia da. Bata aipamen mingarria da. Oso arretaz eta zorroztasunik handienez ibili behar da, batez ere izenekin eta datu pertsonalekin. Ez da nahikoa dagokiona bera ez mintzea. Nahiz eta berari ez ardura, entzulea mindu daiteke, gustu txarreko aipamena izan delako. Honetan, gogoan dut udaltzain batena. Herrian oso

popularra eta maitea zen, mundu guztiak ezizen batez ezagutzen zuen, eta halaxe kontatu zidaten. Horrelakoetan erabateko ziurtasunez jokatzeko bainuen, behin eta berriro galdetu nuen:

- Berak onartzen al du ezizen hori?
- Jakina! Herrian ez dauka beste izenik.
- Ez al zaio gaizki begitanduko?
- Bai zera! Egunero besterik ez du entzuten.
- Seguru?
- Guztiz! Kanta lasai ezizena, izena esanda inork ez du ezagutuko eta.

Halaxe egin nuen, eta entzuleei egundoko grazia egin zien. Gero, ostera, handik denboragarrenera, pertsonaiarekin berarekin hitz egiteko aukera izan nuen, eta ondo beharrez esan nion:

- Zuri buruzko bertsoak oso txalotuak izan ziren. Herrian «Urlia» udaltzaina ez da, antza, nornahi.
- «Urlia»-ren lekuan bere ezizena esan nion, eta zapla jaulki zuen:

- Entzun nuen, bai, zerbait. Izen hori ez dut batere gogoko!
- A, ez? Bileran ziran guztiek ziurtasun osoa eman zidaten, ba!
- Oker esan zizuten. Sekula ez dut izan eta ez dut izango.

Ez zen prekauziorik hartu barik ibilia nintzelako, baina kasu hartan informatzaileek euren okerra niri pasatu zidaten.

Huts egiteko beste modu mingarri bat omisioa da. Elorrion gertatu zitzaidana, esaterako. Orduan ospe betean zegoen «Jolasleku» izeneko dantzaleku handi eta elegantean izan zen jaialdia, egundoko arrakastaz. Geuretzat ere ezuste itzela izan zen. Bertso-sorta batean auzoak banan-banan aipatzen eta bakoitzaren ezaugarriak kantatzen nituen. Handik denboragarrenera, elorriotar batzuekin kafetegi batean topo egin nuen, eta jaialdiaren gomuta pozgarria oraindik berri-berri neukala, esan nien:

- Neure bertsolari bizitzako pozik handienetakoa Elorrioko Jolaslekutik atera nuen!
- Bai! -irten zitzaidan emakume bat zorrotz-. Polita izan zen, baina gure auzoa ez zenuen aipatu!
- Ezetz? Zein da, ba, zuen auzoa?
- Aldape.

- O! Ba, niri ez zidaten izen hori esan.
- Hantxe dago, ba! Eta geu ere hantxe gaude, munduko lekurik maitagarrienean.
- Barkatu beharko didazue, baina nik elorriotarrek eurek emandako informaziotik kantatu nuen.

Auzoak edo antzeko zerrendak zirenean, aparteko ardura behar zen, inor ez kanpoan uzteko. Deskuido posibleen berri sobera banekienez, arretarik zorrotzenez ibiltzen nintzen, behin eta berriro omisioen arriskua adieraziz, baina Elorrioko kasuan informatzaileak eurak deskuidatu ziren. Hutsegitea errazago izan zitekeela sumatzen nuen ataletan (tabernak, esaterako) ez nintzen sartzen. Norberak hartu behar dio aurrea informatzaileen huts nahi gabeari.

Hirugarren akatsa informazio okerra da. Ez daukat ahanzteko Hernaniko Galarretako jaialdiko hutsegite batek nolako ondorioa ekarri zidan. Orduan oraindik Lasarte ez zen udalerrri. Beste zenbait gauzaren artean, «Lasarteko hipodromoa» kantatu nuen, urrunekoek horixe entzuten baikenuen. Usurbilen egindako aurreko informazio-bileran ere «Lasarteko hipodromoa» esan zidaten, eta nik halaxe kantatu nuen. Ondorengo egunetan, bai etxera deietan, bai Egin-en, ez nuen erretolika gozoa jaso. Neuk ere Eginen idazten bainuen, barkamena eskatu nuen, okerra nola gertatu zen azalduz. Usurbilen ez dakitena edo konturatzen ez direna Bizkaiko puntatik nekez zuzen nezakeen. Auzia ez zen horretan amaitu. Bizpahiru urte igaroak izango ziren, Zubietako bertso-saio batera deitu zidatenean. Gauean, jaialdi aurretxoan, han geunden plaza ondoko tabernan, zeozer jan-edanez, hasteko aginduaren zain. Aranalde genuen gai-jartzaile. Hartan, badatorkit Zubietako batzordeko bat eta diost:

- Pentsatu dugu saioaren hasieran zuk bertso batzuk kantatzea, hipodromoaren nongotasunaz Galarretan egin zenuen okerra zuzentzeko.
- Aizu, nik bere garaian eskatu nuen barkamena, eta eman beharreko argitasun guztiak eman nituen.
- Guretzat auzi garrantzitsua da, eta herriaren aurrean ere egin behar duzu.
- Baina nola hasiko naiz duela bizpahiru urteko oker bat, inork gogoan ez daukana, jaialdi batean zuzentzen, bertsoan gainera?
- Egin beharra daukazu.
- Esplika ezazu zerorrek gaia hiru-lau hitzetan, eta ni gertu nago bertso bat edo bi ondoren kantatzeko.
- Ez! Zeuk egin zenuen okerra eta zeuk zuzendu behar duzu.

Etxera ospa egiteko adorerik ez nuen izan, eta trantzea irensteaz beste erremediorik ez zitzaidan gelditu. Aranalderi esan nion: «Esan itzak, mesedez, hitz

batzuk aurretik, jendearen arreta apur bat zentratzeko, eta gero nik pare bat bertso kantatuko ditiat». Horixe egin zuen hark, eta halaxe bete nuen ezarri zidaten obligazio apalgarria. Ikasi nuen, bai, nongoa zen «Lasarteko Hipodromoa».

Hiru anekdota hauetaz besterik ez daukat gogoan ehundaka izen, ezizen, pertsonaia, toki eta gertakari aipatu nuen ibilera arriskutsu hartatik. Beharbada, beste oker edo alusio mingarri batzuk ere izango ziren, baina nire belarrira ez ziren heldu. Ez dut uste maila horretan huts handirik egin nuenik. Beste kontu bat da maila politikoan edo herriko zenbait arazo garrantzitsuren aurrean norbaitzuk haserratea, batez ere saiora etorri ez zirenak, edo berariaz satirizatzen nituen izen publikoak, politikariak batik bat. Maila horretako minen erantzupena asumiturik neukan. Oso gutxitan gertatuko zen nik kantatuaz min hartzeko moduko jenderik entzule egotea. Durangoko jaialdian, harrobi baten izena zirikatu nuenean, gizon bat tentetzen eta alde egiten ikusi nuen. Harrobiaren ugazaba izan ei zen. Ez daukat beste halako kasurik gogoan. Gehienetan, entzule guztiek bat egiten zuten bertsoen gaiekin eta trataerekin, eta zenbat eta zorrotzago jo, hainbat gusturago entzuten zuten.

JAIALDIEN EBOLUZIOA

Hasierako jaialdi mistoetan, kantaldia eta bertsoak izaten ziren. Gontzal Mendibilek bere taldearekin hiru bat ordu laurdeneko ekitaldia, erdian Lopategi eta Azpillagaren bat-bateko saioa, eta ondoren nik, musikariek, bertso jarriak. Ez dakit ordena beti horrela eroaten genuen, baina hor nonbait. Laster ikusi zen kanta-entzuleak eta bertsozaleak ez zirela entzuleria bera, guk aurretik uste bezala. Oro har, guregana batuko zen entzulerian, kantazaleak bertsozale eta bertsozaleak kantazale izango zirelako ustea egiazkoa zen, baina ez intentsitate berdinean, jaialdi mota hartan, behintzat. Gehienek bertsoaren aurrean beroago erantzuten zuten, eta kantaldia apur bat desplazaturik geratzen zen. Musikari batzuk behar nituzenez gero, nire asmoa zen, bide batez, laguntzaile soilak izan beharrean, euren saioan ere luzitu zitezten, eta halaxe gertatuko zela itxaroten genuen, baina laster ikusi zen zati bien artean desoreka bat sortzen zela, kantaldiaren kalterako. Jaialdiaren egitura aldatu beharra zegoen. Argi zegoen denbora guztia bertsoen inguruan bete behar zela. Ez dakit zenbat jaialdiren ondoren, Gontzalen taldetik banatzea erabaki genuen. Oso lagun eta pozik, baina ez genion etorkizunik ikusten. Haiek euren saioa ez egitekotan, nik ere ezin nituen haien taldeko musikariak erabili, konpromiso gurutzatuak gertatzen baitziren. Penaz, bakoitzak bere aldetik jarraitzea erabaki genuen.

Orduan, ez dakit nork arrastoa emanda, Josu Zabalarekin bat egin nuen. Gernikan zegoen maisu, eta gogoan daukat, asmoa azaldu nionean, zelako baikortasunez hartu zuen. Josu Zabalarekin topo egitea niretzat oso ebazgarri izan zen, bai bere ideia musikalengatik, bai berak jartzen zuen gogoagatik. Josuk akordeoia jotzen zuen, eta gitarra bat behar genuen. Eta horrekin planto. Jaialdia sinpletu egin behar zen. Bertso-usaingan zetorren entzuleak musikarekin asko eskertzen zuen, baina ez zegoen gehiegi konplikatu beharrik. Akordeoiak eta gitarrak sobera horni zitzakeen eskakizun musikalak. Josu Zabalak bazuen lagun gitarra-jole bat, honek onartu zuen, entseiatzen hasi ginen, eta aurrera. Gitarra-jole aragoitarrak ez zekien euskaraz, eta hori oztopo handia gertatzen zen, bai bertso mundua behar zen estiloz jarraitzeko, bai herrietako ibileretan, oso gogor egiten baitzitzaidan gure artean erdaraz aritu beharra euskaldunen aurrean. Denbora laburraren buruan bizilekua aldatu eta urrundu behar izan zuen, eta hortxe amaitu ziren harekiko lanak.

Orduan IZ-ko Fernando Unsainekin harreman handi samarra neukan, eta gitarralana bere gain hartu zuen. Hauekin biokin azkenera arte jarraituko nuen, tartean Tito dultzaina-joleak, Irizar piano-joleak eta Juan Mari Beltran tresna anitz joleak ere (ez dakit inor ahaztu zaidan) bolada bana egin zutelarik. Lopategik eta Azpillagak egiten zuten bat-bateko saioa kenduta, Lopategi bakarrik geratu zen taldean, bai garaiko gertaerei buruz edo bere zenbait bertso tarteka kantatzeko, bai nik jarritako koplak sortak txandaka kantatzen laguntzeko. Horrela taldea txikitu eta jaialdia merketu egin zen.

Jaialdiaren barruan aldakuntzarik handiena entzuleak hain maitea duen eta musikari hain ondo datorkion koplaritza sartzea izan zen. Batez ere, leku bakoitzean jasotzen nituen berri umorezkoak eta ironiaz tratatzeko modukoak bertsoz baino gozoago sartzen ziren koplaz. Bertsoa eta koplak bereizten jakinez gero, noski! Azken urteotan koplaritza zentzua berreskuratzen bagoaz ere, bertsolari-pentsaerak triskantzak egin ditu koplaritza, laurogei erraldeko zezena teilatuan pasiatzen bezala. Jenero biak hurbilak izan arren, diferentzia handiak daukate, eta horiei eustea da aberastasuna. Koplak-tradizioaren bizipenik eta sentierarik ez daukan bertsolaritza koplak gintza sartu denean, bertsoak egin ditu, koplak doinuei aplikaturik. Luzeraz koplak laburragoak dira, baina horrek ez du inola ere esan gura koplak bertsoaren erdia denik, hogeituroko gaztetasuna berrogeiturokoaren erdia ez den lez. Koplak errepika edo, nolabait esateko, garapen itzulkaria behar du. Horixe da grazia aparta ematen dion elementuetako bat. Bestalde, laburra izanik, koplak ez dago betelanik. Areago oraindik, gauzak espazio txikian esan behar direnez gero, lotura gramatikalak eta diskurtsiboak ezabatu egiten dira, beste logika mota bat sortu dela pentsarazteraino. Eta sarritan egia da, baina sakoneko logika baino gehiago da

adierazteko modua. Elkarrekin zerikusi itxurazkorik ez duten ideiak elkarren ondoan ipintzean, efektu ezberdina sortzen da. Koplaritza gehiago da bisuala logikoa baino. Egoerak edo elementuak elkarren ondoan jartzen dizkizu, eta zeuk aurkitu behar duzu lotura. Eta loturak era askotakoak izan daitezkeenez gero, anbiguetate anizkor bat uzten dizu, zalantzaren lilura, ahalbide ezberdinen hautamena.

Mendi altuen edurre
bota surtera egurre.
Alaba galanten amak
mutil zantarren bildurre.

Mendiko elurraren eta surtako egurraren erlazioa berehala jasotzen da, baina zer zerikusi daukate amaren beldur horrekin? Zerikusirik naturalena, naturaren zentzu osoan. Koplaren ingurunea rurala izanik, hotzari kontra egiteko sua egurrez kargatzen duen amak sukaldeko leihotik bistan dauka mendiko elurra, eta haren pentsamendua bere lanaren eta natura inguratzailearen barruan gertatzen da. Baserriko biziera eta bizilekua ezagutzen dituenarentzat, asoziaziorik naturalenak daude hor. Logika nabaria da, elementuen loturarik behar ez duena. Interpretazio bat da hau. Baina izan daiteke elurrak sua eskatzen duela, eta suak maitasunaren garra gogoratzen duela, eta ama, gazte sasoiari bizi izan zuen esperientziaren arabera, orain alaba ederra mutil zantarrak eroango dion beldur izatea, eta abar eta abar.

Pintore baten koadruan, emakume pentsakor bat surtara egurra botatzen ikusiko bagenu, mendi altuko elurra bistan dela eta angelu batean alaba ederra mutil batekin ageri dela, nola interpretatu beharko genuke? Nahiko erlazio nabariak daudela emanik, batek honela eta bestek hala ulertuko genuke, baina beti ere begien gozamenean, egoera ezberdinak hurbiltasun espazialaz eta bakoitzaren sentimenaz beste lotura barik kontenplazean. Bistan dagoena ez dago esplikatuko beharrik, gehienik interpretatu baizik. Bisualtasuna desagertzean, loturak diskurtsiboki azaldu behar dira, ideiak elkarrekin batu daitezten, eta horixe da logika kontzeptualak egiten duena, ez logikoago delako, beste logika mota bat delako baizik. Koplaren logika bisualago da. Alde horretatik plastikoago da, baina bestetik abstraktuago, loturak ezabatzen baititu. Abstrakzio bisuala.

Kopla guztiak ez dira, jakina, estilo horretakoak, batez ere kopla txikiak edo porru-saldakoak. Hauetan ere lotura sintaktikoak gehienean ezabatu egingo dira, baina ideiak edo egoerak iustaposizio soilez, edo paralelismoz, edo metaforaz, edo sarritan kontrastez erlazionatzen dira. Eta guztietan, kantuan berbak biraka errepikatuz joateak inpresioaldi berean ingurakorra eta anizkoitza areagotu egiten du.

Bertsolarien pentsaera diskurtsiboari, edo umorearen zirizko identifikazioari, errepika «alferreko» horiek edukiz betetzeko tentazioa dator, nahiz eta gero ustezko edukia luzapen merkea gertatu. Arrazoiak josi egin nahi ditu, baina funtsean loturak erantsi eta betelanez kargatu besterik ez du egiten. Arestiko kopla honela osa daiteke zortziko handi batean:

Leihotik zuri han ageri da
mendi altuan elurra.
Etxea hotzak jango ez badu
bota surtara egurra.
Ardura batek sakondu dio
bekokiaren zimurra.
Alaba eder galanten amak
mutil zantarren bildurra.

Bertso hau ez da txarra, baina koplaren sintesi argia alferrik puztu eta bere adierazkortasun anizkoita mugatu egin du. Ahapaldi eder bat hondatu besterik ez dugu egin. Bertsolaritza koplartza baino askoz esplikatzaileago da, edo, alderantziz esanda, koplaren laburtasunak ez du esplikazioetarako tokirik ematen. Elipsi handiak egin behar ditu, bai sintasian, bai ideien loturan, eta horrela estetika ezberdina sortzen du. Bertsolariak, batetik ideia lokabeekin jokatzeko ez dakielako, eta bestetik ustez esateko gehiago aportatu gura duelako, errepikak testuz ordezkatzeko ditu, lau puntuko eta gehiagoko «koplak» egiteraino. Estilo bat eta jenero bat izorratu dogu.

Nik kopla-tradizioa bertsoarena baino lehenago jaso nuen etxean eta inguruan, eta beharbada lehentasun afektibo horrek balorapen gehiegizkoa deragit, baina saiatzen naiz jenero biak objektiboki epaitzen eta maitatzen. Koplartza jaialdietan sartu nuenetik, saioak beste kolore bat hartu zuen. Behin bertso-sortak, behin kopla-sortak, bakoitza bere estiloan jenero biak konbinatuz, entzunkizun biziago eta maitagarriagoa atera zen. Dena da, noski, gustuen arabera, eta ni koplartzak xarmatzen nau, baina, gustuak gustu, behar dena da jenero bakoitzak bere estiloari eustea, hartzaile bakoitzaren gustuak zerekin gozatu izan dezan. Koplartza bertsolaritzak irentsia izateaz ez dugu ezer irabazten. Bertsolaritzak tarteka koplartzaren zenbait elementu beragantzeaz, oster, asko irabaziko luke.

Hiru urteko bolada interesgarri hartan, jaialdiek korritu ahala, tokian tokiko gaiak gutxituz eta gai orokorrak gehituz joan nintzen, eta gehienez, gai lokalak kopletan ematen nituen. Gai orokorrak ere pilatuz zihoazen, eta hala, egun-eguneko eta toki-tokiko sorta batzuek beste guztia ondo betetzeko materiala sobera neukan. Gai

orokorretan, gehienak aktualitate handikoak ziren, hala nola: *Lemoiz, Tejero, Athletic txapeldun, Iparragirrereren mendeurrena, Reala txapeldun, Gernikako bonbaketa, Espetxeko bizitza* (hau beti aktuala, zoritxarrez) eta abar. Beste gai batzuk, batez ere kopletakoak, intenporalagoak ziren, baina ez horregatik gutxiago interesgarriak, *Mendian gora haritza, Apaizak eta neskazaharrak*, eta antzekoak lez. Egun-eguneko gaiak eta herriko bertakoak Lopategik erdi bat-batean, edo egun batzuk lehenago jarritako bertsoetan, edo egunean bertan biok batera tarte batean, edo kopla-sorta batean sartuko genituen. Gai intenporalak, aktual orokorrak eta eguneko-tokikoak konbinatzeko era asko zegoen, beti ere zer diferentearen itxura emanaz, nahiz eta jaialdiaren egitura nagusia egina geneukan. Horrek hainbeste informazio jaso eta hainbeste bertso jarri behar diren lana gutxitzen zuen. Eguneko eta tokiko gaien berri egunean bertan jasota ere aisa sar zitekeen emaldian. Beste batzuetan, prestakuntza gehiago beharreko gai delikaturen bat baldin bazegoen, pare bat egun lehenago jabetzea nahikoa zen. Zizurkilen, esaterako, Joseba Arregi torturaz hil zutenekoa.

Hiru urtegarrenean, ekitaldi mota hura amaitzea erabaki genuen. Motibo zehatz guztiak ez dauzkat gogoan, baina neu izango nintzen erabakitzaile nagusia. Ibilera zaila zen, nekoso, ardura guztiak neure gain ziren, eta ez nuen errazteko eta arintzeko modurik ikusten. Taldekideak elkarrengandik urrunekoak ginen, eta bakoitza bere lan eta langintza oso ezberdinetan sarturik genbiltzan. Oso zaila zen nik ezinbestekotzat jotzen nuen prestakuntza eta diziplina minimo bat eroatea. Sarritan entseguak jaialdi egunerako bertarako uzten genituen, eta azkenean, hargatik edo horregatik (ordurik errespetatu ez genuelako, martxan beste oztopo batzuk sortzen zirelako, soinu-probak egin behar zirelako, baldintza egokirik aurkitu ez genuelako...) erdi inprobisatzen agertzen ginen eszenatokira. Onenean ere, sartzen ari zen jendeak beti arrapaladan entseiatzen harrapatzen gintuen. Horrek zeharo desesperatzen ninduen, eta ez nion ikusten zuzentzeko biderik.

Arrakasta aldetik ere, nahiz eta neuk eskaintza interesgarria zela uste, ez uen ikusten goranzkorik, medioek ere ez baitziguten jaramonik egiten. Baginenik ere ez. Bilboko delegaziotik neuk lan egiten nuen Egin-en ere ez ginen esistitzen. Behin lankide batek kontatu zidan nola Hernaniko egoitza zentralerako kultura-saileko buruari esan zion:

- Amurizaren emanaldi berriari ez al diozue aipamenik egin behar?
- Zer berri zekarrek, ba?

Horixe erantzun ei zuen mesprexuz, eta hartan amaitu ziren aipamenak. Norbera lankide den medioan tokirik merezi ez duenak pentsa besteetatik zer itxaron

dezakeen. Emanaldia gertatzen zen tokiko antolatzaileek nolako zabalpena eta hotsa ateratzen zuten, horixe zen gure marketing bakarra, eta maila horretan aitortu behar dut ezin harrera hobea eduki genuela herri gehienetan, eta entzuleria, ugari batzeaz gainera, gozamen eta aitormen handiz irteten zela. Maila direktoan arrakasta izan arren, ostera, goragoko esferetan, hots, iritziaren esfera dominanteetan, arretarik lortzen ez baduzu, zaila da irautea, gizarte honetan, behintzat. Ez daukat gogoan hiru urte haietan inork elkarrizketa bat egin zidanik, ez gure lanaren berririk inon zabaldu zenik, aipatutako maila lokal eta esker oneko horietan izan ezik. Hemen entzule batzuk esaten hasi zitzaizkigun:

- Jaialdi hau grabatzeko asmorik ez al daukazue?
- Ez diagu pentsatu ere egin -erantzuten nuen-. Oso motibo lokalak eta mugatuak dituk, Euskal Herri mailan zabaltzeko.
- Pena duk, ba!

Erdibide domestiko bat probatzea pentsatu genuen, jaialdiaren ondorengo egunetan inguru hartarako kasete batzuk atereaz. Emanaldia grabatzen zen, eta antolatzaileek zioten kopuruaren arabera, honenbeste kasete editatzen genituen, teknikoki rudimentarioak, baina oso merke saltzen zirenak, ia kostu prezioan, antolatzaileei irabazpide txiki bat utzirik. Halaxe banatzen ziren ehunen bat zinta. Inoiz, berrehundik gora ere bai.

MUTURREKO BAT

Behin, muturreko galanta hartzea tokatu zitzaidan, ikaragarri lan handia eskatu zuen emanaldi batean, gainera. Batzorde antolatzailetik esan zidaten egun batzuen buruan ordainduko zidatela, udaletxean beharreko gestioak egin ondoren. Jaialdia arrakasta handikoa izan zen. Taldekideei egunean bertan aurreratzen nien neure patrikatik bakoitzari zegokiona, jaialdiaren ordainketa geroago egingo zutela agintzen zuten lekuetan. Halaxe egin nuen diodan kasuan. Zintak ere hurrengo astean eroan nizekien, berbatutako moduan, berrehun uste dut, hauek ere lehenik neuk ordainduak. Beraz, 150.000 bat pezetari jarein nion, gero 155.000 hartzekotan. Garai hartan dirutxoia zen hori, eta gaur ere dozena erdi ostikada baino hobea. Egunak eta asteak aurrera zihoazen, eta inondik ez zetorren ezer. Norbera erreklamatzan hastea, berriz, harturena baino gogorragoa da. Noizean behin, batzordeko baten batekin topo egiten nuenean, honako animoak entzuten nituen:

- Oraindik udaletxean ez dugu ezer lortu, baina ari gara handik eta hemendik eragiten.

- Zer egingo diogu, ba, ordaindu gura ez badute? -Honelako topikoekin erantzuten nuen, nahiz eta gurago izango nukeen entzutea: -Zu trankil! Udaletxetik ez bada, egingo dugu bidea kobratu dezazun.

- Zintena, behintzat, egizue, eta bestea ahal denean izango da -amaitzen nuen.

Hiru-lau hilabete igaroak ziren eta, ondotik pasatzean, antolatzaile baten dendara sartu nintzenean, hara non erreparatzen diedan zinta-kaxei, mahaipe batean hautsez beterik, ireki ere egin gabe.

- Zinta hauek nola daude hemen? -hots egin nuen tonu garratzean, ikuskizun haren kamusada ezin disimulatuz.

- Ba...

Ez nuen entzuten zer aitzakia jartzen ari zen ere, mahaipeko kaxa hautseztatuei inpotentziatik begiratzen niela. Jaialdiaren oste hurbilean interesgarri izan zitezkeen zinta haiek hainbeste denporaren buruan ez zeukaten zentzurik. Kaxak hartu eta etxera ekarri nituen. Oraindik han egongo dira ganbara bazterrean tatarrez, saguen nobedade. Saldu gaberik ezin eskatu, eta kobratu beharrekorik ezin eskuratu. Gaur arte. Honezkero, zaila izango da udaletxe hartan eta antolakuntza hartan nitaz inor gogoratzea. Egia da hainbeste saioren artean marro bat gertatzea ez dela hondamendia, baina lehendik oso limitean dabilena honelako muturrekoak asko abailtzen du. Beste antzeko kasu bat handik urte batzuetara gertatu zitzaidan, Anje Duhalderekin nenbilela, baina hemen talde osoa atera zen galtzaile, bakoitzari zegokion heinean.

Ez neuk langintza hari interesik ikusten ez niolako edo entzuleek erantzuten ez zutelako, baina ibilera hura bertan behera geratu zen. Handik urtebetera material guztia argitaratzea pentsatu nuen, eta halaxe atera zen «Laurehun herri, mila bertso berri», bolada haren lekukorik eta ondoriorik baliotsuena. Izenburuaren «Laurehun herri» liburuan zehar datozen herri eta auzo izenen gomuta dira. Ez dira, noski, denak herri edo udalerri, baina hauek eta aipatzen diren auzo eta toki-izen guztiak jota, laurehun bat izango dira. «Mila bertso berri» aurreko zenbakiaren paralelismoan pentsatu nuen, bai ugaritasunaren esanahian, bai zenbakiaren zentzu zehatzean, izan ere mila baitira, dozena erdi gorabehera. Tokian tokiko bertso eta kopletan 831 kontatu ditut, eta orokorretan 172. Tartean izan ziren bidean galdutako batzuk ere, eta beste batzuk bilduman sartzeko interesik ikusi ez nienak.

Liburu horrek atsegin handiak eman dizkit. Jaialdien bilakaeran, maila batetik gorako medioek albo edo mezprexu egin bazuten ere, guztien bildumak, urteen buruan, aitormen pozgarri asko ekarri dit, ez hedaera masiboan, baina bai minoria kualitatibo batean. Bertsolaritzan eta literaturan aditua den batek baino gehiagok agertu dit lan horren gorespena, baita miresmena ere, batzuen kasuan. Dena jota, ez nago kexatzeko moduan nire bertsolaritzako aldirik oparoenetako hartaz.

KALE-SAIO IBILTARIAK

Garai hartan hasi eta gaur arte, kale-saio ibiltariak oso gogoko izan ditut, koplaritza eta bertsolaritza pare bat tresnaren laguntzan konbinatuz, batez ere trikitia eta dultzaina. Jendea erruz batzen eta hara-hona mugitzen den Ibilaldi, Inauteri eta antzeko jaietan, gozaldi eder ugari hartuak gara, baita ustez emanak ere. Kepa Junkera, Joan Mari Beltran, Jose Ramon Arbe, Aingeru Berguices, Josu Zabala... hainbat musikarirekin egin dituk horrelako abenturak. Lehenengo irtenaldia Ibilaldi batean izango zen, Getxon uste dut. Kepa Junkera soinu txikiaz, Joan Mari Beltran dultzainaz eta ni piladun bozgorailu batekin, hor hasten gara lantzean zirkuitoko bazter batean geure erromeria egiten. Jendea behingoan inguratzen zen, gu ere ez baikinen inor gabeko lekuan hasten, eta egundoko giroa eta emozioa sortzen zen. Bat-batekotasunak horretarako deabruak dauzka, aurrean daukazun entzuleak eta erreakzioak eurak baitira kantagai. Leku batean, lortutako berotasunaren arabera honenbeste denpora eginda, nahikoa zela pentsatzen genuenean, tibiri-punbara, bidekoari heldu eta beste leku batera. Edozein zokotan sor zitekeen jaialdi txiki bat, sarritan ehundaka lagun aurrean batzen zituena.

Inor entzutera beharturik ez dagoen eta norberak ere ezer egituraturik eskaintzeko obligaziorik ez daukan ekitaldi espontaneoetan, egoera bitxiak eta ezustekoak gertatzen dira, inprobisazioari ahalbide amaigabea ematen diotenak. Gauzarik barregarrienak, serioenak, satirikoena, sentiberenak batu daitezke bilakaerarik naturalenean. Unean bertan espontaneo izateak ez du esan gura aurretik mentalizatze eta prestakuntza bat behar ez denik. Doinuak eta egoera posible ezberdinetarako patroï batzuk pentsatuak eta entseiatuak behar dira. Oinarri horrekin, egoerak eta norbere aldarteak erabakiko du jardunaren bilakaera, ikusleari guztiz espontaneo irudituko zaiona. Izan ere, halakoxea da hein handi batean, baina ideia eta espiritu orokorra, behar diren malgutasun guztien barruan, aurrez ondo asimilaturik eroan behar dira.

Getxoko Ibilaldi hartan kostatu zitzaigun entseiatzeko leku egoki bat aurkitzea. Iurretako Arriandin batzeko geratu ginen, hango eskola ondoan entsegu baterako bazter bat erraz aurkituko genuelakoan, baina batean errepedeko burrundada zela, bestean jendea zebilela bertan, ezin ginen inon kokatu. Geu ere, bozgorailu, soinu eta batez ere dultzaina zirela bide, nahiko zaratatsu ginen, eta leku bakartia behar genuen. Oromiñon zehar, Muniketako mendatean gora hartu genuen, eta azkenean, denbora aurrera eta Getxo oraindik urrun baitzegoen, Ibarruri aldeko maldaren erdi inguruan, tentsio altuko dorre handi baten azpian egokitu ginen. Errepidetik bistan geunden, eta pasatzen ziren auto batzuek abiadura mantsotzen zuten, txokaturik, seguruenik, batbateko ikuskizun erdi bibliko, ia idiliko hartaz. Nik errepedeari bizkarra emanda kantatuko nuen, baten batek ezagutzeko lotsaz. Beltrani eta Junkerari ez zien askorik ardura.

- Bai zera! Iberduero argindarrean hari musikala sartzen ari dela pentsatuko dute.
- Edo Basozaintzak piztiak baretzera bidali gaituela.

TOLOSAKO INAUTERIAK

Honelako ekitaldirik beharbada esplosiboena eta gogoangarriena Tolosako Inauteri batzuk izan ziren. Josu Zabala eta biok han azaldu ginen mozorroturik gauerdian, Tolosako etorbide nagusi eta jendeztatuan. Behin haraino jomez gero, ez ginen bazterretik hasiko. Josu sorgin jantzia eta orgatila baten gainean bere akordeoiarekin eseria, eta ni euripeko baserritarra, pare bi praka zaharrez, tuboak hanka batetik tatarrez, zakutzar bat burutik, eta bozina-altaboz bat eskuan. Gure agerpenaren «motiboa» zen orgatila gaineko sorgina haurdun zegoela eta maternitatera gindoazela. Eta hain zuzen, larritasunak lasterbide bat eskatu eta Tolosatik pasatu behar izan genuela. Entzuleak deskojonatzen ziren «motibo» hori irudi harekin baturik ikustean. Etorbideko jendetzan aurrera, pasaeran begiratzen ziguten, baina jaramon handi barik, beste asko ere era zelebrean baitzebiltzan.

Halako batean, hutsune txiki batean geratuko ginen, motiboa kantatuko genuen, Josu jotzen hasiko zen, eta soinu-hotsak inguruko buruak guregana biratuko zituen. Bideko labur baten ondoren, jende pila handi baten arreta gainean genuela ikusirik, trikiti pieza bat abiatuko zen. Aldakuntza normala iruditzen zitzaien, batzuk dantzan hasten zirela. Segundo gutxiren buruan, gordeta neraman bozgorailua atera eta koplari hasten nintzenez, buru guztiak teink geratuko ziren, dantzariak ere geldi. Entzuleei eurei zuzenduriko koplek ingurua lepaluze jartzen zuten.

Aurpegi ezagunak nekutsan, baina eurek ezin ninduten ezagutu, eta zirkunstantzia horrek eta jendearen bat-bateko erreakzioek koplak zerrenda luzea kantatzeko gaia ematen zidaten. Igartzen nuen «nor dituk hauek?» elkarri galdetzen ziotela, baina nahiko denbora luzean ez zioten antzik ematen. Gero, ahotsetik ezagutu nindutenean, misterio bat hautsi bazen, beste misterio batzuk abiatuko ziren. Josu Zabala ez zen oraindik hain ezaguna, «Hertzainak» taldearen aurreko kontuak baitira hauek, eta haren sorgintasan misteriotsuak ere -haurdun maternitatera- ematen zuen gai ugari.

Saio bat amaitutzat emandakoan, orgatilari heltzen nion eta aurrera egiten genuen, sorginak gainetik soina joz. Josu ez zen astunegia, baina bera, soinu, aulki eta orgatila, metro asko ez nuen geratu barik egingo. Atsen! Eta berriro kantura, behin koplatan, behin bertsotan. Halako giroan kolaboratzaile ugari sortzen da, eta nahi zuenari bozgorailua uzten nion, horrek gai berriak ematen zituela. Erdaldun pindartu bat inguratu zen, erdaraz kantatuz eta bozgorailua beretzat hartu guran. Nik euskaraz adarra jo arren, ez zuen ezer ulertzen, eta jendearen txaloak beretzakotzat harturik, geroz gehiago harrotzen zen. Azkenean, pare bat koplak gaztelaniaz eta argi ulertzeko moduan kantatu nizekion, eta aldentu zen norabait, bestela plan guztia izorratu behar zigun eta. Espontaneo euskaldunak ere hurreratzen ziren, bai erretolikan, bai bertsotan, baina hauek, geure saioan hasten ginenean, isildu eta errespetatu egiten gintuzten.

Ez daukat ahazteko Otsailaren 23ko Tejeradaren urteurrena zela, hain zuzen, ez nago ziur eguna bera ala bezpera. Kasurako berdin zion. Banuen Tejerori buruzko bertso-sorta bat jarria, eta horrek eta Milan del Bosch eta gainerakoei bat-batean kantaturiko koplek jendea algaran jartzen zuten. Etorbidea alde baterantz hiru-lau geraldaldi eginez amaitzen zenean, eurt eta alderantzizko norabidean abiatzen ginen, eta halaxe gauerdi ingurutik goizeko bostak edo seiak arte. Jende-multzo batek bizpahiru ekitalditan atzetik jarraitzen zigun, eta izan ziren gaurik gehiena gure aldamenean eman zutenak. Saio batzuk hunkigarriak eta euren sinpletasunean apoteosikoak izan ziren, ehundaka entzuleren aurrean. Izango ziren bostehundik gora laguneko uneak ere, jendea batzea oso erraza baita, norbera jendetzan sartuz gero. Gau guztian ikusmiran eta kalean atzera-aurrera ibiltzeaz beste zereginik ez zeukaten gehienek, guri orduerdi bat eskainiagatik, bazuten edozertarako astia.

Jai-giroan batzen den jendetza batean, gehienak uste baino pasiboago egon ohi dira, eta euren jardun edo antzezpen propioan ari ez badira, desiatzen daude zeozer diferentea ikusteko. Ikusmin ambientalak kinatzen asmatuz gero, pasaeran pare bat minuturako ustean geratu denak, beharbada, orduerdian edo luzaroago jarraituko dizu, gustatu zaiolako, edo beste zeregin urgenterik ez daukalako, edo une hartan ezer

pentsatzeari utzita dagoelako. Beste batzuk han daudela eta norbera ere egon. Entzule atxiki gabeko hori oso publiko ona izaten da kale-giroetan. Lantzean kuadrila batek zerbait hartzera gonbidatzen gintuen, baina behin bakarrik lagundu genien tabernara, atsedean hartzeko eta ezarriak apur bat deslehortzeko. Gu ez ginen Tolosara joan tabernaz taberna beratzera, geure «kale-lana» egitera baizik. Espontaneoan setiotik eta tabernarako tentaziotik ondo kontrolatu genuen geure ibilera, eta azkenean, geuk uste baino gau biribilagoa atera zitzaigun. Goizean amaitzea erabaki genuenean, nekearen hondakinak ginen, baina bueltan etxerantz genekarren pozak egunsentirantz zetorren eguzkiari ez zion bekaitzik.

DISKOAK

Gorago aipaturiko «Menditik mundura» liburuaren izenburuari loturik agertu zen nire lehen diskoa, neuk batere bilatu gabea. Nire burutik oraindik ez zen pasatu diskorik grabatzerik, baina Gipuzkoako herri batean, uda-jaietako bertso-saio baten ondoren, gizaseme bat hurreratu zitzaidan, IZ diskoetxeko Fernando Unsain zela esanez eta bertso-disko bat argitaratzea proposatuz. Hirurogeita hamazazpia izango zen. Lehenengotan, gabonetan kukua entzunda baino noraezago geratu nintzen. Nolako bertsoak, bat-batekoak, berriak, edo zer izan zitekeen itaundurik, «neuk nahi nuen modukoak» erantzun zidan. Okerrago! Askatasun osoarekin lanik zailena jartzen dizute, hautatzea eta asmatzea ere norbere esku geratzen baita. «Menditik mundura» liburuko bertso-sortak aipatu nizekion, lantegi berriei heltzeko nagiz, eta ondo iruditu zitzaion. Bistan zen hari lanaren ezaugarriek barik, nire baietza ardura zitzaiola. Lehenengo harremana pentsatuko nuela agindurik amaitu zen. Etxeranzkoan, neure Dyane-an eta goizaldean, lainoak eta ilargia eta haragoko izar jareinak elkarren kontrako norabidean zein lasterrago zihoazen, eta ezeinek ez zuen haintzat hartu ea zelan ikusten ninduen diskogile. Hurrengo harremanean baietz erantzun nuen, eta behar ziren prestakuntzak eginik, astebeterako Bartzelonako estudio batera eroan ninduen grabatzera.

Niretzat nobatada handia izan zen hura. Alde batetik, lana bera. Ez dakit bost egun ala sei ziren, behintzat epe horretan grabaketa guztiak amaiturik behar zuen, jarraian beste talde batzuek hartuko baitzuten estudioa. Lehen egunak niretzat alai eta umoretsu joan ziren, mundu eta hiri berrian induskari, musikariek eta teknikariek euren lana nola egiten zuten behatuz eta abar. Ea neuk noiz hasi behar nuen, eta: «Lasai! -esaten zidaten-. Lehenik, base musikala osatu behar da». Horrexen beste ere ez nekien. Azkenean, egun bakarra geratzen zen ahotsa ezartzeko, eta orduantxe larritu nintzen. Ez nengoen ohituta, eta nahitaez amaitu behar zen gau hartan. Oker

neritzona edo hain gogoko ez nuena behar adina aldiz errepikatzeko ez zegoen astirik, baina gutxiago Bartzelonako puntatik lan amaitu gabea besapean hartuta itzultzerik. Ahotsa ekinaren ekinez, eta batez ere tentsioaren eraginez, erabat mindu zitzaidan, eta azkenean, erdi etsian amaitu nuen. Hain aste alaitik, hain amai larririk ez nukeen inondik ere itxarongo.

Okerrena gero etorriko zen, diskoa entzun nuenean. Pieza gehienei, batzuei batez ere, abiadura nabarmenki bizkorregian iritzi nien. Neure aire jostari eta ikusmiratian hara-hona, musikarien grabaketari ez nion gehiegi begiratu, nire ardua zenik ere ez bainuen pentsatu. Gero, ahotsa erritmo berean sartu beharra egokitu zitzaidanean, bizkor-usaina sumatu nien, baina berandu zen, eta egia esan, azken eguneko zurrumbilo presatian, ez nintzen jabetu ere askorik egin. Diskoa entzutean, lotsatu egin nintzen. «Nora hoa arrapalada horretan?». Tonuak ere ez ziren nire tinbrearentzat egokiak. Eta abar. Inork ez ninduen, noski, txarto egitera behartu, neu bainintzen teorian egile eta erabakidun, baina inesperientziak eta zuzentzeko astirik ezak urrats oker emanak euren hartan utzi beharra ekarri zuen. Gauzak ahal den lez egiten dira, eta eginaren damurik ez daukat, baina lehen lanak nahiko abaildurik utzi ninduen.

Kontratua ere nobatadatzat jo daiteke. Berrogeita hamar mila pezeta izan zen eskaintza. Ez nekien asko ala gutxi ala zer zen, pentsatzen ere hasi barik baietz esan bainuen. Ez nintzen konturatu kopuru horrekin egile-eskubideak saltzen nituenik ere. Aurrean ipini zidaten papera sinatu nuen eta aurrera. Ziur naiz paper hura, gaur ikusiko balitz, kontratu zelebrea litzatekeela, baina ez dago ikusterik. Ez dakit neure kopiarik jaso nuen ere, eta hala bazen, galdua dut. Handik urte askora, kontratuaren kopia bat eskatu nion diskoetxeari, baina ez dute eman gura. Ezta erantzun ere. Disko hartatik ez dakit zenbat ale atera ziren, ez zenbat saldu ziren, ez ezer.

Bigarren diskoa ere IZrekin atera nuen, laurogeita bian uste dut. Artean Fernando Unsain, lehen diskotik harako harremanaz gainera, musikari lez ere banerabilen herriz herriko emanaldietan. Ordurako, grabaketa-estudioa muntatua zeukan Donostian, eta hantxe hasi ginen «Herriko plazan» izeneko diskoa grabatzen. Bertsoak eta koplak, bietarikoak sartu genituen, gutxi gorabehera herriz herri egiten genituen jaialdien antzeko zeozer, baina gai orokorrekin. «Lemoiz, Tejero, Realá Nagusi» eta horrelakoak. Kopletan ere berdin: «Iparragirre, Sanferminak, Porruzko litania» eta abar. Disko honetan esperientzia gehiago neukan eta lana itxurosoago egin genuen, baina ez neure gustura, kontatzen hastea merezi ez duten arrazoiengatik. Oraingoan, ez nituen egile-eskubideak hain inozo saldu, baina kitantzak nahi zutenean eta nahi zuten moduan egiten zituzten, ezertarako baliorik ez zeukaten faktura-orrietan. Lehen

kobrantsan, eskuz idatzitako zenbaki batzuk besterik ageri ez zuen orri bat sinatzeko ipini zidatenean, harritu nintzen, baina sinatu nuen, lagun moduan tratatzen baikin. Dudaren bat azaltzeak mesfidantzazko egintza bat esan gurako zuen, eta hori batbateko une ezusteko horietan biolentoa izaten da. Gero ere halakoxe paper gauzeztanak sinatzen jarraitu nuen, abiakeran egiten ez dena martxan zuzentzea zailago izaten baita. Eta datu bakarra, beti ere, zenbat kitatzen ziren izango zen. Inoiz ere ez zenbat editatu ziren, ez zenbat geratzen ziren saltzeko. Nahiz eta egile eskubidedun izan, bigarren disko honen argitasunik sekula ez dut jaso. Honezkero, zirkulaziotik aspaldi erretiratua izan behar du, agortuta ez badago, urte piloa baita inolako kitantzarik luzatu ez didatela.

Lehen diskoaz askotan galdetzen nuen ea «Menditik mundura» zelan zihoan eta abar. Sekula ez nuen argitasunik jaso. Ihesbide inkonkretuak beti. «Lantzean ale bat eskatzen dute, baina, badakizu, lan mota hauek oso minoritarioak dira». Proiektu ruinoso bat izan zen itxura guztia. Sinetsi egiten nuen, ez bainuen egindako lanarekin konfiantza handirik, eta batez ere ez baitzitzaidan burutik pasatzen engainatu behar nindutenik. Urte mordoa joan zen, eta hara non laurogeita hamabian (hamabosgarren urtera) telefonoz deitzen didaten, konpaktu batzuk ateratzeko baimena eskatuz. «Joño! -pentsatu nuen-. Urteetan alerik saltzen ez, eta orain konpaktuak?». Diskoa grabatu zenean, konpaktuen usainik ez zegoen oraindik. Geroagoko sistema da hori, eta beharbada horregatik deituko zidaten, kontratu batean ez baitago sartzerik oraindik bere esistentziarik kontenplaten ez den produkturik. Ez dakit. Baietz erantzun nuen, behintzat.

Hala ere, artean apur bat zailduta bainengoen, ez zitzaidan batere garbia iruditu telefonoak dakartzan eta daramatzen berben bitartez eginiko tratu bat, ez paperik ez ezer barik. Eskubideak lehen sasi-kontratu hartan salduak neuzkanez, pentsatu nuen deferentzia soilez deituko zidatela. Gero harritu nintzen konpaktu haien egile-eskubideei zegokien ordain-papera bidali zidatenean. Hamar mila hogerleko ziren. Paperak ez zeukan inolako agiri eiterik. Eta beti lez, ez zenbat atera ziren, ez zenbat gelditzen ziren, ez etxearen zigiturik, ez sinadurarik, ez ezer. Sukaldeko paper bat, edozein umek idatz zezakeena. Beti halakoxe paperetara ohitua banengoen ere, pentsatu nuen: «Oraingoan ez, ba! Hauek al dituk, gauden garaian, gizonari bidaltzeko faktura moduak?». Eta horixe azaldu nien, hots, ez nuela kobratuko, behar den moduko orria eta behar diren datuekin luzatzen ez bazidaten. Hortxe amaitu zen guztia. Ez ordaindu, ez erantzun, ez ezer. Hartzedun izatea pozgarri bada, betiko abantailan geratu naizela uste dut.

Hirugarren diskoa ere, «Anje Duhalde Amurizaren kantari» izenekoa, berriro IZ-n atera genuen, nire iritziaren kontra. Letra guztiak nireak ziren arren, disko honetan neuk ez nuen kantatu, baina aurreko oker guztiak konfirmatu ziren. Diskogintzan ez dut zorte handiegirik izan, baina, askoren gaitza ergelen martxa bada, apenas bakarra naizen. Diskoetxe horrek ni bezain zapuzturik edo zapuztuago laga dituenekin, exkonbatienteen batailoi bat osa litekeela ikusi dut.

VII. LEHEN TXAPELA

1980ko TXAPELKETA AURREA

Hirurogeita hamaseiko udaberrian, plazan estreinatu nintzenetik laurogeiko txapelketara bitartean, trantsizio demokratikoa deritzona gertatu zen. Urte irabiatuak eta berotasun handikoak izan ziren. Giro horrek bertsolaritzan eta entzuleengan nahitaez izan behar zuen eragina. Bertsolaritza gehiegi politizatzen ari ei zen. Ez dakit hori noraino den egia, bizi guztian ari bainaiz gauza bera entzuten. Frankismoan horixe eransten zieten gerra osteko itomenetik eta «euskaldun fededun» dotrinatik haragoko aipamenetara ausartzen hasi zirenei. Frankismo osteko lehen urteetan berdin, eta oraintxe ere kalaka berdintsuak darrai.

Liberalen eta karlisten garaietan zer izango zen ez dut pentsatu nahi. Dauzkagun erreferentzia ugarien arabera, elkar jaterainoko berotasun politikoa ageri da bertso paperetan. Gertatzen dena, orduan eta geroago ere, plazan eta bat-bateko bertsogintzan, orain baino askoz gutxiago eta nahiko eremu mugatuan kantatzen zela, ez baitzegoen hara-hona ibiltzeko modurik. Eguneroko bertsolaritza ez zen hainbeste entzuleria baten aurreko ekitaldi publiko bat, taberna eta sagardotegietako denborapasa partikular samar bat baizik. Bertsolaritza haren jardun nagusia eta, nolabait esateko, profesionala, bertso jarrietan zegoen, eta horixe da gugana iritsi dena.

Euskal Herrian bertsolaritza beti egon da oso politizaturik, komisioz edo omisioz. Batzuetan beldurrak gehiago agindu du, eta bertsolaria isildu egin da. Orduan zerbaitera ausartu dena bertsozale batzuek eskertu egin dute, beste batzuek difamatu, politikotzat salatuz. Nik uste dut, aurrean dagoen zerbaiti buruz, esatea zein isiltzea, biak direla egintza politikoak. Susmoa daukat, politizazioa zer negatibotzat jotzen denean, zentzu bateko politizazioa bakarrik salatzen dela, norbere alderdikorik ez dagoelako, edo daudenei isiltzea hobeto datorkielako. Nik ezagutu ditudanetan, ezingo nuke esan zein aro izan den politizatuago, baina bai ikusi dut bertsolaritza despolitizatzen ahalegintzen direnak, orain, lehen eta gero, oso ideia politiko edo konfesional identifikatuen eledun direla.

Laurogei aurreko urteetan, entzulea batzeko berotasun handiagoa zegoela esan nezake. Gaur pentsatzerik ez dagoen jendetzak pilatzen ziren edozein jaialdi edo plaza koskorretan. Giro politikoagatik? Ez dago dudarik frankismo ankerrarekiko mendeku bat izan zitekeela. Jendea berotu egiten zuen urteetan isilik zeramana agerian entzun ahal izateak. Plazak eta pilotalekuak gainez egiten zuten. Bertsolaritzaren «booma»? Hori ere bizi guztian entzuten ari naiz. Belodromoa lehenengo aldiz beterik ikusi duenak halakorik inoiz ez dela gertatu pentsa dezake, baina Bizkaiko Arenalean edo Eibarko Untzaga plazan, probintziako final soil batean, hainbeste jende edo gehiago ikusi zutenek gauzak beste ikuspegi batekin baloratuko dituzte. Billabonako desafioan egon zirenek zer esango ote lukete?

Nik dakidana da esaten ari naizen urteetan entzulea gehiago eta errazago batzen zela. Beharbada, bertsolaritza gaur baino homogeneousago zen, hots, entzuleria ez zen hain anizkoitza, eta bertsolariak ere ez. Eta batez ere hauek ez ziren orain bezain gazteak, eskolatuak eta gehienbat urbanoak. Gogoan dudana da orduko saioen irudia. Gehienbat saio libreak ziren, plazakoak behintzat. Nik neuk Lopategi eta Azpillagaren ondoan askotan kantatu nuen. Urte-bolada batean hirukote jakina ginen, Bizkaian batez ere. Beharbada, guztiak jota, orain baino saio gutxiago egingo zen, baina edozein igande arratsaldetan, edozein auzotan, jende pilo batzen zelako inpresioa daukat. Barruko jaialdietan ere, Deba Garaia adibidetzat harturik, Aretxabaleta, Arrasate, Bergara, Oñati... pilotalekuak edo aretoak gainezka oroitzen ditut. Gaur halako betekadak Oñatin bakarrik itxaron daitezke.

Seguruenik, orain, urtean zehar, bertso gehiago entzungo da, bertsolariok askoz gehiago gara, eta entzuleak ere baietz esango nuke, telebista eta guztia joez gero. Orduan, esaterako, ez zegoen bertso-afaririk. Elkarte gastronomikoetan eta abar, izaten ziren, bai, bertsolaridun bazkari edo afariak, baina bertso-afari formularen usainik ez zegoen. Bertsolaria jaiaren osagarri zen, ez jaiaren arrazoi. Hogeitauko eboluzioan bertsolariak gehitu diren dudarik ez dago, bai kopuruz, bai jatorri ezberdinez. Gazteen artean ia guztiak eskolatuak dira, eta gehienak urbanoak, hots, kalean jaio eta haziak. Entzulea ere ez dago dudarik aniztu egin dela, batez ere gazteen afluentsia dela bide. Baina bertsozaleen kopuru osoa, hots, bertsolariak zuzenean entzutera mugitzen dena, handitu ala txikitu egin den, horixe ez dakit norantz erantzungo nukeen.

TXAPELKETA BAI ALA EZ

Arestian azaltzen saiatu naizen kontestu horren guztiaren barruan, txapelketa-hotsak entzuten hasi ginen. Euskaltzaindiak, urteetako etenaldia gainditurik, berriro abiarazi nahi zuen jokoa. Ordezkarri batzuen bitartez, bertsolarien aldartea haztatzen hasi zen. Ez zuten erraz eduki txapelketa antolatzen, bertsolari ibiltunik gehien artean muzinez ikusten baitzen. Bertsoa ez dela jokoa, jokoa ez dela errenta, errentak kultura hondatzen duela... Bertsolaria trebea izan da bere komenentziak arrazoi handiz janzten. Funtsean gertatzen zena zen asko dabilenari ez zaiola interesatzen bere hegemonia eroso pertubatzeko nobedaderik, eta gutxiago errenta on bat galtzeko arriskurik. Eztabaida handia eta beroa sortu zen. «Zertara zetorrek Euskaltzaindia bazterrak endredatzera? Zergatik ez diate sermoi-txapelketa bat antolatzen?». Beste asko, oster, plazaren inbidian zeuden eta mugimendua nahi zuten, aukera bat, irabazteko arrisku bat. Gora-gogoan dabilenak gauzei eragitea nahi du, gero, hara heldutakoan, oinetan dardararik gogoko izango ez badu ere.

Entzun eta obserbatu egiten nuen. Artean nahiko goian nenbilen, plazen kopuruan behintzat, eta bestela ere ohartua nintzen entzuleengan, aldeko edo kontrako, espektazio handia sortzen nuela. Argi neukan, txapelketarik antolatzen bazen, parte hartu behar nuela. Alde batetik, jende askoren maiseoa bentzutu gura nuen. «Liburuko bertsolaria» nintzen, «eskolari eta politikari eskerrak dabilena». Bertsolariaren historia eta bertsozalearen sentiera ondo ezagutzen nuen, baita maitatzen ere. Askoren nitazko usteari bidezko neritzon, areago oraindik, kontrobertitua izateak harrotu egiten ninduen, nahiz eta batzuetan, egia esan, asko mindu.

Gogoan dut, txapelketa aurreko abuztuan bertan, ez naiz gogoratzen zein egunkaritan, zelako iruzkina etorri zen Bilboko Aste Nagusiko bertso-jaialdi bat zela eta. Ni ere kartelean nintzen, orduko bertsolari puntakoen ondoan. Orduan «puntakoak» esaten zena gaur «elitekoak» dira. Modernotuz goaz. Egunkari batek, programaren propagandan, «los mejores versolaris de la actualidad» edo horrelako zerbait jarri zuen. «Los mejores», behintzat. Egia ala gezur, propagandaren ohiko formulak dira horiek, zerbaiti garrantzia eman gura zaionean. Irakurle bati ez zitzaion askorik gustatu, eta haserre bizian idatzi zuen egunkarira, esanez: «¿Cómo se puede decir que participan los mejores versolaris, estando Amuriza entre ellos?». Morroi honi kostako zitzaion handik lau hilabetera jantzi nuen txapelari karinoz begiratzea.

Nire bitzitzan, bertsolaritzaz gainera, beste gauza garrantzitsu asko eta abiada bizkorrean zebiltzan, eta bertso munduan kontradikzio-harri nintzela jakin arren, ez zidan hainbeste eragiten. Normaltzat ikusten nuen jendeak nire balioa txapelketan probaturik ikusi nahi izatea, eta parte hartzera moralki beharturik sentituz gainera, animoso nengoen, edo ez nuen alhora geratzeko arrazoirik ikusten, orduantxe emango bainuen benetan nirekiko iritzia okerragotzeko bidea. Ez neukan dudarik txapelketaren bahetik pasatu beharra neukala. Gainera, egia zuzenago esateko, maila honetako gogoetarik ia ez zitzaidan bururatu ere egiten. Txapelketari eragiten hasi zirenean, gogorik ez zeukana ez joatea bidezko ikusten nuen, nahiz eta jartzen ziren arrazoietan ardura subtilagoak usnatzen nituen, eta gogoia zeukana joatea ere bai. Neure buruari soilki esaten nion: «Hi ez bahoa, nor joango duk, ba?». Entzulearekiko zor bat ere sentitzen nuen, inongo azterketa barik figura egin ninduenari ordain bat eskaintzekoa edo. Beharbada, neu ere lasaiago ibiliko nintzen, txapelketa konturik aipatu ez balitz, baina bestetik, ekimen hari deigarri eta eragile neritzon.

Garai hartan oraindik gehienbat librean kantatzen genuen, baina kartel handiko jaialdiak, gai-jartzaile eta guztikoak, indarrez sartzen ari ziren. Gogoan daukat, bertsolari gehienek era berriari erreparo handia ziotenean, gaiak emandako saioen apologista egiten nuela. Ondo zegoela, gai ezberdinak kantarazten zituela, neurri, doinu eta modalitate ezberdinetan luzitzeko (bakarka, binaka, hirunaka...) modua ematen zuela eta horrelakoak. Bertsolari eta bertsozale askok uste zuen jaialdi mota hura neuri komeni zitzaidalako defendatzen nuela, eta maiz entzun behar izan nuen, erdi olgetan-benetan: «Bai, ba! Hiri horixe komeni zaik, liburuko bertsolaria haiz eta!». Baina bertsozalea aisa menperatzen nuen, galdetuz: «Heuri ez al zaik gustatzen? Bertsozaleen gogoko ez izanda, nola gertatzen dituk horrelako betekadak jaialdietan?». Argumentuak ez zeukan bueltarik. Bertsozaleei gustatuz gero, bertsolarien muzinari euskarri gutxi geratzen zitzaion.

Horrez gainera, herri eta auzoetan bertsolarien gai-jartzaile egitea oso bistoso zen, eta euskalduna, oro har, jende aurrerako oso uzkurra bada ere, beharbada izaera horrexen kontra-efektuan indarturik, bazter guztietan izaten dira zeregin luzigarriak hartzeko desiatzen daudenak. Faktore horrek asko lagundu zuen gaidun jaialdiak zabaltzen. Eta sarritan, plaza eta okasiorik desegokienetan muturra sartzen zuten. Zer ikusi huraxe kopiatzen errimeak garen herri honetan, oso denbora laburrean, gai-jartzaileen izurri bat zabaldu zen, balantza hutsetik gehiegizko muturrera eramanez, eta bertsolari askoren muzinari arrazoiak emanez. Egia esan behar bada, oso bertsolari klasiko batzuek ere gai-jartzailearen laguntza eskertzen zuten. «Bestela zer kantatu behar diagu, ba, gaur hemen eta bihar han? Gai-jartzaileak, behintzat, zeresana berak ekartzen dik». Urte batzuk igarota, saio librearen apologista bihurtu nintzen. «Heu hintzen, ba, gaiak jarritako jaialdien defendatzaile nagusia!». Egia da, baina

proportzio kontua zen guztia. Modalitate biak konbinazio orekatuan ez badabiltza, bertsolaritza ez doa ondo. Orain, bertso-afarien modalitatea prestigiatu delarik, oreka hobean gabiltzala uste dut.

Arestian esan dut Euskaltzaindiari kostatu zitzaiola txapelketa antolatzen. Hemen hitz, han eztabaida, batzar negoziatzaileez gainera, bazebilen azpi-olatu ugari, ekimena atzera bota nahi zuten eta aurrera atera nahi zuten indarren artean. Euskaltzaindiko ordezkariak apur bat lotsagabe jarri ez balira, ez dut uste gurdi hura aurrera irtengo zenik. Azkenean, partaidetza irekiko txapelketa ezinezko edo oso bideragaitz ikusirik, hamaseiren artean jokatzera erabaki zuten. Izena eman genuenon artetik, irizpide batzuen arabera, hamaseiko bat eta zenbait ordezeko izendatu zituzten, finalerdi bi eta finala izango zirelarik.

Txapelketaren baietza eta saioen datak erabaki zirenetik, jokorako prestatzen hasi beharra zegoen. Zeozer egiteko ilusioa gehiago neukan huts egiteko beldurra baino. Hau ere bai, noski, ondo jabetzen bainintzen lan itxurosoa egin ezik, nire bertsolaritasuna dudan jartzen edo beste barik ukatzen zuten detraktoreen kanpaiek zabal eta ozen joko zutela. Hala ere, jarrera hori bertsolaritzaz beste iritzi edo aurreiritzi batzuei egozten nien, hala nola arrazoi politikoei, jatorri bizkaitarrari, edo soil-soilik, zuzenki ezagutzen ez nindutenen informazio okerrari. Txapelketan, denek eta zuzen ikusiko ninduten, bertsozale guztiek maite duten proban, eta erronka hura, beldurtzen ninduen arren, ilusioz hartu nuen, susmatzen bainuen lan ona egin nezakeela.

PRESTAKUNTZA

Zelan prestaturik? Hortxe zegoen gakoa, orduan eta beti. «Zer prestakuntza egiten duzu txapelketarako?». Itan hori egin didaten guztian, ez dut erantzun zehatzik eman ahal izan, eduki ere ez baitaukat prestatzeko sistema zehatzik. Zehaztasun bakarra erriman dago, eta ez da gutxi. Hori bai lan daiteke, oso berba-multzo konkretuak baitira. Zeintzuk oin diren ohikoak, topikoak, interesgarriak, originalak... zeintzuek balio duten defentsa zabalerako, hots, edozein gauza errazki esateko, zeintzuk diren mugatuagoak, beraz, arriskutsuagoak, baina asmatuz gero, efektu indartsuagoa daukatenak. Aditzen, adizlagunen, izenordainen, adjetiboen eta izenen funtzionaltasun ezberdinak, eta kategoria bakoitzaren barruan ere, berba bakoitzaren ahalbide eta konnotazio ezberdinak. Hori guztia lan daiteke, berba-multzo guztiz identifikatuak izanik, ez baitago dibagatu beharrik. Arreta apur bat eskaini ezik, erriman ere inertziak betiko oin eta bizioetara bultzatzen zaitu.

Errima lantzeak, bide batez, ideia berriak ekar ditzake, edo gutxienez, ideia berak era ezberdinean esateko modua. Berbak gure buruan ez dabilta bala galduak lez, elkarrekin asoziazio naturalak eginez baizik. Areago oraindik, berbak ez daude hutsean, ideiei loturik baizik. «Uso» hitzak, beste barik, hainbat gauza iradokitzen du, eta berdin beste edozein hitzek. Orduan errima menperatzeak eta berrituz joateak, sistema defentsibo bat ez ezik, adierazpide berriak ematen ditu. Laurogeiko txapelketan «Hiztegi errimatua» argitaratzeko zegoen arren, zirriborro nagusiak eginak neuzkan, eta orri fotokopiatuak bananduak ziren zenbaiten artean. Beraz, banuen alderdi hori lantzeko materiala begien aurrean, eta horixe izan zen nire prestakuntza zehatz bakarra, bakarrean eta bertsolari bakoitzak bere erara egin dezakeena, eta nola edo hala denek egiten dutena.

Horrez gainera, ohikoak diren presta-jardunak daude, non talde bat batu eta proba ezberdinetan entrenatzen edo saioak egiten diren, puntuei erantzunez, oinak emanda, bakarrean, ofizioan eta abar. Nik horrelakorik ez dut inoiz egin, ez baliorik ikusten ez niolako, nire bizitza beste martxa batean zebilelako baizik. Maila horretan, nire entrenamendu nagusia bertsotan ibiltzea bera zen.

Azkenik, badago ideiak edo irudimena lantzeko ere modu bat, azken urteotan aldarrikatzen ari naizena, baina oraindik arrakastarik lortu ez duena. Bertso-eskolak bertsolaritza lantzeko eta ikasteko gunetzat nahiko definiturik dauden lez, ideiak lantzeko mekanika bat ere molda daiteke. Esamoldeak, metaforak, gai batek izan ditzakeen trataera ezberdinak. Horretarako, nire kasuan bezala, bertsolari asko idazle ere badira, eta egintza horretan edo bertso jarrietan, bat-baterako balio dezaketen baliabide asko ager daiteke. Buruan dabilzan «aurkikuntza» horiek nonbait idaztea ere ez da gaizki etortzen, eurak eta antzekoak gehituz joan daitezten, nahi denean berrikusteko moduan eta tokian. Bertsolari gaztetxo eta gazteen artean, hots, ikas aroan daudenentzat, ikastaro bat edo beste emana naiz, baina apenas inor konbentzitu den, kolektibo gisan, behintzat. Zenbat eta gehiago tardatzen duten, denbora gehiago galduko dute, baina, bakoitzak berak ikusten ez badu, alferrik da ekitea.

Bada, horrez gainera, «bertsolarien lantegia» edo esan genezakeena, hots, plazan ugari dabilzan eta, beraz, bertsotan badakitela suposatzen zaienen arteko bilgunea. Plazako martxa eta entzuleekiko harreman zuzena nahitaezkozat joko nuke era horretako lantegian, bertsolariak bere plazako bizipen egiazkoak, ez abstrakzio imajinarioak, aporta ditzakeelako, eta ondoren eta batez ere, taldearen gogoetak eta lanketak berriro plazan proba ditzakeelako. Askok samar ez dabilenak ezin du, gurata ere, dabilenaren tentsiorik eta interesik sentitu. Teoria laxoan dabilenak erdi denbora-pasatzat har dezake bilgunea, ez dauka presarik, ez gogoetak konkretatzeko

anbiziorik, ez baitauka behar den tokian, entzuleen aurrean, probatzeko aukerarik. Nik horrelako zerbaiten gogoia beti izan dut, berba egin dut horretaz, inoiz proposatu ere bai egoki nekusanari, baina buruera horrek ez du atxikimendurik lortu, nire eskueran, behintzat. Laurogeiko txapelketa aurrean, oraindik hasten ari nintzen, plazan ez nintzen inor, eta pentsakizun hauek geroko kontuak dira, erantzukizun baten jabe egin ondokoak.

Gauzak horrela, errimaren lantzeaz gainera -oso lan garrantzitsua noski-, neure buruan pasatzen nituen gogoeta informalez beste prestakuntzarik ez nuen izan. Gogoeta informalak ez du esan gura hutsala denik. Oso trinkoa eta emankorra izan daiteke, eta nire kasuan, buruak lan asko eragiten dit, ez nik berari, berak niri baizik, bertsolaritzan eta beste zenbait arlotan pentsaketa ezinbestekoa dudalako. Ez dut pentsatzen neuk nahi dudalako, pentsamenak berak menperatzen naudelako baizik. Hara-hona gabiltzan ordu luzeetan, kontzentraziozko lan bat egiten ari ez garen bakarraldi ugarietan, lorik hartu ezinda gauden ordu amaigabeetan, egunak badu hamaika une bide batezko, batzuetan oso luzeak, motiboren bategatik ohean egon beharra dagoenean, esaterako, zeinean buruak, itzarrik badago, nahitaez zerbait pentsatzen jardun behar duen. Milaka pentsakizun ezberdin eduki arren, nahi denari ekiteko sekula ez da astirik falta izaten.

Beste kontu bat da pentsaketa horiek guztiak garunez harago noraino iritsiko diren, eta orduan pentsamena bere baitan zapuz daiteke, ur gabeko errotak bere burua jango lukeen lez, mekanismo ezinezko bategatik abian jarraitzerik balu. Beharbada, norbere baitako gogoetaren intentsitate horixe da edozertarako elementurik ebazkorrena, baina normalean, pentsatzen ari zaren hartan eta hartatik bizi ez bazara, ez da pentsaketa metodikoa izaten, eta gauza jakina da pentsamenak ere bere metodoa -edo bere engainua- behar duela, efikaza izan dadin. Inspirazioak lagundu ahal dizu, lanean harrapatzen bazaitu. Bilatu eta ezin aurkitzea askori gerta dakioke, baina alderantziz inori ere ez. Kontzepzio magikoak bertsolaritzan oraindik ere bere lilura daukan arren, berezkoak tiratzen dakienari joko dio kanpaia, ez kanpandorrearen mireslari.

Txapelketa aurrean nire burua martxa handian zebilen eta ilusioz ere bai. Nahiz eta, arestian aipatu hostilitateak bide, beldur batzuk banituen, ez nuen sentitzen porrotaren mamurik. Izan ere, porrota badenaren arriskua da, ez izan nahi duenarena. Honek, txarrean ere, eskuan dauka lehen bestean geratzea, beste aukera baten zain. Ez daukat gomuta garbirik zer gogo-aldartez nenbilen aurretik. Bestelako ardurak ugari neuzkan. Egineko langile izanaz gainera, Zornotzan HBko zinegotzi nintzen lehenengo legealdian, musikariekiko jaialdi kontua esku artean nerabilen, bertsolari-

ibilera nahiko ugaria nuen, andregaiarekin orduantxe nenbilen uraren gaineko bitsetan, eta orduan eta geroztik sortu izan zaizkidan eguneroko hainbat eratako atzera-aurrerak eta militantziak. Ez neukan, beraz, ez-jardunak ekarri ohi duen kokoaren arriskurik. Txapelketa, beste nahasmen guztiaren erdian, zapla begien aurrean agertu zitzaidan, eta ez nuen aurkezteko duda izpirik izan. Horretan ez nuen denborarik galdu, ez zalantzaren urduritasunik batu. Hori bai, lehen kanporaketa gainditu eta neure burua finalean ikusi nuenean, egundoko kemena sartu zitzaidan. Lan kaskarra eginda, lehen takadan kanpoan gelditzearen beldurra uxaturik, hedeak jaurtitako zaldia bezain jarein sentitzen nintzen.

FINALAREN EGITURA EZTABAIDAN

Finalaren arauak eta egitura zehaztea kostatu zen. Bertsolariei parte hartzeko beldurra kentzeagatik, lehen-bigarrenen sailkapena bakarrik jakinaraziko zela erabaki zen. Arau hori bertsolarien presioak eragin zuen, antolatzaileek lehengo sistema ohikoa gurago izango baitzuten. Alegia, zortzitik lau aurrera pasatu, lautik bi eta bitik txapelduna. Formula horri bertsolariek beldurra zioten. Izatez, zortzitik lau aurreratzean, ez dago atzean gelditutako lauren sailkapena eman beharrik. Beraz, nor geratzen zen azken, azkenaurreko, seigarren eta bosgarren, aisa ezkuta zitekeen. Aurrera pasatzen ziren lauren artean, ez zatekeen lotsagarri azken geratzea, laugarrena postu ondrosoa baita. Baina ez! Denak hasi eta denek batera amaitzea nahi zuten bertsolariek, aldran heltzeak ahalbide misteriosoren bat ekarriko zuelakoan, edo soil-soilik, disimulu handiagoan amaitzeko. Ez orduan, ez inoiz, ez diot zentzurik aurkitu irizpide horri, arrazoirik sublimeenez janzten bada ere. Finalean azken geratzeko beldurra, edo piramide egituran atzean geratzen denari aukerak mozten zaizkiolako argudioa beste arrazoiei nagusitu behar bazaie, finalera sartzeko aukeratik kanporatuak izan direnek zer esan behar dute? Inozokeria iruditzen zait lehia batean norbere burua ezkutatzera sartzea. Hala ere, esan dudan lez, laukote bat atzean laga daiteke, sailkapenik eman gabe, azken batez, arreta nagusia lehenengo lauren artean, eta gorago, lehenengo bien artean zentratzen baita. Hirugarrenak ez al du beste jardun batzuetan podiuma zapaltzen? Laugarrena ez al da postu ohoragarria?

Argudio hauek eta antzekoak alferrik izan ziren, eta bertsolarien gogoia nagusitu balitz, amaiera plana izango zen. Zortziren lan berdina amaitutakoan, txapelduna eta txapeldunordea izendatu eta etxera. Horrexiki bai ez niola inongo funtsik ikusten, txapelketaren gailur-unea, entzuleak gehien estima zezakeena, mozten baitzen.

- Gutxienez, lehen-bigarrenek egin dezatela azken saio bat, txapelketa emozio-goran buka dadin!

Horixe zen etengabe insistitzen nuena. Antolatzaileei, piramide egitura galdutzat emanik, formula hori hobeto begitantzen zitzaien, baina ezin zuten bertsolarien iritziaren aurkako eredurik inposatu, txapelketa aurrera aterako bazen. Bertsolarien aldetik ez dakit zenbaterik indar egin zuen puntu honetan, baina uste dut neure ekinak lortu zuela gutxieneko proposamen hura onartua izatea. Halaxe erabaki zen lehen-bigarrenek azken saio bat egitea, txapelduna ateratzeko, aurretik zekarten puntuazioa zekartela. Alegia, azken saioko puntuak aurretik lortuei gehituko zitzaizkien, alde handia nahiz txikia izan. Ez zen, beraz, desenpate gisan aurreikusi, finalari azken distiratsuago bat emateko modutzat baizik. Bigarren geratzeko ere beldurra behar al zen? Orduan ea zelan diseinatzen dugun denak txapeldun irteteko sistema bat! Alderantziz, ostera, azken saio horretan, txarrean ere bigarren geratzeko segurantzak gehi txapeldun irteteko probabilitateak kemena eta lasaitasuna nahitaez jaso behar ditu. Eta egunean zehar ondoen ibili direnak kinka irabazle horretan jartzen badira, kalitateak gora egitea oso probablea da, eta emozioa handitzea guztiz segurua.

Beste zenbait kontu txikiago ere eztabaidatu zen (doinurik gehien erabiltzearen saria, adibidez, nahiko sari zentzugabea bera), baina gehienbat, txapelketa haren egiturari, erabaki nagusiak honakoak izan ziren: hamaseiren kopuru mugatua, finalerdi bitan zortzi finalista ateratzea, finalean zortziek goiz-arratsaldez berdin kantatzea, eta puntuaziorik gehiendun biek, zekarten aldea zekartela, azken saioa buruz buru jokatzeko, eguneko puntuazioari bien arteko saioarena gehituz.

MOROKILA ETA LOA

Txapelketa aurreko egunetan, arestian aipatu prestakuntzaz eta egunaren hurbiltasunak dakartzan ohiko pentsakizunez gainera, nire ardua nagusia bezpera gauean lo egitea zen. Nire loak aitzakia gutxi behar izaten du galaxietara pasean joateko, motibo kezkarriengatik nahiz pozgarriengatik. Neure burua etsairik handiena bailitzan kontrolatu behar nuela sinesten saiatu nintzen, ez topikoak dioen «norbere burua gainditze» horregatik, lagun bakarra bera nuelako baizik. Lagun bakar hori, bezperan batez ere, tentuz eta azpi-eskuz tratatu behar zen. Edo engainatu behar zen. Azkenean, beste faktore guztiak, banaka menperatzen saiatzea gudu aurrez galdua eta galgarria zela jakinik, gauean lo egitera bildu nituen. Hori lortzen banuen, nire lagunak biharamunean erantzungo zuen.

- Hemen egitekoak eginda zeudek. Aurreko egunetan egiten duana egiten duala, ez haiz izango haizena baino gehiago, ez gutxiago. Baina egunean bertan izan hinteke haizena baino gutxiago, burua fresko eta deskantsaturik ez badaramak. Lo! Lo! Lo!

Banekien hain ondo ezagutzen nuen lagun bakar horrentzat erronka zaila jartzen nuela, baina okerrean ahalegin faltaz gertatzea izango zen. Ahal den guztia eginez gero, libre zara aberia inprebisibleen atarian uzten zaituen erru-komplexutik. Ez da hainbeste ahalak egitea, egin izanaren ustea baizik. Norbere burua engainatu behar da, baina tranparik egin barik. Helburu ezinezkoak mesprexatuz, gaitasun teorikoki posibleak bereizi behar dira, nahiz eta hauek ere, aldez ondotik, besteak bezain ustel gertatuko diren susmoa izan. Baina ondokotasuna ez da problema, orduan gertatzekoa gertatua izango baita. Eta, zorionez, ez du izango norbere erabakimena berriro engaiatzeko bueltarik. Eskerrak iragana ez den zuzengarri, ze, gehienez eman digun minaz gainera eta gainean, hura berreraikitzeke eskuera bagenu, berriro porrot egiteko probabilitate guztiekin, ez dakit nondik begiratuko geniokeen etorkizunari.

Hauek guztiak ez nituen, noski, horrela zehazki pentsatzen finalaren aurreko egunetan, baina horrelaxe ziren. Pentsakizun molestoak euliak lez uxatzen nituen. Euliak baino gehiago zirenean, ezpata-euliak, adibidez, larruari zapla emango nion, eta huts egitea gertatzen bazen, gorputzak hutsik barik hartzen zuen zartakoak beste tenple bat utziko zuen. Ezpata-euliari xurgapenean sakondu arte eusteko ahalmena edukiz gero, helburu biak (eulia akabatu eta zartakoaz jabetu) lorgarri dira, bigarrena gainera, efektu indartuarekin, minaren gaineko zartakoa ahanzgaitzago baita. Gorputzeko zirrituetan galdurik, edonondik ziztatzen zaituen mandeulia bada, berriz (zartakoekiko erresistentea bera, batez ere arropa gainetik ematen bazaio), orduan erantzi eta dutxa berora, negua baitzen. Hustubidea itxi eta parrastada batzuk hartutakoan, mandeuliak (pluralean, bakarrik erasotzea ez baitzaie gustatzen) ur gainean idiaren barrabiletan baino noraezago hautematen dituzunean, eman urik beroenari (alde norberak paretik!) eta ikusiko duzu zelan haien zangoak, kontatzeko baino txikiagoak, astiro-astiro etsita zabaltzen diren, ze, ur hotzetan itoko diren zain bazaude, eseri lasai alboko komunean eta heldu otzaran daukazun libururik lodienari.

Mandeuliekin ez nuen arazorik izan, negua baitzen. Neguan ez dago halakorik, ez ezpata-eulirik, eta dauden euli bakanak berez jausten dira. Beraz, eman ur beroari eta puntua: «Txapelketara larru / hutsik joan ezetz». Zergatik ez duk jarri «hutsik ezetz joan» edo «ezetz joan hutsik»? Txo! Gauzak datozen moduan hartu behar dituk. Sekula ez zaizkik gura bezain erara etorriko, amai ona eman dioala ikusi arte, eta orduan iragana duk. Honelako ariketak, errimaren errepaso txikiak eta gisakoak, ez dago saihesterik aurreko egunetan, ez hainbeste euren balio efektiboagaitik, nahitaez

pentsamendu hartara eskapatzen dizun burua ardua larriagoetan jaustetik libratzeko baizik. Egitekoa egintzat ematearen berrespen errepikatuak lasaitasuna eman dezake. Kasu hauetan, fatalismorik ezkorrena ez da prestakuntza txarrena. Ez dago zereginik! Beraz, ez daukat ezer egin beharrik.

Kontua da buruari ez zaiola utzi behar berak aberasgarritzat aurkezten dizkizun, baina azkenean labirinto galgarri bat besterik izango ez diren bideetan barreiatzen. Aldi berean entretenigarriak ere eman behar zaizkio, bestela ihes egiten baitu, nora jo dezakeen inoiz ez dakizun ume bihurriak lez, eta hortxe dago gakoa: entretenigarrialdi berean konbintzenteak eta ez nekagarriak izatea. Umekeriak berba baten, baina gizonkeria lez aurkeztuak. Norberak jarritako puntuei norberak erantzun eta horrelako txotxokeriak. Nire egiteko bakarra bezpera lasaia pasatzea eta gauean lo egitea zen. Horretarako, entzunda neukan morokila eta esnea onak zirela (esne epela logura emaile), eta horixe izango zen nire afaria. Azkenean, nire prestakuntza nagusia morokil-esnetan bildu zen. Hortxe aurkitu nuen klabea edo zertan zentratua.

Garaiz oheratu nintzen, hamaikak aldean. Hiru-lau ordu aurrez galdu beharrekotzat jorik, lasai netzan neure mantapean, pentsakizunen abiadura saltariari ahalik hurrenetik jarraitzen. Espetxean ikasitako yoga-posizio laxagarri guztiak probatu nituen, pentsamena titare nimiño batean sartzen ahaleginduz, eta logura izan zitekeela zirudien egoera lortzen nueneko, kontrola ere laxatzen zen, eta titarea galdua zen. Hura eskuratzeko, berriro guztiz ernai behar zen, eta laster aurkitzen nuen, baina hutsik. Pentsamena joana zen, bigilantzia atenuatuaz baliaturik, nahi zuen adar puntetan zabaltzeko. Umore oneko aldikadak eman dion tximinoa oihanaren kapeluan harrapatzea lez. Onena da etzan eta begiratu, eta norberak ere haren zilipurdiez (tximukeriez) gozatu. Horretarakoxe nengoen etzanda, luzetasun epel-epelean. Pentsamenari, jaramonik egin barik, dabilela uzten badiozu, gogaitu egiten da, ez baitaki bakarrik ibiltzen, eta laster hasiko da zu inguratzen, bueltan-bueltan, eltxo erremediogabe horiek lez, baina, hauek engainatzea ia ezinezko dela eta, aurpegian zaplada mordo bat hartu barik behintzat, mantapean burua sartu eta zirritu bat uzten baduzu, han kokatuko zaizu (pentsamenaz ari naiz) sudur punta epelean (freskoan ez du balio), Marigorringoren alderantzizko bidaia suabea eginez. Kontuz-kontuz eta begirik ireki barik sudur puntara adi-adi begiratzen baduzu, berriro titarean sartzea erraz lortzen da.

Gauerdia igarota zen, ordu bata joak, ordu biak prebisio normaletan iritsi ziren, erbia baino itzarriago, nahiz eta begiak linboa baino itxiago. «Ez ote diat lorik hartu behar?». Galdera honek artegatzen hasteko unea adierazten zuen. «Horixe ez gero! Lorik ezin baduk, ez estutu behintzat!». Nire lo-xedea, galzorian ikusten hasia

nintzena, beste xede batez trukatu zen. «Ezin denari utzi eta hel diezaiozun ahal denari. Deskantsuan hago. Begiak itxita hago. Gorputza irabazten daukak. Burua martxan badabil, bietatik diagu irabazia. Zergatik artegatu behar hau abantaila baten aurkikuntzak?». Goizeko laurak aldera, nire erronka horretantxe jartzen nuen. Goizeko bostak gainean. «Ez ote diat batere lorik egingo? Horrek ezin dik inondik ere ona izan!». Hutsaren posibilitateak urduritzeko motibo serioa zirudien, eta gogoan dut ordu horretan benetan larritzen hasi nintzela, jaikitzea pentsatzeraino. «Orduantxe bai ez duala gehiago begirik itxiko!». Tentazioari eutsi nion, eta neure etzantasun epel eta ahalik geldienean jarraitu nuen. «Put! Hauxe behar diagu orain, ez lo, ez la! Tamainako hondakina joango haiz Baldara». Seiak ez nituen entzun. Beraz, itzargailuak goizeko zazpitan jo zuenean, ordubeteko loa egina nuen. Arrazoi baikor eta sendoren bat berehala behar nuelako edo, nahikoa begitandu zitzaidan, eta neure burua salbo ikusi nuen, nire prekauzioak, azkenean, garaile atera zirelako. «Orain datorrela datorrena!».

BALDARA BIDEKO GANGAR-HAIZEA

Jaikiera loka samarra izan nuen, buruko zirkuitoan haizea sartu balitz lez, eta seinale ontzat ala txartzat jo behar nuen zalantzak urduritasuna aktibatu zuen, ez kontzienteegi. Haize gehiegi sartu zen, antza. Ispiluko hortzak agresiboki garbitzen nituela, begi-inguruak eta bekoki-azalak (belarriak ez ziren mugitzen, nahi zuten baina) izugarririo zimurtzen ziren, eta burua albokada ohiletan ikusten nuen (hortz-eskuila geldiaren kontrara, haginak amorrus gastatzen ziren), baina ez ninduten ikaratzen. Dutzatu bitartean, puntu txotxolo batzuk jarri eta erantzunak airean utziz - izorra zaitezte!-, egun ona nekarrela sinesten saiatu nintzen, eta sinetsi egin nuen. Ez nekien zer eskertu gehiago, zazpi orduko itzarraldia ala ordubeteko loa. Bietariko batek on handia egin zidan, eta besteak txarrik ez. «Pinu botatzen joatea balitz ere, baina bertso batzuk kantatzeko zer behar duk, ba?». Arropak jantzi eta gehigarriak hartu nituen, jake handia batez ere, nerbioentzat txarrena hotza baita. Ez dakizu eurena ala hotzarena den dardara, eta une horretan, zeure gorputzeko fenomenoak esplikazio garbirik ez badaukazu -ez dio ardura esplikazio okerrak izan arren, identifikaturik badaude-, orduan galdua zara. Azkenean, neguaren edozein aurpegi txarri aurre egiteko moduan irten nintzen etxetik, jake handi eta guzti. Beste prebentzio guztiak ondo bete ondoren, jakerik ezak dena izorratzea besterik ez genuen behar. Zornotzan Bilbotik zetorren andregai hartu eta Autzaganara igo ginen, neure jaiotetxetik hur, non bat egingo genuen hara joko zuten beste lagun birekin. Espetxekide bat eta bere neska-laguna.

- Zelan?
- Haizea zirkuito guztien jabe dabilela uste diat.
- Zer?
- Itzel!
- Irabazi egin behar duk, e!
- Galtzeak batere ardurarik ez izateko tentuan natorrek.

Alde batetik, ea nire kemen-erakutsiak halaxe gertarazten zuen ari nintzen, baina kasu hartan nahia eta ahala nahiko hur nabari nituen. Gau inparable baten ondoko argitasun baikorra sentitzen nuen, ilunabarrak eta egunsentiak otartekoan hartu banindute lez. Sentsazio horren berri banuen aurreko esperientzietatik, baina baikortasun bulnerablea izaten da, eguerdirako nekatzen hasten dena. «Eskerrak ordubete lo eginda nagoen!». Pentsamendu honek alarma guztiak baretzen zituen. Gosari eder bat egin genuen (kontuz edanarekin, buru arinean kalte damugarriak eragiten baititu), eta laurok auto bakarrean abiatu ginen. Ez daukat ahanzteko Orio gainean, Donostiaranzko aldasgoran, autopista bazterrean gelditu eta, txiza eginez, nolako uhuak eta eupadak egin genituen, besteek niri laguntzarren, seguruenik.

- Animosoegi ez al habil?
- Hor konpon! Hau, behintzat, ez ziguk inork kenduko.

Nire bizitzako gomutarik argienen artean daukat goiz hartakoa, txapelketa bera eta txapelketa ondoa baino askoz argiago. Gangartasun zoranga bat nabari nuen gorputz osoan, ez dakit zerk eta nondik eragina. Ilusioa, kezka, tentsioa, ordu handien usaina, bertigo puntua, txapel posiblearen lilura, andeagaiaren hurbiltasuna... dena ibiliko zen nahastean, hori ez dakit, baina garbi daukat exzitazio badaezpadako bat bizi nuela, eusten saiatzen nintzena, tamaina arriskutsuetara oldar ez zedin. Harrezkero, hamaika bider pasatua naiz aldasgora hartatik, eta erdi inguruko zelaigune hura, aldats itxura gezurrezkoa ematen duena, nekez utziko dut atzean, laurogeiko txapelketako goiz gainezkatuaz gogoratu gabe.

TXAPELKETA BERA

Txapelketako bertako gomutak masa nebulosoan gordetzen ditut. Norbaitek halako zehaztasun bat aipatzen badit, kargutzen naiz, baina lehen planoan geratu zaidana globaltasun oso bat da, indartsua eta ozena, baina ertzik gabea. Ikustekoa baino gehiago, begiak itxita sentitzeko olatu bat geratu zait. Ez daukat gogoan nora begiratzen nuen. Pilotaleku jendeztatu bat, bertsolariok ilaran, baina ez itaundu noren

ondoan edo nortzuen erdian, Iriondo oholtzan atzera-aurrera, non eta norekin bazkaldu nuen ere ez daukat garbi, andregaiarekin bakarrik ala beste batzuekin, txapela nork jantzi zidan ez daukat gogoan, liburuaren bila joan naiz, oroimena berritzeko, baina ez daukat edo ezin dut aurkitu, txapela eta eskulturatxoa non dauden ez dakit... Honek ez du esan gura ezaxola bat fingitzen ari naizenik, oroimena zeinu esternoen mende uzteko baino harrogoa naizela baizik. Nire arreta ez dago xehetasun bisualetan, sentipen bortitz eta unitarioan baizik. Begiak ixtea aski dut, egun hartako indar guztiak kolpa nazan.

Baditut, hala ere, lau-bost gomuta oso zehatz. Goizeko saioan izan nuen une bat, ez dakit noiz zehazki, halako konfiantza-kolpe batek jo ninduena. «Ez habil txarto!». Oso kolpe laburra eta indartsua izan zen, inoiz betirauna atxiki duzula iruditu zaizun zartada horien antzekoa. «Iruditu zaizun» esan behar da, orainean kokatzerako igarora baita. Kolpea bera joan arren, sentsazioa hantxe gelditzen da, eta hainbaten, goizeko saioaren azkenerantz gertatuko zen une haren ondorioa oso ona izan zen niretzat.

Beste gomuta oso argi bat «gizona ez da ogi hutsez bizi» gaian egin nuen bakar saioaren amaia izan zen. Eseri nintzenean, buruari heldu nion, egindako lanaren sentsazio garailez, eta txalo hotsak jarraitu egiten zuela ikusirik, zutitu egin nintzen, entzuleriari esker onaren gurra eginez. Nire aldetik, oso erreakzio espontaneo eta zinezkoa izan zen. Berriro esertzean, harrokeriatzat har zitekeela pentsatu nuen, batez ere lerroan zeuden lankideen aldetik, baina eginda zegoen. Badut fatalitate txiki bat, aurrea hartzeko gauza ez naizen espontaneitateak, ondoren berehalakoan, oharren zorrotzegira sometitzen nauela. Batzuetan, emaitza aldeko gertatzen da, baina sarritan nahigabe alferreko, joanarentzat berandu denak hurrengo konponduko duenik ezin baita itxaron.

Bakar lan huraxe izan zen nik txapelketa hartara neraman erronka nagusia. Sei puntuko doinu berria zen, zortzi-zazpikoa. Zenbait kanta zaharretatik ezaguna izan arren, zortziko txikiaren eta handiaren arteko neurri hura ez genuen plazan inoiz erabiltzen. Doinua espetxetik nekarren, Etxahun Barkoxekoari buruzko sorta batekin (bertso haiek galduak ditut), baina plazan sekula probatzeke neukan. Neurri ezohikoa banekien traidorea izan zitekeela, baina arriskua asumiturik joan nintzen. Proba onez gainditu eta entzuleria hunkitzea lortu nuela ikustea egun hartako nire pozik handiena izan zen, txapela janztearen hurrengo, noski, baina hau ez zen lanen barruan sartzen.

Arratsaldeko ekitaldiaren hasiera ere oso gogoan daukat. Azpillaga jaitonegi eta koloretsuegi zetorrela begitandu zitzaidan eskailetan gora, bere puru handiari tengatenga. Elkarren ondoan tokatu ginen eta, eseritakoan, itaundu nion:

- Non bazkaldu duk?
- Alejandronean. Kaleraino beteta zegoaan. Hura zuan giroa! -erantzun zuen bere sanoan, eta agiraka tonuan esan nion:
- Baina zelan joan zitekek gizona Alejandronean, txapelketa egun batean!

Giro burrundatsu horiek, entzuleekin nahastean eta jan-edanari erreparatu barik, munduko ederrenak izango dira, beste ardurarik ez denean, baina kontzentrazioaren eta buru-argitasunaren kontrakoak begitandu zaizkit beti. Putzu gaineko saltoa putzu barrutik entseiatzea lez.

AITAREN GAIA

Gomuta argienetako bat txapelketako azken lanean «aita» gaia jarri zidatenekoa da. Gai hura, handik urte batzuetara, «Ikuska» izeneko film laburrean garatua izanik, gogoanago edukitzea bidezko da, baina nire irudiak ez dira hainbeste filmakuntzakoak: Antxon Ezeiza zuzendaria, Belokeko monasterioa eta oihanak, haizete handi bat, Santi Brouarden hilketa ... Nire gomutak Baldakoak bertakoak dira, eta horien arabera osatu nuen gero filmeko gidoia. «Aita» entzunaz batera, bertan banengo lez gogoratzen ditut hiru-lau segundotan nire burutik pasatu ziren pentsakizunak.

Lehenik, neure aitaren irudia etorri zitzaidan, baina ideia baztertu egin nuen, sentipen handiegi eta lar gurutzatuetan nahasteko beldurrez. Gure aita espetxean nengoela hil zen, inondik ere itxaroten ez nuela. Hiltzeaz eta gero hila zela, ikustera ekarri ninduten Basortuko ospitalera; ez, ostera, etxera eta herriko hilerrira. Aitaren azken irudi haiek ikusi ez banitu, bizirik eta umoretsu iraungo zuen nire begietan. Orain, berriz, haren izaerari eta nire harekiko erlazioari ez zegozkion irudi tristek geratu zaizkit lehen planoan. Hau guztia sentiturik, gaiari hortik heltzea galbide izango zela pentsatu nuen. Ondoren «Jainko Aita» bururatu zitzaidan, baina neuk ideiarekiko berotasun handirik ez sentituz gainera, ordurako fede horretatik guztiz desatxikia bainengoen, helduleku topikoa eta arrunta iritzi nion. Ironizatzen hastea, berriz, arriskutsua eta inpopularra izan zitekeen. «Ez! -pentsatu nuen-. Ez nauk hemen hasiko aspaldi utzitako kartolari berriro heltzen».

Hurrengo neure aitatasun posiblea bururatu zitzaidan. Oraindik ez nintzen arren, izateko bidean nenbilela eta abar. Baina andregai bera aurrean egoteak artegatu egin ninduen, eta lorrinerako bidea ikusi nuen. Denbora aurrera zihoan, eta zerbaitekin nahitaez hasi beharraren esekitasun abismal hartan, ez bainuen zeri heldurik ikusten,

nire kontzientziatik at, nonbait, bere kabuz pentsaketan ibilia zen burmuin punta autonomoren batek zapla jaurti zidan «hemen bizirik balego» amaia, hasieran konplikatu egizat baztertutako bidetik. «Eta gero beste bi bertsoetan zer esan? Baina hasi egin behar duk! Bota dezagun lehenengoa eta gero ikusiko diagu». Halaxe hasi nintzen neure aitari kantatzen. Andregaia aurrean egon ez balitz, seguruenik neure aitatasun posibletik joko nuen. Pentsakizunen segida hau guztia nire oroimenean gardentasun eta intentsitate osoan markaturik gelditzearen arrazoi nagusia ez daukat dudarik bizi izan nuen larritasun limitekoa izan zela. «Hemen bizirik balego» salbatzaile hura nondibait agertu ez balitz, zer izango zen pentsatzeak oraintxe ere dardaratu egiten nau.

Lehen bertso ustez ondo biribilduaren eta entzuleen erantzun beroaren animoak laster ekarri zuen bigarrena. «Nik egingo dut arbola handi / zuk emandako hazia». Ederra iruditu zitzaidan. Zentraturik nengoen. Hirugarrena: «Niri jotako txalo guztiak / bidaltzen dizkizut zuri». Zenbait begitan musuzapiak hautemateak «isuri» oina eman zidan azken aurreko punturako. Honekin eta amaiera harekin, bihozkada triunfala sentitu nuen. Kantatzen hasi nintzen eta hamarreko handiaren bigarren puntuaren azkenerantz: «Zein izan duk azken aurreko oina?». Erdi pausa eginik, hirugarrenean aurrera nindoan eta, puta!, ezin inondik ekarri iheslari madarikatua. Azkenean, halabeharrez, ordezeko bat nolabait atera nuen. Eskerrak azkena gogoan neukana! Oina ezabatu ez balitz, laugarren puntua honelako zerbait izango zen: «Malkoak ere hainbat begitan / horra zugatik isuri». Aulkian eseriz batera gogoratu zitzaidan. Bertsoak ospetsu egin ziren arren, pena hark ez dit inoiz alde egin.

Txapeldun aldarrikatu nindutenean, poz zabala eta zabalkorra izan zen, uholak ibaia gainezkatzen duenean lez. Ez zen sentipen bortitza eta zehatza, ertzik gabea baizik, periferia handituz zihoana. Alde batetik, aurrerago ere sumatzen nuen, huts larriren bat egin ezik, irabazle izango nintzela. Lanak amaitutakoan, ia segurtzat neukan. Bestetik, tentsio nabarmenki laxatua sentitzen nuen. Dagoeneko ez zegoen sentsazio bortitzen premiarik, ezta ahalmenik ere. Baretasun gozatsu eta luzagarri batean sartu nintzen, jakinik unea berritzeko eta hartaz biziki gozatzeko nahikoa asti izango nuela, egunaren zurrumbilotik biharamun oskarbira desenbokatzean. Txapela janztearen unea eta ondorengo guztia areago gogoratzen dut gero ikusitako argazki eta filmakuntzetatik. Argi daukadana da eskaintzako bertsoa, laster emazte izango nuen andregaiari. Bestela, eguneko joan-etorria, oro har, aire-suspentsio bat lez geratu zait, oso atsegina, baina xehetasun zehatzik gabea, ametsetako erotismoaren antzekoa. Ahaleginak egin behar ditut bueltako bidea eta non eta nortzuekin afaldu nuen gogoratzeko.

AITAGIARREBAREN LARRITASUNAK

Oso gogoan daukadana da andregaiaren etxera heldu ginenekoa. Ahizpa biekin eta euron amarekin, oraingo nire amagiarrebarekin, joan nintzen. Uste dut inguru hartatik mugitutako bakarrak izan zirela. Oraindik gutxitan sartua nintzen Erreka baserrian. Lehenago bai, «Don Jabier» nintzenean. Hango aita, Manu «Erreka», aspaldi oheratua zen. Gaixo samar zebilen eta ez zen Donostiara etortzen ausartu. Eskailerak igo eta oholezko koltza ozenean tringi-tranga, atea ireki, argia piztu eta atalburutik airean jaurti nion trofeoa ohera, hots eginez: «Hemen dakargu, ba, txapela!». Hura bai poztu zela, inor poztekotan.

- Hemen nago ni arratsaldeko zazpietatik! -esan zuen.
- Zelan hain goiz?
- Kartzela kontu hori aipatu dutenean, ohera alde egin dut ernegaturik.

Txapelketa irratiz jarraitzen ari izan zen, eta ez zuen, orain telebistan lez, irudi zuzenik ikusten. Saioaren azkenean, kartzelako gaia iritsi zenean, honelako zerbait entzun izango zuen:

- Orain Amuriza kartzelara eramango dute eta...
- Sanababitx! -birao eginez zutitu zen gizona sutan, sukaldean-. Hortxe ere egin dik horrek behar ez denen bat!

Amorruz eta atsekabez ohera alde egin ei zuen. Hark ez zeukan «kartzelako proba» terminoaren ezagutzarik, eta hitza entzunaz batera, txarrena pentsatu zuen. Bera ere gerran eta gerra osteko kartzeletan gorriak ikusia zen, gorria zelako, eta horretan, odol berokoa. Eta puntuan jartzen zenean kontulari zelebrea baitzen, txizak egin genituen barreka, haren oheratze eta pentsakizunen berri entzuten. Gau hartan, pozak eta graziak bat egin zuten.

Hauexek dira laurogeiko finaleko nire gomuta ez xehetasuntsuak, baina bai indartsuak. Hortik gora, nire oroimenean deskribapen zaileko sentipenak bakarrik erregistratu ziren.

TXAPELKETA OSTEA

Txapelketa osteko lehen egunak neure barruko poza ordenatzen egin nituen. Egin zizkidaten elkarrizketa guztietan gauza berdintsuak esango nituen. Lehenik, oso pozik nengoela irabazteagatik, nitaz zebiltzan errezeloak gainditzea lortu nuelako. Orain

lasai ibil nintekeen edonon, zerbait banintzela tranpa barik erakutsi ondoren. Bigarrenik, txapelketa guztian bat ere hutsik ez egin izanak egundoko satizfakzioa utzi zidala. Neurrian, erriman eta hizkuntzaren erabilera zuzenean esan nahi nuen. Hirugarrenik, izugarrizko poza ematen zidala ahozko hizkeran bete-betean sartzen zen jenero bat euskara batuan eta koherentzia osoan burutzea lortu zuen lehenengoa izateak. Eta azkenik, gauzaren bat edo beste hobeto egin ahal izanaren pena eta guzti ere (aitaren gaiko «isuri» eta gisakoak), oso harro nengoela egindako lanaz eta entzuleengan sortutako erantzunaz.

Horiexek ziren, gutxi gorahehera, esaten nituenak. Euskara batuari buruz esan behar dut erabaki hura alde oso ezberdin bik motibatu zutela. Batetik, orduan euskara batuarekiko konbikzio eta baikortasun handiagoa zegoen, edo nik, behintzat, hala bizi nuen. Gero ikusi dugu nolabaiteko sinesmen hura makaldu egin dela; ezinagatik edo muziganatik, irizpideak asko erlatibizatu direla. Sarritan, euskara batua bizkaitarrek egiteko dela ematen du. Gaur ere, Euskal Herri mailako ekitaldi batean, ez nuke euskara batuan egitearen dudarik izango, baina laurogeian erabaki egin behar izan nuen. Egia esan, ez zitzaidan askorik kostatu, batuaren aldeko hautua garbi bainekuan. Beste aldetik, Euskal Herri mailako ekitaldi batean bizkaieraz kantatzeak zer ekar zezakeen? Banekien hori egitea, zilegi ez ezik, normala izan zitekeela. Baina zenbatek eta zenbat ulertuko zuten, bizkaierarik batuena eginda ere? Zer esanik ere ez, euskalkiaren azpi-bideetara apur bat jaisten hasiz gero. Ez nion gozotasunik ikusten Donostiako finalean entzulerik gehienek erdizka eta askok oso gutxi ulertzeko perspektibari. Beraz, Bizkaian egin zitezkeen kanporaketa-saiotetan ere batuan egitea erabaki nuen, Euskal Herri mailako jarduna zelako. Eta horixe zen, hain zuzen, ikusarazi nahi nuen alderdi garrantzitsu bat; alegia, euskara batua ezinbesteko tresna nazionala dugula. Ezinbestekoa eta praktikoa, bertsolaritza bezalako alor herrikoiei batean ere.

MUTURREKORIK MINGARRIENA

Neure pozean eta hamaika asmotarako konfiantza adoretuan, ia infantilean, jarri nintzenean, ez nuen askorik pentsatu bizitzako muturrekorik mingarriena gertatzear zenik. Ez zen dena bat-batean izan, kolpez kolpe baizik, bakoitzari behar zen uneraino heltzeko astia emanez, ezpata sartuari barruan astiro-astiro eragiteak eransten dion (suposatzen dut) minberatasun krudelean. Seguruena, neure inozotasunak eragotzi zuen denaz batera ez jabetzea, baina nola otu behar zitzaidan neure baitan lasterka sentitzen nuen erreka gardenak halako kutsadura ekarri behar zuenik? Lehen abisua begi-begietan daukat. Orduan Egin-en lan egiten nuen, Bilboko

erredakzioan, eta behin, igogailutik irten eta atean sartzera nindoala, kanporantz zetorren idazle bizkaitar oso ezagun batekin topo egin nuen, nahiko adintsua bera. Lehenengo berba topikoak eta bigarreneko zorion-emateak amaiturik, hirugarrenean sano-sano itaundu zidan:

- Gai batzuk aurrez jakinak izan zenituen, ezta?
- Aurrez jakinak? Txapelketa batean? Ez nituen biharamunean halako axubetak alferrik eduki!

Axubetena egia zen. Gorputz osoa jipoitua neukan, batez ere kokot ingurua eta bernetako bolak. Lan mental tentsoak muskuluak majo atezatzen ditu, antza. Horixe esan nuen, akenaren tripalak esan nezakeen bezalaxe. Harriduran eta ezustean josita utzi ninduen, zer erantzun ez nekiela. Agur eta beste bat arte, ni barrura eta bera igogailura. Neure mahairantz nindoala eta gero bertan eserita, belarria errepika ekinkorrean zebilkidan. «Aurrez jakinak?... Aurrez jakinak?... Aurrez jakinak?». Lanean, bazkalorduan, arrastian, etxerakoan... galderak ez zuen belarri zulotik alde egiten. Txantxa bat izan ote zen? Bat-bateko burutapen baziloi bat, uneaz haragoko garrantzirik ez zeukana? Bere burutik esan ote zuen? Ala jasotako komentarioak egiaztatu gura zituen? Errezelo itzela sartu zitzaidan. Solas luzean, pasaerako broma soiltzat har zitekeena, ateko gurutzatze llabur baten kortesian eta haren esaera bat-batekoan, okasioari joaten utzi nahi ez balio lez, zeozer serioagotzat hartzekoa zela jotzen banuen, hurrengo bueltan arminkeria ziztrintzat baztartzan nuen, baina pentsa eta pentsa (ez nintzen neure aurrekariak ignoratzeko bezain kokoloa), zalantzaren harra nire poza zulutzen hasi zen. «Hauxe behar genian! Hainbeste kosta eta gero, aitzakia bila has daitezela!».

Txapelketa osteko plazen inguruan, laster hasi nintzen zalantza okerrerantz berresten. Saioen ondoren eta, batez ere, orduan ugariago gertatzen ziren egun osoko deietan, jende askorekin eta askotarikoekin tratatzea gertatzen da, eta bidezko zenez, txapelketa kontuak hutsik gabe azalduko ziren. Erdi olgetan-benetan, bertsozaleen artean usain txarreko banakuntza sumatzen nuen. Baziren bihotzez zoriontzen nindutenak, baina askoz gehiago ziren nire lanari erreparoak aurkitzen zizkietenak. Zeharki eta disimuluan kuestionatzen nindutenengandik, zuzen eta gordin deskalifikatzen nindutenengana, bertsio posible guztiak jasotzen nituen. Beti ere adierazpen karinosoen forman, ongura jatorrean, «lagunetik lagunera», baina edukiaren kontudentzian dudarik ez gelditzeko moduan. Inork haien jakituriaz dudatu gabe, beren iritzia «apaltasunez» ematen hasten zaizkizu: «Barkaidak, ni ez nauk aditua... eskolan ere ez nauk ibiliegia... badakik gure garaia nolakoa izan zen... liburuetarako astirik ez diagu izan... ». Gainerako konkurrentziari delako gaiaz zerbait badakitela erakusteko baliabide oso topikoa. Orduan presta zaitezke pasada eder bat

hartzeko. Edanaren eta lagunarte «sanoaren» animora, buruak lainotu ahala, gogoak gardentzen dira, eta nahi ez zenukeen guztiaz jabetzen zara. Hurrengo batean, elkarrekin hotzean topo egin duzuenean, esango dizu:

- Hi! Barkaidak lehengoan zorrotzegi hitz egin izana. Batzuetan zurruta lotsagabetu egiten baita!

- Ez daukazu barkamenik eskatu beharrik. Bakoitzak bere gustuari jarraitu behar dio.

Zurrutak edontzitik ez dit inoiz ezer esan. Beti norbaiten barrutik hitz egiteko dependentzia dohakabea darama gaizoak, baina esan daiteke berak, zurrutak, ez duela ezer asmatzen, fuga batzuk libratzen baizik. Ahoa, zurrutarekin edo gabe, bietan ari da benetan. Egiaren dosian dago alde.

- Nik estimatzen haut, e!

- Pozten naiz, baina ez daukazu ahalegindu beharrik.

- Gertatzen dena hi diferentea haizela. Gu beste era batera ohituak gaituk.

Hortxe dago diferentziaren gakoa. Beste era horretan dohain guztiak biltzen badira (eta hori, une-unean ez bada, beste batean gogoz azaldu izango zizuten), zure aldeak nahiko hutsik egon behar du. Eta halaxe, gaur hemen, bihar han, neu bila joan gabe, inondik ere sinetsi nahi ez nuena bistako egin zitzaidan.

Zuzeneko iturrioi ez nien jaramonik egingo («beti zeudek inoren ona mindu gurakoak»), beste informatzaile askoz zehatzago eta sinesgarriago batzuek osatu ez banindute. Neuk ere banituen, tokian-tokian, nire txapelaz poztu zirenak bat eta bi baino gehiago. Hauek hutsik gabe jakinaraziko zidaten euren inguruko berri. Hamaika bider esango nuen:

- Ez eidak horrelakorik konta, eguna amaitu arte bederen. Ezjakinago eta lasaiago ibiliko nauk.

- Jakin egin behar duk, ordea!

Eta xehetasun guztiekin eta izen zehatzekin kontaktzen zidaten jakin beharrekoa. Unean bertan garrantzirik ez ematen edo barrearen arkupetik pasatzen ahalegintzen nintzen arren, astiro-astiro, ezin izan nuen ekidin neure burua hostilitatez inguratirik ikustea.

- Ez zegok eskubiderik, hi! Egundoko kalapita izan genian hire izena zela eta ez zela, batzuek baietz, beste batzuek ezetz. Azkenean, batzordearen esku utzi zidaten, eta hemen baiezkook irabazi genian.

- Beste horiek guztiak hor egongo al dituk bazkaritan?
- Baten batek esan zian, Amuriza ekartzen bazuten, bera ez zela etorriko, baina gehienak hortxe egongo dituk, bai.
- Ospa egiteko motibo argia eman didak.
- Ezta pentsatu ere! Ikus dezatela eta irents dezatela.
- Bertsolaritza txokeko ekintza gisan hartu behar al diat?
- Zurrut batzuk eginda, denak jatortzen dituk. Ikusiko duk azkenean zein giro ederra izango den.

Herri edo auzo batera joanda, lehenengo informazioa honelakoa hartuz gero, frontera zoazelakoa ematen du. Botatzen zizkidaten izenetan («Urlia ezagutzen duk... bai, gizon!... hau beharbada ez duk ezagutuko, baina hantxe ibiliko zaik inguruan...»), ez konturatzen eta ez gogoan hartzen ahaleginduko nintzen, neure defentsarako, noski, zeren etsaigo ez-identifikatuak, bertan dagoela jakin arren, ez baitauka badakizunaren aurpegi zehatzik. Denak berdintsu barreka, baita txaloka ere, ikusten dituzunean, iruditzen zaizu iritsierako informazioa esagerazioa zela, edo ederrago oraindik, entzuleria hostila ere irabazi egin duzula. Aurpegi jakina bada, oster, haren keinuen neurritasuna erdeinutzat hartzen duzu, edo beste edonor bezain amoltsu ageri bada, faltsukeria irudituko zaizu. «Hementxe zeudek» pentsatzea artegagarri bada, «horiexek dituk» jakiteak tripak astintzen ditu. Egunean bertan umoreak eta derrigorak dena gaindiarazten du, eta ridikuluren bat egin ez baduzu, azkenean garaipenaren sentsazio kemengarria geratzen zaizu, baina biharamunean, hurrengo egunetan, luzera, beharbada jakinki jaisten ez zaren zeure baitako geruzetan, galdera oharkabe bat azpi-janean dabilkizu: «Zergatik enfrentatu behar nauk euren etsai deklaratu ez naizenen aurka?».

POST-XALBADORISMOAREN DEKADENTZIA

Bitartean «Oh! Euzkadi» aldizkari berriaren lehen zenbakiak honako artikulua argitaratu zuen, honako izenburuz:

Hastera noa gramatika luzean.

Domingo Kanpaña hilezkor baten gisan, kritika, literatur kritika esan nahi da, zamari geldoan dabilen animala motza da, gurean. Ez da noski notizi berria hauxe, eta hala adieraztea ere ez da ausardia latza, denok baikaude ohartuak kritikak beharrezkoa duen sorketa lanaren makalaldiaz: berez oso kuadrupedo laisterkaria ez zena pentsu gabe gelditu. Ez hanka eta ez buru dabil, autoaren maleteroan,

komuna publikoetan, ohe azpian, guaguaren geltokian eta edozein taberna zokotan topatzen dugula, atzaparra nesken kolkoan edo geronen sakelean sartzen digun arrantzale arrantzagilea, eguneko eta eguneroko jakiaren bila erromes karota.

Elikadura berriak bilatu behar honek zorroztu egin dio instintoa eta alor berritan barrera asi zaigu abiatzen arin, deusetan erreparatzen ez duelarik. Hala zapaldu ditu batere kupidarik gabe, azken bolara honetan, aza hostoak eta sinekdokeak, artadiak eta metonimiak. Ez instintoa zorroztu bakarrik, irudimena harrotu ere bai, eta bertsolaritza asmatu.

Oraintxe omen dugu herri bat izaten hasteko aukera, diote politikoak ez diren ez gutxi ere. Non ezagutzen da, ordea, heroerik gabeko herririk? Herriek, serioek behintzat, beren kanpeonak dituzte: konterriko zerbeza edalerik handiena, bailarako pipa tiratzailerik dotoreena... Lehiaketa otu zitzaien egitea. Izan ere, hamabi urte tarte luzeegia baita, epaiaren pruritoari atsegin egin gabe.

Horrela bakarrik uler daitezke Satrustegi euskaltzain jaun apezaren hitzak Baldan: "...gertakizun hau garrantzi gehiegikoa da...".

Bai, zein egiteko ederra den "egoki, egoki ari da gaztetxo hau" komentatzea, bernak gurutzatuta, Voltigeurs-aren kea jaurtiz. Horretarako prestatu zituzten, bilera asko eta eztabaida luzeren ondoren -hala uste dugu behintzat- era guztietako gai apropos haiek. Alde batetik, inuzente itxurako koxkadunak: "Eta ni?, dio haurrak dibortziatu nahi dutenei". "Ez dut handitu nahi, esan dizu haurrak". Bestetik, ezin ahantzizkoak, sozial gisakoak: "Emaiguzu eguneroko lana", "Biok saltzeko zaudete...". Angustiantek ere bai, amets histu bat iduri: "Hire jaiotetxea sutan zegok", "Arrantzale bat falta da lehorreratutako txalupetan: zure senarra".

Badutela denek ere beren 'zera', eh? Egon, egon, sakonenak ez ditugu aipatu eta: "Aita", "Euskal Herria", "Bihotzean min dut". Noski, entzulegoa heterogeneoa izaten da eta gaion seriotasuna nolabait konpentsatzeko, horra non epaimahaineko jaun eskuzabalek bi situazio humore jatorrezkoak asmatzen dituzten, herri xehearen alaigarri: "Neska polita eta neska itsusia", "komunera larri joan eta okupatua aurkitu duzu". Gu Satrustegirekin: gehiegikoa.

Kritika indarberritu honek asmatutako azken laisterketak, nola ez, sasoi berri bat urratzen du, bertsolaritzaren aro modernoa estrainatu omen du, osasunez. Aro berri honen izena, noski, postxalbadorismoa da. Badakizu, beraz, poesia egin zaigula nagusi eta poeta ez den edo egin ezin den (edo nahi ez duen) bersolariak jai

duela. Eta bat baino gehiago akonatu egin da, ezinbestean. Orain, edo hemendik aurrera, ez dira gauzak lehen bezala gertatuko, 'prestatu' egin behar du nork bere burua, 'entrenamendua' behar dute bersolariek, ezer eginen badute. Nola uler, bestela, bakarkako bersoetan ere doinua aldatzea? 'Entrenatu' egin behar "sentimentua nola dugun guk haize hotzeko orbela", "mihingainetikan bihotz barnera doa herriko kordela", "zer kolorezko airea ote da gizonaren samina?"... eta antzekoak botatzeko. Ez gara gu, by jainko, irakurketa eta estudioaren etsai. Baina, juradoko jaunok, (noizko emakumeren bat? diote zenbaitek), ez ditzagun egin bersolari guztiak poeta makuludunak. Kritikak bultzatu eta bide bakartzat hartutako postxalbadorismo hau, post guztiak bezalaxe, dekadentziaren harrak joa baitator: prosaismoaren ordeztasunaren, azkartasunaren ordeztasuna, ironia eta humorearen ordeztasuna eta asperdura. Beste hitz batzuetan, ziri eske genbiltzanoi enbor lehorra erori buru gainera, eta piperzalea zena ezkurak bazkatzera.

Hasieran erabili dugu metafora zoomorfikoa profitatuz, Bilintxen hitzetik hortzerako ahalak eta ezinak harrotzen hasi behar ez badugu ere, gogora dezagun Amurizak "aita" gaiari botatako hiru berso diotenez kritiko jaun agurgarri bati (noizko emakumezkoren bat? diogu denok) negar egin eraziak haietan bi aldiz aitortzen duena, lehenengoan:

Aukera eder hau izango zenik
ez nuen hemen espero

Eta hirugarrenean osteratuz:

Gai hau kolpera jarriko zenik
ia ametsa dirudi

Bai, ongi etorri zitzaion, primeran, gaia Amurizari. Baina hori, irakurle maitea, ez da tranpa bat, examinatzera joandakoan ongienik ikasitakoa suertatzea bezala da, suertea eta entrenamendua. Eta hau bai garrantzizkoa dela lehiaketa batetara azaltzen denarentzat. Hori da Amurizak erakutsi duena: bertsolaritza "ikasi" ere egin litekeela. Hori da ikusi ez dutena eta hala gelditu dira, proteinak asmatutako munduan baba jaten. Beti esan ohi dugu lehiaketak kalterako direla. Egotea zuten presentatu gabe.

Mando gaineko kritikaren arrazoinak ustelak direla gaude. Baina azken bolada honetan hartu duen indarrari erreparatuta, beldur gara ez ote gauden dagoeneko bersolaritza monolitiko eta akonplejatuaren aroan. Ojala ez.

Artikuluak ez dakar sinatzailerik (apaltasuna?), baina aldizkariaren kontrazalean dio: «Ale honen egileak: Jokin Ansorena, Gotzon Egia, Ramon Etxezarreta, Koldo Izagirre, Andu Lertxundi, Josetxo Lizartza, Joxan Muñoz, Lurdes Oñederra, Ramon Saizarbitoria, Ibon Sarasola, Arantxa Urretavizcaya. Maketa eta marrazkiak: Juanba Berasategi». Artikulu anonimoa izanik, hauetako batek izan behar zuela pentsatu behar zen. Arantxa Urretavizcayak elkarrizketa bat egin berri zidan «Ere» aldizkarirako. Gogoan daukat zelan etorri zen orduan lan egiten nuen Bilboko Egin-en bulegora. Berbetaldi luzea eta lasaia egin genuen. Elkarrizketa ona eta tonu karinosoan izan zelakoa daukat, itaun eta intentzio mingar barik. Zail ikusten nuen Arantxa Urretavizcaya izatea artikulu gibel-erre horren egilea. Beraz, besteren batek izan behar zuen. Denbora aratinak (zertarako behar du korritu, geldi egonda harrapatzen bagaitu?) mundu txiki hau arin menperatzen baitu, laster jakin nuen Koldo Izagirre eta Ramon Etxezarreta izan zirela egileak.

Post-Xalbadorismoa. Dekadentzia. Nire txapelaren deskalifikazio kultista horrek artikulua baino gehiago libelo difamatzailea zirudien. Ez dakit bertsolari bati buruzko maiseo bat zertatik izan zitekeen hain garrantzitsua, «Manifestu Komunista»-ren imitazioz-edo bikotean egiteko, edo hain arriskutsua, izenak ezkutatzeko. Mingostasunean, behintzat, ez zegoen disimulurik. Ezta ignorantzian ere. Frogatzat aipatzen dituzten esaldi biei («aukera eder hau izango zenik ez nuen hemen espero» eta «gai hau kolpera jarriko zenik ia ametsa dirudi») halako alkantzua sumatzen dietenak ez dabilta Domingo Kanpañaren mandopetik urrun. Bertsolaritzara hurreratu den edozein txorikumek daki bat-bateko bertsoaren lehen puntuak gehienez «betelana» direla. Pasaerako esaldietatik, non pentsamena azken puntuen arduran dabilen, horren ondorio potoloak ateratzen dituztenei ez naiz harritzen gero, ahapaldiaren benetako intentzioak datozenean, «enborra buru gainean» iruditzea. Eta apurtu ez enborra! Beste aipamenak ere («sentimentua nola dugun guk haize hotzeko orbela», «mihingainetikan bihotz barnera doa herriko kordela», «zer kolorezko airea ote da gizonaren samina?») betelaneak dira, eta gaurtik begiratuta, ez naute batere lotsatzen, betegarri topikoen lekuan sentsazio diferenteak eragiten dituzten aldetik. Gure kritikari talentosoei hainbeste txokatzeko, «bete-lana» ez zen, behintzat, «alfer-lana» izan.

Artikulu horretatik eta bideko hainbat informatzailegandik, laster usnatu nuen, eta mingarriro baitetsi, modernitateaz presumitzen zuen euskal intelligentsia

probintzianoan lagun gutxi izango nuela. Izagirrek eta Etxezarretak, jakinean edo kointzidentziaz, euren sentiera partikularraz haragoko begigo bat formalizatu zuten. Jende luma-zorrotz hori nekez aurkituko duzu bertso-saio arruntetan, eurek «autentikotzat» definituko lituzketen zelaietan, lagunarte, bertso-afari eta abar. Nekez hurbilduko zaizkizu (nire parean ez dakit inoiz gertatu diren), pentsatuz: «Bertsolariak hurretik ezagutu behar ditiat, txapelketen edo jaialdien parafernaliaz bestelako giro lau eta naturalean». Hori nekez egingo dute, baina ez dira horregatik, ezagutza hurbil eta dibertsoaren lanetik libratzen duen ustezko argitasun immanente eta bistosoari esker, iritzia dominatzeko gaitasun gabe sentituko. Fauna horretan ez nuen abegirik lortu, eta ez barkatzea erabaki zuten.

JAIOTERRIKO BOIKOTA

Gertaera lokala eta, beraz, mugatuagoa izan arren, neure jaioterriko erreakzio bat ez zen beste gutzia baino gutxiago mingarri izan. Ni orduan Amorebieta-Etxanoko zinegotzi nintzen HBtik, lehenengo legealdian. Herritar bat Euskal Herriko txapeldun gertaturik, bidezko zen ospakizunen bat antolatzea. Horretan ziharduten, eta ezin nion jaiari uko egin, neuk horrelako trantzeak gogoko ez ditudan arren. Baina baita banekien (zelan ez duzu, ba, zeure herriko berri jakingo?) jende bat kinka deserosoan aurkitzen zela, batere pozgarri ez zitzairen konpromiso bat ezin saihestuz. Hartan, Zornotzako udaletxeko gela batean norbaitzuekin nengoela, Ina Etxebarria, orduan alderdi jeltzalearen eledun egiten zuena, sartzen da eta diost:

- Zu! Egia al da Alderdi Egun batera ez zinatekeela kantatzera joango esan duzula?
- Esan dut, bai. Harritzekoa al da? Alderdi Egun batera zelan joango naiz, ba, neu HBkoa izanda?
- Ederto! Horixe baieztatu gura genuen.

Aurkitu zuten aitzakia! Elkarrizketa batean, beste hamaika gauzaren artean, kazetariak itaunduko zidan ea Alderdi Egun batean kantatuko nukeen, eta nik ezetz erantzungo nion. Ekitaldi politiko espezifiko eta partidista batean kantatzekotan, neure aukera neukala, eta zirkunstantzia normaletan, hortxe bakarrik kantatuko nuela. Pellokeriarik bidezkoena begitantzen zait, inor harritu eta gutxiago mindu behar ez lukeena. Arzallusek HBko mitinean ez duela hitz egingo irakurtzea ez nuke inondik ere iraintzat hartuko. Baiezko prestasuna erakutsi banu, nork deitu behar zidan Alderdi Egune batera, HBko kargu bat izanik? Ba, inork sekula egingo ez zidan dei baten ukoa inbokaturik, PNVk boikota egitea erabaki zuen. Zornotzako Zelaieta zineman, Azpillaga ez beste finalista guztiakin jaialdi arrakastatsu bat eginik, «El Cojo» jatetxean izan zen herri-bazkaria. Hurrengo egun batean, inoiz egin dudana

«Semaforo Gorri» erdarazko bakarrean, «Las tripas de un boicot» izeneko artikulua idatzi nuen.

Auzia zentzu barik politizatu zela eta horri ez zitzaiola liskar politikoaz haragoko deribaziorik ikusi behar diotenek neurri bateraino arrazoi duten arren, baita egia da, beste neurri nahi bada txikiago baina mingarriagoan, norbere herriko gorabeherak oso zuntz pertsonala jotzen dutela. Boikotak, azken batez, konfrontazioaren berotasuna dakar, eta horrek norbera ere neurri batean gailendu egin dezake, baina ez da horrela, nire kasuan, behintzat. Gure herrian, neure jaioterrian, nire txapelak askori min eman zion, eta beste asko ez ziren gehiegi poztu. Herkide baten garaipenean atsegindu beharrean, erremindu egin ziren, batzuek burua bueltatzeraino (zorionak eman beharrik ez edukitzearren), eta beste batzuk defentsiba destainatian. Beti izaten dira inoren onak txistua mingosten dieten tripa-erreak, edo gauzarik ezberdinenak politikarekin nahasten dituzten lealista kamutsak. Salbuespenak, direnik ugarienean ere, arauan sartzen dira, baina Zornotzako salbuespena orokorregia izan zen. Inori erasotzeko inolako asmo barik, norbere burua estutzea besterik ez dakarren jardun batean, norbere jaioterriko sektore zabal eta ustez neutral batek hain mingots erantzutea oso tristea izan zen niretzat. «Ez iezaiok horri eragin! Herrietan badakik batzuetan zelako erreakzio ziztrinak eta ulergaitzak gertatzen diren». Badakit, banekien, baina ulergaitzak ez ezik, guztiz ulergarriak izanda ere, auzia ez da batere aldatzen. Ulertzeak turbazio bat argitu lezake, baina ez minberatasuna arindu.

ERREFUXIATUEN ARTEAN ERE

Azkenik, beste datu bat aipatuko dut, berariaz goibeldu ninduen. Banuen anaia errefuxiatu bat, eta urtean zehar, hura bisitatzera edo beste zenbait motibo bide, nahiko maiz izaten nintzen Iparraldean, oraindik errefuxiatuak zabal eta lasai samar zebiltzanean. Txapelketa osteko joan-etorrietan ez dago esan beharrik berbakizun nagusietako bat zein izango zen. Errefuxiatu euskaldunengan, gehienak bertsozale edo bertsolaritza estimatzen zutenak izanik, susmatu nuen, eta apurka-apurka berretsi, nik irabazteak ez zuela entusiasmo handirik sortu. Arestian azaldutako bertsozale eta intelektual munduko erreakzio berdintsua errepikatu zen kolektibo horretan ere. Batzuk asko poztu ziren, jakina, baina beste askok, hurbiltasun politikotik itxaron zitekeenaz bestera, muzinti eta aitzakiaz beterik hartu zuten nire txapela. «Irabazian eta hor konpon!», hots egingo nuen, zelanbait erabakitzearren, txapelketa osteko erreakzioak orokorki komentatzean, eta ondoren behin baino gehiagotan entzun behar izan nuen:

- Hi! Ba, ez uste hemen ere hik irabaztea gehiegi gustatu denik!
- Orduan, non poztu dituk nik irabazteaz -pentsatzen nuen-, errefuxiatuen artean ere gustuko izan ez bada?

Kanporantz agertzen nuen gailentasuna barrurantz berdin sentitzen ahalegintzen nintzen, baina astiro-astiro, zauria erremedio barik zolduz zihoan.

Honekin guztiarekin ez dut esan gura sinpatiarik jaso ez nuenik. Kontua ez da aldekorik bai ala ez, auzia alde ala kontra paratzea baizik. Nik ez nuen behar, eta ez nuen itxaroten ere, inolako atxikimendu gartsurik. Txapelketa batean ez da jokatzeko inongo mundurik, ez inoren izaterik. Soil-soilik, uste nuen, edo ilusio horrekin itzuli nintzen, txapelak aitormen eta karino orokor bat ekarriko zidala, bertsolari lez ibiltzeko. Besterik ezer ere ez. Erronkara jota, neuk ere banekien oilartzen, baina sakonean, neure kautako isilean, ezin nuen eho txapelketa ondoren, jende askoren begirako, aurretik baino okerrago geratu izana. Nekiena ahalik ondoen egitera joan nintzen, eta ustez lortu ere egin nuen. Ohartzen nintzen zenbait arlotan (euskara batua eta abar) ohiko bertsolaritzaz beste ezaugarri batzuk agertuko zirela, baina neure ingenuitatean uste nuen hori guztia estimatua izango zela, zenbaiten artean hala gertatu zenez. Inondik ere ez nuen itxaroten hain itsaski bihurri eta agresiborik. Bertsolariari -eta uste dut beste edozein jende aurreko iharduleri- guztiz beharrezko zaio publikoaren jarrera minimoki karinosa, bere lana motibazio apur batekin egingo badu. Bestela ere bada beldurtzeko nahiko motibo, entzuleen begirada uzkurerekin topo egin barik. Niretzat -eta norentzat ez?-, animoso aurkitzea nahitaezko da lan bistosoan egiteko. Horretarako, entzuleengan harrera positiboa, xerakorra, txarrean animatzaile eta onean eskertsua, igarri behar da, igarri egiten baita. Alderantzizko sententzioak larritu eta estekatu egiten nau. Ez dut behar nitaz maitemin daitezen, baina ezin dut bizi posibilitate horren xarma barik.

Apaizgoa nostalgiaz gogoratzen nuen. Nire bizitzako arorik ederrenetakotzat jo behar den hiru urte eta erdiko ibilbide aktibo laburrean (espetxeko zazpiak pasibo luzean sartu behar dira), ni eta nire antzeko asko oso maitatuak izan ginen geure inguruan. Etsaiak bagenituen, ez gutxi, bai indar agintari eta errepresibo frankistetan, bai hauen euskarri aldeko edo beldurpeko sektoreetan. Gure mezua eta biziera, elizan zein gizartean, berria eta txokantea zen, baita konpromisozkoa ere, argi baitzegoen espetxegai ginela. Hala ere, guk berarekin tratatu zuzena genuen herriak (oso herri zabala, geure ardurapeko barrutietatik urrun mugitzen baikin) karino handia zigun. Orduko «apaiz errebeldeak», geure eremuan, oso popularrak ginen, baina batez ere, oso estimatuak. Sententzio horixe da iraganak utzi didan hondarrik samurrenetakoa. Bertsolaritzan antzeko paralelismoa itxaroten nuen inozoki, herri bertsozalea eta

abadetzako hura gizajende beratsua zirelakoan. Hala ere (eta oraingoan, konparazio hertsiki doia izan dadin, eremu bat eta bakarrera mugatuko naiz), konturatu nintzen apaiz bezala maite izan nindutenek bertsolari bezala muturra okertzen zidatela, eta askok pena hartu zuela txapeldun irten nintzelako.

Abiada kementsu eta tolesgabeen zihoala, zuhaitz bat zapla trabestu zaion zaldia aurrerantzean nekez oldartuko da lehengo jareintasun fidatuan, tente ikusten duen guztia iruditzen baitzaio bere zain, biderdian etzateko. Zelai lau eta soilak ere ez dio beldurrik garbituko, aitzitik gehiago larrituko, seinale gabeko mehatxuak ez baitu txoke jakinik abisatzen. Horrelako zerbaitu nabari nuen neure kautan, izugarrizko desengainuaren barruan. Ezin nuen asimilatu zergatik saio bakoitza erronkatzat hartu behar nuen, konfrontaziotzat ez bazen. Borroka politikoak, adibidez, denik agresiboena bada ere, ez zaitu zeure aldekoak ez direnen lagunartera behartzen. Gehienez, elkar ikusi gabe garatzen da gudua, zelaitik zelaira edo bulegotik bulegora, eta bakoitza bere kideekiko harmonian mugitzen da. Distantziako etsaigoak ez du sentimenik hainbeste zauritzen. Bertsolariak, oster, jende mota guztien artean ibili behar du, denekin tratatu behar du, oso harreman zuzen eta pertsonalean. Hurtasun horretan, begiko ez zaituela susmatzen duzunekin lagun giroan tratatu beharrak («oso jatorrak zarete» eta abar) ondoeza sortzen du. Pentsatzen nuen: «Zergatik ibili behar diat ni maitatzeko asmorik ez dutenak seduzitzen? Neu etsai deklaratu ez natzaienak konkistatzen?». Kemenak, derrigorra denean, unerik gogorrenak gaindiaraz ditzake, baina bertsolaritza bezalako «kirol» bat kemen mailan planteatu beharra, independentziaren baten gerra bailitzan, triste eta gogor egiten zitzaidan.

HAR EZAZUE POPATIK

Egunak hogeita lau ordu dauzka, eta erdiak gauarenak, sarritan loaren orde zere abiadura mentalean setiatzen zaituen dama horrenak. Egunaren ordu ugarietan eta astearen egun ezberdinetan, izango ditut, bai, kemenaldiak, baina maizago (eta luzeago) makurraldiak, eta ez gutxitan hondoaldi akabatuak. Astiro-astiro, lau-bost hilabetetan, begien luze-zabaleko zelaia esfinge menperagaitz bat bihurtu zitzaidan, eboluzionatzeko aukerarik ere uzten ez zidana, zeinaren jauntasun harrizkoa irribarre xumerantz errenditu ezinaren patuko ikusten bainuen neure burua, eta ez zuela merezi iruditu zitzaidan. «Har ezazue popatik!». Bertsolaritza lagatzea erabaki nuen. Hitza emandako konpromisoak beteko nituen, baina dei berriei ezetz esaten hasi nintzen, arrazoirik argitu gabe oraindik. Ezin nuela eta kito. Saio terminal haiek, kanporantz ezer islatzen ez bazuten ere, apoteosikoak ziren nire baitan. Bertsolaritza

ritualismo eta erlazio-mundu guztiaren gainetik ikusten nuen neure burua, zeina lehentxoago marrazo bat kaian sarepean lez irudikatzen bainuen, umeek haren izugarritasunari harrikada inpuneak eta handiek begirada oraindik desizutu gabeak jaurtitzen zizkiotela.

Marrazoarentzat, sare gainean ere ez dago espektatiba handirik, eta gurago dut arranoaren aireko irudia, urpekoak beldurtu egiten bainau. Ez dakit igeri. Txapelduntzat aitortu zein ez, bizi guztirako bertsolaritzat uste ninduen entzuleria begirada horizontalean korrituz, pentsatzen nuen: «Bazenekite nire pentsamenduen berri!». Danbateko zirrarak nabaritzen nituen, posibilitate horren egiak irudimena zeharkatzen zuen, baina irudimenean gertatzen diren aktualizazio errealak hain instantekoak dira, ezen atoan itzultzen bainintzen barnetasun inbulnerablearen gozamenera. Instant erreala haieran entzuleak txistuka eta marruka ikusten nituen, Carrerorena kantatzen lez, eta bertsolari lagunaren begietan nire kontra txokatzerazetozen meteoritoak. «Hi zoratuta hago! Txapela irabazi eta bertsolaritza utzi?». Instant horiek luzatzea zorotasunaren erreinuren bat zeharkatzea izango da.

Honelako hamaika pentsakizun eginda, bueltan etxerantz nentorrela, goizalde beranduan gehienik, neure Dyane kulunkarian ezin nintzen kabitu, eta edozein ikuspegi zabaletan geratu eta bide bazterrera irtengo nintzen, alde bietako atea zabalik utzita, infinituak leku gehiago ukan zezan. Egunez mugek ez dute uzten infinitua irudikatzen, baina gaez bertan zaude, eta zure pentsamendu eskandaloso bat espazioan erabat aske eta detektagaitz nabigatzen ikusten duzunean, ahalguztiaren hegal bat jotzen duzu, beste zenbat edukiko dituen ez badakizu ere. Egunak azkartuz, konpromisoak amaituz eta agenda hutsik geratuz zihoan. Geroz gehiago kostatzen zitzaidan okupaturik nengoela justifikatzea, eta azkenean iritsi zen etorri behar zuela benekien kinka. Inguruka ibili gabe, bertsolaritza utzi egiten nuela iragarri behar zen. Zelan? Deitzaileei garbi esaten hasita, horrela berria astiro-astiro zabalduz joan zedin? «Semaforo Gorri» baten bitartez danba, zurrumurruraren bazka bihurtu barik? Behar zen, baina ez nintzen ausartzen!

Beharbada, samurrago izan zitekeen urtebeteko etenaldia iragartzea. Laster ezkontzeko nenbilen, bidaia bat aduzi nezakeen, baita egin ere, behar bazen, eta azken batez «motibo pertsonalarentzat» jendea beti dago ulerkor, errukirako ez bada, paternalismorako aukera bat ematen diozulako. Baina bertsolaritza uztera zoazela jakiteak haren urguilua mindu lezake, erabaki amankomun bat unilateralki hartu duzulako. Hemen, norbere ahultasunen erakusketa oso bisitatua da, baina besteekiko desadeia ez dizute pasiboki onartuko. Etenaldiari lorrina iritzi nion. Hobe zen berria astebetean amaitu eta kito. Hemen iraganak laster ehorzten du bere burua. Okerrena

da hari pendienteak uztea, zeintzuetatik lurpean zaudela ere tiratzen baitizute, ez osasuntsu piztu gura zaituelako, zure aukera ustez zorionsuagoa perturbatzeko baino.

Berria osoan eta zapla ematea aisa erabaki nuen, baina erabakiaren betetzea luzatu egiten zen. «Hurrengo Semaforoan». Idazten ere hasiko nintzen, baina hiru-lau lerro idatzi orduko, bertan behera utziko nuen, papera birrintzea ahaztu barik (orduan idazmakinan lan egiten genuen), ezein aztarrenek ez ziezadan aurrerik har. Egunak joan ahala, adorea kontrabidean zetorren. Topo egiten genuen, «nora hoa?» esaten zidan, «heu nora hator?» itauntzen nion, eta erantzun barik, keinu etsi batez atzerantz gurutzatzen zitzaidan, bidearen norabidean neure begirada hutsarekin uzten ninduela. Eurt egiten nuen eta geriza tente eta txairoki jantzi bat zirudiena beheko bihurgunean ostentzen zen. Itxura zarpaila agertu balu, berehalako sinpatiaz identifikatuko nintzaion, baina elegantzia hark, ia gorputzez jantzia ematerainokoak, aztoratu egin ninduen, izaki influente bat izan zitekeela eta. Badaezpada, neure geriza bilatzen nuen lurpean, baina hau ere beti bueltako norabidean aurkitzen nuen. Bidea desibili eta aranean animoso batzen ginen berriro elkarrengana, baita gogotsu abiatu ere erabakirantz, baina kota batetik harago, oxigenoa urritzen edo pisua arintzen zelako, gorputzetik despege bat bezalakoa sentitzen nuen, atzean ezgaitasun bakarti bat utzi zuena, ninduen. Fenomenoan kokatu arte, geratu egingo nintzen, eta beti bihurgune berberetik beherantz agertuko zen adorea, gorantz zereginik ez zegoen plantan. Alferreko saiatze gero eta desfidatuagoen segidan (egunean baino egunean beherago geratzen nintzen), inoiz ez nintzela ausartuko sinetsi nuen, eta hala izatekotan, zertarako jardun derrota jakinak metatzen, haraneko ibileran zentratu beharrean?

AUSARDIARIK EZ

Ez nintzen ausartu! Horri, aurpegira begiratuta, koldarkeria deritzo, eta hementxe hasi zen nire barruko iskanbila bandoanitz. Zaldiak edo lasterkariak irteerako danbadaren zain lez, bazirudien inpultso guztiak egon zirela erabakiaren anulazio zain, bakoitza edonorantz oldartzeko. Ez zen halakorik gertatzen zitzaidan lehenengoa, nahiz eta, beharbada, handienetakoa, eta banekien metodologia. Utzi indar asaldatuei (batzuk amorruez, beste batzuk apalduraz, asko komediante soilak, nahastearen inkontrolaz baliatu zaleak) nahi duten lekurantz asaskatzen, neka daitezela elkar ezin apartatzen, handi daitezela elkar jotzen, eta akidurak entzuten hasteko moduko erormenera errendi daitezenean, orduan hasiko gara berbetan, neuk ere atsedean hartu ondoren. Eguneko harremanik dibertsoenetan, umeeekin jolastetik guardia zibilarekin enfrentatzeraino, iskanbila hori guztia aldean eramateak, ontzi soil gisan bada ere, akabatuta uzten zaitu. Ontzia ez apurtzeko segurantzaz eginda dago,

barne matxinoek ez baitute kanporako inolako interesik erakusten. Euren artean etsaigo hilgarrienak badauzkate ere, denak bat datoz dema guztiak barne zelaian jokatu behar direla. Kanporantz ez da barre zabal bat besterik ageri, edo beharbada, irribarre makurbera bat, gehienik ere tristura kutsu bat dariona, aire xarmagarriagoa erantsiz, baina susmo orotatik libre, horretarako barne mugida guztia hauteman beharko bailitzateke, eta hori ez da inoiz gertatuko. Lasai, beraz. Denbora, ezer ez izanez gainera, kasu honetan alde dator. Zergatik irudikatu behar dugu beti joaten eta ez etortzen? Piztiak eta hezlea amorean daude. Elkar konbentzitzen ez badute ere, apur batean ez zaie erasorako adorerik egingo. Hortxe baitago gakoa. Zergatik huts egin dit adorea? Zergatik naiz honen koldarra? Baina hau erabakita dago, baita ordainduta ere.

Orain auzia da ea ausardiaren makalak ala arrazoiaren sendoak bueltatu nauen. Baina, baldin arrazoi sendoak baziren, gaitz okerragoan ibili naiz, adimen eskasian alegia, zeinak, argitasun ertain bat edukitzera, abisatu behar zuen bidaia bueltagabea abiatzeko baino arrazoi indartsuagoak zeudela. Beraz, arrazoi arinak suposatu behar dira, baina horrela ere ez da ulertzen honenbesteko iskanbilarik, eta are gutxiago erabakian atzera egiterik. Bertsolaritza uztearen aurkako arrazoiak sendoak zirela aitortzeak ez nau kontradikziotik salbatzen, baina bai zuzenketan laguntzen, eta orain horretan nabil. Utziok iraganari bere lotsariak ezkuta ditzan. Zer irabazten duk horiek ekarrita, denbora bertan uztekotan? Laga, laga!

Erraz esaten da hori, baina bai. Demagun utzi dudala. Eta orain zer? Zuzendu dut, baina ez konbikzioz, bortxaz baizik. Hau al da guztiek zeozer badela uste duten gizonaren paradoera? Urkatzea merezi duk, baina lasai. Erabaki txikiagoa betetzeko adorerik eduki ez baduk, hori ere apenas egingo duan. «Ez iezaiek arbolei alferrik begiratu». To! Geldi hortxe! Nik arbolei liluragatik begiratzen diet, neure kolega maiteak direlako. Kolegak ala maiteak? Maiteak! Maiteak! Ba, habil kontuz, maitasunak maiz deitzen baitio sokari. Baina ez duk hori egingo. Soil-soilik, lotsagarria haiz.

O! Hortxe izorratzen zaituztet. Lotsa besteren begietan bakarrik gauzatzen da. Artean jolas pribatua besterik ez da, txikia denean, eta handia denean, emozio itzel bat, hain eztanda aparatosoaren gordagi inpenetrablea zarela sentitzean. Eguneroko arrunckeriak transfiguraturik ageri zaizkizu. «Kaixo! Zelan?... Egun ederra, ezta?... Lanerako gogoz?... Bai, eguzkia ere badator eta». Solaskide inozenteari bekoz beko begiratzen diozu, eta zure irribarrea beraganako adeitzat hartzen du, izatez haren begietan zure eztrandaren lorratzik ez dela nabari ikustearen ironia besterik ez denean. Urrunago bazaude, beharbada galdetuko dizute: «Zer berri Bizkai aldean?». Eta betiko topikoekin erantzunez, pentsatzen duzu: «A, gizajook! Ez dakizue ondo Bizkai

aldean zer berri pasatzen ari den zeuen muturretan, baina segi zeuen zorionean, nire bakartasun oroahaltzuaren kontzientzia ematen». Nola haiteke (orain hitaz ari nauk), heuk ez dakiala, eta ez dakialako, honelako gozamenaren emaile izan?

Lotsa besteren begietan gauzaten dela ondo konprobaturik esan dut. Begirada zuzen bati eusteko baino koldarrago naizelarik, egun haietan beren beregi saiatzen nintzen neure indemnitatea aurreko ninietako inexistenzian hautematen, batez ere solaskide emea zenean. Orduan honek nik bilatzen nuena baino gehiagoren inpresioa har zezakeen, suposatzen baita, ez dakit zergatik, begirada insistenteak, beste begirada batekin neurtzen denean, helmugaz harago jotzen duela beti, eta hala batzuetan ikaratzen nintzen, maiteminen baten pentsamendua gauzaten ari ote zen, berdin dio zein norabidetan. Berak, nire finkotasunean, amodio baten gonbita uler zezakeen, eta suposamen horretatik has zitekeen jokoari zelaia ematen, eta aurreragi joaten deskuidatzen banintzen, suposamenekin bat zetozen xehetasun batzuk, batzuetan bilakaeran loditzen zirenak, eskaini beharra zegoen, dena ekiboko doilor bat izan zela deskubritzearen mina ekiditeko. Ez gaude maitatzera behartuak, baina bai ez defraudatzera.

Edo soil-soilik, neure beraganako maitemin jaiokortzat uler zezakeen, eta nahiz eta berak zuntz beretik erantzuteko asmorik ez izan, inorentzat ez dago sobran maitemingarri dela ikustea (ez ahaztu elkarren begietara begira gaudela), epe luzera maitasuna baino salbagarriago baita maitagarri sentitzea. Orduan berak ere, neuk alderantzizko suposamenean lez, etorkortasun berdina erakusteko beste bihotz ukan dezakeenez, bide berberetik abia gaitezke, eta hasieran, ez batarengan ez bestearengan bideari suposatzen zaion intentziorik egon ez arren (niregan ez, behintzat), bideak berak senti dezake eskatu gabeko sentimenduen askatasuna, eta orduantxe da sintzeritateak gainpasa ez zaitzan unea. Bertute horrek, bere apologistek, komunikazio gardenaren sofisman (nork esan du ardo onak transparentea izan behar duela?) sinetsarazi gura dutenaz bestera, edertasun handiak eta asko apurtu ditu. «Hire kantatzeko posea gustatzen zaidak». Edo: «Onena haiz!». Orduan aitortzen diozu: «Gajoa! Gehiago ez dun nire poserik ikusiko». Deskuidatu zarenaz batera, haren begietan garbi-garbi dakusasu zeure lotsaren forma. Harriduraren ondoren, zu animatzen hasten da, bere emetasunaren baliabide guztiekin, eta zuk ezetz, erabaki bueltagabea dela. Eta gero ohartzen zara zuk ulertutako maiteminik ez dagoela, zure ustezko sentimendu bat ez zapuztearren jarraitu diozula jokoari, gustura noski, baina haragoko pretentsio barik. Hark berreskuratu du bere posizioa, baina zuk nola bildu behar duzu haren begiek islatzen duten zure lotsa?

Zorionez, ezinezko deskuidoan zen. Azkenean, prebisio normalean apalkizun zaugarri bat izan behar zuena ibilera arrunten liluratzailer gertatu zen, barne ez-tandaren uhin hedakorrek kanpo espazioa astintzen baitzuen, bere jatorriaren susmo izpirik transluzitu barik. Abentura zentzugabea, baina ederra. Ipuina amaitu da. Berrito lehenean naiz, orain eskapurik ez dagoela jakitearen desabantailan. Baina abantailatzat hartzeko moduan, saialdian huts eginak alferreko intentzioen arranguratik libratuko bainau. Lehenean, baina bertanago. Alegia, segiogun izorramenduari, bertsolaritza masokismoaren formetariko bat dela asumiturik.

Bertsolaritzan jarraitzeko (edo uzteko erabakia ez betetzeko) eragile nagusia koldarkeria izan zela aitorturik (orain aitormenaren lotsatik inori begietara zuzen ez begiratzeak libratuko nau), uste dut bazirela arrazoi lagungarri batzuk. Txarrenetik baina behinenetik hasiko naiz, gehienek azken eta ahopean aipatzen dutena bera. Niretzat bizibidea, gordinki «dirua» esaten zaiona, eragile nagusietako bat izan da bertsolaritzan. Nire bizimodua ez da bilakatu dirua ardura nagusietako bat ez izateko moduan. Hileta jotzeko motibo zorrotzik ez daukat, baina batzuetan neure plan ruinosoak, beste batzuetan neure errakuntzak (bizi guztian amaitu ezineko etxe bat, adibidez), beste batzuetan neure beldur arkaikoak bide direla, diruari umezaro urri hartako benerazino berdintsua izaten jarraitzen dut. Beldurrak direla eta, behin burua proiektuz gainezka darabilen horietako bati entzun nion berak, zenbat eta zor handiagoak, hainbat nasaiago lo egiten zuela. Sinetsi egin nion, barrua dardaratu zidan baina. Niretzat, beldurren rankinean, ordaindu ezina etor dakizukeen zorrak bigarren postuan daude. Lehengoan guardia zibilak jarraitzen du. Beldur honetatik oraindik ez nau loak libratu, eta beldur naiz heriotzak ere ez ote nauen egingo.

Laurogeiko txapelketa ondoren, ez neukan inolako diru arazorik. Egin-en lan egiten nuen, eta bertsolaritzatik gainsari mardula ateratzen nuen. Baina Egin ez zen orduan (ez dakit sekula izan den) lantegi segurua, beti noiz jausiko, eta gainera kazetaritza ez nuen batere gogoko. Han sartu nintzen, lan batek tiratuta baino areago, proiektu bati sakatzearen, baina argi neukan kazetaritzatik alde egin behar nuela. Nora? Niretzat lanpostu itxurazko bat oso zail ikusiz gainera (ez daukat ezein adarretako ezein titulu), neure burua lanordu finkoetatik aske edo erdi aske gura nuen, gogoan neuzkan gurari eta asmoeki ekiteko. Gero asmo asko, batzuk ezinezko eta beste batzuk ruinoso gertatuko baziren ere, ezin nuen neure burua ahalbide horietaz gabetua ikusi. Eta hara, nik gura nuen bizimodu klaserako, bertsolaritza berebiziko amabitxia zela. Alde batetik, diru iturri garrantzitsua nuen, beste edozein lanbide zein ekinbidetan menturatzeko euskarri ona, eta bestetik, bertsolaritza bera ere definizioz lanbide informala da, diziplina finkora behartzen ez duena. Neure adimena baino barruragoko norbaitek haserre puntuan jaulkitzen zidan: «Nora hoa hi, mauka hau

utzita?». Bizitzari buruzko nire sentieran oso erroturik zegoen kostata eskuraturiko on bati jareiten dionak zorigaitzari deitzen diola. Badakit gizarte lehiatiaren balioetan ausardia konplexubagea garaileen ezaugarritzat jotzen dena, baina nire anbizioa ez zebilen eredu kanibalkoietan. Dagoeneko ez nintzen idealismo hasberri bat, berrogei urteko ilusio zaildu bat baizik. Oherakoan, mesanotxeko kaxoitxoan hain panpox agertzen ziren milakoak kontatzen ari nintzela (hantxe pilatzen ziren hilean behin bankura edo norabait ezkutatu arte), ni baino barruragoko ahotsak burla egingo zidan: «Nork ekarri behar dik hiri loa, mesanotxeko berdetxoon karino barik?».

Beste arrazoi on bat bertsolaritza bera zen. Bat-bateko jardunetik at, hainbat lan eta gogoeta egina eta egitekoa nintzen bertsolaritzaz. Musikariekin herriz herriko bertso jarrien emanaldiekin ere orduantxe nenbilen gorenean. Baldintza zailtan eta medioen estimu handi barik bazen ere, entzuleek maite zuten, eta batez ere, neuk maite nuen. «Hitzaren Kirol Nazionala» eta «Hiztegi Errimatua» laster argitaratuko ziren. Eta nire buruan zebiltzan beste amets edo ameskeria guztiak. Egia da, hau guztia aurrera eroateko, bat-bateko bertsolaritza ez zela nahitaezko, baina osotasunean galdu egingo nuen, eta izandako hainbat gozamen eder izan zitezkeeneko ukoan deuseztuko ziren, bat-batekoaren lilura ez baitago ezerekin ordeztetik. Sinesten ahalegintzen nintzen -eta oso probablea zen hala gertatzea- etorriko zirela lasaitasun handiagoko garaiak, non gozamina tentsioari nagusituko zitzaion, non etsaigoak ematuko ziren, edo non, gutxienez, neuk ere muzin egiten ikasiko nuen, aldeko iritziei bakarrik jaramon eginez.

Bertsolaritzak, bestalde, bizitza guztian gehienetarik sentiberatzen ninduen medioan garatzeko ahalbide direktoa eskaintzen zidan. Medio hunkigarri eta desiratu hori euskara zen eta da, inozoki harturik, ebasio bat izan daitekeena, baina osoan heldurik, «gure aitaren etxea» oinordeko pribilegiatu lez biziartzat dizuna. Nire lan edo lanbide gehienak euskararen inguruan gauzatuko ziren, baina gure aitaren etxea euskarak ez ezik, euskaldunek osatzen zuten, eurok batez ere. Harreman anizkoitz eta ezin ugariago hori bertsolaritzak segurtatzen zidan. Pentsatzen hasita, ez nuen aurkitzen euskaldunekin eta hain askotariko euskaldunekin bertsolariak beste trata zezakeen ofiziorik.

Batzuetan, nire izate harroxkoa barregarri ikusten nuen. Beste dohain batzuk izan banitu, edo neuzkanak umetatik garatzen lagundu izan balidate, seguruenik bertsolariz beste edozer izango nintzen, musikaria, adibidez. Idatzi norbaitentzat idazten dut, bertsoak norbaitentzat kantatzen ditut, egiten ditudan gauza guztietan ezin dut neure burua imajinatu norbait begira ez dagoela, edo egon dadin desio barik. Musika da bakarra, neure burua hartan bakarrik dohatsu ikusten dudana, inorenganako erreferentzia gabeko bakartasun totalean. Piano-jole on bat izan

banintz, bizitzeko inorentzat jo beharko nukeen, eta horrek bere emozioak izango ditu, baina gozatzeko, zenbat eta bakarrago pianoaren aurrean, are barrurago galduko nintzen bertan. Bachen «Tocatta eta Fuga» edo Händelen «Alleluya» mila bider joa banuen, mila eta batgarrenean gehiago zirraratuko nintzen, musika joaldi bakoitzean osorik berjaiotzen baita, lehenengoz entzun zenean bezalaxe. Liburu bat zenbat aldiz irakur dezakezu buruz ikasi barik? Behin buruz ikasitakoan, zenbat goza dezakezu, zer datorren aurrez jakinik? Baliteke poema eder bat inorentzat errezitatzen edo antzezten sekula ez gogaitzea, baina zeure buruarentzat bakarrik zenbat bider egingo zenuke? Musika, ostera, zenbat eta buruzago jakin, hainbat eta irrikazago desiratzen duzu, eta hots haiek guztiek zeure hatzetatik irteten badira, amaigabeko jaiotza sonoroan bizi zara. Bizi zintezkeela suposatzen dut, natura jakintsuak musikarako ere gabezia handiekin taxutu baininduen.

Beharbada, arte plastikoetan zerbait antzekoa gerta daiteke artista sortzailearen baitan, baina behin koadroa egindakoan, kontenplazioa bakarrik geratzen da. Infinituki begira egon zaitezke, haluzinaturik, baina marrak eta koloreak ez dira bersortzen. Interpretazio eta sentiera posible guztiak proba ditzakezu, baina artelana materialki burutua dago. Musikan materialtasuna bera ari da interpretazio bakoitzean bersortzen. Partitura ez da ikur bat besterik, faltarik ere egiten ez duena, buruz zabiltzanean. Paperean edo grabakuntzako uhinetan iradokitzen diren hotsak ez daude inon, fisika kosmikoko aztarnategietara jo ezik. Izandako hots guztien uhinak hor ei dabilta nonbait, baina harrapa itzak. Gure gozamen zuzenerako ez dira existitzen, eta existitzen ez dena jotzen baduzu, jaiotza total baten egile zara.

Musikaz beste edertasun asko daude munduan, eta nire ahalmena haietara iritsi izan balitz, seguruenik ez nintzen bertsolaritzan endredatuko. Jausi nintzen bertan, alde egin guran nenbilen, azkenean jarraitzea onartu nuen. Gizajoa! Bekaitz ditut askatasunaren aukera posibleen hautaketa etengabe sinesten dutenak, esperientziaz mintzo direla suposatzen baita. Desira inpossibleen idealari askatasuna deitu badiote, ziraun erdibitua baino errukarriago ditut. Ni, behintzat, saiatzen naiz askatasunak anikila ez nizan, ez baita emaitza harrogarria aukera ezin lortuen eta koldarkeriagatik ezin utzien artean gelditu zaizuna izatea, baldin izatea bera ere derrigor izan beharrekoa besterik ez bada. Ondorio horretara iristen bazara, amaitu dira problema guztiak (soluzioa daukatela suposatzen zaienak), derrigorrak berari men egiteaz besterik ez baitauka. Hau lasaitasuna! Bertsolaritzan jarraitzea derrigorra bada (aurkitu diogu koldarkeriari formulazio positiboan), jarrai dezagun hankak zabalik eta paparra aurrera, horrela burua ere altuago ibiliko da eta.

Zer izango nintzatekeen, bertsolaritza utzi izan banu? Hori ere maiz pentsatu ohi dut, ez larregi arduratzen nauelako, pentsamenaren entretenigarri lez baizik. Ez dut uste lanik falta izango zitzaidanik, are gutxiago lan ruinosorik, urte batzuk geroago hauetatik ugari eta beharrekorik gabe gelditu banintzen ere. Iraganetik pozak eta minak bakarrik geratu zaizkit, inondik ere ez aukera galduen, erratuen, ezinezkoen edo ezagutu gabekoen penarik. Iragana orainera nakarren heinean bakarrik ardura zait, eta hura luzatu ahala, geroa laburtzen duelako. Nire kezka ez da iragana, etorkizuna amaitzen ari zaidala baizik. Hori bai, denbora asko pasatzen dut iraganean. Ezin dut zuhaitz bat besarkatu, iraganeko neure zuhaitz lagunez oroitu barik, edo harri bat pirritan botu, antzeko harri eta malda guztien espresioa nabaritu barik, edo olatu baten agoniari oinen kilikilia eskaini, itsasoaren lehen ikusteak eragin zidan mentasun inkondizionalaz hunkitu barik. Eta seguruenik, horrexegatik botatzen dut harria edo igotzen naiz zuhaitzera edo ukitzen diot itsasoari, nire baitako iragan iraunkor guztia bergerta dadin, baina hori ez da iragana, neu eta neure oraina baizik. Horregatik ari naiz gozatzen, laurogeiko txapelketa ondoko nire barne zirimola berreraikiz eta orduko bizipen bortitzek eta gurutzatuek, bortizki gurutzatuek, oraina nola intentsifikatzen duten sentituz. Izan nintekeena, gehienik ere, desarreta dagokien eragozleen zerrenda besterik ez dela emanik, izan naizena bakarrik interesatzen zait, eta naturak, beharbada, umezaro oropresente hartatik batez ere, ezbeharrekiko minberegi egin baninduen, destinoak eskuzabal hartu nau, mundu honetako zortea nola banaturik dagoen ikusita.

ZERGATIK

Hala ere, maiz ekin diot bertso faunaren erreakzio interrespezifiko hura zelan sortu zen edo zertatik eragin nuen pentsaketan, fenomeno kontraesantsuak pentsamena atxikitzeke aproposak baitira. Denbora behar duzu anabساتik argitasunen bat bereizten, eta klabe nagusien bilduma osatutzat daukazunean, hasierara itzul zaitezke edo atzeraka abantzatu. Oraindik ez diot pentsamenaren noranzkoari igarri. Beste klabe batzuk agertzen zaizkizu, gardenak baina probisionalak eurok ere, eta aldian-aldian ondorio ezberdinekin topo egindakoa, dena susmagarri bilakatzen da, batez ere esplorazio guztien objektua norbera denean, azkenean berau ere susmopean aurkitzen baituzu. Orduan pentsaketak nahitaez jarraitzen du, ia bere kasa, interes pertsonalak edo beharbada urguiluak jokatzen baitu, eta aurkikuntza fidagarriko bideak nahiko inprobable ikusi arren, edo horrexegatik hain zuzen, denbora intentsoki alferrik galtzeko argumentuan sartzen zara. Hortik adikziora itzal baten tarte besterik ez dago, hau ere atzetik ez badator.

Pentsatzen nuen: «Bazekiat zergaitik izan den. Goitik behera erori nauk, eta entzuleak behetik gorakoa bakarrik bereizten zekik». Izan ere, guztiz kasu atipikoa inkarnatu nuen, aurkeztutako lehen saiakeran Euskal Herriko txapeldun geldituz. Zaila izango da berriro horrelakorik ikustea, niregan batu ziren zirkunstantziak (seminarioak, internatu luzeak, abadetza, espetxea...) nekez errepikatuko baitira. Bere ibilbidean parte hartzeko aukerarik izan ez denaren garaipena onartzea kosta egiten da. Hasierako errukian («Lasai! Hurrengoan hobeto egingo duk. Han izango gaituk animatzen»), jarraipeneko progresioan («Ikusten? Geroz hobeto zihoak. Honekin gizona atera behar diagu») eta emaitza garaian («Eskerrik asko! Zuei zor dizuet naizen apurra»), entzuleak, nolabait, bere meritua ikusi behar du. Bere talentu deskubritzailearen eta bere bultzada adituaren emaitza bezala ikusten ez bazaitu, estafaturik sentitzen da. Meteorito bat lez erori nintzen, antza, zeinaren zartada baino molestoago baita abisurik eta nonditasun jakinik gabe erortzea. «Non ikasi dik horrek bertsotan? Norekin? Nork ikusi dik?».

Inor konturatu gabe mahaipen sartu den basurdeari, mahaikoak sustotik bizi badira, eskopetak amorratuago kargatuko zaizkio, oihanean agertzen denari baino, batez ere norbera bila joan bada. Ikusle arruntentzat piztiarik maitagarrienak parke zainduetan gizalegez aurkeztu direnak dira, sarrera ordainduta. Zure kolaborazioak lehia basatiari forma bat eman dio, ikuskizunaren egile sentiarazi zaitu. Ni nahiko parke «zainduetatik» nentorren, baina, sarrera debekatua zenez, mahaieko intrusotzat hartuko ninduten, «eta gainera begira nola eta nora begiratzen duen zerriak!». Ez dut uste basurdea haserretuko denik, zerria aipatzeagatik. Animalioekin ikusleen sentimena mindu balitz, barrutian badaude espezie finagoak, baina, behin sarrera familiarra ordainduz gero, denak ikustea merezi duela suposatzen da, nahiz eta gero norbere gustukoak bakarrik gogoratu, sarritan alderantziz gertatzen da baina. Baten batek ikaratu bazaitu, kontuz sententzioa parke osora zabal ez dakizun. «Gaurko bertsolaritzak ez dik zerik. Ez dik hau, ez dik hori, ez dik bestea». Hizkera orokor hori gehienetan oso klabe esplizitua zen, eta oroitzapen pertsonalaz gainera, estimatzen nuen nire izena parke orokorraren metaforan enkubritzen saiatzen zirelako. Hala ere, ez nuen sekula entzuleekiko iruzur asmorik izan, eta neuk burlaizez hautatu gabeko eta asko kostatako zirkunstantziek jarri ninduten, ia berrogei urterekin, txapelaren aurrez. Orduan kale egin eta entzuleen partaidetza lagunkorrez, hurrengoan karino gehiagoz irabaziko nuela susmatu izan banu, beharbada makurtuko nintzen, baina hori ere ez zen segurua, eta irabaztea pentsatu nuen.

Bertsolaritzan guztiz periferiako sentitzen naiz, eta bazterreko eta erdiguneko sentierak oso ezberdinak dira. Periferiatik zaila da erdigunea kuestionatzea, eta nahiz eta ezer kuestionatzen ez ari, erdiguneak periferiaren diferentzia, abantailazkoa dela

suposatu behar bada, agresiotzat hartzen du. Ez da hori okerrena. Periferia bera ere bere diferentzia ezkututzen ahaleginduko da, erdigunearekiko gutxiago-ustean, edo gutxietsi egingo du, erdigunearekiko eder-guran.

Giputza izan banintz, oso beste era batera bizi izango nuen historia hau guztia. Ez dakit era emankorragoa, baina ziur askoz erosoago eta loriosago izango zela, bai erdigunean, baita Bizkaian bertan ere, non euskaldun askorentzat etxekoa errebajatzeardigunearen ederra irabazteko modua baita. Bizkaitar bertsolari batek «inor ez lakoak zarie» kantatzen badie, jasan egingo dute. («Etxeko kontuak! Horrek pentsatzen dik gu pikupean bizi garela»). Giputz batek «jatorrak zerate» kantatzen badie, oster, izerditu egingo dira gustuaren gustuz. «Etxeko» esatean, ez dut neure etxe nagusitzat Euskal Herri osoa ukatzen, dena ere handia ez dena, baina bertsolaritzan, hizkuntza batekin ari garenez gero, Mendebaldeko euskaldunok nahiko etxe ezberdina osatzen dugu, euskalkiei begiraturik.

Ez da kantatzea bakarrik, inguruko harreman guztia baizik. Oso diferentea da bertso inguruko lagunarte osoa, orain «komunikazioa» esatea hain gustuko dena, batuan edo beste euskalki batean gertatzea ala norbere euskalkian. Neure euskalkitik kanpora eguna pasatzeak oso neke ezberdina uzten dit euskalki barrukoaren aldean. Neke fisikoa berdintsua izan daiteke, baina mentalki ez dauka antzik. Euskalkitik kanpora abiatzean, ezin dut ekidin «etxetik kanpo» jokatzera noan sentsazioa. Baina hortxe dago alukeria, Bizkaiko entzuleen jarrera sarritan alderantzizkoa baita. Jagiago, baikorrago sentitzen dira giputzen aurrean. Etxekoen aurrean, berriz, makurrago, lotsatuago, batez ere euren euskalkian kantatzen bazaie, horretarako aukerarik aurkitu duten bakanetan. Bertsolaritzaren kanonak Gipuzkoatik etorriak direla uste dutenez gero, hangoak gura dituzte nagusi, eta hemengoak izatekotan, hango modu eta estiloetan, eta ahal dela, hango hizkeran. Beste periferiak ez dakit nolakoak diren, baina Bizkaikoa baino kokoloagorik nekez izango da euskara kontuan. Oraintxe zerbait aldatzen hasi dela dirudi.

- Hi nongoa haz?
- Gipuzkoakoa, herria esanda, ez duzu ezagutuko eta.
- Giputzak abilak zarie. Geurea be polito egiten dok hik.
- Bizkaitarra naz, ba!
- Joño! Banengoan, ba, ni hemengo a lartxo egiten heuala!
- Ez deutzazu geureari asko erizten, ezta?
- Hau ona izan balitz, giputzek be ikasiko jeurean apur bat.

Honelako auto behin eta berrirokoek, unean bertan jolasgarri izan arren, luzera behelainoa sartzen dizute gogoan, zenbat eta jasotzeko itxura gutxiago eduki, hainbat eta etsiago sentiarazten zaituena. Periferia baten beste periferiekiko erlaziorik kontzienteenak nekez haraindituko du lamentuaren batasuna, gehienez bere buruaren identifikaziorik ere ezin baitu osatu. Futbolari edo bankari izan banintz, ez nukeen erlazio hauetara jo beharrik, baina bertsolaritzak oso kokapen hauskorrean harrapatu gaitu.

NI TREBIÑOTAR

(De lamentatione Amuritzae Profetae).

- 1) Gipuzkoako aldizkari bat deitzen dena «Bertsolari»
ale aparta eman diona oraingoan Bizkaiari.
Nitaz zer zion begiratzean, ez naiz inondik ageri
irakurleek ere faltarik ez bide dute nabari.
Judua ez naiz, Agota ez naiz. Trebiñotarra al naiz ni?
- 2) Noizbait ni ere deskuido-edo hasi nintzen bertsogintzan
ikasia ta ez-berezkoa nintzela erabaki zan.
Erudituek hori zioten berezko sasi-jakintzan
bertsolaria eskolarako kontra-jaioa bailitzan.
Mintzen ninduten baina ez mozten, Trebiñotarra bainintzan.
- 3) Lehen txapela irabaztean post-xalbadorismoaren
dekadentzia hasi nuela zenbait bekaiztik zioen.
Hain minki mintzo ziren gaizoak, ezen ia zirudien
Pandora-kutxa pertsonalen bat desgiltzatu ote nien.
Eurak barruan harrapaturik, larde berdea zerien.
- 4) Beste batzuek, argiangoak, baita zitalago ere
maixatu zuten izan nintzela zenbaitzu gairen jakile.
Pentsatzen nuen: «erremint hori zerk eragin ote die?».
Lepoa jarri behar al nuen txapel huts bat zela bide?
Arroztu nintzen Trebiñora ta hantxe aurkitzen naiz libre.
- 5) Hurrengo deman finalerdia zela Idiazabalen
frontoian zehar kartzela-gaia kantatzera banentorren.
Txalo izpi bat ez nuen jaso, guztiak hilda baileuden.

Gero besteei joak entzunez barneki pentsatu nuen:
«Eutsi, Trebiño! Lagun bakarra heure burua duk hemen».

- 6) Gero bigarren finalerdia jokatuko zen Durangon
han ere zenbait feministakin ez nuen izan hainbat on.
Motibo zerbait eman niela ez dut ukatuko inon
baina halako giblekorik ez didate sarri emon.
Bokassarekin neu parekatu, nahiz urtetan preso egon.
- 7) Anonimoak «Egin»-era ta anonimoak etxera
azken asteko burrunban ez zen kalaka gozoa bera.
Ez dakit nola apaldu ziren izenak ezkutatzera.
Berehalaxe jakin bainuen, galdetu gabe gainera.
Halako lagun finen animoz heldu nintzen finalera.
- 8) Halare, jantzi nuen txapela bazen minen aski sari
«argitu behar ditiat -nion- lau egi eta bost begi».
Hara non gero ez aldizkari, irrati ez egunkari
inork ez zidan hitz bat eskatu. Hau ere nahiko marka, hi!
Trebiñotarren legena edo biraoa ote da hori?
- 9) Ondorengoan Euskaltzaindia pentsatu zen lagatzea
bertsolariek hautatu zuten batzorde eratzailea.
Kartzela-gaitzat erabaki zen jartzea esposa parean.
Hurren bileran batek gordinki dantzatu zuen sablea:
«Hori da, jaunak, Amuritzari txapela erregalatzea».
- 10) Batek hots egin bestek men egin, ez zen beharko ezetzik.
«Bandoa» joaz ez nuen egin tokatzen ez zen ametsik.
Banakaren bat penatuko zen, beste guztiak zer pozik!
Ez soilik etsai politikoak, hizki berekoak baizik.
«Eskerrak baden Trebiño ere! Ez hago hain nora ezik».

- 11) «Gizona ez da bakarrik ongi» zioen Jainko poetak.
 Anje Duhalde tentatu nuen eta ontzat hartu berak.
 «Txoriak eta txoriburuak» uxaturik edozenbat
 noizbait «Hitzetik Hortzera»-n ere egin ziguten tarte bat.
 Ez zen aukera muzingarria Trebiñotar soil batentzat.
- 12) Gero Zarauztar anonimo bat «Egunkaria»-n kexu zen
 programa hura desjatortzera nola eraman ginuzen.
 Lasai, txikito! Uste al huen betiko ote gentozen?
 Jaso diagu hi flautajole hautenen mezua, ezen:
 «Ez eman horri kantxarik hemen! Trebiño bego Burgosen».
- 13) Bertsolaritza sateliteen menpeko planetatxoa.
 Ez naiz berezko, ez perretxiko, ez lehengoa, ez gaurkoa.
 Ez naiz ardia ta gutxiago Ardi Batasunakoa.
 Neure orbitan hegatuko naiz, neure galaxian noa
 Trebiñotarren aireak marka estelarra baitaroa.
- 14) Geroztik gero aldizkari bat, «Bertsolari» du izena
 ale berezi bat Bizkaiari eskaintzeko egin zena.
 Bertan ni falta izanagatik, osoa eta gizena.
 Bertsolaritza moderno hori asko jantzi duk, gizona!
 Kultuek ere gaur bazekitek Trebiñotarra naizena.

Bertso-sorta honen motibo zuzena lehen bertsoan agertzen dena izan zen. «Bertsolari» aldizkariak Bizkaiko bertsolaritzari ale berezi bat eskaintzea pentsatu zuen. («Bertsolari». Bizkaia. Ale berezia. 1992. urteko Abendua, 8. zenbakia). Zuzendaritzak lanen egileak bizkaitarren artean bilatu zituen, eta hauetako batek niri proposatu zidan Lopategi eta Azpillagari buruzko ez dakit lan osoa ala zati bat burutzea. Nik, orain gogoan ez daukadan arrazoiren bategatik, ezetz erantzun nuen, seguruenik, ale bereko erreportaje batean egile eta bestean protagonista agertzeari ez niolako iritziko. Behintzat, ale bereziaren asmoaz jakitun jarri nintzen. Egunak joan ahala, pentsatzen nuen: «Nor ote zebilek niri buruzko artikulua egiten?». Pentsatzen nuen zena zelako egileak noizbait niregana jo beharko zuela, galderaren bat, iritziren bat, daturen bat jasotzera, baina inor ez zen ageri, eta apur bat kezkatu nien, ea zer erreportaje modu egin behar zuten, pertsonaiagana ezertarako jo gabe. Azkenean, delako alea iritsi zen eskura, eta hango argazki, titular handi eta orri-sorta luzeen artean, neure izenaren bila errezeloz niharduen, «zelako astakeriak ipini ote zizkidek hemen?» pentsatuz. Lehen pasadan artega samar edo, ez nuen ezer aurkitu,

eta horrek aztoratuago jarri ninduen. Bigarrean, orriak banan-banan pasatzen hasi nintzen, eta Enbeitatarrak, Lopategi eta Azpillaga, gazteak, eskolak, bertsolaritzari uztea erabaki zutenak... orriak amaitzera zihoazen, bihotza lokietan kolpatzen zen, eta eztanda sorpresibo baten beldurrean, azkenean okerrean eta gutxien ustekoa aurkitu nuen: hutsa. Nitaz ez zetorren ezer.

Lehen erreakzioan abaildura totala sentitu nuen, zelan hainbeste pentsakizun eta aieru gratuito egin nuen, azkenean hutsarekin plof egiteko. Amesgaitz anikilatzaile horietan lez, non, zure etorrerari buruzko espektazio ikaragarria sinetsi eta hartaz hanpatu ondoren, azkenean trenetik jaitsi eta inork ez zaituen ezagutzen. Inor ez dago zure zain, bakoitza bere maletekin eta bere lagun edo senideekin aldentzen da, eta geltokian, okasiorako entusiasmoz prestaturik ekarri duzun zeure buruaren erakusketarako artxiboa eskutik dilindan, burdinazko zutabe mehatzen, batzuk ostruka-zangoak lez okertuen artean, bakar-bakarrik zaude. Konturatu zarenerako, trena ere joana da, eta zuloan errailen lerroak bakarrik ikusten dituzu, norabide desagertuekin. Bigarren erreakzioan, haserretzen eta amorratzen hasten naiz. Emazteari diotsat:

- Begira zer dakarren honek nitaz.
- Hemen ez dator ezer! -hots egiten du hark ere ezustekoan, behin eta berriro pasatu ondoren.
- Horixe diot, ba! Ezer ere ez! Horixe gara gu. Ezer ere ez!

Geroago, ez berariaz eta erreklamazio gisan, jarrera honek gehiago apalduko baininduen, bide batez eta ahalik axolagabeen baizik, aldizkariko arduradunari galdetuko nion ea ni nortzat edo nongotzat edo zertzat nindeukaten. Azalpenetatik, despiste bat izan zela atera nuen, esan baitzidan:

- Beharbada, hi Euskal Herri mailan kontsideratuko hinduten.
- Euskal Herrikoa izan arren, leku jakin batekoa izango nauk, eztuk? Zer irudituko litzaiake Gipuzkoako ale berezi batean Egaña-edo faltatzea?
- Ez zekiat. Inor ez duk konturatu.

Deskuidoak ulertzeko gauza banaiz, baina despistegai soil bat izana ez da oso animagarri. Nire indiferentzia ez da hainbestearino heltzen, batez ere nire faltari inork ez ziola garrantzirik eman ikusi nuenean. Badakit hauek oso bizipen pertsonalak direla eta ez dagoela pankartak ateratzen hasteko motiborik, baina gutxienez, norbaitekin komentatzen duzunean, kortesiaz bada ere, zure kexarekin bat datozen planta batzuk itxaroten dituzu. Ez nintzen, noski, askorekin konfidentziatu, ikusi

bainuen orbel baten pasaerari baino garrantzi handiagorik ez ziotela ematen eta solasa freskura osoz aldatzen zutela, eta neure dezepzioa isilean jatea pentsatu nuen.

Honetan eta beste hamaika abagunetan obserbatu izan dut -eta behar diren ondorioak atera- solasak gai arinari edo, garrantzitsua bada, inbertsonalari ekin behar diola, egotismo kolektiboaren jasaile izan nahi ez baduzu. Norbait bere umearen mirakuluak kontatzen ari bada (eta norbere umearen kontuak, arinenak eta arruntenak ere, mirakulu dira), nekez utziko diote amaitzen, besteak ere tarterik txikienaren zain baitaude «ba, gureak ere... » hasteko. Edo zeure herriko kontu ustez interesgarri bat amaitzear zaudenerako, hiru-lau aho sumatzen dituzu «ba, gure herrian hori baino...» kontatzeko prest, solasaren bizitasuna edo elkarrizketa bedeinkatu horren klabea gehienez nork nori aurrea hartzearen edo, denak lehenak izatea ezinezkoa denez, nork nori noiz hitza kentzearen gorabeheran baitago. «Ederra gertatu zaidak» hasten zara kontatzen, argumentuari analogiaren bat aurkitu arte entzungo dizute, eta hortik aurrera ibil zitezke azkar eta ozen, laster sartu baita norbait: «Ba, niri handiagoa gertatu zitzaidan!». Zu atzokoaz edo egunean bertakoaz ari zinen, eta hark, beharbada, duela hogeituroko pasadizoa atera du. Zer egingo diozu, ba, huraxe baitu berea, ez zuk dakarzun aktualitatea. Eta zorionsua zu, kondaira amaitu ahal izan baduzu. Orduan, otzan samarra bazara, zerbaitegatik hain barneki ukitu zaituen hartaz galderak edo zenbait xehetasuni buruzko garapen eskeak itxaron zenitzake, baina laster ikusiko duzu beste istorio interesgarriago bat abian dela, eta solaskideen arteko inor ez dela gelditu zure sentimenari adi, zeinak, une oso kontzientea gertatu bazaio, bakardade solaskidez biderkatua nabaritutako duen, ez luzerako, zu ere, interes pertsonalen gaineko konbentzio komunikatiboen jakile izanik, laster jarriko baitzara bestearen entzule, norbaitek «nora begira hago?» edo «zer berri ilargian?» galde ez diezazun. Gero berriro hasiko zara beste zerbaite kontatzen edo «lehen esaten ari nintzena amaitzeko...», seguruenik gauzak ez baitira inork entzuteko esaten, dauden lekutik irten daitezkeen baizik, edo mugi bederen. Hitzak mihi puntatik askatu ziren, eta panorama ikusita, euren gordegura itzuli dira, baina bidaiak merezi zuen, lengoaiaren miraria zabaltzeko baita. Astiro-astiro, lagunartean lasai ibiltzeko portaera oso praktikoa batera heltzen zara: «Solas atsegina gura baduzu, ekidin zeure sentipen pertsonalegien erreferentziak».

Hala ere, hitz egiten baduzu, beti pairatuko duzu behar bezain haintzat hartua ez izatearen minorra, diren gai eta gertaerarik inbertsonalenean ere, zeuk kontatuak diren heinean, zeure antz bat hartzen baitute. Solasean parte hartzeko modurik plazidoena isiltasuna da. Horregatik, zeure sentipenei buruz ekile samarra bazara, laster hartuko duzu kalaka-fama, eta orduan, luzatzeko asmorik ez daukazunean ere, buruak apur bat distraitu guran hautemango dituzu. Baina normalean, kalakariak aurreko

posizioen usnametik ez duenez gero, ahal duenak zurekin berbatu aurretik saihestuko zaitu, eta zure ahalbide bakarra baina segurua da beti daudela toki desfaborablean aurkitzeko zorte txarra daukaten inozenteak. Denok gara kalakari, geure bulkoa kontrolatzeko argitasunik ez daukagun unean, edo hitzari korritzen uzteko beldurrak mugatzen ez gaituenean. Orduan aski da solaskideak konplutuzko galdera bat egin diezagun, kalaka bariatzeko asmo soilez seguruenik, galdegaiaren xehetasun guztiak, aurre-ondorio guztiekin, kontatzeko justifikaturik, beharturik areago, senti gaitezen. Baita delako kasuaren antzeko kasuak ere, egiazkoak nahiz alegiazkoak, zeren errealitatearen ikuspegi murrizta edukitzeak ez baitu esan nahi hitz-jarioa amaituko denik, beti baitago «nik uste dut», «nik esango nuke» erregistroetara pasatzeko zubi erraza. Eta nahiz eta bere kabuz uste edo esankizun gutxi eduki, bere iritzi apurra moldatzeko bizitza guztian entzun behar izan dituenak kontu ditzake, «gure aitatik esaten zian», «gure albaitari herrenak», «atzo bertan andreak esan zidaan»... Eta orduan berriro kasuarekin zerikusi argia daukan errealitatera itzuli zaizu, kasu guztiak baitira errealitatearen gainean gertatuak.

Ez! Hitzen ugaritasuna ez dago talentuaren edo jakintzaren gorabeheran, entzulearen pazientzia baizik. Batzuei baliteke entzule faltak benetan sufriaraztea, baina gehienez, hiztuna ez da hitz eginez husten, ekinago eta hitz gehiago geratzen baitzaio, eta bariazioa ez da problema, istorio beraren errepikak, sarritan ia testualak, nahi besteko luzapidea ematen baitu. Normalean errepikatzaileari eransten zaio gogaikarri fardela, baina bariazioa ere zer da, ba, grina beraren aldaera besterik, entzulearentzat jasangarriago bada ere? Hauek guztiak eta gehiago hauteman ahal izan ditut begi-belarriak baliatu ahal izan ditudan jendarte denerikoetan, bai besteengan, bai neure buruarengan. Okerrena da, besteena bilakaeraren simultaneo den bitartean, norberea gehienez ondorengo ohartzeari izaten dela, eta orduan ez nau hainbeste ernegatzen gogaikarri fama irabazi izanaren pentsamenduak, baizik neure erreferentzia hain pertsonalak inguruko indiferentziara jaurti izanak.

Bizkaiko bertsolaritzaren alean nire izenik ez aurkitzearen zaputza inori aipatzetik arretaz begiratuko nintzen. Eta berriro diot ulertzen dudala deskuidoa, gero, agian huts haren ordainez edo, ale monografiko batekin zuzendu zutena. «Bertsolari. *Amuriza, bakarra*. Ale berezia. 1994. urteko Abendua, 16. zenbakia». Beraz, ez daukat kexatzeko motiborik, eta ari ere ez naiz kexatzen ari, ulertzeaz azpirago dagoen une bateko sentipen bat adierazten baizik. Deskuido hura abiagune zela, bertsolaritzak nire gogoan utzitako zenbait gomuta mingarri bertsotan jartzeari eman nion. «Bertsolari» aldizkariko kasua gertatu ez balitz, horrelako bertso-sortarik ez nuen, beharbada, sekula jarriko.

«Ni Trebiñotar» izenburua lehen bertsoak ondo esplikatzen du. Honi azpi-izenburu bat jarri nion: «De lamentationae Amuritzae profetae». Hau apaizgaitan hainbeste aldiz eta zirrara handiz kantatutako «De lamentationae Jeremiae profetae» izenekoaren aipu literala da. Jeremias profetaren erosta luze eta hunkigarriak aste santuan kantatzen ziren, eta bai testua, bai musika, eta oro har, erostak bideratzeko modu hura, atxikita geratu zitzaizkidan. Neuk ere pentsatu nuen neure erosta batzuk kantatzea, eta musika ere Jeremiasen erosten gregoriotik abiatua da, baita garatua ere, hamarreko handi hauen doinuak gregoriano aire osoa baitauka. Lehen bertsoetan laurogeiko txapelketari buruzko kontuak aipatzen dira, arestian azalduta utzi ditudanak. Bosgarrenetik bideratzigarrenera, laurogeita biko txapelketako beste kontu batzuk agertzen dira, ez guztiak, noski, baina bai, kexu gisan, gogoangarrienak.

VIII. BIGARREN TXAPELA

1982ko TXAPELKETA AURREA

Laurogeita biko txapelketak espektazio handia sortu zuen, aurrekoan aurkeztu gabeak ere bertan baitziren, batez ere finalera heldu ziren Lopategi, Lazkano, Lizaso eta Peñagarikano. Beste laurak laurogeiko finalekoak ginen: Azpillaga, Garmendia, Enbeita eta ni neu. Motibo bategatik edo besteagatik, txapelketa guztiek sortzen dute egundoko ikusmina. Laurogeita biko niretzat berriro erronka gogorra zen, ondo bainekien bazterretan esaten ari zirela: «Aurten ikusiko diagu zer egiten duen horrek». Txapelketa hura oso oinarririk eta aukera guztiz irekian hasi zen, nahiz eta bertsolariak A eta B mailetan banatzea ez zen erabaki maitagarria izan. Aurreko txapelketan ere Euskaltzaindia prest egon zen eredu hori aplikatzeko, hots, parte-hartze guztiz irekia emateko, baina bertsolarien artean txapelketaren alde eta aurka sortu ziren tirabiren ondorioz, azkenean batzorde antzolatzaileak hautaturiko hamaseien artean jokatzera erabaki zuten.

Oraingoan, hirurogeita lau bertsolarik eman zuten izena. Niri zegokidanez, aurreko txapeldun gisan, antolakuntzak finalean zuzen sartzeko eskaini zidan aukerari erabat uko egin nion. Ez naiz gogoratzen bigarren geratu zen Enbeitak ere eskubide bera izango zuen, baina txapelduna sartu ezik, txapeldunordea sartzera ez zegoen planteatzerik. Finalera zuzen sartzera bidegabe ikusten nuen eta ikusiko dut beti, eta ez naiz aspertuko esaten hori abusutzat jotzen dudala, nahiz eta laurogeita seian neuk ere finalera zuzen sartu behar izan nuen, bertsolarien eskura etorri zen antolakuntzak horixe erabaki zuelako. Inor finalean zuzen sartzera abusutzat jotzen badut, finalistak kanporaketaren lehen faseraino jaistea ere ridikulu iruditzen zait. Hor badago erdibide bat, zentzuak begien bistara ematen duena. Laurogeita biko Enbeita eta biok finalerdietan hastea erabaki zen azkenean. Nik neure aldetik, justizi kontuak alde batera utzita, nahiago dut, gutxienez, kanporaketa batetik finalera iritsi, egun bakarrean eta partida bakarrera dena jokatu gabe. «Eta finalerdietan sailkapenetik kanpora gelditzen bahaiz?». Betiko aitzakiak. Txapeldungai batek finalerdiak gaintzeko zailtasunik ez luke izan behar. Egun oker batek bazterrean utzi zaituela? Eta zer? Bazterrean ez gelditzeko beldurra al da gailurra irabazteko meritua? Egia da hirurogeitik hirurogeita zazpira aplikatu zen eredu -garaiko pilota txapelketatik kopiatua- bidegabeagoa zela. Haietan, Basarri eta Uztapideri gertatu zitzaizenez,

txapelduna finalean ere zain egoten zen, berarekin saio bakarrera eta buruz buru txapela jokatzeko hautagaia nor izango. Kanporaketa guztien azken zentzua txapeldunari kontrario bat izendatzea zen. Hala ere, eredu hark bazuen geroko txapelketek finalari barregarriro moztuko zioten progresio bat. Goizean zortzitik lau pasatzen ziren arratsaldera, hauetatik bat pasatuko zen aurrera, eta honek eta aurreko txapeldunak beste saio luze bat egingo zuten, txapeldun berria erabakitzeko. Hala finalak hiru plano guztiz ezberdin eta goranzko zituen, ekitaldiari abiadura eta emozio gehikorra ezarriz.

Laurogeita bian, bertsolarien aldetik ahalegin handiak egin ziren laurogeian ezarri zen progresio-hondakin bakarra (lehen-bigarrenen arteko saio batekin amaitzea) elimintatzeko. Bertsolari gehienek, batez ere euren burua txapeldungai ikusten zutenek, ez zuten finaleko fase ezberdinen konturik entzun ere egin nahi. Lehen bien arteko azken saioari, behintzat, eustea gutxienekoa zela gogor defendatu izan ez banu (eta txapeldun gisan nire hitzak indar bat zeukan), laurogeita biko desenpatea pikutara joan izango zen. Eusteko arrazoiak, baita progresioa gehiago zabaltzekoak ere, jokoan zuzenki sartuta ez daudenentzat, begien bistakoak dira ikuskizun, kalitate eta entzuleen balorapen aldetik. Azkenean, tirabira luzeen ondoren, laurogeita bian erabaki zen, lehen-bigarrenak honenbeste punturen barruan geratzen baziren (dozena baten bueltan uste dut), desenpateko saio bat jokatu zutela, zeinaren puntuaketa aurretik zekarten kopuruari gehituko zitzaion. Laurogeian, zegoen aldea zegoela egitekotzat onartu zena, laurogeita bian desenpate estriktora mugatu zen, eta halaxe gertatu zenez, desenpatea jokatu genuen Lopategik eta biok, baina bata edo besteak puntu gehiagoren aldea atera izan balu, azken gailur hura ezerezean geldituko zen. Zorionez, jokatu beharra gertatu zen.

Lehen-bigarrenak agertu eta beste guztien sailkapena ezkutatzea ez zen aldatu, nahiz eta hori ere zentzugabea zela defendatzen ahalegin nintzen. Beharbada, oro har, azkenak ezkutatzea lasai onartuko nuke, jendeak lasaiago kantaturik, kalitateak irabaz dezan. Bertsolarien txapelketak, ahal den neurrian, garaipenak nabarmentzeko eta porrotak disimulatzeko izan behar du. Ikuskizunaren, emozioaren eta kalitatearen bila goaz, eta horiek, normalean, lehen postuetan garantizatzen dira. Lan kaxkarragoak sailkatzeak taldearen batezbestekoa jaitsi egin dezake, edo, alderantziz esanda, azken postuak ez direla hain bistan geldituko jakiteak, alferreko urduritasun bat ken dezake eta, ondorioz, kalitate handiagoa bideratu. Hori guztia txapelketaren osotasunean egiterik ez dago, noski, finalean sartzen ez direnek nahitaez bistan eliminaturik geratu behar baitute, baina txapelketaren fase guztietan aplikatu daiteke irizpide berdintsua, aurrera doazenak eta postu onak nabarmenduz, eta atzekoak ex aequo karinoso batean babestuz.

Hala ere, laurogeikoa eta laurogeita biko gehiegizko prekauzioa izan zen. Hirugarrenak kirol eta jardun gehienetan ohore handiko podiuma zapaltzen du. Laugarrena ere lotsagarria al da? Hortik aurrera berdinean bota daitezke, bosgarrena ere txarra ez den arren, baina lehen postuak atzeregi erakusten badira, azkenak bistaregi geratuko dira, eta orduan bilatzera goazen efektu biguntzailea izorratu egiten da. Zortzitik lehen laurak izendatzeak aurreko postuak ondo adierazten eta atzekoak nahikoa ezkututzen dituela uste dut. Finalean lez, arteko maila guztietan ere proportzio bera aplika daiteke, fase bakoitzean erdiak (sei badira, hiru) izendatuz. Eta, jakina, puntuaketaren arabera aurrera pasatzea dagokienak. Gerta daiteke talde bateko bosgarrenak beste bateko bigarrenak baino puntu gehiago ateratzea. Oraingo sisteman egiten denez, beharrezko al da eskailera osoa bistaratzea? Finaleko sailkapenari gagozkiola, badira honelako arrazoiketak:

- Finalean sartzea beste gabe aski garaipen dela, zer ardura dio gero zazpigarren ala zortzigarren sailkatzeak, batzuetan eurok geratzen baitira gusturen?

Hala izan daiteke, baina horrek ez du esan nahi beste eredian berdin gustura edo gusturago geratuko ez liratekeenik. Kontsidero hauek guztiak bertsolarien erreparotatik datoz, hain zuzen, ez beste inondik, eta orokorrean partaideek tentsio puntu bat gutxiago jasateko eta, ondorioz, kalitate hobeko saioak ateratzeko balio badu, zergatik ez hor ere erdibide bat ezarri? Txapelketa nolabaiteko lehia izatea ekiditerik ez dagoenez gero (ergelkeria litzateke hori pretenditza), bigun ditzagun, ahal den gehien, jokoaren alderdi beldurgarriak. Bertsolaritza ez da lehia inexorable bat, non, batzuk igotzeko, besteek jaitsi behar duten. Biguntze hori ez dago erabat lortzerik, kanporatze-sistema bat nahitaezkoa baita. Batzuek aurrera jarrartzeko, beste batzuek nahitaez atzean geratu beharra daukate. Baina fase bakoitzean atzera gelditzeko moduak zorrotzak edo estaliagoak izan daitezke. Ez daukat inolako morborik -edo ez nuke izan behar- atzeko postuen indusketan gozatzeko. Entzulea ere horretara gogoz errendituko litzateke, partaideen alferreko sufrimendu bat kentzeak ekitaldi lasaiagoak eta distiratsuagoak ekarriko dituela pentsaturik. Ziur naiz horrelako formula orekatu batek eragin ongarria izango lukeela. Eta pedagogikoki ere, gizarte zabalari begira, lehia sanoago eta gizakorrago baten eredia eskainiko luke.

Laurogeita biko txapelketara zer gogokera eroan nuen ez daukat laurogeikoa bezain zehatz gogoan. Hemen xaloago, irekiago, ilusio baten bila lez joan nintzen. Laurogeita bian askoz jarrera nahasiagoan nengoen. Helburu bat lortzeko garrari lortua galtzeko beldurra gainditzen zitzaion. Ez zela ezeren galtzea buruak ondo ulertu arren, sentimenaren beste terminalletara seinale ahulak iristen ziren. Bestalde,

laurogeiko txapelketaren ondorengo erreakzio kontrajarriak bide zirela, neure burua estigmatizaturik ikusten nuen. Orduko lana gainditzea zail ikusten nuen, eta berdintzeak zertarako balio zezakeen, lehengo muzin berak berresteko baizik? Laurogeita biko txapelketa-aurrea askoz mugituagoa izan zen, ia bertsolari andana guztia abian jarri baitzen. Aurrekoan, txapelketa bai ala ez eztabaida luzeak izan ziren, baina oraingoan txapelketari berari buruzkoak nagusitu ziren. Denok genbiltzan atzera-aurrera, eta horrek niregan urduritasun handiagoa eragin zuela uste dut. «Uste dut» diot, gomuta lanbroagoa, ospelagoa baitaukat. Laurogeian, hondartza garden batean biluzik, lehenengo olatuaren bila abiatzeko inozentzian aurkitzen nintzen. Laurogeita bia haitzetako ur arriskutsuetara saltatzea lez izan zen. Ur gardena, baina zoru beldurgarria. Laurogeikoaren ondoren, bertsolaritza uztekotan egon nintzen. Orain pentsatzen nuen: «Orduan koldarra izan ez banitz, orain ez nuke kinka honetan ibili beharrik». Hala ere, joanari uzteko eta etortzekoari begiratzeko, banuen nahikoa kemen eta horretan zentratu nintzen, eta uste dut lortu ere egin nuela.

Kemena. Hortxe dagoela uste dut gorabehera nagusia, niregan behintzat. Kementsu aurkitzen nintzen, eta oro har, laurogeita bian ere beldur baino ilusio gehiago neukala uste dut. Dena dela, txapelketa-aurre hartaz nahiko oroitzapen nebulosoa daukat, laurogeiko oskarbi sentsazioaren aldean. Hemengoak milaka xehetasun gogoratzen ditut; nire barne egoera gardentasun osoz bereizten eta sentitzen dut oraintxe ere. Hurrengoan, denboraren eta tokien zehaztasun gabeko eztabaida anitzez gainera, Idiazabalgo finalerdia arte ez daukat gomuta garbiegirik.

IDIAZABAL

Laurogeita biko txapelketaren gomuta niretzat Idiazabalgo finalerdian hasten da, beharbada hemengo gertaera batek biziki markatu ninduelako. Hura ez dut uste Alzheimerrek ere ezabatuko didanik. Goizeko saioa bazihoan aurrera, eta kartzelako gaia heldu zen. Zeberiori, lehenengoa izaki, geratzea tokatu zitzaion, eta beste guztiok zulora. Pilotalekuko janztegietan prestatua zeukaten egoitza. Niri bigarren tokatu zitzaidan, eta beraz, kartzelatik irteteko lehenengoa nintzen. Oso gogoan daukat, tokira iritsita, nola besteen berrikerari jarraitzeko gogorik ez neukan. Zelebrea da horrelako egoeretan, urguilu aldrebes ulertuan, nolako jaiton-plantak egiten ditugun, zirkunstantzien gaineko indiferentzia gezurrezko bat agertu guran, kontzentrazio ahalegina dependentzia desondragarria bailitzan. Nik neure baitan zentratu nahi nuen, orduan eta antzeko okasio guztietan, eta ez zait gustatzen inork galdera suntsunez edo iruzkin topikoz molesta nazan, areago aurrenen irteteko nintzela. Urrungo txalo

hotsetik igarri zen Zeberioak amaitu zuela. Kartzelako atea ireki zen, eta eramaileak etortzeko zeinua eginik, banindoan janztegietan zehar.

Pilotalekuko atea ireki eta jendarteko pasabidea zapaldu nuenaz batera, marmar ozen eta trinko hura zart eten zen. Bakardadea baino isiltasun biluziangoan sartu nintzen. Sen erraturen batek itxaronarazi zidan txalorik ez nuen entzun, ezta imintziorik ere. Zerbait arraroa, oharkabea sentitzen nuen, neure pentsamenduan zentraturik nindoala. Neure pauso hotsa bakarrik entzuten nuen, eta belarrietako dunduri kolpekaria. Pilotalekuaren erdian oholtzarantz hartu nuenean, urkabera bideko isiltasuna begitandu zitzaidan. Burua neure bakar gairako pentsamenduetan (doinu eta abar) zentratzen saiatu bitartean, euren agindu propioz diharduten sentimen defentsiboek hutsune intentso bat helarazten zidaten, zeina berdin izan zitekeen inguruaren ihes totalaren ondorio edo urruntasun aliatuen mehatxu. Ez neukan astirik, ez predisposizioerik gertatzen ari zen nitaz gaintasuna ulertzeko. Kanporaketako unerik erabakigarrienean ez nuen neure helburutik distraitu nahi. Oholtzako eskailerak igo eta gomuta sensitiboa daukat nola puntua jartzera zihoan aurkezleari, irribarre onguratsuz eta esku-zeinu mantendu batez, apur batean itxaroteko eskatun, arnasa hartzeko. Bestela ere egoera atezuek badakite arnasa estutzen, baina egun hartan oso bide luzea, amaigabea egin zitzaidan, identifikatu ezineko astuntasun bat ekarri ezinez. Eskailerak astiro igo nituen, ez nekien garbi zergatik, eta nahi ere ez nuen esplorazioetan sartzerik.

Kartzelako lana amaitutakoan, eseri nintzen, eta ondo ala gaizki, egun hartako lanak amaituak ziren. Aurkezleak hurrengo izena deitu zuen, Altuna azpeitiar gaztea. Hura pilotalekuan agertu zeneko, egundoko txalo zaparrada abiatu zen. Gaztea, berria eta aurreko kanporaketetan ezustea emana izanik, bidezko eta eskergarri iruditu zitzaidan mutila animatu nahi izatea. Hurrengo Gorrotxategi zetorren, eta hau ere berdin txalotzen zutela ikustean, burua makurtzen hasi nintzen. Ondoren Telleria, Peñagarikano, Lopategi eta Azpillaga. Denak izan ziren eskuzabalki txalotuak. Ondorioa errebokatze edo behintzat airean uzteko seinale desiratuen epea amaitutzat emanik, neure barruari esan nion: «Bakarrik tiratu beharko duk! Hemen ez zegok hiretzat lagunik». Neure korapiloa isilean pasako nukeen, inori esanda, afektatu egin zaituela zabaltzea besterik ez baita lortzen, kanporanzkoan, komunetan, Mungiako lagun batekin topo egin eta esan ez balit:

- Hemen zer gertatzen duk? Kartzelatik irteeran, inork txalorik ere ez?
- Hori zioat, ba, neuk ere! Hemen zer gertatzen den!
- Hastekotan egon nauk, baina neu bakarrean ere, ez nauk atrebitu.
- Trankil! Ez hadi nahigabetu. Ondo zetorkidak zer borondate dabilen jakiteko.

Egitekoak amaituta hartu nuen gertaeraren kontzientziak egun hartako lanari ez zion, zorionez, eragin, eta hurrengorako mentalizatzeko eta berkementzeko astia edukiko nuela pentsatzeak lasaitu egin ninduen, pozterik lortu ez bazuen ere. Arratsaldean beste zortzikotearen saioa zen, eta Etzegaraten bazkaldurik, entzule gisan eseri ginen. Han ere, bidezko zenez, bertsolari guztiak izan ziren txalotuak, kartzelatik oholtzara bidean. Egun guztian eta etxeranzkoan ezin izan nuen korapiloa gorgoiletik libratu.

TXALOAK

Garai hartan, behin baino gehiagotan gertatu zitzaidan besteei txalo jotzen zitzaizen zenbait okasiotan, ni gabe gelditzea. Oholtzan eserita geundela, gai-jartzaileak izenak banan-banan aurkeztuko zituen. Erdian egonez gero, zaila da publikoaren portaera bidean aldatzea, baina sarritan hegalean aurkitzen nintzenez gero, inoiz gertatzen zen aurkezlea hastea: «Zuen eskuinetik ezkerrera, Xabier Amuriza...», eta denak geldi. Bigarrenetik aurrera denentzat zeuden txaloak. Iltan aurkeztean, kasu hori zailagoa da, baina bestea nahiko sarri gertatzen zen. Bertsolariak deituak izan eta oholtzera igotzean, entzuleek txaloaldi orokor bat jo ohi dute. Gero aurkezleak, tokian tokiko bere sarrera-hitzak eginik, bertsolarien izen guztiak jarraian esan ditzake, bakoitzari txalo jotzeko tarterik utzi gabe, eta ondoren agur bana eskatu, honela: «Zuen ezkerretik, betor agurra kantatzera Urli!». Hau mikrofonora doala eta berdin hurrengoetan, batzuetan jendeak txalo egiten du, bertsolaria animatzeko, eskuak berotzeko, edo borondate horixe daukalako. Beste askotan, eta tokien arabera, erreakzio hori ez da abiatzen. Baina gertatzen zenean, eta nire txanda heltzean, isiltasun totala egiten zen, jendea ikaratu banu lez. Ikara-ahalmena hein batean gradu bat izan daiteke, baina ez une urdurietan. Bat-bateko bertsogintzan, batez ere hasieretan, beti dago tentsio puntu bat, batzuetan oso nabarmena, norberak ere zergatik ez dakiena. Orduan seinale guztiak esanahi okerrenetik ulertzeko joera izaten da, eta pentsatzen nuen: «Hemen ez dago ni animatzeko gogorik». Eta desanimatu egiten nintzen zeharo. Normalean agurra pentsatu samarra izaten denez, hura ez zuen desanimoak baldintzen, baina ondorengo saioa, indartsu nahiz makal nembilela, noiz amaituko egingo nuen.

Norbere buruarekiko inpresio negatibo batek, nahiz eta neurri handi batez oso pertzepzio subjektiboak direla jakin, eragin handia dauka gogo-aldartean, niregan behintzat, eta areago, bat-batean ari naizenean. Bertso jarrien edo kantatuen emanaldietan, adibidez, seinale ustez kontrakoek ez didate askorik eragiten. «Lasai! Konkistatuko zaituztet!». Seguruenik izango da kontrakotzat ere interpretatzen ez

ditudalako, baina bat-batean, urte haietan, larrua jareindako sugea baino sentiberago nengoen. Nik ez nuen entzuleengan prekauziorik sortu nahi, ezta errespeturik ere, karinoa baizik, eta hori oso zail jarri zitzaidan. Gaur oso beste era batera bizi dut bertsolaritza. Ez daukat orduko erantzukizunik, zirkuito nagusitik kanpora samar geratu naiz, entzuleria aldatu egin da, neu ere apur bat lotsagabetu eta zitaldu egin naiz, motibo horiengatik sufritzeko ardurarik ez dut hartzen, eta jakina, okasioak ere asko gutxitu zaizkit. Orain ez naiz txapelduna, tropeleko gregario bat baizik. Zulo betetzailer bat.

Jaien amaierako herri-afari bat. Musikariez gainera, bi bertsolari ginen programan. Iritsi nintzenerako, eskoletako jantoki handia beterik zegoen, eta jende gehiena bere tokian eserita. Sartu nintzen, antolatzaileekin eta parean gertatzen zirenekin ohiko hitzak egin nituen, eta agindutako tokian eseri nintzen. Dena normalizat joko nukeen, ingurukoekin gizalegezko kaixo eta zer berri niharduela, oso minutu gutxira beste bertsolaria agertu ez balitz. Hura jantokian sartuz batera, sekulako txalo zaparrada sortu zen, eserita zeuden asko zutik jarrita. Hari eta niri egindako harrerren konparazio inebitableak ikaratu egin ninduen. Hura aurretik etorria izan balitz, ez nintzen diferentziaz ohartuko, baina destinoak gertaeren ordena huraxe nahi izan zuen, eta aulkian josita geratu nintzen. Gau deprimitua igaro nuen, gertatuaren abstrakziorik lortu ezinez. Kantuan ere urduri eta dena beharrean ibili nintzen gero. Laguna konturatu zen, nonbait, eta ez zuen nire ahultasuna ebidentzian jartzeko aukerarik galdu nahi izan. Gau huraxe izango zen, kontrako zirkunstantzien pilakuntza bat bide, behinola bertsolaritzari uzteko ausardiarik ez izanaz akusatuko nindutenetako bat.

DURANGOKO EMAKUMEAK

Finalerdia saio bitara izanik, bigarrena Durangon jokatu zen. Han ere gertatu zitzaidan, edo gertarazi nuen, ezbehar txiki bat. Peñagarikano eta biok egokitu ginen zortziko txikian. Gaiak zioen: «Ezertarako ezagutzen ez zaituen neska honek, Peñagarikanok, telefonoz dei egin dizu, Amuriza». Peñagarikano hasita, saio hauxe egin genuen:

1) *Peñagarikano*

Jakingo al det nola
dantzatu mingaina
hemen naukazute ni
zein neska liraina.
Xabier gustatzen zait
neri alajaina
ez det ezertarako
ezagutzen baina.

2) *Amuriza*

Telefonotik hartzen
dut usain beroa
baina burutik hago
dexente eroa.
Hi ez haiz nik maitatzen
dudan jeneroa
emaion beste bati
hire panderoa.

3) *Peñagarikano*

Ze kontuk telefonoz
esaten dituna
ikusten danez ez da
neretzat laguna.
Xabier Durangon be
hain da ezaguna
mezako hura baino
whisky naio duna.

4) *Amuriza*

Neska honek dakarkit
gauza betikoa
ez uste naizenikan
hain txoropittoa.
Erosi zan iturri
automatikoa
hire jardinerako
hori dun nahikoa.

5) *Peñagarikano*

Ez da etorriko ez
nahi ez dan ekaitzik
ta nik ez det baztartzen
praile ta apaizik.
Eta ez diot opa
inolako gaitzik
ni maitatzea eta
ezkontzea baizik.

6) *Amuriza*

Telefonoz ari zait
neroni antsika
hori ez da lekua
jotzeko musika.
Hortik ibili gabe
hola garrasika
etor hasi bistara
gonak erantzita.

7) *Peñagarikano*

Xabier honek dauka
jenio berua
zorroztu nahi luke
bere plumerua.
Bistan erantziko det
nere kulerua
nahi al dezu zuk busti
nere florerua?

8) *Amuriza*

Nago floreru hori
busti beharrean
oraintxe jarri naute
trantze ederrean.
Oraindik hortarako
nago indarrean
ujola izango da
ilunabarrean.

Saio hau eta beste guztiak nola joan ziren kontzientzia argiegirik gabe, Ezkurdi pilotalekutik pozik irten nintzen, finalerako sailkatu nintzela eta. Kanporantzean, batak hau eta besteak hori esanez, eta batari hau eta besteari mau erantzunez, frontoi aurreko karrerapean kazetari lagun batek esan zidan:

- Uste diat endreduren bat etorri behar zaiala.
- Niri? Zer dela eta?
- Emakume talde bat hor batzar antzean ikusi diat. Gauza garbirik ezin izan diat ulertu, baina oso haserre ziruditean, zerbait egin behar zela esanez.
- Askok duk, ba! Hori ere badiagu? -Eta pentsatu nuen: -Peñagarikanorekin egin dudak saioagatik izango duk.

Pentsamendua buruko bihurtzeren batean martxan geratu zen, baina une hartan ez nengoen arreta eguneko iltzetik aldatzeko moduan. Handik egun batzuetara, gutun bat hartu nuen, gogorra, garratza, mingarria. Anonimoa zen, eta pentsatu nuen: «Ño! Gauza ez zegok olgetarako! Ez haiz urrunekoa izango, baina akusazio guztiok hobeto emango zinateen izen eta guzti». Goiz batez, finalaren aurreko astean, neure Egin-eko lantokira joan nintzenez, zurtz eginda geratu nintzen, iritzi sailean honako artikulua, hau ere anonimoa, ikusi nuenean:

Eskutitz irekia Xabier Amurizari

Kaxo, Xabier: Durangoko Ezkurdi aretotik nator eta gehiago gabe, lerro hauen bidez zera agertu nahi nizuke:

Nire iritziz, bertsolaritza Herri baten kultur agerpenetariko bat da. Bertan haren sentipenak agertzen dira bertsoen bidez. euskal Herriarenak, hain zuzen, kasu honetan.

Zu zaitugu Euskadiko bertsolari txapelduna, beraz, zure erantzukizuna arlo horretan goi mailakoa deritzat, euskal kultur manifestapen horren ordezkari zarenez gero.

Zuk hori ederki zaintzen duzu eta sentsibilitate bikaina agertzen ere, zeure aita zenari buruz abesten duzunean (t irabazi zenuenean Donostin ikusi genuen), edota Ameriketara doan euskaldun baten lekuan jartzea gaiak eskatzen dizunean. Gaur arratsaldean ederki moldatu zara, zeure abertzale printzipioak txantxetan ere apurtu gabe moldatzeko.

Bertsolaritzan eta bertsolaritzatik at, euskal kulturari bultzada ematen saiatzen zarena guztiontzat ezaguna da. Gizon argia, ikasia eta bila zarenik ez dut uste inork uka dezakeenik.

Aipaturiko dena horrela izanik, pentsa dezazuke gutxien espero nuena zure ahotik emakumeoi buruz entzun dudana nire belarrietan sartzea. Munduan ez da hitzik sentitu dudana agertzeko, zure emakumeontzako mesprezua eta gorrotoa goitikatu duzunean. Bai, Xabier, bortxaketaren «apologia» egin duzu gaur. Eta lasai lo egingo duzu, poliziak atxilotuko zaitun beldur gabe. Gai horretan berdin pentsatzen bai duzute. Eskemak apurtu dizkidazu. Usten nuen Euskadi libre bat lortzen denon artean saiatu behar genuela, baina denok (emakumeok ere) askatasunean eta eskubide berdinekin bizitzeko. Eskubide hoietan sartzen nuen deno askatasuna, geure sentipenak agertzeko. Nola emakume ala gizonezko, elkar maite dugula agertu eta maitatzeko ere. Zeuk diozunez, horretan ausartzen den emakumea «panderoa» jo, «gonak kendu», eta bortxatu egin behar da. Bejondeizula. Bokassa entzuten nengoela uste izan dut. Ez da makala eraman izan dudana muturrekoa. Euskaldun «progresistak» beste maila batean zeundetela uste nuen benetan.

Besterik gabe, bada ez bada ere, kartaz agurtzen zaitut, ez bait nago prest zuk niri panderoa jo dezaidazun (telefonoz deitu zaitudalako), ezta ere gonak kendurik zure aurrean jartzeko, sentitu dudana agertzearren.

(EGIN, 1982-12-10)

Irakurri nuenean, larritu egin nintzen: «Nire finala hondatu behar zidatek hauek! Honelakoxe polemika behar nian trankil ibiltzeko!». Neure mahaian oso mindurik, sastaturik geratu nintzen, nondibait ager zedin desio nuen erreakzio baten zain. Publikoki eta era hartan zabaldurik, artikulua elur-bola baten hasiera lez ikusten nuen, finalerako auskalo noraino eta zer norabidez handituko zena. «Geldi, hi! Eutsi buru horri! Egik heuk gura duana, artegatzea izan ezik». Artikulua egia ala gezurra,

arrazoia ala gehiegikeria, ez zen niretzat hain prioritarioa orduan, finalari begira neure gogoia kontrolatzea baizik. Ezin nuen permititu kemenean eraginda joaterik, horrela galduta bainengoen. «Geldi, hi! Badaukak astia. Utziok munduari dabilela berak gura duen moduan, eta hik eutsi buruari tente».

Lehenik, alderdi mingarrienetako egin zitzaidan nola anonimo hura argitaratu zen neuk lanean niharduen egunkarian bertan, neuk ezer jakin gabe. Ez diot argitaratu behar ez zenik, nahiz eta izen gordean salapen horiek guztiak zabaltzeari ez diodan zintzoegi irizten. Ez zen horregatik. Baina gutxienez, neu egunkariko lankide izanik, ohartarazi behar zidaten, honelako zerbaitez: «Hi! Hemen hire kontrako artikulua bat iritsi zaiguk. Hauxe eta hauxe ziok. Argitaratzea merezi duela uste diagu, baina jakitun egon hadin deitzen diat. Zer iruditzen zaik?». Honelako zerbaitez gertatu izan balitz, mentalizatuago aurkituko nintzen, baina norberak orriak betetzen dituen egunkarian, goizeko lehen begiradan, halako muturrekoa hotz-hotzean hartzea ez zen, ez, lankidetzaren adibide gozoa. Etxean bertan traditurik bezala sentitu nintzen. Hurrengo egunean artikulua hauxe idatzi nuen, biharamuneko iritzi sailean agertu zena:

BARKA GAIZKI ESANAK

Kaixo, M. A. A.: Atzo EGINen «Eskutitz irekia» bidali didazu. Durangoko bertso-saioan eskema guztiak apurtu omen nizekizun. «Emakumeontzako mesprezua eta gorrotoa goitikatu» omen nuen. «Bortxaketaren apologia» egin omen nuen. «Bokassa afrikarrari entzuten ari zinela» uste omen zenuen.

Urrunegi joan zara, laguntxo. Badakit deskuidatu nintzela. Zure eskutitza irakurri aurretik, mina harturik nuen neure barruan. Zuk min hori berritu egin didazu. Handitu ere bai, egia esateko. Arrazoi duzu, baina ez hain konklusio gogorak ateratzeko.

Lehenbizi esan behar dizut ez nuela gaia ondo ulertu. Txapelketan ez da gutxitan gertatzen hori. Neska ezezagun batek deitzen zidala entzutean, tentatzeko deitzen zidala edo halako zerbaitez ulertu nuen. Bertsolariak, gaia entzunez batera, efektu batzuk lortzera jotzen du. Kontraste batzuk sortzera. Horretan ez dira beti norbere gogoko argiak pizten buruan. Zuk aurpegiratzen didazuna etxean eginiko bertso jarrietan bota banu, merezia nuke zure eskutitza. Baina bat-bateko bertsoetan, txapelketan batez ere, buruak ez du etxean bezala funtzionatzen. Neu ere gero, neure barruko minean, harriturik nengoen nola palu hartatik hainbeste ekin nion. Bertsolariari sarritan gertatzen zaio nahi ez duena esan beharra edo esan nahi ez lukeen moduan esatea. Esan du, baina «atera» egin zaio. Saio baten ondoren, ez al duzu inoiz bertsolaririk ikusi buruari helduta? Zerbaitegatik azken agurretan entzuten da: «Gaizki esanak barkatu». Formula hutsa baino gehiago da hori.

Horrez gainera, bertsolaritzak, beste edozein sailek bezala, inertzia eta karga handiak arrastatzen ditu. Saio batean inertzia guzti horietatik libratzea ez da beti

gertatzen dena. Txapelketan gutxiago. Nik kantatu nituen bertsoak beste norbaitenak izan balira, ez zenion agian eskutitz hori idatziko. Horretan eta beste arlo batzuetan ere, niri gutxiago barkatzen zaidala badakit. Ez dakit pozteko ala penatzeko motiboa den. Lasaiago ibiltzeko ez, behintzat. Bestela ere banuen nahiko kontrario. Orain zurekin bat gehiago. Bakarra bazina, pozik gainera. Baina beldur naiz ez zarela konklusio horiek atera zituen bakarra izango.

Zuk, zeure sentipenak dramatismoz bueltatzeko, tranpatxo bat egin didazu: auzia pertsonalizatu egin duzu. Baina «zuk» ez zenidan niri telefonoz deitu, eta deitzen badidazu ere, ez dizut halakorik esango. Zeuk ere ez zenuen gaia ondo ulertu, ni baino lasaiago egongo zinen baina. Nik zure haserrea onartzen dut. Zuk adina estimatuko nuke motiborik eman ez banu. Baina konklusioetan urrunegi bidali nauzu: «Afrikako Bokassaren» ondoraino! Zaude lasai, «bortxatzaile» deklaratu banauzu ere. Txapelketan gabiltzala, ez uste hortarako ere gogorik sobratzen zaidanik. «Eta lasai egingo duzu lo -idazten didazu-, poliziak atxilotuko zaitun beldur gabe». Ez dakizu ondo txapelketa zer den, lasai lo egiteko. Poliziena barkatzen dizut, beharbada zuri baino sarriago etorri zaizkit baina.

Azkenez, eskutitz hori benetan eskertzen dizut, zure antzeko konklusioak atera zituzten guztiei erantzuteko aukera eman didazulako. Esandakorik sinesten baduzu, barkatuko didazu. Sinesten ez baduzu, alferrik eskatuko dizut barkamenik.

Erantzun honek, gaur irakurrita, apur bat lotsatu egiten nau. Lehen-lehenik, bertsoak lotsagarriak dira, dudarik gabe. Bestetik, gehiegi apaldu edo makurtu nintzen. Egia da gaia ez nuela zuzenegi jaso, hor nioenez. Nire burutik «neska ezezagun batek telefonoz tentatzen zaitu» edo horrelako zeozer pasatu zen. Peñagarikanok ere abiakerako bertsoan «Xabier gustatzen zait neri alajaina» kantatu zuen, eta kontra egiteagatik, gordintasun gratuito batetik jo nuen. Hurrengo egunetan, irratian edo entzunda, neska ezezagunaren deia markagabea zela ikustean, min hartu nuen, intentzio tentatzailea neure garun urdurien traizioa izan zela konturatu bainintzen. Eta bertsoak ez dira, noski, harrotzeko modukoak, baina ezta polizia etxera bidaltzekoak ere. Auzia freskura handiagoz hartu izango nuen, finalaren zama gainean eduki ez banu. Beldurtu egin nintzen eta etsaigoak nola edo hala leundu gura nituen, errukira deituta bazen ere, elur-bola posibleak aurrera egin ez zezan, ez bainekien zer alkantzuko kanpaina zegoen anonimo haien azpian. «Finalera pankarta salatzaile eta guzti agertzea besterik ez diat behar!». Artikuluak eta nire erantzunak, nire inguru hurbilean, zeresan handia ekarri zuten. Banekien ez zela mundua hartaz obsesionatzeko afera, baina pertsona bakoitzak bizi duen mundu txikian, batez ere nondibaiteko erasoaren alertan dagoenean, niretzat huraxe zen egun haietako kezka nagusietakoa, nonahi aipatzen baitzidaten: «Zer? Adiskidetu al haiz emakumeekin?».

FINALEAN BERRIRO «EMAKUMEA»

Gai honi dagokion unerik larriena finalean bertan etorri zen. Eguna bazihoan aurrera, ustez ez nenbilen txarto, eta lanen gailurtzat kartzelako gaia falta zen. Handik bueltan iritsi nintzen, ohi den tentsioan eta ahalik kontzentrazio handiengan, eta lehenengo lantzat, hamarreko txikian, azken puntua emandako bi bertsoak kantatutakoan, entzuten dut: «Amuriza! Hiru bertsoarako hemen duk gai handi eta eder bat: EMAKUMEA».

Buruan mailukada bat eman balidate, ez nintzen durdituago geldituko. Lehenengo pentsamendua: «Hortxe zeudek!». Durangoko emakumeak, alegia. Bigarren pentsamendua: «Gai hau neu izorratzeko ipinita zegok». Hirugarren pentsamendua: «Jaurti toaila eta erretira hadi!». Laugarren pentsamendua: «Ez ezak alferreko pentsamenduetan denborarik galdu. Hasi egin behar duk!». Pentsamendu hauek nolabaiteko segida batean disponitu ditut, ez baitago beste era batera idazterik, baina denak batera lehertu ziren nire buruan. Banan izatera, ezingo nintzen garaiz ailegatu. Bederatzi puntuko laburrean egitea pentsatua neukan, eta neurri horretan, gaiari gerri sozialetik helduta, azalpen egokiak garatzeko modurik ez nuen ikusi, bestela ere nahikoa zailtasun baitauka. Beste neurri baten bila hasteko unea ere ez zen. Gaiari aurrez heltzea deskartaturik, «ama» bururatu zitzaidan, eta ez nuen zalantzarik izan bertatik hasteko. Hona, larritasun hartan, amari kantatu nion lehen bertsoa:

Emakumea esanda
 esana da dana
 emakumetan bada
 bat txit bakana.
 Irratian han dago
 sortu ninduana
 Baldatikan oraintxe
 noa beragana.
 Aita dut joana
 hau pena dudana
 baina haren dama
 bizirik dut ama.
 Hauxe da poza bertsoz
 ezin emana!

Gaiaren trataera bindikatzailetik apur bat saiheska bada ere, bertso hauxe da neure bizitza guztian kantatu dudana onenetakoa. Oraindik ez zegoen telebistarik, eta Baldan ez zeuden bertsozaleek irratiz jarraitzen zuten. Gure ama ere hantxe imajinatzen nuen bere pilazko irrati beltzuska sukaldeko mahai gainean zuela. Aurrekari nahasgarri hura gertatu ez balitz, gaiari, seguruenik, alde sozialetik kantatu izango nizkion hiru bertsoek ez zuten, beharbada, bakar honek beste balio izango. Eztabaida daiteke ez

ote zaion gaiari topikoz erantzuten, baina inork ez dit kenduko, indirektoki eta egoera erdi akzidentalean, bertso hau sortu izanaren pozik.

Finala amaitu eta gero, beste anonimo bat agertu zen Eginen, lehengo egileak berak bidalia, seguruenik. Bertan azaltzen edo «salatzen» zuen finalean aukera bikaina izan nuela finalerdietako saioan egin nuen okerra zuzentzeko, baina berriz ere albo egin niola gaiari, eta horrek argi uzten zuela nire aurreko «barkamen eskea» gezurrezkoa izan zela, eta abar. Konklusio gogorrak berriz ere.

Artikulu hura lasaiago hartu nuen, txapelaren babespetik. «Orain esan ezazue nahi duzuen!» Ez nuen erantzuteko nekerik hartu. Eta hara non oso egun gutxitara jakin nuen, neu batere bila ibili gabe, nortzuk izan ziren gutunaren eta artikuluen bidaltzaileak. Neure oso ezagunak, eta ustez, nire aldetik behintzat, lagunak. Gatazka haren azpian dauden eta inondik ere ukatzen ez ditudan auzi doktrinalaz gainera, bazen ñabardura koiunturalago bat. Anonimo haien jabeek Lopategik irabaztea nahi zuten. Baina bata animatzeko, ez dago bestea hondatzen saiatu beharrik, batez ere beti lagun-itxura egin izan zaiona bada. Izan ziren, mugida hartan, gaiari emandako publizitate eta termino gogorregiekin bat ez zetozen emakumeak, eta halaxe jakin nuen. Beti izaten dira, kritikatu behar bazaituzte ere, karino apur bat dizutenak.

Gorago telebista aipatu dudanez gero, ondorengo desenpate saioan gai hauxe jarri ziguten, zortziko txikian egiteko: «Lopategi eta Amuriza telebisioren aurrean zaudete. Hik, Lopategi, lehen kateko programa ikusi nahi duk, eta hik bigarrena». Euskal Telebista laster ikusi ahal izateko zaratak bazebiltzan ere, orduan ez zegoen Madrilgo bi kateez beste telebisorik, eta gure etxean ez zegoen aparaturik ere. Gaia jarri zigutenean, inolako erreferentziarik aurkitu ezinik geratu nintzen. Derrigorrean agertu ziren «Iñigo» eta «Hermida» espetxe garaitik geratu zitzaizkidan hondakinak ziren, jarraitzen zuten ere ez nekienak. Lopategik ere apenas zeukan orduko telebisioren ezagutza handirik, eta huraxe izan zen ezerezean mosuger egin beharra. Eskerrak berari Euskal Telebista aipatzea gogoratu zitzaion! Antzeko trantzeak bertsolaritzan maiz jazotzen dira, eta eginkizun ohikotzat hartu behar da informaziorik ez daukazu galetan ere defendatzen jakitea. Dena dela, ez da oso egintza berogarria hutsetik putza ateratzen ari zarela sentitzea.

NAUFRAGOAREN «BALDARRA»

Gero, kartzelako lanean, naufragoaren gai ospetsua etorri zen. «Hi naufrago bat haiz itsasoaren erdian, ohol baten gainean. Badator itsasuntzi bat, ikusten hau, eta aurrera segitzen du». Nire izenari lotuta geratu den eta ni hari lotuta geratu natzaion saio honi buruz, ezin dut aipatu gabe utzi gogoratzeak oraindik ere dardara ematen didan larritasun bat. Lehen bertsoan hutsaren izpi bategatik ez nuen poto egin. Susto hura, jakina, ez zen «emakumea» entzutean bezalakoa, zeina kanpo faktoreekiko

erreakzioa izan baitzen. Naufragoarenean, bat-batekoaren barne kinka bat izan zen, deskuidotik mirariz libratu zena.

Itsaso hori dago zatarra
nire oihua eta negarra
untzi bat horra nun azaltzen den
nik behar nuen izarra.
Oraintxe sartu zait harra
berriz piztutzeko garra
baina hau da zoritxarra
ikusi naute aurrean eta
ai hau destino baldarra
laguna ondotik pasatu eta
nik hemen ito beharra.

Azken aurreko puntuko «baldarra» horri zorrotz erreparatzen diona laster ohartuko da ez dela une eta kontestu horretan oso kalifikatzaile egokia, baina berari esker salbatu nintzen ahoa betean kantatzera nindoan «ai hau destino zatarra» kantatzetik. Amai ondo erabakiaren eta ustez biribilaren atari-atarian, eta artean ahapaldia indartsu nekarrelako sentsazio berotuan, ez dakit buruko zein fokutatik, duda izpi batek nire zabalgunee mentala zeharkatu zuen, bat-bateko kommozioa eraginez, «zatarra» hura esana ez ote nuen. «Zakarra» esan nezakeen, baina ez nengoen ziur bietariko zein nuen kantatua. «Zantarra» esan nezakeen, baina hitz hau, bizkaieraz oso esanguratsua izan arren, bestearen berdintzat jo zezaketen, pototzat, beraz. Pentsakizun hauek guztiak duda izpiaren abiadurarekin batera gertatu ziren, eta arriskua nola gaindituko, «baldarra» otu zitzaidan, eta berau joan zen aurrera, adjetibo «baldar» samarra iruditu bazitzaidan ere. Nik destino krudela, bihozgabea, zitala esan nahi nuen, «zatarra» hain zuzen. Segundo batzuk lehenago konturatu banintz, aurkituko nuen hitz egokiago bat, edo esamoldea beste era batera osatuko nuen, baina ohartu nintzen unean ez zegoen zuzentzerik. Geroztik gehien estimatzen dudana hitza «baldarra» huraxe da, berari zor baitiot bigarren txapela. Poto hura burutu izan banu, nire txapela hantxe joan izango zen seguruenik, ez potoagatik bakarrik, haren ohartzeak edo zalantzak, hurrengo bi bertsoetarako desfondatuko ninduelako baizik. Ai Baldartxo, Baldartxo! Hire kasuan, nirekiko behintzat, egia dun izaki apalak direla maitagarrien.

Norbaitek pentsa lezake zer daukan adjetibo horrek txarrik. Beharbada, deskuidoaren aho-ahotik itzularazi ninduelako eta pentsatua neukan konnotazioarekin bategi iruditu ez zitzaidalako epaitzen dut horrela. Badakit bat-batean hori baino laxoago jokatu behar dela, baina hemen ere hitzek euren adierazmen berezkoa eta kontestuala daukate, eta errimatzeagatik ezin dira nolana hiko asoziazioak egin, eta egiten badira, balioa galarazten dute. Batez ere bertso jarrietan, ez dago bat-batean barkagarri diren lizentziak aplikatzerik, zerbaitegatik baitago zuzentzeko eta hobetzeko astia. Destinoa, hartaz daukagun kontzeptu txarrean, izan daiteke gaiztoa,

zitala, krudela, lazgarria, gupidagabea, barkatzailea, itsua, tiranoa, makinala, inexorablea, sadikoa, mendekatia, anikilatzailea, fatala... nahi duzun guztia, baina nekez har dezake «baldarrak» ematen duen abandonu eta ezaxol kutsua. Beste kontestu batean baliteke hori ere edukitzea, baina kontestua prestatu egin beharko litzateke. Destinoari suposatzen zaion zorrotzasun ezinbestekoarekin ez dator bat deskuidatzeko ahalmena, ni zorian egon nintzen lez. Urteak joanda ere ezin dut hotzikarak jo nazan ekidin, nire historiala instant baten eta berbatxo baten gorabeheran egon zela pentsatuz.

Igaro nituen sustoak eta gatazkak igarota, bigarren txapela janztearen poza azaldu beharrik ez daukat, edonork irudika baitezake. Hala ere, lehen txapelaren aldean, poz trumilduagoa, puskatuagoa izan zen. Laurogeikoa urjauzi espontaneo izan zen, malkartasun gabe gainezkatua, ondorengo erreakzioez jabetzen hasi arte. Laurogeita bian eskarmentaturik nengoen eta banekien artean konkistagaitz nituenak txapel bat gorabehera ez zirela errendituko. Alde horretatik, neurez nahiko ameskorra izan arren, bigarren txapelak ez zuen nire ilusioen eremurik zabaldu, aurreko posizioak gotortu baizik. Alegia, honako arrazoibidea moztu: «Ikusten? Joan beharrekoak joatea nahikoa izan duk, horren balioa agerian uzteko». Bigarren txapela, beraz, oso pozik, baina oso defentsiboki hartu nuen, neure gogoa ilusio berrien gaitzetik prebenituz, batez ere ondorengo lehen astea ikusitakoan.

BERRIRO ZAPUTZA

Trebiñotarraren zortzigarren bertsoko «argitu behar ditiat -nion- lau egi eta bost begi» pasarte horrek adierazten du nolako gogoa gelditu zitzaidan zenbait gauza kontatzeko. Zeintzuk nituen bigarren txapelaren pozak, zeintzuk beldur eta oztopo izanak nituen, dena gaindituta ikusteak nolako jabaltasuna ekarri zidan, eta horrelako kontuak neuzkan esateko. Banuen orri bat idatzia ere, neure ideak eta bizipenak era ordenatuagoan azaltzeko. Gogoan daukat nola pentsatua neukan esatea nire pozik handienetako bat bertsolaritza guztian bat-bateko bertsolaririk gorenetakotzat jotzen nuen Lopategiren aurretik geratzea izan zela. Emakumeekiko istilua, txapelketan agertu zen gazteria (Sebastian Lizasoren eta Peñagarikanoren lehen finala), anekdota batzuk... Hainbat gauza neukan esateko. Pozik nengoen, eta hitz egiteko gogoz.

Neure apunte-papertxoa eskuan nuela, astelehena, ohiko lanak eginez, deien zain igaro nuen, irrati, egunkari, aldizkari eta abarretatik itxaroten nituenak. Oraindik Telebistarik ez zegoen. Eguna inondiko dei gabe amaitu zenean, susmotxartzen hasi nintzen. «Nori erantzutekotan hago hi, inork deitzen ez badik?». Asteartea, asteazkena, aste osoa joan zen, eta bertsoak dioen bezain literalki:

Hara non gero ez aldizkari
 irrati, ez egunkari
 inork ez zidan hitz bat eskatu.
 Hau ere nahiko marka, hi!
 Trebiñotarren legena edo
 biraoa ote da hori?

Eskarmentaturik nengoelakoan, horixe ez nuen inondik itxarona. Nik uste nuen batetik eta bestetik deiak izango nituela, elkarrizketak eskatuko zizkidatela, lehenengo txapelketa ondoren lez, ustez zerbait inportantea irabazi duenak itxaroten duen lez. Nik uste nuen... O! Gaizki egin al nuen? Gehiegizko pretentsioa al zen euskal medioetatik, behintzat, zerbait itxarotea? Kaixo bat, zer moduz bart, zelan lo egin duk, huskeria bat. Umiliazioa hainbat sakonagoa izan zen, neure burua, apunte eta guzti preparatua, inoren interesik ezera hain barregarriro esponiturik aurkitu nuelako. Ustez azaina baten egilea, txalo bila balkoiratua, inork ez diola begirik jaso ikustean, burua besapean gordeta erretiratzen den moduan. Zerualdera begirada aditu bat jaurti ondoren, hegaberen iragaitza hauteman bailuen. Hegabera ederra hago, bai!

Apunte-paper lotsagarria zati-zati eginda komunetik bota nuenean, jatekotan ere egon nintzen, halako lotsariaren zantzurik inon ez uztearren. Baina egun bat gorabehera, gehiago edo gutxiago transfiguraturik, zulo beretik ezkutatu beharko zuela pentsaturik, saneamendu tripazikinaren ilokalizaziora jaurti nuen neure dezepzioa. Denen elkar-hartze beligerantea suposatzeke aztarnarik izan banu, fronte baten aurka burrukatzeke urguiluan kontsolatuko nintzen, baina desplantea ondo enkubriturik zetorren kointzidentzia inpentsatuak inoranzko ekimen gabe uzten ninduen.

Litezkeen ulertze ahalegin guztiak egin arren, ez zitzaidan inondik koadratzen, Euskal Herriko txapelketa baten ondoren, nola ez zion inork, inortxok ere, hitz erdi bat eskatu txapeldunari. Ez naiz dei pertsonalez ari, komunikabideez baizik. «Hostia!! -pentsatzen nuen-. Hemen zebilek korapilola!». «Litezkeen arrazoi guztietan», argi dago, Euskal Herri mailako txapel baten aurrean, ezin zela suposatu ahanztura akzidental orokor bat. Iragan posibleen alde lepoa jokatzetik ez dago, baina ziur naiz, irabazle gertatu ez banintz, elkarrizketa ugari izango nuela. «Zer sentitzen da txapela galtzean? Nola ikusi duzu txapeldun berria?». Eta abar. Ba, ez! Lehenengotan, txapelaren jabetzak edozein oker menperatzeko adorea ematen du, baina denborarekin, ezabatuz doan poztasunaren lekuan, zure garaipenaz inor gutxi poztu izanaren goibeltasuna altxatzen da.

IX. 1986-89-93-97-ko TXAPELKETA

1986ko TXAPELKETA

Euskaltzaindiak hurrengo txapelketarako deia egin zuenean, berriro ere bertsolarien artean mugida handia sortu zen. Txapelketa antzolatzeke era hari erreparo asko ikusten zitzaion, bakoitzak azpitik izan zitzakeen susmo aldeko edo kontrako guztiez gainera. Izenak emateko epea etorri zen, eta mordo batek eman ere egin genuen. Bertsolarien artean atzera-aurrera handiak izan ziren, Euskaltzaindiak ez zuela txapelketa zuzen bat garrantizatzen eta abar. Azpian, eztabaidako arrazoen artean enuntziatzeko modukoa ez bazen ere, oso uste zabaldua zen txapelketako emaitzak, neurri handi batean, subjektu antolatzailearen gorabeheran zeudela. Leku askotatik iritsi zen nire belarrietara, batzuetan zuzen eta aurpegira, honako hau: «Euskaltzaindiarekin jarraituta, Amurizari ez zegok txapelik kentzerik». Beste arrazoi jator eta desinteresatuago batzuen artean, paperetan agertuko ez den azpi-arrazoi hori ez zen ahulena izan, antolakuntzaren esku-aldatze hura ulertzeko.

Izenak ematen hasi ginen, baina gurdia gero eta karrankariago zihoan, eta behin gogoratzen naiz nola esan nion mugida hartako buruetako bat zen bertsolari bati: «Zeren edo noren kontra ari gaituk hemen? Txapelketa Euskaltzaindiak antolatzen dik, geuk bertsolariok antolatzeke potrorik ez daukagulako». Ez, noski, nik esan nuelako bakarrik, baina txapeldun bigentea nintzen aldetik, nire hitzak bere garrantzia izan zuen, batez ere bertsolarien kolektiboak hautatutako ereduaren alde dudarik gabe jarriko nintzela garbi utzi nuenean. Bi txapelen jabe izateak interes pertsonalei ez begiratzeko askatasuna ematen zidan. Han eta hemen hamaika bilera egin ondoren, azkenean erabaki historiko bat hartu zen. Bertsolarien kolektiboak bere esku hartzen zuen txapelketaren antolakuntza. Hementxe koka daiteke gero «Euskal Herriko Bertsolari Elkarte» lez izendatuko zen eta orain «Euskal Herriko Bertsozale Elkarte» den erakunde eta mugimendu garrantzitsuaren sorrera.

Euskaltzaindiaren deialdira izenak emanda geundenok desapuntatu ginen, eta bilera askoren buruan, oinarritzko marko bat konformatzen zuten hiru printzipio nagusi onartu ziren. Beste erabaki batzuen artean, niretzat hauexek izan ziren garrantzitsuenak:

1) Euskal Herrian zehar bertsolaritzaren presentzia oso ezberdina izanik, eremu nazionala hiru lurraldetan banatuko zen: Gipuzkoa; Ipar Euskal Herria eta Hegoaldeko Nafarroa eta Bizkaia-Araba.

2) Eremu hauen arabera, bertsolarien partaidetzan, hedapen errearen arabera, Gipuzkoari egokituko zaio portzentaiarik handiena, bertsolaritza probintzia horretan baitago indartsuen, baina helburu politiko eta kulturalak kontuan harturik, beste lurraldeek ere presentzia garantizatua izango dute. Portzentaiak eta zehaztasunak ez dauzkat gogoan, baina hor egongo dira nonbait idatzita.

3) Epaimahaia hiru lurraldeetako ordezkariak berdinean osatuko dute. Hala, Gipuzkoatik hiru, Bizkaia-Arabatik hiru, eta Iparralde-Nafarroatik beste hiru, guztira bederatzi epaile.

Hiru printzipio horiek oso garrantzizkoak izan ziren, eta txapelketaren filosofia bat markatzen zuten. Epaimahaiaren proportzioa finkatzea asko kostatu zen, baina azkenean, osakuntza berdinkoia onartu zen, irizpide onez nik uste, bertsolarien ugaritasunak ez baitauka zerikusirik, edo ez luke izan behar, mahaiaren konposizioaz.

Txapelketaren diseinuko beste zenbait erabaki txikiagoren artean, bi hartu ziren, nire oposizio guztizkoa izan zutenak. Bata zen aurreko txapelketako lehen-bigarrenak (Lopategi eta ni neu) finalera zuzen sartzea. Txapelketa bertsolarien eskura ekarri eta arau pribilegiozko horri arbitrarioa eta injustua iritzi diot beti. Eta diferentziak egiten hastekotan, txapelduna eta bigarrena maila berean kontsideratzea ere ez zait bidezko iruditzen. Ez dut esango aurreko txapeldunari beherengo mailatik jokatzen hasteko baldintza tentela ipini behar zaionik, baina ezta finalera zuzen sartzeko txartelik ere. Erdibide batean, finalerdietan hastearen alde egin nuen, baina alferrik izan zen. Zuzentasun kontua alde batera utzita, alde pertsonaletik ere ez dut uste batek dena egun bakarrean jokatzea abantaila denik. Aurreko fase bat gaundituta iristeak tenple hobea eman behar duela iruditzen zait, nahiz eta bidean gelditzeko arriskua ere egon, baina hori ez da arrazoi aipagarria.

Beste erabaki bat izan zen finala zeharo planoan jokatzea, hots, denek lan bera eta batera egitea, hasieratik azkeneraino, inolako gradazio edo maila progresiborik gabe. Laurogeian, gutxienez, lehenengo bien arteko azken saio bat eta laurogeita biau desenpate kontzeptua sartu zen, gero praktikan halaxe gertatu zena, baina laurogeita seitik aurrera, denek ex aequo amaitzeko egitura gogaikarria nagusitu zen. Eredu horri nolabait solidarioago edo taldekoiago izatea egozten bazaio ere, itxuraren demagogia besterik ez da. Eredu piramidalak, bertsolarien aldetik asumitua izanez gero, eredu planoaren helburu eta gizabide guztiak berdin-berdin betetzen ditu, eta gainera emozioan, abiaduran eta bariazioan irabazten du, eta garrantzitsuena dena, kalitatean ere bai, seguruenik. Eredu planoaren kontsidero ustez berdinkoi eta senidekorrek ez daukate beste oinarririk, jokoa luzatzeak irabazteko probabilitatea gehitzen edo atzean gelditzeko arriskua eliminatzen duelako suposizio enkubritua baizik. Auzi honetan, bertsolarien iritziari errespetu (edo beldur) handiegia diotenen zirkulu txikitik irtenez gero, bertsozaleen preferentzia, gehiengo nabarmenez, eredu aszendentearen aldekoa da. Formula diferenteak izan daitezke, baina, gutxienez zentzu batez aplikaturik, edozein izango da azken lau finaletako irudi gregarioa baino

interesgarriagoa. Bertsolarien aldetik, aipatutako joera defentsibo eta norberekoiaz harago, eredu batean nahiz bestean berdin-berdin justifika daitezke bakoitzak lortutako postuaren poztasun, lankidetasun eta litezkeen tasun positibo guztiak.

Erabaki praktikorik garrantzitsuena batzorde antolatzailea hautatzea izan zen. Hiru lurraldeetako banakuntzaren espiritura ahalik zuzenen egokitzen saiatuz, izen posibleen zerrenda luze bat osatu zen eta handik hautatu zen batzorde antolatzailea, zeinak aurrerantzean txapelketaren ardua guztia bere gain hartuko zuen, beti ere aurrez adostutako printzipio oinarrikoen gainean. Teorian bertsolarien egitekoak hementxe amaitu behar zuen. «Genezakeen batzorderik konpetenteena hautatu diagu. Orain ez diagu beste zereginik, trabatik kendu eta tokatzen zaigunean ahalik ondoen kantatzea baino». Idealki horrela behar zuen eta horrelaxe erabaki zen, baina batzorde nagusian eta azpi-batzordeetan lan egin zutenek ondo gogoan izango dute nolako mugidak eta presioak izan ziren, batak hau, besteak hori, besteak hura. Nire aldetik, saiatu nintzen batzorde antolatzaileen bertsolariekiko independentzia osoa defendatzen, eta neure mugidei zegokienez, uste dut zorrotz mantendu nuela distantzia. Behin deskuidatu nintzen, oharkabea, bilera batera joaten, Zarauzko Ikastolan. Antolakuntzatik deitu zidaten eta joan egin nintzen, batzarrak zer izaera izango zuen ezjakinean. Txapelketaren azken txanpako girotze eta iruzkin orokorrak izango zirelakoan, hura ezustea hartu nuena, batzar guztiz erabakigarria zela konturatu nintzenean. Besteak beste, finalean zeintzuk lan izango ziren eztabaidan jardun ginen. Une batean hots egin nuen:

- Baina zertarako hautatu genuen batzorde antolatzailea, auzi hauek bertsolarion artean tematzen hasteko?

Han geunden, zaku berean, antolatzaileak (eragile, laguntzaile, gai-jartzaile, epaile, aurkezle eta abar) eta bertsolariak (eliminatuak, eliminatzekoak eta finala jokatzekoak). Funtzioen nahasmen totala, influitzeko ahalbidea hurbilegi edukitzeak dakarrena. Batzorde antolatzailea ez zen bere autoritatea ezartzen ausartzen, eta bertsolariek ez zuten euren pisua sentiarazteko aukerarik galtzen. Enboscada batean lez sentitu nintzen. Ez nuen alde egiteko kemenik izan, baina azkenean antolatzaile bati esan nion:

- Egizue ahal duzuen ahal duzuen moduan, baina mesedez niri ez deitu gehiago honelako batzar intrigosoetara.

IA TXAPELKETA HANKAZ GORA

Euskal Herria, bertsolaritzari zegokionez, hiru lurraldetan banatzea eta epaimahaian hirurak hirunarekin ordezkaturik egoteko printzipioa hausteak 1989ko txapelketan gatazka gogorra ekarri zuen. Artean Euskal Herriko Bertsolari Elkarte bere izate osoan antolaturik zegoen, baita herrialdeetako beste bertsolari elkarteak

ere, orain «bertsozale elkarteak» deituak. Bidezko zenez, Euskal Herriko Bertsozale Elkarteak hartu zuen laurogeita bederatziko txapelketa antolatzekeo ardura. Epaimahaia osatzekoan, ordea, horra Nafarroa-Iparraldeko lurraldetik ez zituztela izendatu euei zegozkien hirurak. Hango elkarteak jarri zituen arrazoiak ziren Nafarroa-Iparraldean ezin zutela hirukoterik osatu, ezin zutela epaimahaian parte hartzeko prest zegoen eta gaitasun minimo bat zeukan jenderik aurkitu, eta horrelakoak. Arrazoi haiek ez dakit ahaleginik ezaren zurigarri ala beste arrazoi batzuen ezkutagarri izan ziren, zeren nork sinetsi behar zuen Nafarroa-Iparralde guztian ez zeudela epaimahairako moduko hiru gizakume?

Nafarroa-Iparraldeak bere ordezkariak aurkezteari uko edo gutxienez albo egin zionean, orduan hasi ziren epaimahaia osatzeko tirabira luzeak, une batean txapelketa bera ere kolokan jarri zutenak. Historiaren xehetasunak alde batera utzirik, bertsozariak epaimahaian parte hartzeko moduko izen ustez egokien zerrenda luze bat osatu zuten. Nafarroa-Iparraldean ez zegoen inor eta Gipuzkoan eta Araba-Bizkaian dozenaka agertu ziren. Bitxia benetan! Zerrenda hura egin zen, eta gero handik, bertsozari bakoitzak bere izenak hautatuz, bozketa orokor bat egingo zen, eskari gehien lortzen zutenek, hurrenez hurren, epaimahaia osatuko zutelarik. Bozketa era hartan egiteko, batzuen aldetik, bizkaitarren aldetik batik bat, erreparo ugari jarri zen, esanez ezen metodo hartan bertsozari giputzen gehiengoak bere irizpidea ezartzeko aukera osoa zeukala. Ni neu bolada hartan zeharo erretiraturik nengoen eztarriko arazoengatik eta ez nuen parterik hartu ez txapelketan, ez aurreko prozesuan, baina banuen alde guztietako informazioa.

Azkenean, egin zen delako bozketa polemikoa -bizkaitar batzuek ez dut uste parte hartu zutenik-, eta aurreikustekoa zenez, epaile izateko guztiak edo gehienak giputzak atera ziren. Ez nago guztiz ziur, baina uste dut bederatzitik zortzi giputz eta bizkaitar bat atera zela. Hortik aurrera, dena izan zen liskarra eta posizio bakoitzaren zoldura. Giputzek gehiengoaren legitimitatea aldarrikatzen zuten, eta bizkaitarrek objektatzen zuten epaimahaiaren konposizioa ezin zitekeela gehiengo numerikoaren arabera planteatu. Giputzek euren eskubidetzat zeukatenari eusten zioten, eta bizkaitarrek argudiatu zuten euren ere bazutela eskubidea txapelketan ez parte hartzeko, eta hala izatekotan, egin zezatela txapelketa probintzial bat. Azkenean, bizkaitarrak mehatxua betetzera jarri ziren. Niregana iritzi bila edo presio posible baten bila zetozenei (alde bietakoei) beti gauza bera esango nien:

- Zergatik hautsi da, edo utzi da, 86ko txapelketarako hain irizpide sanoz eta unanimez onartu zen oinarrizko jokalegea, zeinaren arabera epaimahaia hiru lurraldeen ordezkariak berdinez osatuko zen?
- Nafarroa-Iparraldetik ez dute inor aurkeztzen.
- Hori ez daiteke arrazoi bat izan. Hango elkarteek ezin badute, edo premiazko ikusten ez badute, Euskal Herriko Elkarteak berak egin dezake bilatze lana, bera baita Txapelketa Nagusiaren erantzule.

Azkenean, 86ko printzipioari eusteko ahaleginetik barik, bertsolarien gehiengotik bideratu zen auzia, eta hortik, bistakoa zenez, ez zegoen irtenbiderik. Bizkaitarrek ez parte hartzeko asmoa agertu zutenetik, hamaika batzar eta negoziazio-ahalegin burutuko zen, auzia ez baitzen Gipuzkoako txapelketa egitea, Euskal Herrikoa baizik, eta irudi hori nekez salba zitekeen bizkaitarren presentzia gabe. Nik dakita zenbat atzera-aurrera ageriko eta zenbat mugida isileko ibili zen! Dena gehiengoaren irizpidez egin beharra zegoenez gero, orain ez daukat gogoan nola eta zein prozesuz, baina behintzat, konponbide posible baten aurrez, une batean berdinketa gertatu zen. Eta, nonbait, berdinketa hura hausteko modu bat nire botua izan zitekeen, bizkaitarren posizioaren alde izatea suposatzen zena. Ez dakit zein mailatan eta zenbateko onarpen mailan, baina badirudi berdinketa nire botuz haustea alde bietan onartua izango zela. Horrela, gehiengoaren printzipioa salbu geratuko zen. Xehetasun guztiak argitzeko, gaur ere bila nitzake lekuko en iturriak han-hemen, baina ez daukat historia penagarri baten erraiei eragiteko gogorik. Behintzat, etorri zitzaidan ordezkari bat eta proposatu zidan:

- Begira! Honela eta honela bozketa eginik, berdinketa gertatu da. Zure botua onartua izango litzateke, berdinketa hausteko.

- Joño! -harritu nintzen-. Eginak eginda, honek ere gertatu behar al zuen? Hara! Alde batetik, nik ez dut txapelketan parte hartzen, eta ez zait batere bidezko begitantzen bozketan sartzea. Baina bestetik, zer gertatuko litzateke nire botua suposatzen den aldera barik, bestera izango balitz? Ez, adiskideak! Nik ez dut kolaborazio barregarri baten bitartez neure burua lorrindu gura, txapelketa barik txapel-harrapaketa dirudien honetan. Niregan jarritako konfidantza eskertzen dut, baina beste era batera gainditu beharko duzue berdinketa.

Ez naiz gogoratzen berdinketaren terminoez. Ez dakit proposamen bakarraren alde edo aurka zen, ala proposamen biren arteko aukera. Zena zela, azkenean adostasun tentso batek txapelketa salbatu zuen. Bederatzi epaileak honela banatu ziren: lau bizkaitar, lau giputz eta bat (Itzaina) lapurtarra. Laurogeita seiko 3-3-3tik 4-4-1era badago alde. Kulturalki eta nazionalki, atzerakuntza tamalgarria nire ustez. 1989ko txapelketa nagusian, beste tirabira txikiago batzuk ere izan ziren, baina larriena epaimahaiarena izan zen, duda barik.

Hurrengo txapelketak, 1993koa eta 1997koa, entzule gisan jarraitu nituen gehiago. Hauetan ez zen, edo behintzat nik ez nuen sumatu, 89ko tentsiorik. Elkartea eginago eta sendoago zegoen, eta apenas sortu zen ohiko zailtasun arruntez besterik. Ni neu ez nintzen prestakuntz prozesuaren barruan ibili, nahiz eta zenbait batzar orokorretan neure iritzi ezberdin batzuk jaulki txapelketaren egiturari buruz, batez ere partaideen kopuruaz eta finalaren eredu piramidalaz. Entzule gisan, 1993koa askoz hobea iruditu zitzaidan 1997koa baino. Egaña txapelduna sasoiaren ibili zen, eta Euskitze txapeldunordeak aipatua izan den baino lan hobea egin zuen. Nahiz eta askoren gogoan Egaña nabarmen irabazi zuelako inpresioa gelditu, Euskitzeren lana txapeletik oso hur ikusi nuen. Besteek ere, lan irregularren barruan, une eder asko

biziarazi ziguten. 1997koa nire ustez askoz apalagoa izan zen, txapeldunagandik beragandik hasita. Egun guztian zehar izan behar zuten, noski, une distiratsuak, baina, oro har, 93an gozatu nuena, 97an sufritu egin nuen.

1986ko txapelketara itzulita, argi daukat ez nuela irabazteko meriturik egin. Potoak ere egin nituen pare bat edo, eta nire kemena eta ilusioa ez ziren laurogeikoak. Nire morala alde askotatik zulatua zegoen. Horrek ez du esan nahi galtzeaz poztu nintzenik. Gau tristea pasatu nuen eta hurrengo egunak ere ez ziren samurrak izan, halako larritasun bola bat ok egin ezinik. Itxaroten nuen larritasuna astiro-astiro askatasun bihurtuz joango zela, eta halaxe gertatu zen, seguruenik derrigorrak eraginda, zeinak okerra abantailarantz transfiguratu ohi duen, bizi-senak ez baitu uzten porrotaren sentsazioa gehiegi luzatzen. Halaxe hasi nintzen gerta zedin desiatua nuena sentitzen, hots, txapelaren zamarekiko arintasun bat, beharbada askatasuna esatea gehiegi litzatekeena, baina bertsolaritza askoz presio gutxiagoz biziarazten zidana. Orain ez nintzen txapeldun, ez neukan ezeri eutsi beharrik, ezer erakutsi beharrik, jendeak ikusi ninduen galtzen, askok seguruenik lehen baino maiteago ninduten, eta ez baninduten ere, berdin zidan, edo ez zidan hainbeste ardua. Liberaturik sentitzen nintzen. Nire barruko iratxo aluak maiz tentatuko ninduen, liberazio hura ala txapela aukeran jarririk, zein hartuko nukeen, eta aitortu behar izaten nion, bestela ez zidan baketan utziko-eta, seguruenik berriro ere txapelari helduko niokeela, baina, hura joana zenez gero, goza dezagun liberazioaz, hau ere benetakoa baitzen.

- Horixe komeni hiri!
- Komententzia ere galdu egin behar al da?

Denbora ez oso luzean, komenentzia edertasun bilakatu zen. Bertsolaritzari zegokionez, txapeldun nintzenean baino askoz hobeto bizi nintzen, batzuetan pentsatzeraino: «Banitateagatik ez balitz, txapeldun izateak ez zian ezertarako merezi».

«Ni Trebiñotar» sortako 9-10. bertsoek diotena gogoan gelditzeko modukoa izan zen. Finaleko kartzelako gaia, zegokion taldeak ekarrita, eskuetan esposa-parea jartzea izango zen. Alegia, eskuak esposaturik, egoera huraxe izango zen gaia. Hala onartua izan zen. Hurrengo bileran -artean berba bat baino gehiago pasatua izango zen-, antolakuntza batzordeko batek aldarri egin zuen:

- Hori Amurizari txapela erregalatzea dek!

Bertsoak dioenez, «batek hots egin, bestek men egin», gaia aldatzea erabaki zuten, eta hala etorri zen «Udaletxeko bandoaren» gaia. Finaletik ez dakit zenbat denborara, Oiartzungo Madalensoron zortzi finalisten saioa izan zen, eta han agertu zen esposa-parea, ez dakit bakar gaitzat ala nola, ezta norentzat ere. Lopategi eta biok elkarren ondoan geunden, eta kateak agertzean, murrkatu ginen: «Horra gure gai abortatua!».

SOLDADU

Eta orain, 1980ko txapelketara itzulita, nire bizitzan, gehiegi kostatu gabe, hain bitxi eta ezusteko izango zen esperientzia bat egia ez gertatu izanaren pena bat geratu zitzaidan betiko. Pena bat baino gehiago, grina regresibo, beraz alferreko, gaizto bat, zeina, gertatu izan balitz, beharbada madarikatutzat jo izango nukeen. Neure lehen txapelaren jagitasun osoan nenbilela, gobernu militarreara aurkezteko deia jaso nuen, ez dakit zer paperketa burutzera. Motiboa zeharo ahaztua daukat, baina ez han entzun nuena. Paperei eragiten hasi ziren, eta bat atera, beste bat ezkutatu, uniforme bat aldendu, beste bat agertu, halako batean aginte zerbait zeukala zirudien batek (militarren solapak denak berdinak iruditzen zaizkit, galaxia horretako izarrak ez baititut bereizten) esan zidan, gaztelaniaz noski, baina suposatzen da euskara badela militarren mezua adierazteko gai. Esan zidan:

- Zuk ez duzu soldadutzarik egin.
- Ez, jauna, nahiago nukeen egiteko lekuan egon banintz baina.
- Ba, egin beharra daukazu!
- Berrogei urterekin soldadu joan behar al dut?
- Hemen zu soldadutzarik egin gabe agertzen zara, eta egin egin behar duzu.
- Eginbehar horrek ez al du adinean eperik?
- Ez, motibo justifikaturik izan ez duenaren kasuan.
- Barka, jauna, baina apaiza nintzen, eta elizgizonak soldadutzatik libre zeudela entzuna neukan, hogeita hamar urteko kintadan kaperau militar joateko zozketa salbu. Pozik sartuko nintzen zozketa hartan, nengoen lekuan egon ez banintz.
- Non zeunden, ba?
- Ez da berorren aurrean esateko duinegia, baina preso nengoen.
- Apaiz eta preso?
- Ez nintzen bakarria, jauna. Asko izan ginen.
- Apaiz jarraitzen al duzu?
- Ez, jauna.
- Orduan ez dago inongo arrazoirik, soldadutza egin ez dezazun.

Eta halaxe itzuli nintzen etxera, mataza kezkati bat eginik, soldadu joan beharko nuelako berriarekin. Inork ez zidan sinesten, baina egia zen. Hurrengo deialdian, abisua etor zedinean, zakutoa hartu eta kanpamentura joan beharko nuen. Orduan oraindik intsumisiorik ez zegoen edo ez zeukan indar handirik. Egin beharreko kontsultak eginik, ez dakit gobernu militarrean bertan ala geroago, nire kasuan hiru hilabeteko kanpaina bakarrik izango zen, bandera zin egin arte. Hala izatekotan, oso ezbehar interesgarria begitandu zitzaidan. Soldadutza osoa izan balitz, ikaratuko nintzen, baina, hiru hilabetegatik, abentura aberatsa izango zen, eta nire txapela ere birbalioturik aterako zen. Imajinatzen nuen neure burua errepideetan atzera-aurrera auto-stop egiten, hamazortzi urteko mutiko kaskamotzekin buru bat eginda, edo kuartelean ofizial maniatiko baten zapata punta-okerrak garbitzen, edo soldadu beteranoen nobatadak pairatzen («agure hau atzeko erreflexuetan nola dabilen

probatu behar diagu»), edo Arakan nengoela emanik, Gamarrako klubetan eskarmentu gabeen aitabitxi lanak egiten. Eta beti ere lastaira baten gainean eta beste baten azpian, hartaz eta bestetaz bertsoak jartzen. Hiru hilabeteen egundoko sorta pila onduko nuen, eta gero haiek herriz herri kantatzea hil arteko dibertsioa izango zen. Ez dakit zer paper edo agiri aurkeztu behar nuela eta, gobernu militarra berriro joan nintzenean, oraindik haluzinazio bat iruditzen zitzaidan hura benetan aurrera zihoala jakinda, aurrekoan baino pozago, ia ilusioz etxeratu nintzen. «Hiru hilabete zer duk, ba? Nire kurrikulum klerikal-presidiarioak hauze behar zian!». Denbora aurrera eta hartara mentalizaturik nengoenean, beste dei bat jaso nuen, aurkeztu nintzen, eta lehiatilan graduko militar batek jakinarazi zidan:

- Ez duzu soldadu joan beharrik izango.
- Nola? Zergatik?
- Hemen bakarrik dio zurekiko diligentziak anulaturik gelditzen direla.
- Hau marroa!
- Hau zer?
- Ez, ezer ez. Ilusio handia egina bainintzen, aberriarentzat onuragarri izateko.
- Burlaizean ala?
- Ez, jauna! Grina nobatoen adina antzina joana dut, baina berorren jakinarazpenak nire bizitzako nobedaderik emankorrenetako bat zapuztu du.
- Ba, saia zaitez gehiegi ez nahigabetzen, frontera bidal ez zaitzaten.
- Joan al naiteke?
- Tori behin betiko lizentzi agiria.
- Eskerrik asko, jauna.
- Ez horregatik. Hemen denok ari gara, bakoitza bere postuan, aberria zerbitzen.

Andregaiak lagundu zidan, eta hau pozik zetorren bueltan, gorabehera hartaz larriturik ibili ondoren. Ez genuen jakin nire betebeharrak patriotikoa zergatik anulatu zuten, baina suposatzen dut, izenari hobeto begiratuta, ez zitzaiela zerbitzari lar fidagarria begitanduko. Neu ere alde batetik nasaitu nintzen, nire kemenak ez baitauka abentura badaezpadakoentzat ezpalik, baina bestetik, eta oso itsatsirik, nire gogo amestian maitasun galdu baten nostalgia geratu zen.

BILA ETA ATXILO

Geroago, laurogeita zazpian, horren antzeko beste zerbait gertatu zitzaidan. Bilboko polizian karneta berritzeko datuak utzi nituen eta, hura jasotzera joan nintzenean, «itxaron apur baten», eta luzaro nindeukaten zain. Txandan zeudenak, baita berriak eta hurrengoak ere, pasatzen ari ziren, eta ni geldi hantxe. Behar zuenik esplikatu ezinda edo, goiza leihatila batetik bestera erdi negarrez iragan zuen beltz argal eta luzera zerbait makurreko bat ere joana zen, nork jakin zer prespektibarekin. Leihatilako emakumeari noizik behin ekiten nion, eta itxaroteko erantzuten zidan.

- Zeozer gertatzen al da? Eginda dagoen gauza bat jasotzeko, honenbeste denbora behar al da?

- Itxaroteko esan dizut. Besterik ezin dut egin.

Susmotxartzen hasia nintzen, izen-deiturekin edo daturen batekin edo auskalo zerekin alukeriaren bat gertatzen ote zen. Noizbait gizon oraindik gazte samar bat barruko bulegoetatik irten zen eta hurbildurik esan zidan:

- Zu al zara Javier Cruz Amuriza?

- Bai, jauna.

- Zatoz neurekin mesedez.

Jarraitu nion, eta barruranzko martxa huraxe ez zitzaidan batere gustatu. Sartu nintzen, barruan beste gizon bat zegoen, mahaian eseria, nire ekarleak atea itxi zuen, eta bulego erdian eta bi gizonen artean, nori begiratu garbi ez nekiela, sail osoari orokorrean berbetan lez, esan nuen:

- Egun on! Zerbait gertatzen al da?

- Atxilo zaude! -hots egin zuen ekarri ninduenak.

- Atxilo ni? Nola? Zergatik?

- Hemen «bila eta atxilo» agindu bat dago zure aurka.

- Nire bila? Non ezkutatu naiz, ba?

«Atxilo zaude» entzutea askoz gogorrago egin zitzaidan «soldadu joan behar duzu» baino. Hau ezustea izan zen, bestea benetako sustoa. «Berrito hori guztia pasatu behar al diat?». Ekintza-ahalbideren bat, denik hutsalena bada ere, neure esku ikusten badut, orduan beldurtia naiz oso, arriskuaren arabera. Baina halabeharrak erabat atzematen nauenean, inoranzko eskapu barik, orduan nire erreakzioa neure burua bertan behera uztea izaten da. Ez dut uzten, bera joaten zait, larritzeko ere helduleku barik. Geroago gogoia hasiko da berrito ahalbide berriak hautematen, edo asmatzen, zuloan ere beti baitago mugida txikien aukera, destinoaren haripunta batzuk norberagan daudela pentsatzeko moduan, eta orduan berrito hasten naiz ikaratzen. «Atxilo zaude». Bat-bateko sustoaren uhinak hedatzen diren heinean, senti dezaket lasaitasun inbertitu bat, galdera filosofiko batzuk egiteko. «Nola? Zergatik?». Burua ez da, ordea, abandonu orokorrera mentzen eta pentsakizun zirkunstantzialetan lerratzen da, egoeraren bueltarik eza distraitzeko bada ere. «Zelan gogoratu dakioke gizonari honelako lekura bakarrik etortzea? Orain nork jakin behar du non nagoen eta zertan nagoen?». Egoeraren arrazoi bat badugu. Irtenbiderik ez badago, eduki dezagun esplikazio baten gaintasuna. Edo erru batena, berdina da. Errua norberea izateak galmenari zeozer pertsonala aportatzeko abantaila dauka, bere baitan justifikatzen baita. «Besterik ez huen merezi». Beraz, tokatzen zen lekuan gaude, eta ez dago errua zuzentzeaz arduratu beharrik, apelatuak (norbere buruak) ezin baitizu ezertan lagundu. Ahalbide bakarra bere aurka amorratzea da, baina gutxieneko

bihozberatasunak agintzen du ezin dela indefentsio totalaren menpeko batez abusatu. Ezer egiterik ez badago, balia dezagun ezer egin beharrik ezaren segurtasuna.

- Aizue, jaunak! Barka, baina, ordena publikoaren zerbitzari zuhur gisan (hauei euren eginkizunaren miresmenez hitz egin behar zaie), nahitaez ulertu behar duzue egoera honen okerra. Ezertatik ezkutatu beharrik izan banu, uste al duzue honen xalo etorriko nintzela nora eta poliziara, neu bakar-bakarrik?

- Hemen agindu hauxe dago eta guk ezin dugu zerbitzari zuhur gisan, zeuk diozunez, albo egin.

- Baina begira, jaunak! -Nire bertan beheratasuna dardaraturaz zihoan, argudio nabarien araberrako hitzak ezin josiz, poliziak benetan hotz eta latz ikusten baintuen-. Noiztik dator agindu hori? Ni pertsonaia publikoa naiz. Ez dakit zuek bertsolaria zer den jakingo duzuen, baina herriz herri, programa agerietan, jende aurrean nabil etengabe, nahi duenak noiznahi eta nonahi atxilotzeko moduan. Frantziako muga ere (gorde dezadan «Iparraldea» beste baterako) maiz hara-honatu izan dut neure eginkizun kantarian, zuen lankideen eskuetatik. Nola atxilotu behar nauzue orain, neu zuengana otzan-otzan etorri naizelarik? Paper horietan okerren bat egon behar du nahitaez.

- Okerra bada, guk ezin dizugu joaten utzi, argitu arte.

- Dei ezazue norabait eta bila itzazue argitasunak.

- Madrilgo hain auzitegiko (ez dakit zein esan zuten) fitxategira deitu behar da, eta ordu honetan han ez dago inor.

- Etorriko naiz, argitzen duzuenean.

- Ez zara etorriko. Zu atxilo zaude!

Polizia peto lez eta atxilo peto bati lez mintzo ziren, txakurtasun profesionalaz. Ni neure esturaren barruan nenbilen. Hemendik komisariara joan behar al diat, inork non nagoen ez dakiela? Zer motiboz? «Lehenago ere emondakoak danak hartu dira». Atzera hori? Zerbait egin zezaten ekiten nien, gutxienez ahalegin bat egin gabe ezin zutela utzi. Noizbait batek telefonoari heldu zion. Dei bat hara, dei bat horra, bitartean neure errepassoak egiten ari nintzen, zer izan ote zitekeen, zeren aurrez prebenitu behar nintzen, eta ez nuen lorratz garbirik aurkitzen. Bai, ordea, gogoratu nintzen nola, argumentutzat jaulki berri nuen mugako iragaitzan, batzuetan denbora nabarmenki luzean egonarazi ninduten, ez dakit nolako aberiguazioak eginez, azkenean beti «segi dezakezu» agindu arte. Alde batetik, trankiltzen ninduen gauza larria ezin izan zitekeelako pentsamenduak, bestela ez baitziren luzamenduetan ibiliko, baina arrazoi sendo horrek inspiratzen zuen lasaitasuna berehalaxe apurtzen zuen ezezagutzaren aztoramenak.

Noizbait, Madrilgo auzitegiko andereño idazkari batek aurkitu bide zuen paperen bat, epailearen agindu jatorrizkoa, antza, non agertzen baitzen nirekiko «bila eta atxilo» delakoa preskribaturik zegoela. Fffff!! Paparraren zabalkerak burua gorantz jaurti zidan eta gorantz putz egin nuen, ez hango ezer amatatzeko, arnasarentzat espazio liberatuen bila baizik. Arnasa kostata sartzen zen, sustoa desteinkatu zuen,

baina ez zuen piztia bere zulotik ateratzerik lortu. Bihotzak kontrolik gabe talkatzen ninduen, eta ez dakit noraino desbokatuko zen, agindu ez banio: «To! Astokeriarik ez orain, e!»». Polizia pare ahal nuen kortesiarik sentigabeenez agurturik, lehiatilako emakumearen eskutik karnet berria jaso eta kalea zapaldu nuenean, ez nintzen ez gizon berria, ez mundu berria, baizik gauzarik sinpleena egiteko gai: autoa hartu eta etxera joan. Mundu berbera zen, hiru ordutan erdi alienotzat neukan egoitzara jaitziaz nindutena, kontatzen hastearenik ere ez zeukana, gerta zitekeen pasadizorik benignoenetakoa izan baitzen. Urte batzuk lehenago, larritasunaren burduntzian zerbait heldu beharrik, nire izena «kantatzea» gogoratu zitzaion torturatuak kondaira lazgarriagorik izango du. Ez uste, hala ere, pentsakizun konparatiboak sustoa txikitu zidanik, areagotu baizik. Eta oraindik ere hortxe dirau, deskantsuan nahi baduzu, baina arnasa hartzen duela igartzeko moduan.

ARABA-BIZKAIKO TXAPELKETA 1987

Bizkaiko txapelketa bakarrera aurkeztu izan naiz neure bizitzan, hain zuzen 1987kora. Finala Arriagan jokatu zen 1987ko abenduaren hogeian. Lopategi izan zen txapeldun, eta nik bigarren egin nuen. Aurreko azken Bizkaiko txapelketa 1966an jokatu zen. Beraz, hogeita bat urteko etena haustera zetorren oraingo hau. Nire bertsolaritzan egokitzen zen lehenengoa izanik, ez nuen dudarik izan aurkezteko. Hurrengorako, artean Euskal Herriko txapelketa nagusira eztarriko arazoengatik huts egin nintzelarik, txapelketetatik erretiratzeko erabakia hartua nuen, eta ez nuen Bizkairako ere izenik eman.

Txapelketa honetatik gauza bi geratu zaizkit gogoan. Lehenengoa, harritu eta mindu ninduen, nola batek baino gehiagok txartzat hartu zidan bizkaieraz egitea. «Zertan hasi duk orain Amuritza bizkaierara itzuli guran?». Erreakzio horri guztiz okerra neritzon orduan, eta askoz okerrago deritzot gaur. Nik Bizkaian beti egin izan dut bizkaieraz hitzun herritarren aurrean, eta horretan ez dut sekula zalantzarik izan. Beste kontu bat da euskaldun berriei edo hauek asko direla suposatzen den plazetan nola egin behar den. Horretan behin baino gehiagotan izan ditut zalantzak. Esaterako, Bilbon nola egin behar nuen. Askotan batuan egin izan dut, baina gaur egun han ere, aukerarik gehienetan, bizkaieraz kantatzen dut. Beste leku batzuetan, Ezkerraldeko herrietan, esaterako, inoiz antolatzaileei galdetu izan diet nola nahi zuten egin nezan. Baina, Bizkaian gertatzen diren dudazko plaza ugari samarrak albora utzita, herri euskaldunari sekula ez diot batuan egin. Bermeo, Markina, Gernika, Zornotza, Mungia, Urduliz, Orozko, Zeanuri, Berriz... eta abarretako bertsozaleek ez zidaten sekula batuan entzungo, deskuidoren batzuz harago.

Euskalkiaren Gipuzkoako partean ere halaxe hasi nintzen, baina ikusten nuen jendeak ez zuela ondoegi hartzen. «Hik geure moruan eitten dok» abertitzen zidaten kutsu gutxieskorrez, «norbere moduan» egitea kategoria apalagoa bailitzan. Orduan ahalegintzen nintzen euren euskalkiaren izateaz oharrarazten, nola administratiboki

Gipuzkoa izan arren, hizkuntzaz beste eremu bat osatzen zuten eta abar, baina esplikazio gehiegi eman behar zen, azkenean inor gutxi konbentzitzeko. Bere euskalkiarekiko harrotasun minimo bat ez daukanari zaila da argumentu afektiboak ematea, eta nekatu egin nintzen, etsi egin nuen, atxikimendu positiborik lortzen ez zuten esplikazioak errepikatzen. Bizkaian ere euskalkiari buruzko estimu urri berdintsua zegoen, baina hemen erreparorik jartzen zuenari (Bizkaian ere gipuzkera prestigiatuago zegoen bizkaiera baino) nahikoa zen «Bizkaian ez gagoz ala?» argudiatzea, hango bertsozaleak atzera egiteko, esanez: «A, bai, bai! Hori bai gero!». Ad hominem argumentu horrek ez dauka, beharbada, zentzu linguistiko handirik, baina erabat eraginkor gertatzen zen. Gipuzkoan, ordea, ezin da Bizkaian egotearen argumenturik erabili, eta azkenean erabaki nuen: «Hor konpon zeuen konplexuekin! Gipuzkeraz entzun gura badozue, halaxe kantatuko diat eta kito».

Bizkaiko txapelketan ez nuen duda izpirik izan bizkaieraz egin behar nuela. Bertsolaritza bete-betean ahozko hizkuntz eremuan sartzen bada, non egin behar dugu bizkaieraz, Bizkaian ez bada? Bertsolaritzaz harago ere, bizkaitarrok nahiko astakeria nabarmena egin dugu, geure burua batuari osoan entregatuz eta euskalkia sasira jaurtiz. Objektiboki hizkuntz astakeria neurrigabea izanik, subjektiboki ez da gehiengan maleziagatik izan, kokolotasunagatik baino. Uste izan dugu euskara standarra maila guztietan aplikatzekoa zela, ahozkoa ere txikitzeraino, eta batez ere uste izan dugu euskaldun guztiek horixe egingo zutela. Azkenean, konturatu gara Mendebalde euskalkikook garela hori egiten dugun bakarrak, Euskal Herri erdia baino gehiago bere gainean bizi den euskalkia izanik gurea. Batzuetan ematen du euskara batua bizkaitarrek bakarrik egiteko sortu zela, edo argiago esanda, bizkaitarrek bizkaieraz egin ez zezaten.

Mendebaldeko euskalkiak, restriktiboki bizkaiera deitzen zaionak, hartzen ditu: Bizkaia osoa, Gipuzkoaren zati handi bat -ia Deba Arro guztia, hasi mugako Mendaro-Elgoibartik eta Eibar, Soraluze, Bergara, Antzuloa, Arrasate, Elgeta, Oñati, Aretxabaleta eta Eskoriatzan zehar Leintzeraino-, eta Araba osoa, gaur geratzen dena eta lehenago izan zen guztia. Ia euskaldunik erdiak eremu horretakoak dira. Eta biztanleei begiratzen badiegu, milioi eta erditik gora hortxe bizi gara. Euskal Herriak 2.847.000 biztanle dituela jorik, euskal herritar erdiak baino dezente gehiago Mendebaldeko euskalkiaren gainean, bere lurrian bizi gara. Nola egin behar dugu euskara batu on eta onargarri bat, Euskal Herririk erdia zabortegira botata? Eta non garatu behar du euskalkiak, bertsolaritza bezalako komunikaera ahozko eta zuzenekoan, ia pertsonalean, ez bada? Zorionez, egoera tamalgarri honi buelta ematen hasita gaude, bai hizkuntza orokorrean, baita bertsolaritzan ere. Araba-Bizkaiko txapelketako finalean ia inork bizkaieraz ez egitetik orain ia guztiek bizkaieraz egitera aldatu gara. Hori atzerakuntza dela uste duenak hizkuntz irizpideak zientzia sanoagotik berritzea pentsatu beharko du.

Txapelketa hartatik bada beste kontu aipagarri bat. Egin egunkariko biharamuneko kronikaren titularrak, adibidez, zioen: «Karpov eta Kasparov balira bezala aritu ziren

Lopategi eta Amuriza». Laudorio gizen samarra iruditzen zait, baina gauza ona ez da inoiz mingarri, gezurra izanda ere. Bertsozaleengan ere horren antzeko sentsazioa geratu ei zen. Poztekoa da eta lausengura beti gaude sineskor, baina ez dut uste hainbesterako izan zenik.

Gero puntuaketa ikustean, konturatu nintzen epaimahaiak ez zuela inondik ere inpresio parekatu hura jaso. Lehenengotik bigarrenera 52 punturen alde eman zuten, hamabost bertso eta sei epailerekin. Aurreko urteko Euskal Herriko finalean hogeita sei bertso eta bederatzi epaile izan ziren. Bizkaiko puntuaketa proportzio hartara ekarririk, 135,2 puntuko alde ateratzen da:

$$15 \times 6 = 90$$

$$26 \times 9 = 234$$

Beraz:

$$90 - 52$$

$$234 - X$$

$$234 \times 52 : 90 = 135,2.$$

Euskal Herriko txapelketaren proportzioan, Bizkaikoan lehenengotik bigarrenera 135,2 punturen alde izan zen. Diferentzia horrekin Karpov-Kasparov konparazioak adierazten duen «lehia estua» barik «jipoi nabarmena» titulatu beharko zen.

Aipatu Euskal Herriko finalean, Lizaso txapeldunarengandik bigarrenera 17,5 puntu egon ziren; hirugarrenera 21; laugarrenera 32. 1989koan Lopategi txapeldunarengandik bigarrenera 35,5; hirugarrenera 41,5; laugarrenera 73.

Araba-Bizkaikoan eta txapelketa nagusiko proportzioan, lehenengotik bigarrenera 135,2; hirugarrenera 244,4; laugarrenera 288,6. Xake-jokoa aipatu da, baina zenbaki hauek ematen duten besteko hurbilkuntza dadoak botata ere atera zitekeen.

ISILALDIA

Laurogeita zortziko gabon aurretxoan, gogoan daukat azken saioa Arrasaten egin nuela. Nire buruan huraxe neukan gai jarridun azken saiotzat, baina bestela ere, hala beharko zuen, eztarria apurtuta bainekuan. Saio aurretik eta egunean zehar, kafesne beroak-eta hartzen ibiltzen nintzen, zerbait bigunduko zelakoan, eta geroago jakin nuen eztarri minduarentzat hotza nahiz beroa, biak zirela txarrak. Karrask eta karrask aritzen nintzen, trabaren bat libratu guran, eta gero jakin nuen horixe zela okerreana, minduta dagoena urratu besterik ez duela egiten eta. Arrasateko saioa benetan minduta amaitu nuen, baina pozik azkena zela eta, gainera gabonak gainean. Urte

berrian joango nintzen otorrinoarengana; beraz, gabonetan, hotz nahiz bero, parean jartzen zen guztia sartzen nuen, «hor konpon!» pentsatuz, azkenaren sentsazio guztiek ematen duten desneurri asegitzean. Erregeen hurrengo astean-edo, espezialista batengana joan nintzen eta esan zidan:

- Buff! Korda hauek azenarioak dirudite. Inflamazio brutala daukazu.
- Zergatik?
- Inflamazioa jaitsi arte ez dago garbi jakiterik.
- Orduan?
- Isiltasun totala gorde behar duzu, hori desinflamatu bada.
- Totalak esan nahi du?
- Totala! Xuxurlarik ere ez!
- Baina etxean eta...
- Ez etxean, ez ametsetan. Hamabost bat egunean ez duzu ahorik ireki ere egin behar, eta orduantxe ikusiko dugu nolako eboluzioa daraman.
- Mutu orduan?
- Ezta mutu ere. Esan dizut ahorik ez duzula ireki behar, jateko eta edateko ezinbestekoaz besterik. Idazten badakizu, ezta?
- Idazlea naiz.
- Ba, hartu blok txiki bat aldean, eta zerbait behar duzunean, praktikatu zeure dohaina.

Ez hain antzina, hitza joatea apaizari azken ordura deitzeko motiboa izaten zen, eta hara non nengoen osasun ederrez eta hitzik gabe. Etxean, batzuetan, egoera barregarriak gertatzen ziren, gauza elementalez harago, zaila baita keinuekin ezer adieraztea. Zer materialak eta banan -«ekarzu ogia, koilare bat, liburu bat» eta horrelakoak- nahiko erraz adierazten dira, baina nolabaiteko prozesu mentala suposatzen zuena adierazterik ezin nuen lortu, eta andrea desesperatu egiten zen, ulertu ezinik. Prozesu mentala esatean, ez uste inolako ideia konplexurik gogoan dudanik. Adibidez, «ekardazu liburu bat», orokorrean, oso ondo adierazten da, baina normalean ez da edozein liburu izaten, eta orduan nola esplikatuko behar duzu, besteak ulertzeko moduan, norbere ondo-usteak ez baitu ezertarako balio, adibidez, Joxe Azurmendiren «Espainolak eta Euskaldunak» liburua nahi duzula? Ez zegoen boligrafoari heltzeaz beste biderik, eta horrelako mezu laburretan ez zen lan handia, baina elkarrizketa minimo bat haritzeko, papera desesperagarria da, bai norberetzat, bai solaskidearentzat. Oinarrizko premia naturalek -«gose naiz, egarri naiz, min dut, logura naiz, alde paretik, hurbil zaitez»...- euren keinu naturala daukate, baina hortik gora mundua itxi egiten da. Badakit keinu-hizkuntza oso garaturik dagoela, baina hizkuntza bat da, ikasi beharrekoa, eta, ikasita ere, denak ez dira izango hizlari berdin trebeak.

Geroztik, askotan pentsatu dut zer ote litzatekeen okerrago, hitza ala ikusmena galtzea, eta derrigorrak jonez gero, ez dakit zer hautatuko nukeen. Etxean hainbestean pasatzen ginen, baina kaminora pasiatzera irteten banintzen, nornahirekin topo egin

nezakeen. Hura normal hasten zen hizketan, eta nire keinuak eta mutu plantak ikusita, ikaratu egiten zen, auskalo zer pentsaturik, baina nik ezin nion esplikatu ez zela gauza ikaragarria, desinflamazio-aro soil batean nengoela baizik. Eta badaezpada, hobe nuen eztarria keinu gehiegiz ez seinalatu, okerrenea pentsa ez zezan. Une biolentoak izaten ziren, elkarren beldur diren bi mundu bezala. Ez berez unibertso etsaietakoak zirelako, elkarren aurkigunerik izendatu ezin zutelako baizik. Bisitak ere, eskergarri izan arren, gogor samar egiten ziren. Nahiz eta haiek jakin eta ulertu ez nuela hitzik egin behar, norberari egiten zaio arrotz aurpegi irribarretsuen, karinosoen, espresio guztietakoen, eta gainera hitzunen, ikus-entzule soil izatea. Pantailan lor daitekeenez, bigira bateko keinu eta mugimenduei ahotsa kentzeak hilaritatea eragiten badu, norbere hitzik ezak kontestua muntros bilakatzen du, pizkundera iruntzietara bezala. Minutu batzuetan eusten diozuna luzatzen ari bada, hiltze probisional bat desiatzen hasten zara.

Bizpairu astetara medikuarengana itzuli nintzenean, gutxieneko hitz batzuk egiteko baimena eman zidan, beti ere ahalik leunen, inolako indarririk egin gabe. Hiru bat hilabete egin nuen inflamazioa jaisten, eta orduan agertu zen gaitza. Ez ziren urte batzuk lehenago operatu zizkidan moduko polipoak edo itsaskin esternoak, kistea baizik, zeinak korda barrutik lesionatzen baitu eta ebakuntza askoz delikatuagoa baitaakar. Egitekoa egin genuen, eta ebatondoan ere isilune totala ezarri zidan, gutxienez hilabetean. Gero, berbetan polito-polito hasteko agindu zidanean, ez zetorren hotsik, ez ozenik, ez muturik. Normala zela ulertzen saiatu arren, batzuetan benetan ikaritzen nintzen, egunak aurrera eta eztarrian hilobi baten miniatura sentitzean. Hitzari mehatxu kategorikoak bidaltzen nizkion, itzultzen ez bazen, subjekturik gabe utziko nuela eta abar, nahiz eta hori gertatzera, bera ere sobera zegokeen. Gaitzak ez dira bakarzale, eta ebatondoko isilaldiak ez ninduen libratu orkatilako istripu batetik. Denak dira kasuak, eta hura ere bat gehiago, batez ere norbera denean.

Gizaburuagako Erreka baserrian geunden, andrearen etxean, igande gehienetan lez. Auzoko ume bat maiz eroaten genuen geurekin. Oraindik oso txikia zen, urte birik ez behintzat, urari «aba» eta horrelako hitz batzuk bakarrik esaten baitzekien. Nonbait, «ura» baino «agua» errazago egiten zitzaion ahoskatzen, eta han joan nintzen, ibai ondoan gorantz, presa handi bateraino, umea besoetan hartuta, «aba, aba, aba» etengabe esaten zuela. Haren irrika ura ikustea, ukitzea, bertan sartzea zen, eta horrexegatik neraman, haren txundiduraz neuk gozatzeko. Presak alde batean landa garbia eta zelaia dauka, eta aldagune batetik haraxe jaistean, oin batek labain egin zuen, eta besoetako umea babesteagatik, erortze txar bat izan nuen. Krik-krak entzun nuen eskuineko orkatilan. «Oraintxe izorratu nauk!» neure buruari, eta «geldi, Idoia!» esaten nion, eroritako lekuan eserita, besotik gogor helduta aba-abaka uretarantz tiratzen zuen umeari.

Mareatzen ari nintzen. «Ez! Mesedez», erregutu nien, izaturik, haren fede okasionalera itzultzea gehiegizko utilitarismotzat joko nukeen Jainkoaren hurrengo

ahalguztidunei (sinesten ez dudan norbaitek laguntzen badit, bere arazoa da), umea metro batzuk haragoko presarantz txaka-txaka imajinatzen nuela. «Ama Lur! Ama bazara, ez niri azpitik lurrik ken, ume hau baten batek hartu arte. Geldi, Idoia! Abak erre egiten du. Pu! Erre!». Ahotsa doi-doi neukan eta ez nekien entzuten zuen ere, presako uraren hots bortitzean. Eztarri sanoz ere alferrik zen helka hastea ibai kontran berrehun metrora, atzez ikusten nuen etxeranatz, edo ibaiaz beste aldean eta sastraka artetik, berrogeita hamar bat metro gorago, unadak bakarrik eta autoak ziztuan pasatzen ikusten ziren errepidera.

Etzan egin nintzen, salbamen bakarra lasaitasuna izan zitekeela pentsaturik, askatu nahian zebilen umearen besoa erruki barik estutzen nuela. Une batez, berez luzea izango ez zen, baina betiko luzatu zen une batez, konortea bazihoala erremedio gabe sinetsi nuen, ibai ondoko arbolak eta mendi hurbilak tiobiboan ikusten baintuen, zeruko hutsunearen tripapean. Begirik ez nuen itxi nahi, baina euskarri gabeko biraketa larri hark menperatu behar ninduela sinetsirik, begiak itxi nituen, den-dena ixten saiatu nintzen, umearen besoa izan ezik, ea lortzen nuen konortek inondik eskapurik izan ez zezan. Betiko luzatu ez balitz, berez oso laburra izango zen une batez, sentitzeko gai nintzen larritasunik tragikoena bildu zen nire baitan, eta beharbada, intentsitate kontziente horrexek -«senera nadinean, umea urak eraman duela aurkitzen badut, nork maitarazi behar dit bizia?»- salbatu zuen nire argitasuna. Apurka-apurka euskarri gabeko biraketa, aldi berean iheslari eta inguratzailea, geldotzen hasi zen, harik eta, ur bizitik geldira heldu den koltxoneta baten gainean bezala, oso bira lasaian sentitu nintzen arte. Azkenean, lortu nuen azpiko lur geldiaz berjabetzea, eta begiak zabaltzen ausartu nintzen.

- Idoia! Hemen zagoz?
- Aba! Aba!
- Bai, pitxin! Oraintxe joango gara. Pupu egin dut! Zuk ez daukazu inon pupurik?
- Aba! Aba!
- O! Ni baino hobeto zagoz orduan. Ea! Lagundu hankatxo hau mugitzen.
- Aba! Aba!
- Aba ez! Hankatxoa!

Bazkaria mahaian zela abiatu ginen, eta baten bat deika ager zedin itxaron nuen, alferrik, eta nola edo hala, presa ondotik urrundu egin behar nuen, oraindik tragediaren mehatxuak inguru guztia dominatzen baitzuen. Kontuz-kontuz zutitzen hasi nintzen, ez hanka ezbehartuagatik (hankamotzak ere ez al dira ibiltzen?), mareatzeko beldurragatik baizik. Tente, apur bat hanka sanorantz makur, umearen besoari jaregin nahi ezta, astiro-astiro ibiltzen hasi ginenean, hankan ez nuen min handirik sentitzen, lurrean polito pausatzen zen, eta agian kolpe gogor samar bat besterik ez zela izan pentsatzeak animatu egin ninduen.

- Goazen, pitxin! Ez zaitut lepoan eroango, ezta? Ostantzean, berriro jausiko gara. Holantxe, txaka-txaka. Bazkari gozoa janda etorriko gara aba-aba ikustera.

Iritsi ginenerako bazkaltzen hasiak ziren.

- Baina non zabiltzate zuek?
- Hankan aberia egin dudala uste dut.
- Zer egin duzue?
- Ez dauka ezer larriaren antzik, baina jausi egin gara.
- Umea ere bai?
- Biok! Besoetan neramala labain eginda, baina umeari ez zaio ezer gertatu. Orkatila trokatu zaidala uste dut.

Bazkal ostean, badaezpada, Galdakaora abiatu ginen, eta han uste baino oker handiagoa agertu zen. Orkatila toki bitatik apurtuta. Baneukan errezeloa kraskada bi haiek ez zirela beste gabeak izan. Hanka igeltsatu eta prozesu luzea abiatu zen, igeltsuan pare bat hilabete edo, eta gero ere makuluekin luzaro, errehabilitazio mantso eta gogaikarrian. Aldi berean foniatrarekin eta gimnasioan, eztarria eta ibilpidea lantzen, lehengoz gainera sei bat hilabete erdi tatarrez eman nituen. Hankarengatik ez izatera, isilaldia atsedenaldi edertzat eta lan eta gogoetaldi oparotzat aurreikusi nuena, bizimodu arrastatua egokitu zen, bai neuretzat, bai andrearentzat, tramankulu puskatu baten garraio etengabea. Zorionez, bietatik ondo errekuperatu nintzen, eta biak batera izatean, banan galaraziko zuten denbora aurreztu nuela pentsatzea kontsolapen ahaleginkor bat baino gehiago izan zen.

Bolada hartantxe izan zen beste toki batean kontatzen dudan Anje Duhalderekiko planaren abiagunea. Bertso-sorta mordo batekin zerbait egiteko pentsakizuna nerabilen, eta eztarriko ezbeharra bide zela, noiz arte luzatuko zen eta nola sendatuko nintzen ez baitzegoen batere argi, kantari bati proposatzea otu zitzaidan, eta Anje Duhalde hautatu nuen. Berarekin solasaldi bat egin nahi nuela eta, hitzordua Donostia gaineko Aritzeta restopean jarririk, emazteak eroan ninduen, makuluekin bainenbilen. Elkarrizketarako ere banuen bitarteko baten premia, oraindik oso ahots doa baneukan. Elkar-ulertze lantsua izan bazen ere, proposamena azaldu ahal izan genion berak onartzeko bestean, errukiz beharbada, nahiko ikaraturik geratu baitzen gizonaren halako hondakin itxuraz. Bueltan pozik itzuli nintzen, oso asmo desiratu bat buruturik utzi nuelako. Badut dohain bat hasian egina eta eginean urregorria ikusteko, eta antizipazio horiek gero, sarritan, zaputz edo oso motz geratzen badira ere, aurrez gozatutako ilusiorik inork ez dit kenduko. Egun hartan Anje Duhalderekin halako epe baterako berbatu nuenari ere kostatu zitzaion abiatzen, baina azkenean gauzatu zen.

BERRIRO PLAZAN

Ia urte eta erdiko erretiraren ondoren, 1990eko maiatzean birplazaratu nintzen, Berrizko Andikoan, neu bizi naizen auzoko Asentzio jaietan, Lopategi lagun nuela. Berriro hastea bezalako izan zen niretzat, hain arduraz batetik, eta hain ilusioz

bestetik. Ardura, zeren ez bainekien nola aurkituko nintzen kemenez eta ahalmenez, eta bertso munduak nola hartuko ninduen. Izan ere, gai-jartzaileak saioetan ez parte hartzeko erabakia nekarren, eta saio horietan ziren, hori banekien, bertsolaritzaren plazarik prestigioetsuenak bertsozaleentzat, entzuleentzat, baita komunikabideentzat ere. Beraz, nire jarrera bertsolaritzarekiko plantotzat edo desplantetzat har zitekeen. Neurri handi bateraino bazen, izan ere. Nekatuta nengoen, ia erreta ere bai, gaizki planteatutako saioekin eta bertsolarien marmarrekin alde batetik (hau gaizki, hori oker, bestea desegoki), eta bestetik, pasibitate eta erosokeria gregario harekin. Gazteak bazetozen, iritsiak ziren, elitea aldatua zen, baina dinamikan ez nuen aldakuntzarik sumatzen.

Urteak neramatzan salatzen errua ez zela gai-jartzaileena, bertsolariena baizik; gai-jartzaileek zekitena eta ahal zutena egiten zutela; bertsolariak zirela inork ezarritako eta sarritan eurek kritikaturako eskemari ezer aportatzeko borondaterik ez zeukatenak. Emandako gidoiari ahalik ondoen erantzun (edo «jasa», beharbada), eta etxera. Ordaindu badizute pozik, eta bestela, herrigintzan ari garela eta konforme. Hurrengoan auskalo beste zein gidoiaren mende, eta horrelaxe sekulun sekula, sarritan biktima lez gainera, halako baldintza txarrak, halako gai ganorabakoak, halako aurkezle arina, edo hiztun kamutsa, edo gizajo urduria tokatu zaielako. Maiseoa eta marmarra ugari, oso umore puntuan nahi baduzu, inorekin haserretu gabe, harmoniarik estoikoenean, baina ezeri eragiteko borondate gabe. Azken batez, konformismorik erosoenean. Dena inoren esku uzteak, norbere ekimenenetik libratuz gainera, kexatzeko aukera ematen du, gauzak ondoegi atera ez direnean. Beharbada, pasibitatearen adikzioa ez dator hainbeste eroso-grinatik, errua inori egozteko premiatik baizik. Alde horretatik, gai-jartzaileak bertsolariengan funtzio redentorea egiten du.

Gaiak jarritako saioen ardurari eta ernegu alferrekoei agur eginda, bertsoketa libreria birplazaratu nintzenean, nire bat-bateko bertsolaritzako arorik gozatsuen abiaturik zen. Kanporantz ez zen, beharbada, distiratsuen izango. Seguruenik, ibilera marjinala izan da; ez du inolako eraginik, ez jarraipenik eduki, jabeari setoso fama ekartzeaz besterik. Baina neuretzat, egunsentiko freskurara irekitako leihoa izan da, zeina gabe, seguruenik, nire bat-bateko bertsolari-bizitzak fortunatik baino gehiago edukiko baitzuen porrotetik. Pena bakarra da leiho horretara ia berrogeita hamar urterekin jaiki izana. Saio horietan, gehienak plaza libreak eta bertso-afariak ziren, gehienez bertsolaritzaren dialektika oinarritzakoa eta onena osatzen duen bikotean. Bi bakarrik eta gai-jartzaile gabe izanik, erantzukizuna, banaketa matematiko soilez, handitu egiten da, baina baita satisfakzioa ere, itxurazko lana izan bada. Dena norberak egiten du, bai bertso, bai gidoi. Ibilbidea bera da inprobisazioaren erronkarik eta objekturik ederrenetako bat. Gaidun saioan, lan hori aurkezleak egiten du. Bidea eta norabidea berak ezartzen ditu. Bertsolaria agindutako bide-zati bakoitza ahalik ondoen korritzera mugatzen da. Plaza libreak, norberak begiratzen, obserbatzen eta bideratzen du dena, eta abentura inprebisible baten aurrean dago beti, zergatik edo hargatik interesgarri, ezusteko, hunkigarri edo denak batera izan bada,

amaieran norbera gehien txundiarazten duena. Ibilbidea norberak egiten du, baina aurrez ez dakizu nolakoa izango den. Aldez geroztik bakarrik dakizu nondik nora ibili zaren. Horrelako saio ondo doan baten gozamina eta ondorengo poza dira niri bat-bateko bertsogintzak eman dizkidan bizipenik ederrenak.

Efektu hori bertso-afarietan areagotu egiten da. Aurretik afaria izanik, badago astia tokian kokatzeko, inguruaz jabetzeko, lagunartean barneratzeko, baita norbere gogo animatzeko ere. Entzuleen arreta, gehiengan, handia izaten da, eta kantatu ere plazako saio batean baino gehiago egin behar izaten da. Horrek probabilitate gehiago ematen du, une batean ez bada bestean, saioari distira emateko. Lehen saioa zerbaitegatik patal samar joan bada, atsedean baten ondoren, beste aire bat eman dakiok eta azkenerako, goiera handietan planeatzen aurkitu, garaipen totalaren sentsazioa utzirik. Lehen saioa ona atera bada, bigarreneko lasaiago zaude, eta lasaitasun horrek hobetzeko aldartea eskaintzen du. Txarto hastetik onera zuzentzeko parada baldin badago, ondo hasteak hobera jotzea dakar gehiengan. Bertso-afaria izango da, oro har, bertsolaritzako asmakizun onenetakoa, bertsolariarentzat baldintza oparoenak eskaintzen dituen.

Lehenago ere baziren eta badira bazkariak eta afariak, elkarte eta abarretan, baina oso diferentea zen. Elkarte gastronomiko batean, esaterako, batzen diren guztiak ez dira bertsozale edo berdin bertsozale. Sarritan, erdaldunak ere badira tartean. Okasio horien helburu nagusia beste bat izaten da, urteko bazkaria, jaietako ohitura, edo otordu eder bat beste gabe, non bertsolaria edergarri lez doan, ez motibo nagusi gisan. Orduan, tokien arabera, nahiko entzuleria ezberdina biltzen da. Batzuetan gerta daiteke denak euskaldun eta bertsozale izatea, baina beste askotan, nahiz eta oso herri euskalduna izan, bertsoarekiko interes nahiko ezberdineko jendea elkartuko da. Eta batez ere, gehiengan, oso bazkari edo afari ona izango da, edaria ere barra-barra eta onetik. Horrelako bazkalondo batean, bertsozaleek eurek ere entzuteko baino hitz egiteko edo kantatzeko gogo handiagoa izaten dute, eta gehienak errespetuan egon arren, nahikoa da dozenerdi bat gangartzea, bertsoak eskatzen duen arreta-giroa apurtzeko. Jendea ondo jan-edanda dagoenean, bertsolariari lan motza geratzen zaio.

Bertso-afarietan ez da hori gertatzen, arauz behintzat. Bileraren helburu nagusia edo nagusietako bat bertsoa bera da, eta afaria ere neurtu samarra izaten da, prezioari begiratu behar baitzaio. Biltzen den jendea bertsozalea da, edo gutxienez badaki zein bileratara doan eta zer jarrera gorde behar duen. Janean ez da luxurik izango, eta giroak ez du eragiten edanean deskuidatzera. Baina denak daude puntu bateraino animatuta. Horrela esan dezakegu entzuleria ideala bertso-afarietakoa dela. Izaten dira hemen ere salbuespenak, non zergatik edo hargatik giroa deskontrolatzen den, baina ez dira kasu aipagarriak. Niri, behintzat, ez zaizkit gertatu.

Bertso-afarien egitura berdintsua izan arren, tokitik tokira oso entzuleria ezberdinak biltzen dira. Iturenen, Iruñean, Baigorriin, Hendaian, Donostian, Zaldibian, Gasteizen, Laudion, Orozkon, Bilbon, Santurtzin... hain dira guñe, giro eta jende

ezberdinak, ezen bakoitzean asmakizun berri bat plazaratzen ari zarela baitirudi. Plaza irekietan ere gertatzen da hori, baina distantziak bereiztasunak leuntzera egiten du. Bertso-afarietan hurbiltasuna atxiki egiten da, eta distantzi puntu bat aurkitu behar da, tribialismora ez jausteko, zeinatik arloteria ez baita urrun ibiltzen.

Norberak sortzen eta kontrolatzen duen giro horretan, gaiak jarrita ere askotan egin dut, baina kontrola neuk harturik. Afalondo guztia gaiekin egiteko asmoa bazekarten, eredu mistoa azaltzen eta, ahal dela, konbentzitzen saiatzen naiz, ez baita zaila afari batean elkar konbentzitzea, arrazoiak izanez gero. Edo gai batzuk era indeterminatuan jartzeko asmoa badago, noiz eta nola apur bat norberak antola dezake, martxa osoaren barruan ondo kokatzeko moduan. Sarritan, eskatu ere egin izan ditut gaiak, entzuleen espontaneitatera errenditzeak dakartzan arrisku guztiekin. Une jakin batean, atrebentzia inoportunoak gerta daitezke, baina, martxaren lema norberak daramala jorik, uste gabeko okerrak berehala zuzen daitezke. Ostera, entzuleen interbentzioak minimoki egokiak badira, eta bertsolariek ere ondo erantzun badute, gehienez gertatzen denez, orduan saioak kolorean eta koneksioan asko irabazten du.

Jarritako gaiak onartu ez ezik, gai-jartzaile ere askotan egin izan dut, batez ere hirutik gora bertsolari direnean, eta bertsolari hasberriak edo oso gazteak tartean direnean, batez ere. Bi bertsolari bakarrik izanda ere, inoiz lagunari esan diot: «Hi! Utziko al didak gai batzuk jartzen?». Normalean, galdera hori kontestu batean etortzen da, eta bertsolariak onartu egiten du. Badut une eder asko sortzeko bidea eman izanaren poza. Ni ez nago gaiak jartzearen aurka, eta gutxiago gai-jartzaile figuraren aurka, gaiak jartzeko era okerren aurka baizik. Ez dago dudarik, txapelketan eta gisako saioetan, ia ezinezko dela nolabaiteko gai gabeko formularik asmatzea. Bestelako eruedetan ere, gai-jartzea modalitate oparoa izan daiteke, eta da. Niri gaiak jartzea lan erraza iruditzen zait. Ez, noski, pentsatu gabe eta kostatu gabe egitekoa, baina teknikoki erraza. Gai-jartzaile lana egin dudana ia guztietan lortu dut bertsolariak luzitzea. Honetaz beste toki batean hitz egiten dut, baina zailena bertso onak kantatzea da. Bertsolariari bide egoki eta luzigarri batzuk jartzeak ez luke hain neketsua izan behar, eta gutxiago hain konplikatu, oinarri minimo batzuk garbi edukiz gero. Baina, jakina, hauek garbi edukitzeko, gogoeta antolatua behar da, ez borondate on soil. Ezta bertsotan ondo egitea ere. Gai-jartzea erraza da, baina edonork ezin du gai-jartzaile egin, ezta aurkezle ere. Erraza diodanean, batzuk haserretu egiten dira, baina arrazoiak ematen didate. Praktikan, ia edonork egiten duenean, edo egitea bidezkoztat jotzen denean, ez da hain lan bihurria izango, ezta?

BERRIRO ERREZELOPEAN

Nire aro berri eta gozagarri hori muturreko batez abiatu zen. Berragerpena neure auzoko jaietan Lopategirekin eginik, udan eta udazken hartan ez nuen lan handirik izango, deirik gehienak gaidun saioetarako baitziren. Neguan eta, batez ere, hurrengo urte berritik aurrera, lortu nuen neure martxa berria apur bat finkatzea. Martxoaren

21ean, Gasteizen saio bat neukan Sarasuarekin, izenik gogoratzen ez dudan Fakultate batean. Berrizen Egin eta Euskaldunen Egunkaria harturik, jaiton nindoan Mañarian gora, saioaren pozean. Horrelakoetan, Urkiolako inguru niretzat hain esanguratsuan, beti egin ohi dut geraldari bat, natura harrigarriaren altzoan egunkaria irakurri, zigarrotxo bat erre eta parajeen miresmenean gozatzeko. Euskaldunen Egunkariaren orriak pasatuz nindoala, hara non aurkitzen dudan honako artikulua, «Nere errezelua» izenburuz, Inazio Etxanizek sinatua:

Garai batetik ona aldaketa aundia bizi izan duela bertsoaritzak ez da dudarik. Joan zen igandean lau orrialde agertzen ziren EGUNKARIAren erdi-erdian, Nafarroako Bertsoaritzaren txapelketa dela-ta. Telebistak ere astero badu edozein bertsozale gustora ikusteko moduko saio atsegingarri bat. Irratian ere ageri oi dira bertsolariak et irrati batzutan dexente gaiñera. Ala ere, aitortu beharra dago irratia leendik ere tarte ederrak eskaini izan dizkiola norbaitek «euskaldunon kirol nazionala» deitu zion honi. Esan bear, beraz, garai onak bizitzen ari dela bertsoaritzaz.

Nik ez det kontrakoa esango, ez naiz inor eta, baiña esan bearra daukat ez dedala garai batean aiña gozaten bertsoak entzuten. Jakiña, normala ere bada ori, eta ez nau kezkatu bear. Nik neurea esango det bakarrik, besterik ez: Xabier Amurizaren bertso-moldea ez zait gogoko. Errespeto guztiarekin esan nahi det hori, noski. Gizon hau jakintsua dela ezin da ukatu eta euskera oso berea duela, asko dakiela, eta bertsoaritzaz ere bai, eta bertsoaritzaren istoriaz... Ori ez dago ukatzerik. Eta ez dago ukatzerik Amuriza euskaltzaleen artean euskaltzalea denik ere.

Baiña nik betidanik gogokoenak izan ditudanak Uztapide, Lasarte eta Basarri izan dira eta iru izen aundi oiek aipatzen ditudanean, jende askok buruan dituenak aipatzen ari naizela uste det. Eta Amurizaren bertso-moldea, dudarik gabe, diferentea da aienaren ondoan. Askoz gustorago entzuten ditut Sebastian Lizasoren bertsoak Amurizarenak baino. Segurtasun osoa ematen dit gizon orrek, eskuak poltsikoan sartuta eta purua erreaz kantuan hasten denean. Beste bat gustatzen zaidana Andoni Egaña da. Au Lizasoren kontrakoa dela uste det ala ere. Lizaso segurua baldin bada, Egañak noiznai pott egingo duela ematen du, nola segitu ezin asmatu totelka hasi bear duela eta lotsa-lotsa eginda eszenariotik aldegin burumakur. Baiña ala ere, tak eta tak, bota egiten ditu bereak eta grazi aundiz gaiñera beti.

Eta aipatu det itza eta ori da gaurko bertsoarierik (neure uste apalean) falta zaiena: grazia. Orixe da behintzat nere errezelua.

Durditurik geratu nintzen. Berrero horretan hasi behar al dugu? Itzuli eta dena popatik hartzera bidaltzeko gogoak eman zidan. Txapeldun izan nintzenetik hainbat urte iraganik, urtebete eta erdi isiltasunera erretiratuta emanik, bertsoaritzaren

zirkuito nagusitik kanpo nengoela, ia berrogeita hamar urte bizkarrean nituela, oraindik ere «gaurko bertsolaritza» nire izenarekin identifikatzeko maniaren plazara jalgi behar al nuen? Bidearen bazterretik ibiltzen ere ez al didate utzi behar? Artikuluaren xedea ez zegoen ulertzerik, nire berragerpena zapuzteko klabean ez bazen, harrera onegia izango ote nuen beldurrez edo. Izan ere, artikuluak hiru bertsolari aipatzen ditu: Lizaso, Egaña eta ni. Beste bientzat dena gorralben izanik, neu naiz konparazio osoan galtzaile. Baina hiru izenetik bik halako dohainak badituzte (eta hori neuk ere badakit egia dela Etxanizek baino hobeto), batek huts egin arren, ez dago bertsolaritzaren analisi negatibo horretarako oinarririk. Hirutik bik baldintza egokiak betetzea ez al da proportzio bikaina, jardun bat oso osasuntsu dagoela ateratzeko?

Egilearen intentzioa ez dakit zein izango zen, baina, artikulua honen mezu bakarra nire izena deskalifikatzea ez bazen, arrazoibidea ez da inondik ere sostengatzen. Gasteizera ez nintzen batere animoso heldu, batetik zaplastekoaren eragin orokorragatik, eta bestetik, Gasteizko bertsozaleek artikulua hori irakurria izango zutela pentsatzen nuelako, normala baita hango bertsozale posibleen egunkaria «Egunkaria» izatea. Gasteizera iritsita, jendez betetako areto luze baten aurrez aurkitu nintzen. Fakultate bat edo horrelako zerbait zen. Antolatzaileak ere harriturik zeuden hainbeste entzule ikusita, batez ere gazteak. Sarasua erdi gaixorik agertu zen, sukar eta guzti, esanez:

- Jota nago. Ez dakit nola etorri naizen ere.
- Hi! Ba, hemen zeozer egin beharra zegok. Jente hau guztia ezin diagu defraudatu.

Erantzukizun guztia norbere gain hartu beharreko uneak larriak izaten dira. Han ez dago gai-jartzaileari begiratzerik edo taldean babesterik. Bi lagun soil eta bakar, dena egiteko. «Zegatik ez ote nauk Urkiolatik etxera joan?». Ez dakit Sarasuak zer barne aldarte zeukan. Seguruenik, gogoratu ere ez da egingo, harentzat saio bat gehiago izango baitzen. Niretzat berragerpena zen, hain entzuleria handi eta kualifikatuaren aurrean gainera, hirietako bertsozalea oso gaztea eta kontzientea izaten baita gehiengan. Eta hara, erdi derrotaturik hasita, saio gogoangarria atera zela, entzuleen ustez behintzat. Neure pozean kabitu ezinik nengoen, eta bueltan, gauerdi lainotsuan, San Antoniori turuta joka pasatu nintzen Urkiolan zehar.

X. ALBORA-MARTXA

LIBREAN ETA NEURE ERARA

Aipatu artikuluaeren muturrekoa ez zitzaidan ahaztu, baina ibileraren jareintasunak laster utzi zuen motiboa muzinkeria anakronikoen kutxan. Izan ere, dozenerdi bertsolariko saio batean, baliteke entzuleen sektore batengan konkurritzea, batetik, multzoarenganako interes orokorra eta batzueganako sinpatia berezia, eta bestetik, norbait jakinarenganako muzina. Horrelako saioetan, badakit aurrean dagoen entzuleria ez dela negatibik etorri.

Bertso-afari batean, ostera, bertsolari bi bakarrik izanik, zaila da bietariko bat (multzoaren erdia) desbegiko zaion entzulerik inguratzea. Okerrenean ere, indiferentea izan daiteke, baina nekez arriskatuko da berari gozamen negatiboa emango dion bertsolari bati hainbeste bertso entzun behar izatera. Eta beste motibo batzuegatik hurbildu beharra izan badu (laguntaldea, elkarte, ekimen kulturala, edo soilki, beste zer egin jakin eza), mahai inguruko hurbiltasun pertsonalagoak iritzi baikorragora eramanezake, batez ere entzuleria hunkitzeko moduko saioa atera bada. Plaza librean ere, bi edo hiru bertsolariren arteko saioan, nekezago gertatuko da jarrera destainosorik. Zirkunstantziengatik han aurkitu direnak, edo alboratu egingo dira, tabernara edo dena delakora, edo kortesiaz entzungo dute. Eta orduan, plazaren gustuko saioa izan bada, bera ere sinpatia orokorrak atzema izateko arriskuan dago. «Egia esan behar badiat, ez hintzen nire faboritua, baina ez nian uste horrelakoa hintzenik».

Karteleko jaialdi handietan askoz zailagoa da horrelako erreakziorik sortzea, bakoitzak oso gutxi kantatuz gainera, multzoa baita agintzen duena. Entzule bakoitzak, bertsolari bakoitzarekiko, saio-haseran daukan iritzia bera nagusituko da azkenean ere, norabide berean indartua, gehienetan. Gazte batek, saio batzuen ondorioz, aisago irabaz dezake oraindik berari buruz posizionatu gabeko entzulearen begia, baina nik, Euskal Herriko bi txapeldun-aldi luzetan, artikulua horretako kalifikazioa besterik lortu ez nuenengan, nekez itxaron nezakeen aldakuntzarik, berrogeita hamar urte gainean nituela. Plaza handi eta formalizatuen kargatik liberaturik, bertsolaritzak betidanik izan duen beste maila direktoago eta osoago horretan, bitsetan lez nenbilen. Hamarretik sei-zazpitan, sentsazio triunfalez itzultzea lortzen nuen; beste bizpahirutan, gustura; bat edo bitan, halamoduz; baina oso desgustura, ia inoiz ere ez. Gaiak jarritako saioetan, guztiz alderantziz gertatzen zitzaidana ibilera berrian lege bihurtu zen. Artean lan eta eginkizun izan nuena orain dibertsio eta asekizun gertatzen ari zitzaidan. Aurretik ere banuen, noski, bertsolaritza horren esperientzia ugaria, batez ere txapeldun izateari utzi nionetik, baina beste saio motaren aldibereko izateak nahaste deserosoa eragiten zidan.

PUNTAKO SAIOAK

Hain zuzen, laurogeita hamarreko Araba-Bizkaiko txapelketaren ondoren, oso gogoan dut zer proposamen eraman nuen Mungiako bertso-eskolakoen bilera batera. Eurek ere gogoratuko direla uste dut. Batzarra eta osteko afaria noiz zeukaten galdeturik, neu ere joateko baimena eskatu nuen, eta pozik onartu zuten. Araba-Bizkaiko txapelketari buruzko zenbait gogoeta egindakoa, neure gai zentrala aurkeztu nien. Ideia zen nolabaiteko «puntako saioa», non bi bertsolari teorikoki puntakok, buruz buru eta denboraren mugarik gabe, euren ahalmen guztia husten ahaleginduko ziren, hartarako bereziki bildutako entzuleen aurrean. Ideia hartan, saio libreaz gainera, gaiak ere sartzen ziren, non bertsolariak txapelketan balebil bezalako intentsitatea eta zailtasunak asumituko baitzituen. Jatordua ez zen nahitaezko, baina argi zegoen, baldin saio asegarria eta lasaia, bi edo hiru ekitalditan burutzekoa, izango bazen, bazkari edo afari baten inguruan molda zitekeela ondoen.

«Puntako saioaren» ideian bi osagai zeuden nire buruan. Alde batetik, bertsolaria daukan guztia ematera mentalizatzea, txapelketan lez nolabait, baina aldarte lasaigoan, eta bestetik, bertsozaleak asealdi on bat, bertsozko asasku bat hartzea. Ideia hura Mungiako eskolakoen aldetik oso ontzat eta gogoz hartua izan zen, eta uste dut bertan erabaki zela estreinakoaren eguna eta protagonistak. Bata neu, proposatzailea nintzen aldetik, eta bestea halako erronka baterako aitzakirik ipiniko ez zuena. Azkenean, Peñagarikano hautatu zen, eta halaxe egin genuen, handik ez dakit zenbat egunetara, delako «puntako saioa», Gamizko elkartearen, hirurogeita hamar bat lagunaren aurrean eta afal osteko patxadan. Oraindik «bertso-afari» izenik ezarri ez bazitzaion ere, saio hura bertso-afari konpletoa izan zen.

Ez naiz tematzen hasiko lehenengo «bertso-afaria» hura izan ote zen ala ez, baina argi dago modalitate hori abian izan balitz, jakitun egongo nintzela, eta Mungiako eskolakoek ere ez zutela nobedadetzat hartuko. Nolanahi ere, inbentuaren asmatzaile edo asmatzaileetako bat banaizela sinetsi arren, ziur nago nik ez nuela izena asmatu. Ez dakit non eta noiz, halako saio bat iragartzeko programa batean «bertso-afaria» agertu zen, eta behingoan zabaldu zen Euskal Herri osoan. Hain izen egoki eta adierazkorraren asmatzaileari pozik bidaliko nizkioke gabonetan gereziak, nor izan zen agertzeko gogorik balu. Seguruenik, asmatzailea ez da gogoratu ere egingo. Herriren bateko talderen batean, saioa kartelean nola kalifikatu pentsatzen hasiko ziren, norbaitek «bertso-afaria» botako zuen, huraxe aurrera joango zen, eta hara non modalitate berri bat betirako bataiatu rik gelditu zen.

GAZTEEKIN

Kontatzen ari naizen 1990. urtetik honanzko ibilera gozatsuan (gai-jartzedun jaialdiei albo egitean, saio gutxiago neukan, baina askoz intentsoagoak), gazteekiko lankidetzat handia izan dut. Ia gehienez, gaztea jartzen zidaten laguntzat, sarritan

neska bat, eta ez gutxitan, oso lagun gazteak, bertsotan oraindik nobato samarrak. Behin baino gehiagotan entzun izan dut: «Hi gazteekin majo habil, e?». Auzi garrantzitsu honek azalpen txiki bat merezi du, beti ere neure ikuspegitik, noski. Egia da gazteekiko ibilera abantaila handia dela, baina ez guztiz. Gazteekin konektatzeko modukotzat hartua izatea lausengarri da beti ere, baina nik badakit ez naizela gaztea, eta hortik ez nau salbatzen «gazte sentitzearen» falaziak. Alde batetik, daukadan adina, hots, une honetantxe daukadan adimena sentitu nahi dut, eta bestetik, gaztetasunaz ez daukat haren sentipena berritzen saiatzeko moduko nostalgiarik.

Bertsotara noanean, nire grina nagusia bertsoa bera da. Norekin eta nori garrantzitsua da, noski, baina denen gaitetik bertsogintza bera da nire desiragai. Laguna gazte, adinkide ala zaharrago izan, horrek ez dit hainbeste ardua, halako neurri bariatu batean denerik gertatzea baizik. Bai laguna, bai entzuleria, izaera ezberdinekoak aurkitzea zortetzat joko nuke, baldin laguna, adinez at, bertsolari egina bada. Orduan adinkide bat ala gazte bat laguntzat eduki, dialektika ezberdinak sortzen dira edo sortzen laguntzen du. Baina gaztea oraindik promozio mailan dabilena bada, oso egoera diferentea gertatzen da, entzuleak harekiko jarrera animatzailea, nolabait paternalista, hartzen baitu, eta norberak ere neurri handi batean aitabitxi lana egin behar baitu. Nik lan hori oso maite dut, eta saio-kopuru orokorraren barruan, horrelako mordo bat atseginez asumitzen dut, baina aitabitxi lanean espezializatzeak ez du nire desiragai nagusia betetzen. «Hi! Halako eta halako saio bat antolatu nahi diagu bizpahiru bertsolari gazterekin. Etorriko al hintzateke?». Edo: «Hi! Halako ospakizuna diagu, eta etorriko al hintzateke gazte bat edo bi hartuta?». Honelako saio promoziozkoak edo esperimentalak, gehienez, diruz ere urriak izaten dira, hori ugari izatera, beste izen batzuen eskea izango baitzen. Orduan, neure burua laguntzailatzat edo zerbitzu baten emailatzat gehiago ikusten dut, eta gustura, noski, baina ibileraren zati handiegi bat horretara mugatzea neuretzat ere zapuzgarri da.

Bertsolari egina izateak ez du esan nahi goren elitekoa izan behar duenik. Bakoitzak daukan maila daukala, entzuleak ez dezala hura goragaitzat har, izate burututzat baizik. Badira gazteak, betiko hobekuntza edo okerkuntza posibleak albora utzita, edonorekin buruz buruko maila aitortzen zaienak, eta entzuleak ere halaxe ikusten dituenak. Baina normalean, hogeita bost bat urtez beherakoetan, aitorten hori daukatenak oso bakanak dira. Beste guztiak promesa mailan dabilta, eta adin batera iritsita, gehienek edo bertsolaritza aktiboa utzi egingo dute, edo maila lokalean egokituko dira. Iristeko tokira gutxi gorabehera iritsitzat dauden bertsolariekin ez nau hainbeste arduratzen lagunaren adinak edo mailak, neure uneak eta ahalmenak baizik. Neure burua indartsu ikusten badut, ziur nago saio ona aterako dela. Gero beti hala gertatzen ez bada ere, konfiantza horixe eroan ohi dut, eta gehienez halaxe izaten da. Saio libreko kasuan ari naiz, noski.

Hala ere, horrek ez du kentzen, ahal dela, neu baino hobeeekin kantatzeak dituen abantaila handiak. Orduan, erantzukizuna banatu egiten da, eta norberak ez bada besteak ezpala aterako duelako ziurtasunak beste hegada bat ematen du. Azken batez,

aukeran emanik, argi dago izen handiekin kantatzea nahiago nukeela, diogun ehuneko berrogeita hamar batean behintzat, proportzio bat izendatzeagatik. Hori horrela izanik, gainerako saioetan konbinazio posible guztiak estimatuko nituzke, zenbat eta bariatuagoak, hobe. Baina kontua da ez zaidala proportzio horretako zorterik egokitzen. Gero eta kondenatuago aurkitzen naiz helburu baten aldeko zerbitzuak eskaintzera, edo bertsoa bera helburu denean, aitabitxi lanak egitera. Militantzia onartzen dut, bultzatzen dut, ez nau molestutzen bertsolari «militantetzat» har nazaten, baina, agendari begiratuta, militante «bertsolaritzat» gelditzen ari naizela ikusteak ez nau batere entusiasmatzen.

Gazteekin ondo konpontzen naizela entzuteak lausengatu egiten nauela argi utzi ondoren, badut beste zehaztasun garrantzitsu bat egin beharra. Ez da hainbeste adin kontua, bakoitzaren mundu bibentziala eta kontzeptuala baizik. Orain gertatzen da gazterik gehienak, denak ez esatearren, karreradunak edo hartan dabiltzanak direla. Gazteak beti izan dira, baina bertsolaritzan oraintsu arte pentsaera gehienbat rurala eta mugatua izan da. Hogeitaz urteko bertsolari «klasikoa» esan genezakeena. Joan den hamar-hamabost urtean, bertsolaritza gaztetzea baino fenomeno erabakigarriagoa izan da gaztetasun eskolatua izatea. Hor dago alde handia, eta nik metamorfosi hori oso barrutik bizi izateko eta gozatzeko zortea izan dut. Jatorri guztiz ruralekoa izan arren, estudiante izana naiz eta banuen mundu kontzeptual oso garrantzitsu bat, hamaika urteko oraindik umezarotik gaztaroan zehar barnatua. Mundu hori bertso-eskoletan edo euskaldun berrien aurrean (hauek, gehiengan, eskolatuak dira) garatu nezakeen, baina ohiko bertsolaritzan ez. Duela hogeitaz urtera arte, inor gutxik esango zidan Aristotelesen edo Moustakisen antza neukanik eta gisako hamaika metafora. Berdin edozein karrera egin duenak naturalizat dauzkan hamaika kontzeptu orokor eta arrunt, gaur bertsolaritzan normal korritzen dutenak, baina duela urte batzuk, pentsagaitzak edo, gutxienez, inoportunoak zirenak.

Bertsolariak ez ezik, entzuleak ere, gaztea den heinean, erreferentzi mundu zabalago hori eguneroko ogia lez asimilatzen du. Orduan bertsolari gazteek, eta jada hain gazteak ez direnek, neure baitan neraman mundu hura guztia bertsolari aterarazi didate, eta horretan argi daukat, asko ikasiz gainera (bertsogintzaren inertzia erreferentzi munduak naturalki aldatzea ez da astebetean lortzen), bertsolaritzako satisfakziorik handienetakoak hartu ditudala. Ez dut esan gabe utzi nahi gazteek (baita neuk ere, karreradun izan naizen aldetik) mundu ruralaren abantaila eta baliabide asko galtzeko arriskua daukatela. Galdu dutela esateko era bigun bat. Beraz, ez da hainbeste adin kontua, bertsolari bakoitzaren hornimen intelektuala baizik.

Hortxe gertatu da bertsolaritza modernoan aldakuntza nagusia eta masiboa, ni berandu samar harrapatu nauena. Gazteria eskolatu gabeak, adinaren berezko kidesunez gainera, beteraniari nolabaiteko gradu bat emateko joera daukan bitartean, gazteria eskolatuak ez du adindunen premiarik ezertarako sentitzen. Hau, jakina, bertsolarietako baino gehiago entzuleez diot. Ez da egongo maila handira heldu den bertsolariarik, tradizioaren eta aurreko sustraien kontzientziarik ez daukanik, oso

jende mota ezberdinen aurrean defendatu behar duelako baizik ez bada ere. Nik tren hau martxan harrapatu ahal izan dut, eta orain, badoala ikusteak pena ematen duen arren, sosegatzen naiz pentsatuz tren guztiak ez dagoela bizitza bakarrean harrapatzerik. Badira geltokiak, nora trenik inoiz iristen ez den, eta badira trenbide alboak, luzeak eta noranahikoak, non trenak ez duen inoiz geltokirik aurkitzen. Nire geltokian tren asko gelditu da, eta ez daukat kexatzeko motiborik, baina badirudi iristen ari dela trenbide albora mentalizatzeko garaia, non trenarekiko kontaktu posible bakarra bera gainetik pasatzeko moduan jartzea baita. Ez gaude hainbesterako! Bertsolaritza nire bizitzako trenetariko bat besterik ez da.

SAIO INTENTSOAGOAK

1990ean hasi eta lau-bost urteko bolada trinkora itzulita, plazan ere saio batzuk egin izan genituen, «puntako saioaren» filosofiakoak, halako buruz buruko desafio antzekoak. Amalloko jaietan, esaterako, urte batean Peñagarikanorekin eta beste batean Egañarekin. Hasierako agur eta buelta batzuez aparte, beste guztia gaiak jarrita izango zen, txapelketan ohi diren mota eta zailtasun guztiekin, kartzelako gaia barne. Saio geldien lekuan, tabernaz taberna ibiltari ere bai (Orozkokoa datorkit gogora Peñagarikanorekin), edo kalez kale, Ondarroan, adibidez, Lizasorekin behin eta Egañarekin beste behin. Kalekoa eta tabernetakoa arriskutsuago da, eta inoiz ezetza eman izan dut, baldintza fidagarriak sumatzen ez nuen zenbait lekutan, baina ondo irtenez gero, batzuk irten zitzaizkigun moduan, ikaragarritzko zirrara lortzen da.

Deustuko bat ez daukat ahaztua, Iturriagarekin. Bertso-afariaren aurretik kalejira bat nahi zuten, trikitilariekin. Heldu ginen eta justu orduantxe barrkada batzuk sutan zeuden, eta «beltzak» egurra banatzen hasi ziren. Herrikoan, gaztetxean eta beste taberna batzuetan ere sartu ziren, eta alde guztietako triskantza zebilen han. Hala ez zegoen ezertan hasterik. Orduerdi baten buruan, kaleek ibilgarri ziruditenean, abiatu ginen martxan, trikitilari bikote gaztea jotzen eta bertsolariok atzetik. Inguruan etorri beharreko gehienak sakabanatuak ziren, eta geratzen zirenak ezpaloitik eta bazterretara adiago jarraitzen zuten. Han gindoazen kale erripe batean behera, tibiri-punbara, bonbaketan inozentziatik sortutako panpina intenporalak lez. Gaztetxe azpiko kantoian, furgoneta pilo bat eta «beltzak» asalto posizioan aurkitu genituen. Gure bat-bateko agerpen idilikoaz txunditurik behar zuten, pare bat metrora, tibiri-punbara, zirkunstantzien inexistenzian pasatu ginenean. Ez zezaketen itxarona izan halako erriturik muturretara etortzerik, eta errespetuz jasan zuten. Geu ere ez ginen bila joan, baina bat-batean topo egin genuen, eta kontrasteen interseizioan, geure martxari inozenteki jarraitzea besterik ez zegoen. «¡Mira esos cabrones!» entzun nuen alboan. «Unai! Entzun al duk hori?». Erritua garaile irten zen.

Orain frankismoan gaude. Meliton Manzanos akabatu berri da, eta ETAren indarra nabarmenki gora doa. Herri batean, bideko enkontru baten ondorioz, komandoak ihes egin die. Bik mendirantz hartu dute, eta bat, zauriturik nonbait, kale bitartean

ezkutatu da. Mendia otsoentzat utzirik, kalekoa jazartzen dute. Kuartela ez dago urrun, eta atoan inguratzen dute guztia, eliza tartean dela. «Etxe multzo honetantxe egon behar du». Eskuliburu polizial guztietan irakasten diren urratsen arabera, setioa estutuz doa, presa barik, baina seguru, etxeak astiro eta banan-banan arakatu. Hartan, elizako ate nagusitik mutiltxo bat, sei-zazpi urtekoa, txilin joka irteten da, eta atzetik apaiz batek, bere solemnitate zuriz, humeral beilegian kopoi santua darama. Kaleko kristau bakanek, Gure Jauna pasaeran, belaunikatu eta aitaren egiten dute, beste eskuliburu batzuek oso zehatz irakasten dutenez. Guardia zibilaren esentzia katolikoak bere eginkizunean geldiune erreberentea egingo du. Ez da belaunikatzen, baina akolitoaren txilin hots maizkorra parean gertatzen zaion numeroak burumakurtze errenditua eskaintzen du. Apaiz-akolitoak kalean behera ezkutatu dira, gaixoei Gure Jauna banatzera, beharbada hilurran bati azken sakramentuak ematera. Horixe da guardia zibil ofizioz fededunak pentsatu duena. Baina apaiz hura iheslaria izan da, kopoa barik arma estalia daramana, gauzak okertzen badira. Esku artetik hain ihes baketsuaren prestakuntzak eta konplizitateek osatuko luketen atal suspentsezkoan luzatzea bertsolaritzatik urrun lihoake. Apaiz batzuek horrelako zerbitzu terrenalak ere eskaini behar izaten zituzten.

Azaltzen niharduen saio intentsoagoetara itzulita, ideia hauek ez dute arrakasta handirik izan, baina nik neuk gehienek oso gomuta gihartsua daukat. Gogoko dut saio batek nolabaiteko tentsio iragarri bat ukan dezan, entzuleak jarrera espektantean etor daitezten. Horrek animatu eta estimulatu egiten nau, eta emaitza espektazioaren arabera izatera hurbildu bada, poza biderkatu egiten da. Jardunok ez ditut inondik ere irizpide espermentalean planteatzen, inoiz nigatik esaten izan dela entzun dudanez, jarrera naturalzat baizik. Bat-batean zein gaiekin, saioari emozio erantsi bat bilatzea bat-batekotasunaren izaeratzat, errutinaren astingarritzat jotzen dut, eta errutina era askotara gaindi daiteke. Ez beti eta sistematikoki, noski, eta are gutxiago ganora barik, inoiz eragiten diren pailazokeriekin. Baina ohiko saioen inertziatik txapelketaren urduritasunera bitarteko zelaiek bertsolaritzaren ospea eta kalitatea areagotu egingo lukete. Erronka horietan, dena delakoagatik txapelketara ez doazenek edo joateari utzita daudenek berdin eta, beharbada, gogotsuago joka lezakete.

Sebastian Lizasok eta biok telebistan egin genuen ordubeteko saioa beste adibide bat izan daiteke. Programa hari burrundada handia eman zitzaion, eta egia esan, azkenerako ia txapelketa baino konpromiso latzagoa gertatu zen, niretzat behintzat. Hala ere, baietza eman genuenean, ohartzen nintzen zer etor zitekeen. Belokirekin elkarrizketa batean (bertsolaritzaz mahainguru bat-edo zela uste dut), desafio kontuak irten ziren, lehenago egiten ei zirenak, orain egiten ez direnak eta abar. Hartan, galdetu zigun, seguruenik ondoriozko saio bat probokatzeko intentzioz: «Zuek egingo al zenukete horrelako buruz buruko luze bat?». Nire aldetik erantzuna dudagabea izan zen: «Zergatik ez?». Lizasok ere halaxe hartu zuen, eta gainerakoa eguna eta plaza izendatzea besterik ez zen.

Programak, guztira, ordu eta laurden hartuko zuen, eta gure erronka zen ordubete jarraian kantari egitea, gainerako denbora han batu ziren komentaristek beteko zutelarik. Ni, neure aldetik, denbora guztia kantuan agortzeko intentzioan nengibilen, eta horixe egingo genuen, Lizasok, atzetik zeinuka ari zirela eta, amaitzea erabaki ez balu. Ezusteko bitxia izango zen, zuzeneko programa batean, denbora guztia gaudituz eta aurkezleak derrigorrean amaiaraztea, borroka-oilarrak apartatzen lez. Saio batean, luzetasuna askori harrigarri iruditzen bazaio ere, gakoa ez da denbora, nolakoa baizik. Ordubete zein ordu laurden izan, kalitatean datza zailtasuna. Ustez maila onean eta etorritsu sentitzean, amaitzea jarraitzea baino zailago izaten da. Niri, behintzat, horixe gertatzen zait.

ITURENGO AURTITZEN

Bizi guztian egin dudana saio jarraiturik luzeena Iturengo Aurtitz auzoan izan zen. Esnal izeneko donostiar gazte batek Aurtizko jatetxea hartua zuen, eta berak deituak izan ginen Sebastian Lizaso eta biok, eguerdiko saioa pilotalekuan, eta gero, han, bazkaltzen gelditzeko planean. Lizasok alde egin behar izan zuen, eta ni bertan geratu nintzen. Bazkaltzen, Esnalen Usurbilgo laguntalde bat bildu zen, niretzat ezezagunak guztiak, Iñaki Agirresarobe «Tola» izan ezik. Bazkal ondoren, baten urteak zirela eta, otzara batean txerrikume panpintxo bat atera zuten. Taldekoek bertso bana edo kantatu behar zioten zorionduari, eta nik ere, tartekoa izan ez arren, besteen katean bertso bat bota nuen. Lau ginen zorion-bertsoa kantatu genuenak. Bigarren bueltan jarraitu egin zuten, eta ni ere ez nintzen gutxiago izango. Bat oso justuan zebilen eta hirugarren bueltan erretiratu egin zen. «Tola» ere, beste hiru-lau buelta eginda, isildu egin zen.

Nikolas Izeta zen laugarrena, eta honek ez zeukan geratzeko konturik. Nik ez nuen ezagutzen, baina bertsotan solte eta gatzegaz egiten zuela nekusan. Bera isildu ezik, nik ere, bertsolari gisan etorria izanik, ez nion irizten amore emateari, eta segi. Ekin eta segi, eta segi eta ekin. Saioa nahiko zelebrea zihoan, nonbait, halako batean grabagailua aurrean jarri baitziguten. Ordurako, ordubetetik gora generaman. Zinta alde bietatik beteko zen, eta guk segi. «Dios! -pentsatzen nuen-. Hik amaitzen ez baduk, neuk ere ezin diat egin, ba!». Arratsaldea oso aurrera zihoan, eta tarteka jendea sartzen zen jantokira. Egotaldi bat entzuten eginda, alde egiten zuten. Batzuk irten, beste batzuk sartu, gure mahaikoez beste entzulerik ez zen falta. Batzuetan konturatzen nintzen sartzen zirenak lehenago entzuten egonak eta joanak zirela, eta ez dakit katxondeoz ala harriduraz, keinuak egiten zituzten, esaten lez: «Oraindik ere hor ari al dituk?».

Ordu bi igaro ziren, eta inork ez zeukan lagunari azkena izaten uzteko konturik. Hiru ordu bete ziren, eta segi. Galiziako sagardotegietan zehar Fraga bisitatuz, astoan, taxian, hegazkinean, submarinoan, nik al dakit nondik eta nora ibili ginen. Ez dakit zenbat denbora izan zen zehazki, baina hiru ordutik gora kantuan ekin genion,

doinurik aldatu barik. Zorion-bertso kortesiazko batetik hasita. Niretzat guztiz ezustekoa izan zen, gehienak ez baintuen ezagutu ere egiten. Otzarako txerri txoak jarraibidea emango zuen, baina gero, tira honantz, saka harantz, «egunari itzulia laurogei mundutan» bezalakoa izan zen hura. Hasieratik azkenera arte tinko eutsi zioten entzuleak bizirik irten ziren abenturatik, eta gainera zioten halako esperientziarik ez zutela sekula bizi izan. Neuk ere ez! Urteak igaro dira, eta oraintxe ere, elkar ikusten dugunean, atrakada hura gogoratzetik ezin naiz libratu.

Azkenean, noizbait, ez gutxi kostata, etxerantz abiatu nintzen, gauerdi inguruan. Laguntalde hura bertan geratuko zen bigarren gaupasan. Etxe-kontra batean zegoen autoa alferrik abiarazi nuen. Ezin nuen irtenbiderik aurkitu, zirritu guztiak kotxez eta Land Roverrez itxita. Kalekka mehar batean sartu nintzen eta, gertagarri zenik pentsatuko ez nuena, bidea autorik ez kabitzeraino estutu zen. Etxeak mugitzen hasteari baino atzeraka jotzeari ez-zailago iritzi nion, eta lantzean arrastada mingarri bat entzunez, «kaben-la dana dala!», lehengo lekura bihurtzea lortu nuenerako, umorea galtzeko arriskuan nenbilela konturatu nintzen. «Hor konpon! Egon hadi berton!». Gaztez beterik zegoen taberna batera sartu nintzen, eta «aupa, Amuriza!» eta «bota bertso bat!», han nengoen musika eta burrundapean, zer gertatzen zitzaidan azaldu ezinik. Nozbait ulertarazi nuenean, orroka hasi ziren:

- Non duk autoa? Bizkarrean aterako diagu!
- Neu barnean naizela?

«Hemen erremedioa gaitza baino okerrago izan zitekek» pentsaturik, mila esker eta abar, «ez, ez! bakarrik ere aurkituko diat!», autora itzultzea lortu nuen. Osoago egongo zen geldia eta preso, askatzearen aidean baino. Kontua patxadaz hartzea erabaki nuen. «Noan lehengo jatetxera eta lehengo lagunengana».

- Aibadios! Berriz hemen? Damutu egin al haiz?
- Beste halakoxe saio bat egin gabe joateak pena eman zidak.
- Pentsatzen genian, bai, beldurtuta alde egin ote huen.
- Nahita ere ezin diat joan, ba! Autoa preso zegok, eta oinez abiatzeko, etxea urrunegi ikusten diat.
- Ez haiz makala, ikusten baduk.
- Zuek oraindik ez zineten begiratzen ere hasiko.
- Hemen jendea gau osorako etortzen baita.
- Gero ere ez dituk denak batera abiatuko.
- Laster aterako diagu kotxea, infernuan ez badago.
- Ez dik merezi. Inguruak libratu arte itxarotea zeukak. Arrastada batzuk hartu ditik, baina ez diat uste nerbioso jarriko denik.

Ordu txikiak aurreratuak izango ziren, auzotik irtetea lortu nuenerako, ez bazterrei berriro ukitu gabe. «Agur, Aurtitz! Banihoak txinpartak jaurtiz!».

KONFIANTZA KONTUA

Saio intentsuagoen harian, bertsolaritzan sakonagoko arazo bat dago, konfiantza kontua esango nukeena. Bertsolariaren irudi tipoak, irteeran, egokeran eta kantakeran, jarrera defentsiboaren ezaugarrietatik gehiago dauka, konfiantza garaitetik baino. Oholtzarantz bidean, gehiago dirudi lan bortxatueta doan taldea, arrakasta baten topagunera baino. Ustez saio ona irten bada, orduan poz doblea izango da: «Hi! Zerbait bagaituk, e!». Alegia, «leku onetik libratu gaituk!». Hurrengo saioaren ataria berriro ere lan bortxatuena izango da. Mahaian daudenean, gehienek gurago dute eserita kantatzea, eta mahaipetik ahal balitz, hobe. Entzuleek norbera eta norberak entzuleak ondo ikusteko modua dagoenean, pasa liteke, baina gehienean, lagun multzo batetik gora, zaila da ondo ikus zaitzaten, lepoak luze-luze eginda, eta zeuk berdin ikus ditzazun.

- Zergatik ezkutatu behar diagu geure burua?
- Ez duk ezkutatzea, lasaiago kantatzea baizik.
- Entzuleek ondo eta eroso ikusi ezin bahaute, esango didak ezkutatzea zer den.
- Niri ez zaidak ateratzen zutik kantatzea.
- Niri ere ez eserita. Hor konpon!

Honelako eztabaidak sarritan izan ditut. Orain ikasi dut gogoak eta momentuko zentzuak ematen didan moduan jokatzeko. Bakoitzak egin dezala barruak ematen diona. Horretan kubanoek eta ezagutu ditudan beste inprobisatzaileek, publikoari zerbait eskaintzeko trebetasuna daukan edozein ofiziotik bezala, jarrera jagiagoa erakusten dute. Badakit oso izaera eta estilo diferenteak daudela, eta on dela egotea, baina beti ere publikoari aurre emateko gailentasun batetik. Aktorerik estatikoenak ere ondo ikusia izateko konfiantzatik berba egin behar du, eta are gehiago kantariak. Gauza bat da dibismo edo triunfalismo txotxoloa, eta beste bat entzuleria abordatzeko aire minimoki garailea, arte publiko guztiek garatu dutena. Edukiak eta formak, biek egiten dute entzun-ikuskizuna.

- Bistan duk pulpitutik predikatzen ohituta hagoela.

Besteek eten barik gogoratuko ez balidate, apaiz izanaz dagoeneko ahazturik nengokeenaz gainera, sekula ez naiz pulpitura igo, baina ezta eserita predikatu ere. Erlijio kontuez harago, gauza jakina da elizek oso akustika ona daukatela, eta pulpitu goian egotea oratoriaren oinarrizko arauetan datzala. Elizatik kanpora, eszenatokiak zerbaitegatik egoten dira altuera batean, eta publikoaren zorua zerbaitegatik egoten da beheara eginean, jendeak ondo eta eroso ikusi ahal izan dezan. Badira, noski, eserita kantatzen edo jotzen dutenak, baina altuera batetik beti ere. Entzulea gorago egon daiteke, goi-palkoetan, pilotalekuetan, zelaietan gertatzen denez, baina ikusmira ondo bereiztuan. Hori pareko planoan lortzea ezinezkoa da, oso jende gutxi ez bada. Aktuatzaileak, ondo jarraituko bazaio, bistan eta goi egon behar du, baina altueran jartzeko, burua altu eta barrua gailen sentitu behar dira. Sobera

jakina da gure zentzumenen elkar-erlazioa, batez ere ikusmen-entzumenena. Ikusten ez denaren ahotsari, hain ondo ez ulertzeaz gainera, arreta gutxiago ipintzen zaio. Norbaiten hitza entzuten dugunean, gure burua tak biratuko da harantz, eta ez da trankilduko begiek ahotsaren etorburua aurkitu arte. Betaurrekoak kenduta dagoenari deitzen bazaio, lehen erreakzioa betaurrekoak janzteia izango da. Nik irakurtzeko kendu egiten nituen, eta behin espetxean, gogoan daukat zelan esan zidaten, behin eta berrero obserbatu ondoren:

- Hi, Xabier! Deia entzueran, zergatik janzten dituk beti betaurrekoak?
- Entzuteko!
- Betaurrekoekin entzuten duk ala?
- Zerekin ez zekiat, baina eurok barik ez diat ondo entzuten.

Lagunek barre egiten zuten, baina betaurrekodunok zein hain gabeek entzumenaren ikusmenarekin lotuta daramagu. Naturarik oinarritzkoenaren ebidentziak dira hauek. Zer esanik ez, jardunari «aktuazio» maila eman gura zaionean, sarritan hartarako janzkera eta guzti. Nolabaiteko uniformeak eskaintzaren bikaintasun bat iragartzen du, eta horrek aginduan huts egiteko arriskua darama. Euskaldunen izaerari ez ei dagokio betetzea seguru ez den barbarik emotea, baina bai, diot nik, inork uste barik bete duenaz harrotzea. Hau ez da euskaldunen izaera kontua, giza grina orokor batena baizik. Edonor bezain garaipen zale gara, baina, beharbada, porrotaren beldurrago. Bertsolaritzak irudi aldetik erakusten (eta baloratzen) duen modestia ez dakit apaltasunaren aurkia ala harrotasunaren iruntzia den. Bata zein bestea izan (seguruenik, bien nahastea), azpian segurantza kontu bat dago. Behar adinako konfiantzarik eza.

ANJE DUHALDEREKIN IBILERA

Aro honetako jardunik gogoangarrietakoa Anje Duhalderekin ibilera izan zen. 1990ean, «Anje Duhalde Amurizaren kantari» diskoa atera genuen, non, bertso-sorta guztiez gainera, bederatzi doinuetatik bost nireak baitira, eta lau, Duhalderenak. Kantatzearen eta moldaketa guztien ardura berak hartu zuen. Ez zen behingoan burutzeko lana izan. Eztarritik operatu berri eta perspektiban isilaldi luzea nuela egin nion proposamena. Gogoan dut nola ume esperoaren bigarren hilean geunden, esan nionean: «Umea jaio aurretik egingo diagu, eztuk?». «Bai sobera ere!» erantzun zuen. Umea jaioa zen eta oinez ikastera zihoan, esan nionean: «Hi! Umea ezkondu aurretik egingo diagu, eztuk?». Artean ahotsera itzulia eta kantuan hasia nintzen, eta diskoan neuk ere kantatu behar nuela ekiten zidan, baina egindako planari zentzu osoa ikusten nion, eta ez neukan konplikazio gehiagotan sartzeko gogorik.

IZ disketxean atera genuen, neure gogoaren guztiz kontra. Esaten nion: «Lehen ere badiat nahiko eskarmentu etxe horrekin, eta ez al zegok beste moduren bat?». Anje Duhaldek bazituen han disko batzuk eginak, eta estudio-lan guztiak egitekoa bera

zenez gero, amore eman nuen, gero ederki damutu bazitzaion ere. Grabazioarekin batera, 300.000 pezeta (bakoitzak 150.000) jasotzeko tratua egin genuen. Ez menbreterik, ez inongo sinadura barik, sukalde-paper soila izan zitekeen inpreso batean, Anje Duhaldek, eta haren bitartez nik, agiri hauxe jaso genuen:

FECHA: 21-12-90

CANTIDAD:

CONCEPTO: Resto de Grabación IZ-342-Anje Duhalde / X. Amuriza. Royaltis.

P.V.P. UNIDAD:

TOTAL: 300.000.

Horixe izan da hartu dugun lehen eta azken informazio bakarra. Aurrez berba egin genuen 300.000 pezetako kopuru erdibanakoaz beste zehaztasunik bat ere ez. Harrezkero, urte piloa igaro da. Eta horrelaxe beste lan guztietan. Ez dakigu zordun ala hartzedun garen. Beharbada, mesede handi bat egin digu, lan ruinosoak argitaratuz, beharbada estafatu egin gaitu, saltze minimo bat lortu badu. Ez dago ezer jakiterik. Egin genezakeen bakarra da pirata-kanta martxoso bat atera, jendea lapurdantzan asaska dadin. Ez dut uste gozamen hori bete barik hilko naizenik.

Diskoa kaleratutakoan, herriz herri kantatzen hasi ginen, diskoko bertso-sortak, Duhalderen beste kanta batzuk, bat-bateko bertsoak, elkarrizketak eta lekuan lekuko formula espontaneoak tartekatuz. Esaterako, hark fondoko gitarra-erritmo bat zeramala, nik ipuin antzeko bat kontatuko, erreztatuko edo bertsotan kantatuko nuen. Egitura finko samar baten barruan, aldaera txiki baina bistosoak sartzeko modu asko dago, aurretik zerbait adostuz gero. Hortxe zetzan gure ahulgune nagusia, ez genuela gauzak taxuz lantzeko eta entseiatzeko astirik hartzen. Gehienetan, jaialdi egunerako uzten genuen, eta horrek, hargatik edo horregatik, ehuneko laurogeian huts egiten du, beti gertatzen baita zeozer. Bata berandu iritsi dela, bestea nekatuta dagoela, ekipoa falta, aretoa hartua, atezainik ez ... Edozein ezuste nahikoa da jaialdi egunean ezer taxuzkorik ezin egiteko. Eta garbi dago, zer konkretu bat asmatzerik ez badago ere, ezusteen existentzia guztiz jakina dela. Beraz, ezustea ez da ezeren aitzakia, gertatuko dela segurua denean.

Diskoa arrakastatsua eta ondo asmatua izan zen arren, aurrez elkar-lan gehiago izan bagenu, gauza batzuk lortuago irtengo ziren. Bertsolariak kantariari eta musikariari bere sorten esanahia ondo ulertarazi behar dio, bai berben eta ahapaldien esanahi materiala, bai intentzioa eta giro orokorraren norabidea: ironia, satira, sentimena, umorea, samurtasuna, indarra, dramatismoa, surrealismoa... edo zenbait erregistroren konbinapena. Testua ondo ulertutakoan, musikari-kantariak haren espresioa asmatzen saiatu behar du. Disko honetan bertsolariaren eta musikariaren arteko sintoniarik ezaren kasu nabaria «Hilkutxan ere kantari» izeneko sorta da. Lehen ahapaldiak dio:

Tristerik nintzen tristerik
 ia hiltzea usterik.
 Pentsatzen nuen: "Ez ote dago
 gogo hau pizterik?".
 Ez pizterik ez eusterik
 arimaraino husturik
 kantuan hasi nintzen gaizoa.
 Zer egin besterik?

Ahapaldi honek poema nahibagetu bat iragar dezake, ondorengo garapenaz jabetu ezik, eta uste dut Anje Duhalde hasiera horrexek despistaturik jarri ziola hain doinu tristakorra. Ahapaldia ez da, ostera, ahalik kontraste jausieneko abiakera bat besterik, ondoren garatzen den kantuaren dohain altzarazlea nabarmentzeko. Arimaren husturatik kantuaren gaineztasun euforikora igotzen da, «hilkutxan ere kantari» amaitzeraino. Nire gogoan kantuaren indarra adierazi gura zuen sorta hau guztiz bitala, ia epikoa zen, eta doinua ere araberako sentitzen nuen. Aurrez ez genuen behar beste berba egin, eta piezaren airea nire asmotik urrun gelditu zen. Beste sortetan ere, aurre-hizketa gehiagok testuekiko fideltasun handiagoa ekarriko zuen.

Hala ere, garbi utzi nahi dut lanarekin, oro har, pozik geratu nintzela eta arrakasta polita ukan zuela, herriz herri kantatzean oso ageria zenez. Gure jaialdiak aldi berean sinpleak eta indartsuak ziren. Kantatuko genituen bertso-paperak entzuleen artean banatzen ziren, eta azalpen llabur baten ondoren, bakoitzak oso ondo jarraitzen zuen guztia, baita kantatu ere. Anjeren errepertorioko beste zenbait kantarekin nahastean, eta bat-bateko bertso, koplak, errezitapen eta gogoratzen zitzaizkigun nobedadeak tartean zirela, ordu eta erdi igarri barik joaten zen. Urte batzuetan, Euskal Herriko bazter ugari jo zuen ibilera hura nire bertsolaritzako atalik maiteenetakotzat gogoratuko dut.

BERTSOLARITZAREN MENPEKO

1994 inguruan, gizonari (eta andreari ere) gizarte honetan gerta dakioken egoera larrienetako bat iritsi zitzaidan: lan barik geratzea. Estudio baterako urteetan egiten niharduen egokitze lanak gainbehera egin zuen, eta etorkizun beltza usnatzen nuen. Hartan, proiektu baterako proposamena etorri zitzaidan, egokitze lana utzi nuen («Bai, bai! Utzi beldur gabe!» esan zidaten), eta urtebete, neure gogoko lanak eginez (eta kobratuz!), bitsetan pasatu nuen, hain zorte sinesgaitzean haluzinaturik. Orduantxe egin nituen «Bizkaiko Bertsogintza -I- Izengabea» eta «Bizkaiko Bertsogintza -II- Izendunak» eta beste zenbait lan. Urtebeteren buruan, espejismoa birrindu zen, eta sasia geratu nintzen, mihi gabeko joare.

- Hi lan barik? -harritzen ziren zerbaite entzuten zutenak-. Hara-hona geratu barik habil eta!

- Ibili eta lana bai, baina kobratzekoa ere behar duk.

Nire bizimodua bertsoaritzatik esekita gelditu zen, eta orduantxe onartu behar izan nuen bertsoa nire «bizibide» zela. Bizipide urria, ostera, orduantxe ohartu bainintzen nire plaza ordainduak (besteek berdin jarraitzen zuten) asko jaitsi zirela, eta jaisten ari. Bizimodurik erdia edo gehiago beti atera izan dut bertsoaritzatik, baina ez beste lanik ez neukalako edo ezin nuelako, neuk halakoxe konbinapena aukeratu nuelako baizik. Eta hala, bertsoaritzari esker, denbora asko libratu ahal izan dut, beste hamaika asmo burutzeko, gehienak ruinosoak, egun osoko lantegi finkoan ezinezko izango zirenak. Ez nuen pentsatuko berrogeita hamahiru urterekin bertso-saio triste batzuen mende geratuko nintzenik. Adin horretan, inongo titulu barik (ezer ez edukitzearren, ez daukat EGArrik ere) eta nire izenarekin, ez zegoen ate joka hasteko panorama gozoa. «Edozer, gizon! Hik laster aurkituko duk zerbait» esaten zidaten. Inork ez zuen sinesten egoera hartan aurki nintekeenik, eta urte batzuk lehenago neuk ere horixe joko nuen azken inposibletzat, baina aurrera zihoazen hilek ez zekarten ezer, zuloa handitzea besterik.

Emakume mistiko batek esana, «apaltasuna egia da», gaztetan sakon atxikita geratu zitzaidan, ezin bainintzen benetan jabetu faltsukerian edo anikilazioan oinarritzen zela sentitzen nuen bertute hartaz. Baina egia bera ere existentzia erlatiboa zenez gero, ez nekien neure adimena non kokatu. Ahalaren apaltasuna pose edergarri bat baizik ez zela usnaturik, ezinaren apaltasuna geratzen zen. Baina ezinari ez dagokio kalifikaziorik eta gutxiago jarrerarik, bera baita izate baten definizio totala. Ahalaren eta ezinaren artean premia jo nuen, bertan aurkitzen zarenean bakarrik ezagutzen duzuna. «Apaltasuna premia dun! -hots egin nion emakume mistikoari-. Hau ez dun harrotasuna kontraktatik emendatzeko asmatu zuten jarrera intelektual bat. Hau benetako apaltasuna dun, merituaren ilusiorik permititzen ez duena». Premiaren larritasuna, nik bizitzan sumatu besterik egin ez dudana (zer ote da bertan jaio eta hiltzen direnena?), ez dago dakienari azaldu beharrik, eta ez dakienari alferrik da ekitea. Beraz, buka dezadan esanez, denpora nahi baino luzeagora, konponbide antzeko bat aurkitu genuela, bizimodua aldrebestu bazitzaigun ere.

Bizitzaren belarrondoko uste gabe horrek bertsoaritzarekiko beste erlazio bat ekarri zidan. Lehen neu nintzen hari ustez zerbait eskaintzen niona, ze, erdi bat beragandik bizi banintzen ere, ez zen premiagatik, aukeragatik baizik. Orain, ostera, bere menpeko, ia eskeko, aurkitzen nintzen, baina eman ahal zidana asko gutxitu zenean. Gaidun saioetan ez nenbilen, neure erabakiz, eta premiagatik itzultzeari apalmen handiegia neritzon, nahiz eta berau izan arrazoirik nobleena. Badakit inoren aurrerako, benetako arrazoiak ezkutaturik, diskurtso bistosoak eta interesgarria biribildu nezakeena, baina neure buruarekiko ere behar nuen derrigorraz haragoko arrazoi libreago bat. Geroago itzuli nintzen saio mota horietara, neure aro independentea amaitutzat emanik. Nolabaiteko guleria betea nuen, inolako atxikimenik ez nuen lortu, eta lortzeko itxaropenik gutxiago. Beraz, lautar bakartiaren ahaleginari ez nion beste zentzurik aurkitzen, geroz bakarrago geratzea baizik. Hartaz

damutzeko motiborik ez izanaz gainera, bertsolari bizitzako arorik gozatsuen ekarri zidan erabakia batez ere neure buruagatik hartu nuen, baina ezin dut ukatu bide batezko eragin kolateralak ere itxaroten nituela. Horretan guztiz erratu nintzen, nire jite ilusoari sarritan gertatu zaionez. Periferiatik oso zaila da, ezinezkoa ez esatearren, erdirantz influitzea. Ohiko saioetara itzuli nintzen, eta panorama oso berdintsu aurkitu nuen. Gai eta gai-jartze kontuan ezer gutxi aurreratu da, akatsen eta txorraden bariazioan ez bada. Gai egokien kasuan ere, saio gaidunen eredu ezer gutxi aldatu da Alfontso Irigoienek 1958an (harrezkero mende erdi igaro da) asmatutako (txapelketarako asmatua, gainera) egituratik.

Itzuli nintzen, baina oso era mugatuan. Nire presentzia jaialdi handietan guztiz marjinala da, eta librekoetan ere joera bera nagusitu da. Zerbitzuzko edo kausa ezberdinen aldeko ibilerak kenduz gero, bertsogintza soileko deiak bakanduz doaz oso. Lehenago hainbat bider iristen nintzen eskualdeetan, orain albotik pasatu beharraren tristura puntua («zenbat urte ote dituk hemen izan ez naizena?») gaingitu dezakezu, baina ez ukatu. Sentipen horrek batez ere Bizkaian jotzen nau, non, euskalkiagatik edo, gomuta etxekoiagoa baitaukat, eta bertsoaz bestelako harahonetan, Bizkaian askoz gehiago ibiltzen naizenez gero, zailago egiten baitzait lehengo eta oraingo plazen konparazioa ekiditea, hain gomuta finkatuak eta indartsuak berritzen baitira. Horrek bizi guztian erdibitu nauen dilemaren aurrez jarri nau berriro, nahiz eta oraingoan zalantza terminalak izan daitezken. «Jarraitu egingo diat ala heldu nauk tren honi joaten uzteko geltokira?». Ez naiz erantzuteko gauza.

Bertsolaritzan norbere faltarik eza sentitzea tamal txikia da beste bizi-sentipen orokor baten aldean. Bizibidearen kinka larrian aurkitzen ez banaiz, ez dut uste bertsoaren «monorik» geratuko zaidanik. Gehiago dardaratzen nau sentitzeak bizitza guztia hura zelan konpondu pentsaketan daramadan munduak ez duela nire faltarik igarriko. Lore batzuk nire gomutaren gainean zimelduko dira, benetako malko batzuek bizirautera obligatu gura izango naute, nire bertso baten («ni hiltzen naizen gauean behintzat / eizue lo lasai») aginduaz kontra, omenaldiak egingo zaizkit, baina horrek ez du ukitzen bat ere faltarik egingo ez dudalako sentimendurik. Ez nau izorratzen milaka mende ni gabe lasai egin zuen Anbotok beste hainbestetan berdin iraun dezan, baina goibeltzen nau, ni pasatzen ikusi eta gero, berak ezeren faltarik ez igartzeak, nahiz eta zorte itzela daukadan, ni pasatzean, Anboto aurrean gertatzen delako, hutsik gabe. Ez nau izorratzen nire gomutak inor ez dezala tristetu benetan opa diodan gizateriak ni gabe berdin dohatsu edo dohakabe jarraitzeak, ezer falta ez balitz lez. Orduan zerk izorratzen nau?

Beharbada, nire faltarik igarriko ez duen mundu bat konpontzen saiatu beharraren patua da izorratzen nauena, batez ere alferreko patua ez ote den susmatzen dudanean. Baina beste suposamena ere apenas den baikorrago, ze, mundua konponduta utzi nuela jorik, are gutxiago bailuke nire faltarik. Kontzientziaren bikoizte imajinagarri batez (imajinatzen baitut), nik neure faltaz ohartzeko ahalbide bat ikusiko banu, beharbada, bertsotatik ere nasaiago libratuko nintzateke, baina neuk ere ezingo badut

neure buruaren faltarik hartu, zer kontsolamen geratzen zait? Ez orduan, oraintxe baizik, zeren, izangoaren pentsakizunek, baikorrek nahiz ezkorrek, banaizela sentitzen dudan unea izorratzeko besterik ez baitute balio. Nork askatuko nau presentetik, denborari joaten uzteak beti bertan uzten banau? Beharbada, zorotasuna dateke askapen minimoki kontzientea. Partaidetza kosmikorik miragarriena ez zait interesatzen bertsio inkontzientean. Baina, norbere esku ez egoteaz gainera, zaila da zorutzen ausartzea.

Bertsolaritzaren ilunabar sentsaziora itzulita, egoera honek, zeharki eta gogoeta defentsibo lez beharbada, lasaitasun pertsonal ikaragarria ekarri dit. Oraintsu arte, beti nenbilen zerbait pentsatzen, planteatzen, proposatzen, beti nerabilen zerbait egin beharrekoa buruan, besteentzat ere ilusiogarri izan zitekeela uste nuena. Esan gabe doa buruerarik gehienak porrotean amaitzen zirela, edo ez zirela neuk nahi besteko indarrez garatzen. Orain, besteekin burutu beharreko ekimen posibleei esker onez lagata nago. Zerbait eskatzen bazait, baietz edo ezetz erantzungo dut, eta baietza bada, ahalik ondoen eta pozen kunplituko dut, baina neure gogoia inplikatu barik. Ez naiz ekimen berrietan engaiatuko, bakarrean egitekoak ez badira. Jarrera hau, alferreko zaputzetatik libratzaile izanez gainera, ez dakit objektiboki emankorrago ez den, eskea dagoen tokian ez baitago porrotik. Alderantziz, ostera, ideiarik ustez bikainenak arbolan igartuko dira, haienganako apetarik ez badago. Denbora gehiegi joan zait konturatzen inorekin tiraka edo bultzaka ibiltzeko asmoek ez dutela merezi (gainera gogaikarri fama irabazi!), neuk neutara hainbeste gauza egin ahal izanda.

XI. AZKEN ALDIKO LAN BATZUK

BIZKAIKO KOPLA ZAHARRAK

«Neuk neutara egitekoak» esan dut. Bakar ekimenetan, asmoen ehuneko ehuna edo gehiago lortzea eskuan dut. Neure buruaren ahalak eta mugak ondo ezaguturik, helburu bat markatzen badut, lortzekoa izango da, eta lor badezaket, lortu egingo dut, ez bainago inork betetzekoaren gorabeheran. Lan horietako bat Bizkaiko koplak zaharren antologia da. «Bizkaiko Bertsogintza -I- Izengabeak» liburuan, pare bat mila koplak inguru batu nituen. Liburuan egotea garrantzitsua da, toki berean eta jakinean jasota dauden aldetik. Baina horrek ezer gutxi balio du, materialaren gozamina euskaldunen belarrira helarazi ezik. Horixe da berrehun eta berrogeita hamar bat koplako antologian egin dudana. Koplak erreskada luzeak musikalki batera praktikoak ez direnez gero, zeozergatik politenak edo esanguratsuenak iruditu zitzaizkidanak hogeita zazpi sortatan banandu nituen, oso irizpide librean arabera. Koloreak, esaterako. Bizkaiko koplak, ugariena den dantzakoa batik bat, ez da argumentu logikoen inguruan garatzen. Bi mila koplak lehenengo hautu zabal bat egin, hemendik multzo definitiboa finkatu, hainbat lore polit alboan utzita, gero sortak banandu, eta sortak doinuen eta ezaugarrien arabera eratu. Lan hori guztia uste baino zeregin luzeagoa izan da, baina bai atsegingarria! Norberak txikitatik maitatu eta gero osoan deskubritu duen materiala esku artean lantzeak gozamen atabikoak eta futurableak bateratzen ditu.

Materiala prestatzea hain gozagarri bada, zer esan gero jende aurrean kantatzeaz eta halako xarma sortzen duela ikusteaz? Koplak hori helarazteko, hiru formatu nagusi bereizten ditut. Erarik sinpleena neuk bakarrik kantatzea da, egiten hasita nagoena. Musika barik galtzen duena materialaren ezagutzan irabazten du, koplak argi eta ezerekin distrazio gabe entzuten baitira. Entzulearen irudimenak jartzen dio laguntza musikala. Emanaldi hau barrupe bilduetan bakarrik gauzatzea da, tokien eta jende motaren arabera, beti ere entzuleria mugatu samarren aurrean. Norberak bakarrik egin dezakeen lanak ez dakar, baldin badakar, arrakastarik banandu beharrik, ez inorekin tirabirarik, ez haserratu beharrik, zeozker irten bada. Bigarren formatua musikaduna da, soinu-panderoak, gutxienez. Era horrek jaialdi oso baten ezaugarriak lituzke, baina beti ere glosazko berba batzuk tartekatuz, materiala ulergarriago eta ederrago hel dadin. Azkenik, hirugarren formatuak disko ondo egin bat izan behar du, non koplak mundu testuala eta ambientala ahalik egokien eta xarmagarrien musikaturik entzunaraziko den. Prozesu horrek guztiak ez dauka elkarren segidakoa izan beharrik. Nahiz eta hiru formatuak elkarren osakuntza progresiboa izan, gero hirurak batera gerta daitezke. Behin kantatzen dut bakarrik, behin musikariekin, eta bueltan etxerantz, kasetea entzuten nator autoan. Tapia eta Leturiarekin lanean hasita nago.

Musikariekiko jaialdia konpartitua da, eta arriskuak gehitu egiten dira, baina, hartuta nagoen eskarmentuekin eta dauzkadan lagunekin, nahiko arrisku kontrolatuak dira. Diskoan, berriz, ia ehuneko ehunean garantiza daiteke lana ondo egitea, behar den plangintza minimo bat aplikatzen bada. Gozamen seguruko terrenoan nabil, beraz. Behin baino gehiagotan ernegatu dut neure buruaz, pentsatuz ezen, inork jaramonik ez egiteko asmoetan kontsumitu beharrean, zergatik ez naizen honelako lanetan gehiago zentratu. Zorionez, oraindik ez nabil berandu.

BIZKAIKO BERTSO ZAHARRAK

Bizkaiko koplak zaharren antzera, bertsoekin ere beste antologia bat osatua daukat. Koplarietak «Bizkaiko bertsogintza -I- Izengabeak» liburuaren erdia hartzen du. Beste erdia bertsoak dira. Horietako selekzio batekin eta «Bizkaiko bertsogintza -II- Izendunak» liburuko bertso sortarik interesgarrienekin bilduma bat hautatua eta prestatua daukat, koplarietakoaren paretsu, eskaintza bitxia eta xarmanta gertatuko dena.

Lan honen musikagintzari buruz, Oskorri taldearekin berba egin nuen, ideia gustatu zitzairen, eta eurokin burutuko dut, seguruenik.

XALBADOR, BAT BATEKO MIRAKULUA

Xalbador bertsolariak, bertso jarrietan paregabea izanik, bat-batean harritu nau gehien. Buruz dakiguna, noizean behin erreparatu ezik, ahaztuz joaten da. Apaizgai sasoiaren eta gero kartzelaldian, nire buruan ziren ehundaka bertsoak, gaur kantatzen hasten banaiz, nekez gogoratuko ditut ganoraz. Errepaso txiki bat emanda, oso erraz itzultzen dira, baina horrela, beste barik hasita, urte batzuetan kantatu gabeak badira, gero eta lanbroago etorri ohi zaizkit memoriara, nahiz eta gehienak bertso jarriak izan. Xalbadorrenak, ostera, askoz nekezago ahazten zaizkidala konturatu naiz. Izan ere, haren bat-bateko bertsoak, ez bat edo bi, dozenaka baizik, harrigarriak dira. Inoiz burutik pasatua zitzaidan nekizkien Xalbadorren bat-bateko bertsoekin emanaldi oso bat burutu zitekeela. «Ez al litzateke gauza ederra?» pentsatzen nuen gero. Haren horrelako bertsoekin ordu eta erditik pare bat ordura betetzeko moduko antologia bat osotzea ez da lan zaila.

Behin, 1998ko otsailaren 14an, Euskal Herriko Bertsozale Elkartearen urteko biltzar osteko bazkarian, Pausuko muga ondoko «Xaia» jatetxean, Daniel Landarten alboan gertatu nintzen, eta beste zenbait konturen artean, Xalbadorren bat-bateko bertso antologiaren ideia horixe aipatu nion. Gustatu egin zitzaion. «Joño! -pentsatu nuen-. Ea hementxe erdi olgetan hasi eta benetako asmo bat irteten den!». Ordurako, asmo berrien proposamenari erria emanda nengoen, eta ez nuen berriro ilusioen mastan gora hasi gura, baina Landartek esan zidan hitz egingo zuela bera langile zen

Ustaritzeko Euskal Kultur Erakundeko zuzendariarekin, eta halaxe itzuli nintzen etxera, plan posible eta laketgarri baten egiantzera gehiegi ez sineskortzen ahaleginduz. Laster jarri zidaten hitz-eguna, egitasmoaren ildo nagusiak azal nitzan. Itsasuko jatetxe xarmant batean bazkaltzeko eseri ginen, eta asmoa azaltzen hasiz batera onartu zuten, eta lanaren kostua zenbat izango zen galdetu. «Joño! -harritu nintzen-. Bai tratu erraza eta abantailosa! Iparraldean gertatu behar hauxe ere!». Hona gero, erakundearen dokumentaziorako eskatu zidaten egitasmo-agiritzat, bidali nuen idazkia:

Jaun adiskideak!

Erakunde goragarri horren eskariz, «Xalbador, bat-bateko mirakulua» izeneko proiektua aurkeztu nahi nuke. Hori edo horren antzeko izenburua (hori zehaztuko genuke) leramakeen asmo honen funtsa hauxe litzateke:

1) Xalbador bertsolaria bat-bateko bertsogintzaren mirakulutzat jotzen dut. Haren bertso jarriak miresgarriak izanik, eta hori mundu guztiak aitortzen duelarik, ni, batez ere, Xalbadorren inprobisazioak harritzen nau, eta harridura horixe da transmititzea erdietsi nahi nukeena.

2) Bertsolaritzak Euskal Herrian daukan indarrarekin eta azken urteetan bizi izan dituen aldakuntzekin, guztiz beharrezko eta aberasgarri iruditzen zait, baita gozagarri ere, Xalbador bezalako jenioen altxorra ezagutaraztea. Ez dea, bada, ezagutzen? Ez da ezagutzen! Gauza bat da haren ale solte batzuen berri norbaitzuek jakitea, eta beste bat, haren antologia bat entzulego zabalagoari gozaraztea. Eta bidenabar, Xalbadorren artea belaunaldi berrientzat ere erreferentzia bilakatzeko modu bat asmatzea.

3) Jo dugu asmoaren hitz mugatzaile bat: ANTOLOGIA. Helburua ez litzateke hainbeste haren bat-bateko bertsoen bilduma handi bat liburu gisan eskaintzea. Gutxi-asko, Xalbadorren bertsoak lehendik ere badaude liburuetan jasoak. Jasota egotea garrantzitsua da, noski, baina HELARAZI egin behar dira. Horretarako, ordu eta erditik pare bat ordura bitarteko emanaldi batean eskaintzeko moduko antologia prestatu behar da. Hori da nik egingo dudana. Laurogei bat bertsoetako selekzio bat burutu, zeintzuetarik den-denak ez diren Xalbadorrenak izango, binakako saioetan beste bertsolari lagunena ere eman beharko baitira, Xalbadorrenak beren kontestuan entzun daitezten. Antologia hori nik neure erara ordenatuko dut, antzerki edo entzunkizun oso bat bailitzan, horretarako gidoi lotzaile bat idatziko dudalarik.

4) Antologia ona eta garantiazkoa burutzeko, biltze lan zabal bat egin behar da, handik gero onenak hautatzeko. Lan hori liburuetatik eta lekuko zuzenen bitartez egingo dut. Bistan da bilketa zabal horren lehen fasean gero antologian sartuko

diren baino askoz bertso gehiago jasoko direla. Demagun lehen hautatze horretan hirurehun bat bertso daudela. Zer egingo dugu gero, bigarren hautatze zorrotzagoan, laurogei bat bertsoetako antologiatik at gelditu diren berrehun eta hogeita bertso soberazko horiekin? Hemen ez dago deus soberazkorik. Hauek emanaldiarekin batera, edo ikusiko dugu nola, liburuska batean eskain daitezke, antologia zabalago gisan, zeren suposatzen baita hauek ere kalitate baten kariaz hautatuak izan direla lehen fasean.

5) Nola eman delako antologia? Materiala eskuan daukagunean zehaztuko dugu hori, baina bi modu oraintxetik argi daude. Bata eta sinpleena da neuk bakarrik (edo beste batek) egitea dena, bertsoak kantatuz eta gidoia eramanez. Bestea eta landu beharrekoa litzateke entzun-ikuskitan gisan prestatu ematea. Hemen posibilitate handiak leudeke, materiala eta gidoia ikusi eta gero, beste artista batzuen talentua garatzeko.

6) Beraz, eta amaitzeko, nik bilketa zabal samar bat egingo dut. Hortik hautatu eta hura landuko dut, emanaldi batera mugatzeko moduan. Zuen Euskal Kultur Erakundeari bi lanak entregatuko dizkiot, bai emanaldiko antologia, baita lehen biltze zabaleko emaitza ere.

Asmo pozgarri eta gozagarri hau onez eta laster burutuko dugun itzaropenean, har ezazue besarkada lagunkoi bat.

Arestian aipatu bilera egunean, Baigorriko «Basaizea» elkarteko bertso-afarian partaide izan nintzen. Bueltan, etxeko sukaldean, ez nintzen berehala oheratuko, zigarretak erreez eta nekarren pozari federik ezin emanez. Hain gogoko lana eta ordaindua! Egunsentia leihoa kilikatzen hasi zenean, gogo handi gabe erabaki nuen: «Noan ohera, legea egiteko baizik ez bada ere». Bertsolaritzari zor diodan poz handietako bat abian zen, eta dagoeneko burutua da. Iparraldean saio batzuk egin ditut, eta Hegoaldean ere itxaroten dut eskaria izango dela.

HIZTEGI ERRIMATUA - HITZAREN KIROL NAZIONALA

Teoria mailan bertsolaritzari egin diodan ekarpenik handiena izenburu bi hauetan dagoela uste dot: «Hitzaren kirol nazionala» eta «Hiztegi errimatua». Egin diren edizio bietan, biak batera argitaratu badira ere, oso liburu ezberdinak dira, nahiz eta elkarren osagarri. «Hitzaren kirol nazionala» izenekoan, lehen zatia bertsolaritzari buruzko gogoeta gutxi-asko diskutigarriek osatzen dute. Bigarrena, ostera, teknikari edo bertsoaren formari buruzkoa, guztiz zehatza eta eztabaida gutxi onartzen duena da, edukiari buruz, behintzat. Beste kontu bat da azaltzeko modua, horretan metodo asko egon daitezke eta. Bertan, doinua, neurria eta errima aztertzen dira, neurria eta errima batez ere, euron erraiak sistematzen eta bistaratzen saiatzen naizelarik. Urteak igarota ere, uste dut helburua oso neurri handian eta argian lortu nuela. Neurriaren

giltza edo sekretu nagusiak agerian geratzen dira, baita erabil daitezkeen baliabideen (berbak, gehien batez) zerrendak ere. Alde horretatik, neurriaren «hiztegia», zelanbait esanda, «Hitzaren kirol nazionalean» dator, teoriarekin batera.

Errimarekin gauza bera egin zitekeen, teoriaren ondoren hiztegia jarririk, baina, osotasun guztiz zehatza eta ezberdina (baita luzea ere) hornitzen zuela pentsaturik, aparteko liburukian argitaratzea erabaki nuen. Seguruenik, berau izango da bertsolari eta bertsolarigaiantzat materialik praktikoena eta garrantzitsuenena. «Hiztegi errimatuak», euskarak errimatzeke dauzkan baliabideen berri zehatza emanaz gainera, ideia berriak edo era berrian esateko ateka amaigabeak zabaltzen ditu, azken batez esan behar den guztia hitzen gainean baitoa, eta bertsoan, inolako duda barik, hitzik garrantzitsuenak oinak edo errimatzen duten hitzak baitira. «Nahikoa, Jainkoa, begikoa, betikoa» ala «zikloa, lexikoa, arketipoa, malefikoa» oinekin osatu, bertsoak oso kolore diferentea edukiko du, nahiz eta ideia berdinak esan. Eta seguruenik, oin horiek ideiak ere ezberdinak ekarriko dituzte, hitz bakoitza gure buruetan bere faunari edo ideia multzoari asoziatu dago eta. Hiztegi errimatuak, beraz, esatekoari errima mailan irtenbide teknikoak emanaz gainera, ideia berrien eremua zabaltzeko ere abiagune oso zehatza da.

Susmoa daukat oraindik ez direla asko hiztegi errimatuari etekina ateratzen dakitenak, bertso-eskoletan eta gazteekin ditudan harremanetan obserbatu dudanez. Askok ez diote hiztegi errimatuari heldu ere egin. Etxean daukate, baina ez dute ezagutzen, edo ez dakite berarekin zer egin. «Ni gogaitu egiten naiz berba zerrendak irakurtzen». Edo: «Bai! Inoiz ekiten diot berba zerrendak egiten, hiztegi errimatuak egiten den antzera, baina ez dakit ezertarako balio duten». Honelako iruzkin bitxiak, zeozertan ahalegindu direnen artean. Gehienek, hala ere, lepoak altxatzen dituzte, esaten bezala ezen:

- Pentsatu ere ez dut egin. Guk ez dugu hiztegi errimaturik lantzen.
- Orduan norentzat da «Hiztegi errimatuak», gazteok eta karreradunok erabiltzen ez badakizue?
- Ez dakit.

Gogoan dut zelan, 1978. urte inguruan, Loiolan bertsolarien jardunaldi batzuk egin genituen, hitzaldi gisan antolatutakoak, frankismotik demokraziara pasatzeak ekar zitezkeen zirkunstantzia ezberdinen aurrean zenbait gogoeta eginez. Badakit Abel Muniategik informazio politikoari buruzko hitzaldi bat edo batzuk eman zituela. Ez naiz zehatz gogoratzen zenbat hitzaldi eta hizlari izan ziren, ezta egun bakarra ala gehiago izan zen ere. Dakidana da bertsolari gehienak batu zirela, garai beroak eta guztien ardurakoak baitziren. Nik hiztegi errimatuak izango zena aurkeztu eta azaldu nuen, materiala orri fotokopiatuetan emanez. Oraindik ez zeukan liburu formarik, baina gehienbat huraxe izango zen gero argitaratuko zena. Artean «berezkoaren» ideia hain indarrean zegoela, hitz zerrenda errimatuak paperean ematea nobedade heretiko samarra gertatu zen. Batzuek esango zidaten:

- Hauek denak oso ondo egongo dituk, baina gure buruetan sartzeko, berandu samar dela uste diat. Gu beste modu batera ohituta gaudek.

Urteak joan eta gero, paperetara eta liburuetara ohituta dauden gazteak eta karreradunak ere, neurri handi batean, «beste modu batera ohituta» jarraitzen dutela uste dut errima kontuan. «Hiztegi errimatua» ez da irakurtzeko, ez imitazioz zerrendak egiteko, ez izan daitezkeen hamaika eratako batean aspertzeko. «Hiztegi errimatua» errimaren entziklopedia bat bezalakoa da, non bakoitzak, haren egitura ondo ulertu ondoren, bere errima pertsonala segurtatzen, zabaltzen, berritzen, errima mota bakoitzaren mugak eta ahalbideak bereizten, eta abar, ikas dezakeen. Horretarako ezinbestekoa da erabiltzen jakitea, euskal errimak, zer eduki lezakeen barik, praktikan zer daukan ondo jabetu ondoren, norberak gura duena nola eta non aurkitu eta nola berrituz joan asmatu ahal izateko. «Hiztegi errimatua», oraindik, gehienen buruetan deskubritzeke ez ote dagoen nago.

Liburua lehen ediziotik (1981) bigarrenera (1997) nahikoa aldatu zen. Lehenengoaren oinarria Azkueren hiztegia izan zen, eta lan gehiena espetxean egin nuen. Han, denbora-sobra izorranteaz baliaturik, Azkueren hiztegia atzekoz aurrera jarri genuen. Gero, handik selekzio bat eginez («garri» atzizkian agertu ziren ehundaka hitzak, adibidez, dozena batera murriztu behar ziren) eta hitz bakoitza bere sailean eta azpisailean jarriz joan nintzen. Azkueren hiztegiak muga handiak dauzka, ostera, gaurko hizkuntzarako. Lehen ediziorako, hainbat hitz neurez erantsi nituen arren, funtsean Azkue zen iturri ia osoa. Bigarren edizioan, egiturari ez nion ukiturik egin, honek baliadun jarraitzen baitu, baina hitz zerrendetan hornitze nabaria eta ugaria egin nuen, «Elhuyar. Hiztegi Entziklopedikoa» oinarritzat harturik. Ondorioz, errima-hiztegi modernoa geratu dela esan genezake, eta nik, behintzat, ez dut uste beste berrikuntzarik egingo diodanik.

ZU ERE BERTSOLARI

1982an Basauriko espetxean egin nuen egonaldiak «Zu ere bertsolari» ekarri zuen. Ez zen guztiz denpora galdua izan, Hego Ameriketarako bidaia bat izorrratu bazigun ere. Dena egin geneukan, Josu Zabala soinuarekin lagun genuela, egun mordo batez Estatu Batuetako euskaldunen artean kantari ibiltzeko. Bertsolari laguna Lopategi zen. Ni falta izatean, Josu Zabala ere airean geratzen zen, eta beste bertsolari bat, Imanol Lazkano, bidalita konpondu zen auzia. Bi bider izan dut Estatu Batuetara bidaia egiteko aukera, eta batean pasaporterik eman ez zidatelako, bestean preso nengoelako, hain gabe geratu nintzen. Fama mota baten abantailak dira horiek.

Errege-erreginak Gernikako Juntetxera etorri zirenean, HBko hautetsi talde batek, EIAko batzuk ere tarteko, Juan Carlos erregea berbetan hasi zenean, «Eusko Gudariak» kantatzeari ekin genion behin eta berriro, harik eta indarrez eta joka

kanporatu gintuzten arte. Ekintza harengatik auziperaturik, fidantza bana ezarri ziguten, ez ordaintzea erabaki genuena, eta hautetsiak espetxeratzan hasi ziren. Hartan, inork itxaroten ez zuen ezustea eman zuen Euskadiko Ezkerrak, HBko hautetsi presoen fidantzak ordainduz, interesatuei ezer galdetu barik. Preso zeudenak kaleratu zituzten, baina hiru falta ginen atxilotzeko, Jon Idigoras, Jokin Gorostidi eta ni, ez baitzuten operazioa batera egin.

Barrukoak irtendakoan, prentsaurreko bat eman genuen, non, HBren balorapenaz gainera, nik adierazi nuen, erdarazko agerpen labur batean, hura «operación chorizo» izan zela; dirurik behar izan bagenu, hainbeste gure amamak ere bazeukala; komunikabideetan agertzea maite bazuten, «la manguera al hombro» bota eta txakurrak kortejatzen hastea zeukatela; lehen gutxi baziren, «ahora no les va a parir ni la parienta»; alkahueteria harengatik Madrildik hartzen zuten saria Toledon bezeroak bilatzen gasta zezatela; eta halako puntada batzuk, Euskadiko Ezkerraren ekimen «imaginatiboaren» arabera. Beren beregiko gordintasun hark adierazi gura zuen saldukeria hari beste hizkerarik ez zegokiola. Aipatu hiru izenen fidantzarik ezin izan zuten ordaindu, oraindik atxilotzeko baikeunden. Gure atxilotzea gertatu zenean, gure fidantzarik ez ordaintzea erabaki zuen Euskadiko Ezkerrak, aurreko txorizokeria nahikoa zela pentsaturik-edo, eta denboraldi bat preso egin behar izan genuen, Jokin Gorostidik Martutenen, eta Jon Idigorasek eta nik Basaurin. Han geundela, Rufino Iraolaren bertso sorta bat agertu zen «Punto y Hora» aldizkarian, nire deklarapenen aurka eta Euskadiko Ezkerraren alde. Ondorengo sorta hau ordainak dira, Basauriko espetxetik eginak.

BASAURITIK ZALDIBIRA

1) Zaldibitik tiratu
didate mingaina
aproban jarri nahirik
nire tamaina.
Laurogeita bigarren
urteko ekaina
bertsotan iritsi zait
danbolin bikaina.
Dirudi arraina
saltatzen ur gaina
hona nik azaina
horrentzat ordaina
hainbesterik ez zuen
merezi baina.

2) Euskadiko Ezkerra
kofradi berria
egin zigun pagantza
txiflagarria.
Agertu nuelako
neure errabia
Rufino egin dute
denen zintzarria.
Bota dit harria
bertsotan jarria
hau nire irria
kartzelan zorria.
«Arkakusoak» hartu
behar neurria!

3) Esan nian txorizo
 edota lukainka
 badela zuen goiko
 mailan hamaika.
 Alkahuete lan hori
 ez nezakek maita
 lotsatu beharrea
 ttunttunka harraika.
 Jotzen didak gaita
 jartzen nauk ja-jaika
 ez nauk hire aita
 isilazi nahita
 ez diat aginduko
 alperrik baita.

4) Hara zuen Lertxundi
 eta Markiegi
 Judasen poltsarekin
 saltsan igeri.
 Gero arrazoitzeko
 zenbat pellokeri!
 Kontuak eskatzera
 nola hator neri?
 Euri nahiz ateri
 kusoak ageri
 memoritik eri
 zaudeten hoieri
 zeuen hitzez esanda
 «Hau duk gehiegi».

5) Azaina hori, aizak
 pikuko oilarra
 kukurruku jotzeko
 ez duk edarra.
 Atzetik eman eta
 hau duk hau adarra
 hartzaileak barkamen
 eskatu beharra.
 Falta zen bakarra
 martxa militarra.
 Nork ez egin parra?
 Nahi al duk pitarra?
 Beste leku batean
 jo zak gitarra.

6) Teatro bitxi hura
 ez al duk gomutan?
 Txorizokeri baten
 antza zedukan.
 Ez zakiat bertsorik
 nola jarri dukan
 ni neu behintzat linboan
 gordeko nindukan.
 Amets hauxe ukan
 diat zazpi gautan
 loaren kulunkan
 ikusi hindutan
 «Txori bat berriketan
 arbola puntan».

7) Sinesten badik lana
 fedegabe batek.
 Hain barregarri nola
 joka zitekek?
 Zeuen lagunak ere
 lotsaturik zeudek
 borratzeko agindu
 behar anitz jendek.
 Hire bertso hoiek
 entzunda zenbatek
 beste hainbat karnet
 jango ote ditek
 hain propaganda txarra
 egin baitiet.

8) Denontzat ez duk heldu
 zuen dote pixka
 zer kakalana eta
 bera erdizka.
 Isildu beharrea
 hator hizka-mizka
 baina barkatzen diat
 berritsua haiz-ta.
 Ez berriro pista
 hortatik irrista
 atera duk txispa
 juxtu duen zizpa.
 Horrekin nola ito
 gure tximista?

9) Bost mila militante
 ba ote zaudeten
 Armintzan bazekitek
 zenbat zareten.
 Goizean animoso
 etxetikan erten
 ganbaran ere hainbat
 kabitu ziteken.
 Ziento pare baten
 zifrak hor nonbaiten.
 Gehiegi bada ken
 gehiago ez zineten.
 Zuen partez neroni
 lotsa ematen.

10) Muturra sartzen bada
 ipurdian berdin
 gero zikindu gabe
 atera ezin.
 Kolpe horrek ez zidak
 eman hainbeste min.
 Ni ez nauk haserretzen
 txorroskiloekin.
 Gernikan zer egin
 ongi bagenekin
 Errege-Erregin
 ta beste arlekin
 ezkerra zein den hemen
 haiei galdegin.

11) Hamaikagarrenean
 agurtzen dut plaza
 honela bukatzen da
 gaurko jolasa.
 Urlia batek jo dit
 tobera demasa
 beharbada nahi zuen
 historira pasa.
 Ez da hain erraza
 baina badu traza
 baldin bada gauza
 egon bedi lasa
 betiko bildu baitu
 fama eskasa.

- *Gartzelan zorria*: Bertso jartzaileak bertso batean zioen «kartzelaren ditxa zorria ta sitsa» dela.

- *Arkakusoak*: Hain zuzen, zaldibitarren goitizena, Rufino Iraola hangoa baita.

- *Lertxundi eta Markiegi*: Fidantza ordainketan buru agertu zirenak, Euskadiko Ezkerraren izenean.

- *Hau duk gehiegi*: Euskadiko Ezkerraren slogan bat «hau gehiegi da» izan zen.

- *Bost mila militante*: Bertso batean, «bost mila militante ez gaituk kusoak» jartzen zuen Rufino Iraolak.

- *Armintzan bazakitek*: Hain zuzen, 1982ko ekainaren 6an, Rufinoren bertsoek argia ikusi zuten aldi berean, Euskadiko Ezkerrak Lemoizen aurkako egun «imaginatibo» bat antolatu zuen Armintzan. Hainbeste propagandaz eta baimen guztiakin, berrehundik hirurehun bat lagunera bildu zuten Euskal Herri guztitik. Hirurehundik behera, ziur.

- *Arlekin*: Pertsonaia komikoa.

Horiexek dira bertso jarrietan egin ditudan bederatzi puntuko bakarrak, erantzunaren motibokoak neurri horretan baitzetozen.

Basauriko espetxealdi harexi zor diot «Zu ere bertsolari» liburua egin izana. Banerabilen bertso-eskoletarako oinarritzko metodo praktiko bat taxutzeko buruera, bestela ere noizbait egingo nuena, baina espetxeko denbora aluak aurea hartzeko balio izan zuen. «Alua» diot, espetxeko denborak, bere izaerazko luzetasunaz gainera, gehigarri gaiztoak dauzkalako. Denbora luzea izan ez bazen ere, nire espetxe-urteen esperientzian bera izan zen gogorra. Preso politiko entzutetsu samarrak izanik, erizaindegian sartu gintuzten, non gehienez, gaixoez gainera, espetxeko presorik arriskutsuenak batzen baitira, lesio bat probokatu dutelako, hargatik edo horregatik besteengandik apartatu behar dituztelako, eta abar. Gau eta egun dozena batetik hogeira bitarteko multzo bat elkarren gainean egon beharra oso gogor egiten zitzaidan, batez ere, maiz aldakorrak izanik, ezagutzeko eta konfiantza hartzeko denborarik ematen ez zutelako. Beti ari zen baten bat joaten edo etortzen.

Bazen bat, analfabetoa bera, idazten hasten nintzen guztian «¿qué escribes?» esanez, ondoan esertzen zitzaidana. Hark ere denbora zelanbait puskatu behar, eta ez zidan uzten ezer egiten. Baziren tartean hitzik egiten ez zutenak, eta hauek beldurgarriago ziren, ez baitakizu nolako erreakzioa izan dezaketen. Gelako hormaz beste aldeko komunetan, txizontzi lerroaren azpian eserita, hantxe aurkitzen nuen kontzentrazio apur bat, bera ere sarritan etena, txiza edo bestelakoa egitera edonoiz sartzen zirenen aldetik. «Zer egiten duk hor?». Esplikaiozu halako bati orain zertan ari zaren. Gelakideak patiora ateratzen dituztenean, bertan gelditzen uzten badizute, orduantxe idatz dezakezu nasaitxoago, baina irteera hartarako norbera ere irrikatzen egon ohi da.

Erizaindegiko patioa teoriarik separatu izan arren, beste preso mota batzuk ere biltzen ziren. Ez zait burutik joango bortxatzaileen talde bat, sekulako iskanbila

ateratzen zuena, kanta eta dantza flamenkoak eskuzartatuz. Bazen bat, neskatxo baten eraztuna hatz eta guzti ostu eta moztu zuena, lanak errazago egitearren edo. Erizaindegiko patiora ateratzen zituzten, beste patio nagusietan istilurik gerta ez zedin, bortxatzaileak oso gaitz-ikusiak baitira presoan artean. Talde desafiantea begitandu zitzaidan. Preso sozialekiko biziera hain hurbila oso gogor egiten zait. Ordu batzuk eurekin harremanean ondo eta pozik jasan ohi ditut, baina gau eta eguneko hori, eta lagunak eten barik aldatuz, beste kontu bat da. Jende marjinatua, zigortua, sufritzailea, lagundu eta kidetzat hartu beharrekoa, noski. Hori guztia badakit, baina distantzia gabeko elkarbizitzak, elkarren gaineko bizitzak, hormek baino gehiago zapaldu ohi naute. Preso politikoen edo norbere antzekoen artean ere, elkargintasun etengabeak nahitaezko tentsioa ezartzen du. Gizakiak, beste edozein animaliak lez, bakar-lurralde minimo bat behar du, zeina kentzeak izatea bortxatzen baitu.

Barrutik ez dakit zelan aurkituko zen, baina itxuraz, behintzat, Jon Idigorasek beste aire bat eta beste gailentasun bat ageri zuen preso sozialekiko tratuan. Sarreran izan ohi den «periodoa», hiru eguneko isolamendu «sanitarioa», ez daukat ahanzteko. Aurreko espetxealdietan bakar-periodoa ezagutua nuela, Basaurin baginen zortzi-hamar, hogeit bat metroko literategi ia itsu batean, apal dobleko (ez dakit hirukoa ez zen) ilara bana alde bakoitzean, erdian metro bat inguruko pasabidearekin. Eskerrak bonbila lorrin biren argitasun horailak zikinkeria disimulatzen zuen, baina usaimena engainatzerik ez zegoen. «Munduko onenak hementxe batu gaituk, paisa!», esaten zuen Jonek. Sartu eta bakoitza bere literan (manta hauek zenbat masturbazio lehortu ote dute?) egokitu gineneko, bazter aldeko goiko literatik txipiroia bezalako karkaisa bati erreparatu nion, zarata korroskatutik pasabidearen erdia plast jo zuena. «Munduko garbienak ere hementxe batu garela uste diat, paisa!», esan nion Joni. Han bakoitza bere kakatzen zebilen, eta ez zen tokia etorkin berri bat garbitasun konpartitua aldarrikatzen hasteko.

Kontrasteen loriarako, bizitzak eman didan bitartekotzarik xarmantenetako bat hantxe burutu nuen. Gure patioak sukaldeetara ematen zuen, eta jende mota asko zebilen bertan bueltaka, gaztetxoak, gazteak, txakur zaharrak, eta denerik. Mutil batek maitemin-historia apasionatu bat kontatu zidan, baina gizajoak ez zekien idazten, eta ea lagunduko nion eskatu zidan, bere maitearentzat gutunak papereratzen. Arrastada batzuk egiten bazekien, baina eleganteago bidali gura zituen bere poemak, horixe baitzen beste alderdi harrigarri bat, idazten jakin ez eta halako piezak sortzea. Ez dakit dezimak ala sonetoak ziren, baina ez ziren biko errimatu soilak, metrika zailekoak baizik. Preso erdaldunak, nahiz eta analfabetoak edo eskola urrikoak izan, nolabaiteko poesiarako oso zaleak direla ikusi nuen. Bertsolaritzan nolako-halako bertso batzuk jartzeari hainbeste meritu ematen geniola, han ohartu nintzen ia edonork egiten dizula ahapaldi sorta bat, teknikoki akatsik gabea, hizkuntzaz eta edukiz maila jasoan, eta batzuetan, originaltasun harrigarrian. Argi dago hizkuntza garatu batek maila horretan ere ahalmen luzeagoa daukala, hiltun guztiengana heltzeko.

Basauriko espetxean egin nuen «Zu ere bertsolari» liburuaren zirriborro ia definitiboa, gero xehetasun batzuetan aldatu edo gehituko banuen ere. Urteak igaro diren arren, metodo on bat delako inpresioak jarraitzen dit. Izaten dira denboraren buruan «hau nola egin nian nik?» esanarazten dizuten lanak, baina liburu hori urteetan erabili izan dut gero, eta ez dit inoiz eman alboragarri izan daitekeen errezelarik. Metodo guztietan lez, ez dago markatzen diren urrats guztiak hitzez hitz eta xeheki garatu beharrik, baina, oro har, bertsoaren teknikaz jabetzeko, eta praktikan bertso egokiak jartzeko, baita hein batean inprobisatzeko ere gauza zarela sinesteko, guztiz balioko izaten darrai. Azken froga pozgarria Miamiako espetxe batetik iritsi zait, idazten ari naizen uneon, hain zuzen, 1998ko udaberrian. Han preso dagoen errefuxiatu bati pilotari lagun batek «Zu ere bertsolari» bidali zion, eta handik denbora laburrera bertso dotoreak kaleratu zituen.

BIZKAIKO BERTSOGINTZA -I- IZENGABEAK

«Etor» argitaletxeak bertsolaritzaren historiaren plan handi bat proposatu zuen, dozenaren bat liburuki mardulekoa. Bizkaiko bertsogintzarena niri eskaini zidaten, eta gustura hartu nuen lana. Bi milioi pezetako ordain-promesan, lan luzean abiatu nintzen, beste taldekide guztiak lez, bakoitza bere arloan. Urtebete inguruan material gehiena baturik eta sailkaturik neukanean, argitaletxeak porrot egin zuen, eta gure lanak irtenbide barik gelditu ziren. Nire material guztia karpeta potoloen lozorroan urdinu zen, argiaren itxaropen barik, alferrik egindako lanaren lekukotza minberan. Batzuei eskaini ere egin nien, doan eta animagarri, hutsean gal ez zedin gogoz, baina ez zuen arrakastarik izan.

Urte batzuen buruan, Bizkaiko Bertsozale Elkartearen, Bizkaiko AEKren eta «Zenbat Gara» Kultur Elkartearen babesean, lana burutzeko ahalbidea ikusi nuen. Falta nuena amaitzeko, zortzirehun mila pezetako aurrekontua aurkeztu nuen, eta onartua izan zen. Lehenengo planeko milioi bietatik milioi bat eta berrehun mila pezeta galtzen banituen ere, diru hori irabazitzat jotzen nuen, bestela hutsa izango baitzen. Azkenean, lortu genuen liburua argitaratzea, eta niretzat, etsipenaren ondoren, sari eta garaipen handia izan zen. Liburuaren erdi bat Bizkaiko koplartzak betetzen du, eta urte batzuen buruan, lan harixe esker osatu ahal izan dut hain maite dudan eta hain maitagarria dela uste dudan Bizkaiko koplak zaharren antologia, entzuleria mugatu samarren aurrean atsegin lotsagabez kantatzen dudana, bai bakarrean, bai musikariek, eta laster diskoan agertuko dena, formatu musikal osoan.

BIZKAIKO BERTSOGINTZA -II- IZENDUNAK

«Etor» proiektuan abiatu nintzenean, laster konturatu nintzen liburu bakarra estuegi geratuko zela. Lehenengotan bat osotzeko beldurrez hasi nintzelarik («topatuko ote diat Bizkaiko bertsolaritzan horrelako liburu bat hornitzeko beste jenero?»), pare baterako materiala atera zitekeela sumatu nuen. Argialetxekoei liburu biren ahalbidea aurkeztu nien, eta onartu egin zuten. Beraz, bakoitza milioi bina zela, lau milioko lanean sarturik nenbilen. Laurehun izan balira ere berdin zen, porrot egitekotan. Izendunen materialean ez nenbilen hain aurreratua, eta bigarren ahaleginean eta gorago aitatu babesleekin, falta zena burutzeko milioi baten kontua aurkeztu nuen, eta halaxe onartua izan zen. Liburu bata eta bestea 1995ean amaituta zeuden. Bigarren hori, nire planetan beti atzeragarri gertatzen diren bideko ezuste batzuegatik, 1998. urteko udazkenean argitaratu zen. Azkenean, neu bizi naizela burutu da orain hamar urte hasitako lana. Eta kobrantza, hau ere norbera bizi dela eskertzen baita.

Bizkaiko bertsogintza izendunean laurogeita hamar izen sartu ditut, bertsolaritza nahiko zabal harturik. Zerbaitegatik izenburuan ere bertsolaritza barik «bertsogintza» jarri nuen. Bizkaiko tradizioan, plazako bertsogintza ez da hainbeste garatu mende honetara arte, hemengo jite nagusia koplartitza izan baita, nahiz eta badiren uste baino ezuste handiagoak. Bizkaieran idazle kultuek bertsoak jartzeko joera handia izan dute, eta hortik dator hainbeste izenen zerrenda. Aboitz, Gandara, Basterretxea, hiru Mogeldarrak (Joan Jose, Jose Antonio eta Bizenta), Eusebio Maria Azkue, Aita Uriarte, Arrese-Beitia, Kirikiño, Etxeita, Zamarripa, Txomin Agirre... Ia ez dago bizkaierazko idazlerik, bertsogintzan ahalegindu ez denik.

Izendunen liburuak gerrara arteko bertsogintza jasoten du. Handik honanzkoari ere «Etor» asmoan liburu bat eskainiko zitzaion, baina egin behar zuenak ez zuen lan handirik aurreratu, eta bera atera zen porrotetik freskoen. Txori geldia goseak hil dezake, baina ez alferreko hegadak. Lehenengo biak eginak izanik, hirugarrenak, Bizkaiko bertsogintza garaikidea izango litzatekeenak, noizbait egileren bat aurki lezake, baina apenas ni izango naizen, ze, norbera historiaren barruko izanaz gainera, ez daukat gogorik, bizi naizela ikusiko ote ditudan dudazko lanetan berriro sartzeko. Ez dut ezezko biribilik jaurtiko, lehen ere beharrianak lan asko eragin izan dit eta. Berorregatik ez balitz, ez dakit hutsetik asko urrunduko nintzen. Derrigorak hanka bakarra dauka, eta ezinak bat ere ez. Batak zein besteak gauza bat daukate oso ona: zalantzarako bitarterik ez uztea. Beraz, libre zaude intelektual imaginatiboei gustatzen zaien hautamena praktikatzeko denbora-pasatik. Derrigorra izan ez balitz, ez dakit jaio ere egingo nintzen, eta hori lastima izango zen.

CD-ROMa ETA BESTE BATZUK

Elhuyar Kultur Elkarteak bertsolaritzari buruz CD-ROM bat egitea erabaki zuen, eta Euskal Herriko Bertsozale Elkartearekin eta abar zenbait harreman izan ondoren, azkenean gidoi nagusia egiteko ardura neugana iritsi zen. Lana gustura egin nuen, epe, ordain eta baldintza zehatzak baitziren. Bost arlo handi sartzen ziren lanaren barruan. Teknika eta bertsolaritzari buruzko iruzkin orokor zenbait; txapelketen historia eta balorapena; ehun bertsolariren aurkezpen biografiko eta artistiko bat; ehun bat bertso sortaren antologia; eta ehun doinuren beste bilduma bat. Formatu honek bertsolaritzaren datu-base nahiko zabal horretatik bakoitzak nahi duena pantailara ateratzeko modua ematen du, baita entzuteko eta nahi den testua inprimatzeko ere.

Lehenengotan, uzkur samar eta erdi derrigorrean hasi banintzen, lan horretan parte hartu izanak atsegin handiak ekarri dizkit. Amaitu eta geroko atseginak edo alferraren atseginak esatera nindoan, gehienez gertatu ohi zaidan lez, baina uste dut alferraren atsegina amaitzea baino gehiago dela ez hastea. Lan handi samar bat hartzerakoan, arrastaka ibiltzen naiz bolada batean, etxea atzean geratu zaion marraskiloa lez. Ezin dut ekidin pentsamenduan dena batera pilatzerik, eta halako batean, derrigorrak ateratzen nau zulotik, amaitutakoan gozamen bikoitza izango dudala jakiteak ez dit egunerako balio eta. Azkenean, egia da gozamen bikoitzarena. Baita hirukoitza ere, kobratzekoa izan bada.

Beste lan batzuk ere eginak izango ditut, hala nola Egin egunkariaren «Euskal gaiak» sailerako «Bertsolaritzaren Historia» laburra, «Bizkaieraz bertsoan» eta abar. «Eta abar» edo «beste batzuk» oso esapide pertxentak dira biak, gauza garrantzitsuen omisioa iradokitzeko, ezer gutxi geratzen denean. Amaitu dezadan honetantxe, nekatzen hasita bainago egindako lanen gainean beste lan bat hartzeaz.

BERTSO-ESKOLAK

Laurogeigarren urte inguruan hasita, bertsolaritzari zor diodan bizipenik ederrenetakoa bertso-eskoletan aurkitu nuen. Lehenengoa Bilboko Arte Ederretako gela batean abiatu zen, Bilboko eta inguruko talde batekin, urte oso batean zehar. Bertso-eskolen eztanda hura ez zen izan nik beren beregi bultzatua. Nonbait zabaldu zen bertso-gintzan ere zerbait ikas edo lan zitekeela, eta uste horren hedaeran eduki nezakeen parte bat, orduko hitzaldi eta harreman ugarietan beti horixe defendatzen bainuen, baina bertso-eskolen arloan, eskeari erantzun besterik ez nuen egin. Gaia polemikoa izanaz gainera (horrek sortu ohi duen arretarekin), jende mota batek bere jakin-min oraindik difuso baten bideratzaile bat ikusi zuen niregan, antza, eta urte batzuetan gorakada euforikoa gertatu zen.

Bilboko lehenengoaz eta beste batzuetaz gainera, gogora datozkit Eibar, Hernani, Elizondo, Iruñea, Donostia, Gasteiz, Eskoriatzako Irakasle-Eskola, Udako Euskal Unibertsitatea... eta hemen bai utzi behar dudala benetako «eta abar» batekin, ezingo bainuke guztien zerrendarik inola ere osatu. Sarritan oso jende ezberdina batzen zen, umeetatik zaharretarainoko eskaileran. Eibarkoan, adibidez, udaletxeko areto nagusian uste dut, ume-talde bat agertu zen, eta nork esan behar zien, eurek zekarten ilusioarekin, hura ez zela umeentzat pentsatua. Ikastarora etorrien artetik andereño moduko bat izendatu genuen, haiek ez baitzegoen dinamika orokorrean arretaz eta geldi edukitzerik, eta azkenean eurek probexu zutela gehien uste dut. Ikastaro luze eta kopurutsu haietan adin, bizibide, buruera eta helburu oso ezberdinetako jendea batzen zen. Bertsotan apur bat zekitenek kantatu egin nahi zuten, beste batzuek kantatzera iritsi nahi zuten; batzuk irakasle gisan zetozen, bertsolaritza eskolan zelan landu zezaketen; beste batzuk bertsozale edo euskaltzale soilak ziren, eta eurek ere ez zekiten garbi zer lortu nahi zuten, baina denek zekarten halako espektazio baikor bat, ikastarotik zeozer handia ateratzekoa.

Nahasmen hartan, lehenengo zeregina ordena apur bat jartzea zen, eta uste dut nahiko ondo lortzen genuela, jende sana eta borondate zabalekoa batzen baitzen. Beharbada, kantatzeko irrikan zetozenak zapuztuko ziren apur bat, ez baitzegoen talde osoa kantatzeko gai ziren bakanen entzule pasibo edukitzerik, baina hauentzat ere aurkitzen genuen luzitzeko eta pozik geratzeko modua. Erdi hutsetik zetozenak, berriz, harriturik geratzen ziren zelan lortzen zuten, hain denbora laburrean, puntu biko koplak egitea, baita lauko bertsoak ere. Izan ere, hutsetik neurri nahiko handiraino, aurrerakada ikusgarriak egiten dira, beharbada aurreratzerik itxaroten ez zelako, zorioneko bertsolaritza «berezkoren» mitoagatik. Orduan abioa bera da argumenturik bikainena. «Ezin dela ikasi? Zuek zelan ikasten duzue, ba?». Horrela, misterio baten barruan sartu izanak, ustezko ezin bat menperatzen ari zarela ikusteak, urrats txikiak ere balentriatzat sentiarazten ditu. Aurreratzen dena asko izanik, kontrako aurreiritzia dakarrenari askoz harrigarriago iruditzen zaio. Bakoitzak ikasten zuenaz gainera, hain talde bariatuan sortzen zen giro pozkor eta karinosoa bide zela, aro hura astinaldi erromantiko baten lilura guztiarekin gelditu da nire gomutan.

Ikastaro luze haietaz gainera, baziren trinkotzat antolatzen zirenak ere, denbora mugatu batean hainbeste ordu eginez. Bai batzuen, bai besteen jarraipen lez, gehienetan eskola txikiagoak geratzen ziren, batzuk urteetan jarraituko zutenak. Talde txikiago hauekin ere asko ibili nintzen, eta bistan denez, beste era bateko lana egin behar zen, asmatzen hain erraz ez zegoena. Hutsetik neurri handi samar bateraino arin aurreratzen da. Kopla txikiak ia bat-batean eta zortziko txikiak, pentsatuta (hasibarriei zortziko handia betetzea askoz gehiago kostatzen zaie), edo paperean osotzea nahiko lorpen erraza eta animagarria da. Hortik aurrera, hots, dena bat-batean eta erritmo jarraituan kantatzera, urratsak askoz geldoagoak eta nekosoagoak dira.

Honetan, interesgarria da Pello Esnalek proposatu eta praktikatu izan duen metodoa, inolako paperik gabea. Sekretua bat-baterako erreflexuak zuzenean lantzea

da, memoriaz eta bakoitzaren ahalmen inprobisatzaileaz beste bitarteko barik, hizkuntza bera ikasi genuen antzera. Metodo hau probatua dut, baita arrakastaz erabili ere, eta oso aberatsa begitantzen zait. Hala ere, metodo biak ez nituzke elkarren eskluditzaille gisan planteatuko. Bertso-eskoletan, bat-batekotasunari buruz, oso ahalmen, helburu eta anbizio ezberdineko jendea batzen da. Ez da berdin, ezta antzeko ere, umeen ala helduen talde bat eramatea. Umeez, gehienez, oso talde homogeneoa osatzen dute, bai adinez, bai eskolaz, baita bertsolaritzari buruzko jarreraz ere. Irudimen oso aktiboa eduki arren, hartzaile pasiboak direla esango nuke. Heien jarrerarik aktiboena ematen zaiena hartzeko «prestasunean» datza. Euren kabuz ez dute eskatzen, eta eskatzen hasita ere, ez dakite zer eskatu behar duten. Ume-talde batekiko arazo nagusia pedagogikoa da. Ez da hainbeste zer eman, hau nahiko erraz erabaki baitaiteke, zelan eman baizik. Zelan arreta erakarri eta eutsi, zelan bertsogintzaren zaletasuna eta trebetasuna era maitagarrian eta dinamikoan transmititu. Umeez edukia eta metodoak ez dira teorikoki zailak, praktika bera baizik. Behinena irakasle ona izatea da, umeak artaz eta xarmaz eramaten dakiena.

Helduetan ere, irakasle edo arduradunaren trebetasuna beharrezko da, jakina, baina ez hainbeste. Hemen, maila batetik aurrera, bakoitzak bere eskakizunak, bere interesak, bere helburuak askoz argiago dauzka, eta bakoitzak gauza diferenteak gura izan ditzake. Arduradunaren zuhurtasuna taldekideen ahalmen eta interes ezberdinen diagnostiko argia edukitzea litzateke, ze azkenean, bitartekodun metodoz ala bitarteko gabez abiatu, une bat iristen da, non batzuk plazara begira dauden. Beste batzuek, berriz, bat-batean kantatzeko gaitasun bat eduki arren, ez daukate plazarako anbiziorik, edo izaerarik. Edo bueltan datoz, proba batzuk egin ondoren. Beste batzuk ez dira inoiz izango bat-batean erraz samar kantatzeko gauza, eta anbiziorik ere ez daukate horretarako, baina bertso-eskolara pozik datoz. Eta azkenik, beti dago eskolakide berrien joan-etorria. Zer egin behar dute lehenengoz datozenek urteetan dabiltzanen ondoan?

Bestalde, eskola askotan, batez ere hirietan eta erdalgunen handietan, bertsolaritzaz haragoko edo aurreragoko arrazoiak erakarri ohi dute bertso-eskolara, gehienbat euskararekin eta euskal kulturarekin zerikusia duten sentimenduak bide. Orduan -eta gaurko bertso-eskola askoren egoera eta erronka nagusia hortxe dagoela uste dut-, maila, interes eta anbizio ezberdineko kideen gune bat da eskola. Orokorki oso talde homogeneoa ematen du: euskararen eta euskal kulturaren militanteak, bertsozaleak, hainbat ekintzaren eragileak, politikoki ere sarritan nahiko hurbilak. Baina aurreratu ez da orokorki egiten, urrats zehaztuetan baizik, eta hortik etorri ohi da eskola askoren egoera estankatua, nondik jo edo zeri ekin asmatu ezina. Maila honetara iritsita, nahitaezko da bertso-eskolako zenbait jardunen dibertsifikatzea eta horren arabera programakuntza, ikasturte osoarena edo denboraldi laburragoena. Zer egin denek batera, hau oso garrantzitsua baita taldeotasunari eusteko, eta zein maila edo azpitalde banandutan antolatu, horra gaurko bertso-eskolen argi-behar behinenetakoa.

Plazan kantatzen dutenen interes nagusia, adibidez, plazan dago. Zer landu behar dute hauek espezifikoki, gauza frogatua baita «ekite» soilak ezer gutxi balio duela? Astean pare bat orduko klasea tabernan, afarrietan, lagunarteetan eta beste hainbat gunetan egin daitekeena praktikatzen gastatzea denbora erdi alferrik galtzea da. Zeri «ekin» behar dio horrelako ikasleak? Horixe asmatzen eta programatzen dago gakoa. Badago hamaika arlo. Errima oihan amaigabea da, ideien lantzea hor dago, esateko erak, hizkuntz arazoak, adierazpenaren erregistro ezberdinak: indarra, erretorika, ironia, sentimena, solemnitatea... gaien trataera anizkoitza, topikoen gainditzea... Bakoitzaren interesari dagokion gaia asmatuz gero, eskolako lana aste osora luza daiteke, klasea bakoitzak daraman-dakarrenari buruzko gogoeta eta ordenatzeko denbora bihurturik. Plazara begira daudenei buruz esana beste guztiekin ere berdintsu aplika daiteke, maila bakoitzari benetan interesatzen zaizkion gaiak edo lanak asmatzeko gauza izanez gero. Hortxe legoke arduradunaren artea, gero diziplina minimo batekin konbinatu beharrekoa.

Bertso-eskoletan gauza handiak egin ahal izateko, badago arerio handi bat: nekea. Gehienez, jendea nekaturik etortzen da, bakoitzak eguna bere lanean edo ikasketetan sartuta. Horrez gainera, bertso-eskoletako partaide gehienak beste jardun batzuetan ere badabiltzanak izan ohi dira, politikagintzan, euskalgintzan, kulturgintzan, edo herriko hainbat ekimenetan. Orduan, kontradikzio bat sortzen da ahalegin handirik egin ezinaren eta ahalegindu gabe aurreratu ezinaren artean. Orain arte ez dut metodorik aurkitu, dibertsio hutsez ikastekorik. Lortu behar dena da ahalegin ondo pasatzekoak aurkitzea, baina beti ere ahalegin bat eginda. Eta nekea lagun txarra da. Astean pare bat orduko lagun-giro atsegin bat bertso-eskolaren helburu on bat izan daiteke, baina inork ez du horrekin bakarrik konformatu gura izaten, jakinki behintzat, nahiz eta gero, sarritan, horretaraxe mugatu. Orduan are beharrezkoago da programakuntza zehatz bat, klaseko ahalegina aste barrura, bakoitza deskantsatuago dabilen uneetara luzatzeko. Etxerako lanak? Neurri batean bai. Horrela, klase denbora aurrez egindako lan baten gogoeta, eztabaida edo praktika gunea izan daiteke, era lasai eta ondo-pasagarrian. Klase orduetan gauzatu ezin den ahalegina astean zehar banatzeko programa bat estankamentua ekiditeko era efikaza izan daiteke. Bestela, benetako interesa sortzeko gaiak asmatu behar dira, egin barik libratzerik ez dagoen ahalegina nekosoegia izan ez dadin. Gakoa gustura nekatzea da.

Plazara begira ez daudenen artean, bertsogintzako gai espezifikoez gainera, beste arlo asko landu daitezke. Bertso-eskola gehienek bertso inguruko ekintza asko antolatzen dute. Hor badago zer pentsatua: saio ezberdinak, gaiak eta gaiei buruzko gogoetak, aurkezleak, jaialdietako baldintzak. Batez ere, gaietan eta saioaren egitura eroateko moduan, eten gabeko gogoeta gaia dago. Bertso-eskola batean, eta lekuan lekuko premien eta interesen arabera, egingaien zerrenda amaigabea izenda daiteke. Egin behar dena da dibertsifikatu eta ahalik zehatzen programatu, beti ere eskolako kideen interesekin bat eginez. Batzuetan, edo batzuetan, ez dira interesak guztiz zehazturik egoten, halako jarrera orokor bat baizik, eta bertso-eskola on batek interes

berriak sortzen asmatu behar du. Oinarrizko ibilbidea egina duen bertso-eskolak nahitaez programakuntza aniztura jo behar du.

Ni bertso-eskola eta ikastaroetan atzera-aurrera hasi aurretik, Leintz bailarako Almen ikastolaren inguruan sortua zen mugimendu oso indartsu bat, Patxi Goikolea, Santi Iparragirre eta Joanito Akixuren bultzadapean. Nahiz eta batez ere ume mailan lan egin, bertsolari helduak ere inguratu zituzten, eta hainbat ekimenen artean, Apotzagako txapelketak etorriko ziren, heldu, gazte eta gaztetxo, denak nahastean eramateko modu guztiz herrikoi eta aberatsa asmatu. Niri fenomeno Euskal Herri guztira zabaltzen ikustea egokitu zitzaidan, eta hedapena hain arrakastatsu zihoan, ezen bertso-eskolen egun bat ospatzen hasi baikin. Ez dakit zenbat urtetan izango zen, baina lehenengoa, Arraten egin zena, oso gogoan daukat, Basauriko espetxean harrapatu baininduen, laurogeita biko. Bertso-eskolen arteko txapelketak ere antolatuta ziren, eta oso oker ez banago, lehenengoa Mungiako pilotalekuan jokatu zen, Txiplas txapeldun geraturik. Niretzat mugida hura guztia ederra izan zen, bertsolariaren ilusioa zabaltzeaz gainera, konfiantza eta adiskidetasuna sortzen baitziren. Bertsolari lez, entzuleekiko harremanak, denik hurbilena izanik ere, bere distantzia dauka, eta niri dagokidanez, askorengan ez nuen sinpatiarik lortu. Bertso-eskoletan, oster, harreman luzea eta lagunkoia izanik, karino handiko giroa bizi izan nuen, plazan nekezago sumatzen dena.

Mugimendu hartan, abiagunean behintzat, sortzen ziren lehenengo aurreiritzi edo itaun nagusiak hiru ziren. Alde batetik, nola zitezkeen beti «berezkoa» zela entzuna genuen bertso-gintza «ikastea». Bestetik, ea emakumeak ere bertsolari izan zitezkeen. Eta azkenik, gauza bera euskaldun berriez. Bertso-eskolara zetozenak, ez gutxi kostata batzuen aldetik, laster gaintzen zituzten aurreiritziok, eskolako dinamikan murgildu eta aurreratu ahala. Bertsoetan ikasteari buruz, oso gogoan daukat jendeak nolako begiak irekitzen zituen, proposatzen nuenean:

- Hara! Horrek konponbide erraza dauka. Ezin dela ikasi uste duenak segi lasai etxera. Ikastaro hau guztiz borondatezkoa da. Baina probatzeko kapritxoa daukanari zin egiten diot hemendik hilabetera ez duela hori usteko, bera harrituko baita gehien, zelan hainbeste aurreratu duen.

Inork ez zuen alde egingo, motibo horregatik behintzat, eta denbora baten buruan itaunduko nien:

- Orain zer diozue? Ikas daiteke ala ez?

Emakumeak bertsolari izatera heltzeaz ere gauza berdintsua gertatzen zen. Baina nola han, mistotasunaren xarma jolaskor eta koloretsuan, denok batera geunden, aurreiritziak laster ezabatzen ziren. Zeure mahaian bertan, zuk baino errazago aurreratzen duelako miresten duzun andrezkoagatik, nola jarraitu behar duzu hura ez daitekeela bertsolari izan tematzen? Bertso-eskolen barruan ez zegoen inolako

problemarik, praktikak berehala bihurtzen baitzuen «berezko», bai bertsoan ikasi ahal izatea, bai emakumeak bertsolaritzan integratzea.

Bertsozalego orokorrean, ostera, ez zen gauza bera gertatzen, leku askotan eman nituen hitzaldi edo parte hartu nuen mahai-inguruetan sobera ikusten zenez. Auzi bi horiek eten barik eta setati agertuko ziren beti. Aurkatasuna ez zen azaleratzen eskolagabeen artean bakarrik, zeintzuek gehienez pasiboki entzuten baitzuten. Jende kultua eta karreraduna zen muzintiena, baita agresiboa ere askotan. Oraindik batzuek ez didate barkatu bertsolaritza ikasgarri dela zabaldu izana. Emakumeak plazako bertsolari izatera heltzeak, berriz, txilibitu magikoa zirudien. Ari zirela, etorriko zirela, honelako mugida batek, figurak emateko, bere denbora behar zuela eta abar entzutean, irribarre burlosoz jaulkiko zuten segurantza kontserbadoreen arrazoi arlotea: «Kosta behar zaik orain arte gertatu ez dena ikustea». Kostatu zen, bai, ze, urte batzuk joanik, neu ere desanimatzen hasia nintzen, oso dotore zetozen neskak, adin batetik aurrera, ezkutatu egiten baitziren. «Hik esaten huen, baina hemen ez zetorrek inor» entzun behar izan nuen han-hemen. Berriro ere denbora eskatzen nuen, esanez ezen, bertsoarako gaitasunaz gainera, beste faktore asko zegoela tartean, eta etorriko zela eguna, denak gaindituak izango zirena, baina, egia esan, neuk ere zalantzak izan nituen. Gaur, zorionez, kontu horiek guztiak historia gaindituak dira.

Euskaldun berriena ere gaur ez du inork kuestionatzen. Multzo horretatik figurak sortzea andrazkoen artetik baino zailago da, euskaraz ondo ikastea nahikoa erronka izanik, gero gainera bertsolaritzaz aktiboki xarmatzea oso kopuru mugatuaren erokeria baita. Honetan, penarik handiena «Txinotxu» esaten genion Juan Isasirekin hartu nuen. Haren eboluzio bizkorak eta bertsoarako ageri zuen dohainak harritu egin gintuen, eta hara non berak irabazi zuen Arabako lehen txapelketa, Bizkaikoa izan arren, Gasteizen baitzegoen orduan bizitzen. Poz handia hartu genuen. Euskaldun berri bat txapeldun! Badakigu Araban maila handirik ez zitekeela izan orduan, baina «Txinotxuk» bertsoan dotore egiten zuen, eta ale batzuk harrigarriak botatzen zituen.

Txapela irabazi zuen eta zeharo ezkutatu zen. Ez dakit zergatik, beharbada pasatu zuen estutasun edo gainean sentitu zuen erantzukizun handiegiagatik, bertsolari ez izatea erabaki zuen. Handik urte batzuetara, Abadiñoko San Blas Hostalean elkarrekin topo egin genuen, eta zelan ez, autua atera nion, erabaki hura birpentsatu egin behar zuela eta abar. Gogoratu zitzaizkidan arrazoi intelektual, militante eta sentimental guztiak jaulkiko nizkion, eta berak ez zuen ezetz garbirik esaten, seguruenik zuzenean ez jarkitzeagatik, baina gehiago ez dut entzun inon kantatu duenik. Barkatuko ahal dizkit «Txinotxuk» lerrook, baina egia da bertso-eskoletan haren erabakia ilusio baten moztea izan zela. Harrezkero, zorionez, euskaldun berrien kontu hori ere gaindituztat eta ahaztuztat joenezake. Gaur egun bada hainbat euskaldun berri, bertsoan tiki-taka dabilena, baita plazan ere neurri polita ematen duena.

Beti pentsatu izan dut («pentsatzen» hasi nintzenetik, jakina) «berezkoaren» gakoa, ikasi ezinaren ustea baino gehiago, besteek ez ikastearen komenentzia ez ote zen. Irakasteak konpetentzia zabaltzeko arriskua baitakar! Alde horretatik, uste klasikoak arrazoi osoa zeukala egiaztatu dut, orain, zabalkuntzari esker, neure burua zelai hegalean ikusita. Berezkoaren teoriak praktikan jarraitzera, gaur ere erdirago ibiliko nintzen zirkuituan. Zabaltzen duzun haizeak ezkutatuko zaitu. Baina haizea neurekin geratu zen.

1980ko txapelketa ostean, bertso-eskolen abiatze euforikoaz gainera, hainbat hitzaldi eta bakar-saio izan nuen bazterretan, entzule eta herri motarik ezberdinenetan. Final osteko laino oraindik fresko eta ameskorrean, Durangoko Ikastolatik deitu zidaten, ikasleen aurrean ordubete inguruko hitzaldi-ekitaldi bat egiteko.

- Zelan gura duzue?
- Zeuk gura duzun moduan.

Dena norbere askatasunean uztea dena norberak egin beharra izaten da, baina erdi ipuin, erdi kantu, entzule txikien aurrean sekula ez naiz beldurtu, aitzitik oster, bertsogintzari bere biziko deritzot, norbera ere erdi ume bihurtzeko. Joan nintzen eta, zer mailatako umeak eta gutxi gorabehera zenbat izango ziren itaundurik, plan erraza eta atsegina ikusi nuen. Gero txikiagoek ere gura zutela eta abar, azkenean denak etorri ziren. Eguneroko arruntasunetik edozein nobedade da deigarri. Areto nagusia gainezka zegoen, zazpi urtetik hamalaurainoko ehundaka umez.

- Huek guztiak zelan eduki behar ditut geldi?
- Zu trankil! Irakasleok jarriko gara lekuan-lekuan, eta geuk kontrolatuko ditugu.

Borondatea bai, baina halako umeteria isilik edukitzerik ez zegoen, demonioa larru gorritan erakutsita ere. Aurre aldeko multzo bat dominatzen banuen, atzeko eta hegaletako burrundadari hor konpon egin nion. Banenbilen errima kontua zelanbait azaltzen, umeek ulertzeko moduan, «elkarren antza edo soinu berdintsua daukaten, elkarrekin bat datozen, elkarren lagunak diren berbak» eta halako definizioak emanaz, eta oinen adibideekin bertso batzuk neuk kantatuz. Txaloan eta oihuan ez zegoen zekenkeriarik, burrundara handiagoa ateratzeko aukera zilegian. Hartan, hots egin nuen:

- Aupa! Orain zeuk! Nik berba bat esango dut eta zuek segi. Ea beste zenbat berba topatzen dituzuen, harekin errimatzeak. Adi! Banoa! «Mutila!»
- Neska! -oihu egin zuen zortzi bat urteko zaparro batek, ukabila aidera jaurtiz.
- Ona! Horiek biak oso ondo konpondu litezke elkarrekin, baina erriman beste konpontze mota bat esan gura dugu.

Ez dakit zelako azalpenak emango nituen, baina bai ederto gozatu mutiko haren okerra argitzen! Berezkoa? «Mutila-neska» errimatzeke afana daukanari ez dago zail beste erlazio batzuk ulertarazten.

GAIK ETA GAI-JARTZAILEAK

Inoiz gai-jartzea lan erraza dela eta saio kaskarren errua, gehiengan, gaiena dela esan dudanean, gai-jartzaile batzuk haserratu egin dira, baina egia delakoan nago. Puntako bertsolarien kartel batean, nire buruan ez da sartzen saio luzitua ez ateratzeko kasurik. Ezta maila beheragoko bertsolariaekin ere, gai-jartzaileak haien neurri eta ahalmenara egokitzen badaki. Hain zaila al da? Gai-jartzeaz gogoeta egiteko, Bizkaiko Bertsozale Elkarteak antolaturik, Muxikako Ariatzako eskolan egin genuen jardunaldi batean, orri eskematiko hauze zabaldu nuen:

GAIK

(Ohiko saioak. Txapelketak beste kontu bat dira).

I) UMOREA / SENTIMENA / DRAMATISMOA > I R O N I A. Lehen hiru esparru horiek ez dira definizio tekniko bat, orientabide bat baino. Hiru tonu konbinagarri. Eta ironia denetara hedatzen da.

II) UMOREA:

- 1) Txarto ulertua: gai arinak, garrantzi bakoak, «txorradak».
- 2) Hobeto ulertua: egoera pisudunagoak, entzuleengan erreferentziak daukatenak, edonor eurekin identifikatzekoak.
- 3) Izan daitezke gai garrantzitsuak, bertsolariengan eta entzuleengan pisu handikoak. Politika eta politikariak.

SENTIMENA: Ez dago zehaztu beharrik. Mila eratara eragin daiteke.

DRAMATISMOA: Ez da tragedia, tristura, hileta... Bai indarra eta kontrastea. Indarren kontrastea. Gai indartsuak, edonoren izate eta sentieraren alde garrantzitsua jotekoak.

III) SAIOAREN IBILBIDE PROGRESIBOA

- 1) LEHEN ATALA. Ordu laurden-ordu erdi. Saioaren tenperatura lortu.

- a) Lan arriskutsuak hasieran saihestu: puntua, bakar gaiak, proba bitxiak...
- b) Gai gorpuzdunak. Nahiz eta umore klabean izan, ez huskeriak.
Bertsolariak luzitzeko modukoak. Gai konbergenteak, paraleloak.
- c) Denei berdintsu kantarazi. Denak berotu behar dira.

2) SAIOAREN GORPUTZ NAGUSIA. Atal honetan proba mota guztiak jar daitezke. «Matxinsaltokeria» saihestu. Bariazioa ez da entzuleak eta bertsolariak mareatzea, gaien tonua (umorea, sentimena, dramatismoa) atzera-aurrera eten barik aldatuz.

3) AMAIERARANTZ. Saio ona izan bada, edozein azken da ona. Txarra izan bada, erremedio zaila dauka. Oro har, azken atala = DISTENTSIOA.

GOGORATZEKOAK:

- 1) Hiru esparruak proportzio ezberdinetan, plazaren arabera.
- 2) «Ondo pasatzea» = dena umorezko gaia = txorrismoa. Saio onarekin pasatu behar da ondo. Horretarako hiru esparruak konbinatu.
- 3) Bakarreko saioak, garrantzitsuak. Zergatik kentzen dira sarritan?
- 4) Ofizioetan: dialektika frontala, paraleloa eta konbergentea.
- 5) Non eta noiz kantatzen dugu?
 - a) Lekuan lekuko informazioa.
 - b) Euskal Herrian gaude.
 - c) Gaurkotasuna.
- 6) Gai handiak (lana, laneza, euskara, presoak...) ez zuzen, milaka egoera posibletariko batean baizik. Betiko gaiak egoera berrietan.
- 7) Gaiaren kokapena, kontestu ezaguna, helduleku lagungarri ugarikoa.
- 8) Bitxitasunak, proba berriak, esperimentuak onak dira neurritz, saioa desorientatu barik. Eta segun zein plazatan!
- 9) Bertsolariei saioaren egitura (ez gaiak) jakinarazi. Modalitateak, ordena, lan bereziren bat, lekuko informazioa eta abar.
- 10) Gaiak ondo ematea erraza da. Bertsotan ondo egitea da zaila. Ebidentzia hau alderantzituz joatea gai-jartze okerraren adierazgarri da.

Saioaren ibilbide progresiboak esan gura du lehen partean bai bertsolariak, bai entzuleak berotu eta erakarri egin behar direla. Horretarako, ohitura batzuk (agurra, adibidez) errespetatu egin behar dira, eta gaiak luzitzeko modukoak eta garrantzi apur bat daukatenak izan behar dute. Umore klabean tratatzekoak, gura bada, baina pisudunak, ez txorradak eta, gainera, elkar menperatu beharreko obligazioan jarriak. Eta bertsolari guztiak berotu behar dute! Beraz, denei bardintsu lan eragin behar zaie. Badira maniak, bariazio txotxoloaren izenean, agurren orde ez dakit zelako bitxikeriekin hastekoak, edo zapla gai bakarrean edo puntuei erantzuten ipintzekoak. Zelan emango luke pilota-partida batean esku-berotzea kentzeak, edo etapa bat mendate gogor batekin hasteak, ikusleen bariazorako? Jenero bakoitzaren abio

naturala apurtzerik ez dago, jeneroa bera apurtu barik. Ezin zaio pilotariari eskuak berotu barik jokarazi, ez txirrindulari bati mendatea ahotik sartu, ez dakit zein gidoi imaginatiboren izenean.

Bertso-saio baten hasieran gauza asko egin daitezke, baina inoiz ere ez bertsolariaren kontzentrazio eta entzuleen arreta handia eskatzen duten lan estuak. Horretarako, gero dago denbora. Eta estu-zabala bertsolariaren baitatik hauteman behar da. Askoren pentsaera da: «Gai arin batzuekin hasiko gaituk, apurka-apurka berotuz joateko». Gai «arinak», orduan, garrantzi gabea, txolin samarra esan gura izaten du. Horrelako gaiekin berotzea uste al duzue bertsolaria eta entzulea? Eta gainera, seguruenik, ofiziotan emandako gaiak dialektika frontala eskatuko du, elkarren arrazoiak apurtzen ahalegindu beharrekoa. Esaterako: «Hik, Urlia, kontua eskatzean, Sandia tabernariari ez diok ordaindu gura, bazkari guztia euliak uxatu ezinik egin duala eta». Gai honek beste une batean, beharbada, joko dotorea eman lezake, baina saio bat hasteko, nekez. Gerta daiteke salbuespen jenialen bat, baina normalean horrelako gaietatik ez da gauza handirik etorriko, gai hutsala izanaz gainera, elkar anulatu beharrean aurkitzen direlako. Gai bera honela luzigarriago izan daiteke: «Hi, Urlia, bazkaririk ordaindu gura ez duena haiz, denpora guztia euliak uxatu ezinik egin duala eta. Hi, Sandia, euli horietako bat haiz». Hemen behintzat, huskeria beraren barruan, bakoitzak bere bidea eraman dezake, bestearena mozteko obligazio barik. Baliteke bidean elkarrekin trabatzea, baina paraleloan emandako gaiak berak ez du derrigorrik ezartzen, lehenengo formulazioan lez, non biek, hala hotz-hotzean, elkar anulatzeko arriskua daukaten, edo gehienez ere, bietako bat bestearen bizkarretik luzitzeko. Txorradekin nekez lortuko da biak altu geratzea, eta nekezago entzulea berotzea, nahiz eta bertso politik botu. Eulikeriek nor berotuko dute, ba?

Saioaren gorputzean aipatzen den «matxinsaltokeriak» beste mania bat salatzen du: bariazioaren edo saioaren martxa sorpresiboaren aitzakian, gaitik gaira giroak aldatzen ibiltzea. Bai umoreak, bai sentimenduak, bai dramatismoak, jarraipen minimo bat eduki behar du. Delako giroa, kostata lortzen dena, esplotatu egin behar da, eta aldatzeko orduan ere, ahal dela, jauzi nabarmenik ez da komeni. Oraintxe eguerdia eta oraintxe gauerdia ez da ezertan naturala. Kontrastea bilatzea ondo dago, baina ez belarrondokoa. Ezin da barretik negarrera, negarretik sentimendura, hemendik berriro barrera, barretik dramatismora eta abar, matxinsaltoka ibili. Bertsolarien eta entzuleen aldartea ezin da batera eta bestera dantzatu, trapuzko panpina bat txakur jostariaren ahoan lez. Hori, bariazioa barik, triskazioa da.

Dekalogo gisan doan zerrendan ez naiz luzatuko. Puntu batzuk osatuko ditut soilik. Hasierako UMOREA / SENTIMENA / DRAMATISMOA > I R O N I A. Lehen aginduak dioenez, gai-jartze on batek hiru esparruak konbinatu behar ditu, beti ere, plazaren arabera, proportzioak aldatuz. Ez da berdin herriko plaza, zinema, afalostea edo pilotalekua. Hau bigarren puntuari loturik doa. Sarritan ematen du, «ondo pasatzeko», dena umorezko gaia izan behar duela. Hori txorrismoa da, batez

ere, umore aitzakian, huskeriak erreskan datozenean. Umorea egiteak ez du esan gura garrantzi gabeko gaiak edo egoera artifizialki zebreak jarri behar direnik. Hirugarren puntuak dioenez, ez dakit zergatik, saioa «arintzeko», bakarreko gaiak kentzen diren, hain espektakularrak izanik, asmatuz gero. Ez dakit bakar gaiek zergatik daukaten astun edo gogaikarri fama hori. Eta gutxiago dakit zergatik askok uste duen bertsolari batzuei ez zaiela bakarreko gairik ipini behar. Edozein bertsolariri jar dakizkioke hamaika gai, sentimendu, dramatismo nahiz umorezkoak, denak ondo luzitzeko modukoak. Laugarren puntuak dio, ofizioko gaietan, ez dela nahitaezko, ezta komenizko ere sarritan, dialektika frontala edo elkar apurtzekoa jartzea. Badaude dialektika paraleloak, non bakoitzak bere gaia daroan, bestearena menperatzeko obligazio barik, edo dialektika konbergenteak, non biek itu bererantz apuntuta dezaketen, elkarrena indartuz.

Seigarren puntuak gai «handien» kontua aipatzen du. Esaterako: «Bihar hemendik pasatuko den Korrikari hiru bertso». «Bihar Maiatzaren bata». «Herriko jaietan ezin ditugu ahaztu falta direnak». «Indian, eztanda nuklearrak probatzen diharduten bitartean, inguruan hainbeste milioi gosez». «Langabezian daudenei bertso bi». Eta abar eta abar. Gai hauek, honela erdi abstraktuan formulaturik, betikoak eta topikoak dira, berdinak orain hamar urte, iaz, aurten eta hemendik hamar urtera, bertsolariari askotan kantatzea egokitu zaizkionak. Gai inportanteak izanik, bertsolariak topikotik zerbait diferentea gura luke, baina azkenean, ideia eta bere burua salbatzera joko du. Izan ere, gai horiek ideiak dira gehiago egoerak baino, edo egoera orokorregiak eta errepikatuegiak, obligaziozko gauza batzuk esatearen segurantzara zaramatzatenak, fribolizatzen hastea oso arriskutsua izan daiteke eta. Hain gai zabalak egoera mugatuago eta konkretuago batean aurkeztu behar dira. Esaterako, Korrika dela eta: «Bazoazte Korrikan eta bide bazterretik begira dagoen agure batek itauntzen dizu: Nora zoazte horren presaka?». Orduan Korrikaren betiko gai orokorrak helduleku zehatzak eta diferenteak dauzka. Pertsona hori agurea, umea, turista ingeles bat ala zoro bat izan, gaiak oso bide diferentea hartzen du. Honelako azpi-egoerak asmatu behar dira, bertso diferenteak kantatzeko zerroa ematen dutenak, bide batez, Korrikaren arrazoi handiak eta gehienean jakinak kontestuan tartekatze moduan. Berdin beste edozein gai handi eta orokorretan.

Azken puntua, beharbada, mingarri begitanduko zaio zenbaiti, baina halaxe sentitzen dut. Gaiak ondo ematea lan erraza da. Bertso onak kantatzea da zaila. Orain badirudi gaiena ere ez dela hain erraza, eta arrazoi izango dute. Segun norentzat izango da guztia. Bertsolari batentzat bertso bat egitea, zelako-halakoa, munduko gauzarik errazena da. Gehientzat, ostera, bertso bat osatzea miraria bezain zaila da. Nork dauka arrazoa? Gai-jartze kontuan berdintsu gertatzen da. Erraza da, baina sen bat behar da, eta gauza txiki mordo bat jakin behar da, edo, zuzenago esateko, barrutik bizi behar da. Alderdi asko bistakoak eta naturalak dira, baina ikusteko gauza izan behar da, zeozer berria eta originala bilatu nahiak saioa izorra ez dezan. Badira egin behar ez diren gauza bistakoak: bertsolari bat denpora luzean isilik eduki; bost lagun puntuka batera jarri; bost edo sei bertsolari batera ofizioan atera; hasierako

agurrak kendu eta ez dakit zein era bitxitan hasi; agurren ondoren eta atzean bertsolari piloa dagoela, lehen kolpean bakar lanera deitu; edo lehen lanean puntu bati erantzunarazi, parean jotzen ez badu, desmoralizaturik bazterrera joan dadin. Eta abar. Egin behar diren gauza bistako batzuk ere badira, esaterako, bederatzigarren puntuak dioena. Hain zaila al da bertsolarietako saioaren egituraren eta kantatzeko ordenaren eta modalitateen informazio bat ematea, nori zer lan klase eta noiz tokatuko zaion jakitun egon daitezen?

Gaien egokitasunaz gainera, gai-jartzailea, figura lez, desdoblatu egin behar da. Gauza bat da gaiak jartzea eta beste bat aurkeztea. Izan daiteke gai-jartzaile ona eta aurkezle txarra, edo alderantziz. Aurkezpena garrantzitsua da, bai bertsolariarentzat, bai entzuleentzat. Gaiak ez ezik, aurkezlearen figura ere eztabaidatu eta landu beharrekoa da. Esperientziak dio jende aurrean paratzen diren gai-jartzaile asko aurkezle txarrak direla, nahiz eta eskuan gai onak eduki.

Gauza hauek guztiak xeheki eta astiro gogoetatu beharrekoak dira, eta bertso-eskoletan, gutxienez, langai garrantzitsuak izan behar lukete. Astiro eta xeheki, alegia, oso diseinu konkretuen gainean zentratuz. Ez teoria orokorren indeterminazioan, gaiak euren formulazio egiazkoetan eta saioak euren eredu konkretuetan eztabaidatuz baizik. Har saio jakin bat bertsolari jakinekin, erabaki zirkunstantziak (barrua ala kanpoa, herria, motiboa, entzuleria prebisiblea) eta egin saioaren gidoi osoa, eta gero eztabaidatu. Gai hau zergatik da ona, txarra, ez ona, ez txarra? Saioaren bilakaera zergatik da ona, txarra, arraroa, aldrebesa? Batzuetan, gaiak beste ordena batean jartzea nahikoa da, osotasun hobea ateratzeko, ordena edo progresioa oso garrantzitsua baita. Berba egin behar da, eztabaidatu, oso gauza zehatzen gainean, berez nahikoa erraza behar lukeen lana hain konplikatu izan ez dadin. Eta, jakina, gogoeta guztiak egin eta gero, edonor ez da gai-jartzaile eta, gutxiago, aurkezle izateko gai, edonor ez den lez bertso bat zapla botatzeko gauza. Oraingo bertsolariaren gorabehera nagusietako bat gai-jartzea izanik, gogoeta gehiago eta zehatzagoa egin behar litzateke auzi honetaz.

Diodan azkenik, eskemaren hasieran aipatu denez, txapelketako gaiena guztiz beste kontu bat dela. Nahiz eta kontsidero asko berdintsuak izan, hemen, bai bertsolarien tentsioa, bai entzuleen arreta eta berotasuna, alde aurretik lortuta daude. Gai hutsalak sendo gerta daitezke, espektazio ambientalaren gainean. Txapelketan gai txarrak izan daitezke, baina ez garrantzi gabeak, okasioa alde guztietatik oso garrantzitsua delako. Horrez gainera, gai orekatuak ematen saiatu behar da, bertsolariak arradaki parekatuan probatzeko. Eta beste hausnarkizun asko, hemen zehazterik merezi ez dutenak. Liburu-etako kalakak ez du ezertarako balio, gero gune jakin batzuetan, bertso-eskoletan, esaterako, gogoeta zehatua, sistematikoa eta jarraitua egiten ez bada. Beharbada, nik esatea nahikoa izango da ez dela egin behar ateratzeko, baina neu, behintzat, lasai geratzen naiz, bertsolarietako modernoaren premiarik (eta gaitzik) handienetako bat seinalaturik. Gauza bat gehiagori alferriki ekinagatik, ez zait fama onduko.

SAIO INTEGRALA

Gaiekin eta saioaren egiturarekin zerikusi zuzenean, «saio integrala» izeneko modalitate bat proposatu nuen. Izenburu arranditsu horren azpian, bertsolariak saioaren bilakaeran parte aktiboagoa edukitzea besterik ez zen planteatzen. Hots, jartzen zaionari erantzuteko aktore on bat ez ezik, zer jarri eta saioari zelako forma eman erabakitzen duen autore ere izatea. Libreko saioan dena bertsolariak ebatzen du; gaidunetan, ostera, ez du ezer ebatzen. Denetik hutsera tarte luzeegia dago. Azken batez, bertso-saio bat antzeppen antzeko zerbait da, egitura konbentzional batekin. Zelako egitura? Ematen zaion modukoa. Pello-erantzuna dirudi, baina horrek esan gura du edozein egitura eta garapen har dezakeela, antzerkian lez. Antzerkia esatean, emanaldiaren argumentua eta erakuntza esan gura dut, ez inoiz eginarazten diren pailazokeriak. Gura diren gaiak gura diren ordenan jarriz gainera, emanaldia osotasun batean pentsa daiteke, argumentu bakarrez nahiz askoz, bertsolari batek, bik, denek gidaritzea eramanez, gai-jartzailearen figura ere erabiliz, entzuleen interbentzioa posible eginez, hitza eta oratoria tartekatuz...

Bada hamaika modu dotore eta egoki, saioaren martxa «integralki» eroateko. Azken batez, egiteko gehiena bertsoan egiteaz gainerako beste guztia aukerakoa da. Eta bertsolariak, emanaldiko figura nagusia izanik, argumentuan parte aktiboagoa edukitzeko zenbanahi era dago, errazetik zailagora, segun zelako bilbea garatu nahi den. Horrek ez du esan nahi denek sistematikoki horrelako saioak izan behar dutenik. Modalitate bat gehiago litzateke librekoen, gaidunen, mistoen eta izan daitezkeen beste guztien artean. Azken batez, ez da eredu zehatz bat, bertsolariaren ekimenetik harako ereduaren sorbide bat baizik, oso konkrezio bariatuak eduki ditzakeena. Saio batzuk egin ziren, baina ideiak ez zuen inolako arrakastarik izan. Nire kurrikulumean, ezertan hasi izanaz damutzeko beste motibo bat gehiago. Noiz behinka, oso salbuespenez eta nobedade gisan, halako muntaia baten edo besteren berri entzuten den arren (Joan Maiaren eta Igor Elortzaren «bertso trama» esaterako, Josu Goikoetxearen gidaritzapean), bertsolaritza oraindik ez da autoretasun osoa asumitzeko gai. Egiten den lana miretsia eta ordaindua den bitartean, obeditzea emankorrako da erantzukizun inseguruetan sartzea baino.

TXAPELKETA

Txapelketarik bai ala ez, arrazoen gorabehera barik, jarrera kontrajarrien grina izaten da gehienez. Norgehiago baten alde eta kontrako eztabaidekin, beste norgehiago bat planteatzen da, azken batez, eztabaida bera ere lehiaren forma bat besterik ez baita. Telebisioek zeozergatik esplotatzen dituzte higuintzeraino, ahalbide hezkor oro suntsitzeraino, antagonismo sarritan biszeralak enfrentatzen dituzten debateak. Ez da ezer argituko, baina bai burrundara auditiboa (audientzia) zabaldu, eta hori entretenigarri da, batez ere txotxolo jartzen garen uneetan. Zenbat eta nahaspila ozenagoa eta berba gogorrakoak gurutzatu, hainbat interesgarriago.

Eztabaidak, edukiaz harago, forma bat dauka, eta forma hori bistoso da. Arrazoiak arrazoi, zelanbaiteko kontratasuna edo kontrapuntua garatzen ez duen antzerkiak ez dauka inolako tirarik.

Txapelketari buruz, sarritan eztabaidaren forma bera da deigarri, aldeko eta kontrako arrazoiak artifizialki kontrajarriz. Zergatik aldekoak? Kontrakoak daudelako. Eta zergatik kontrakoak? Kontratasun barik ezer ez delako deigarri. Txapelketaren «aldeko» eta «kontrako» arrazoiak eztabaida faltsua da. Gehienik ere, txapelketaren «arrazoiak» eta «arriskuak» kalifikatu beharko litzateke, hots, arrazoiak oker ulertzearen edo urrunegi eroatearen arriskuak. Beraz, arrazoiak eta arrazoen arriskuak. On orok darama bere baitan okerraren arriskua. Baina planteamentu honek ez luke xarmarik, ez baitauka forma deigarriarik, posizioak alde eta kontra jarki ezik. Orduan eztabaida bera bihurtzen da txapelketa mota bat. Lehiari buruzko lehia bat. Edo lehia bat ebaditzeko lehia bat. Jokatzeko gogo argirik ez dagoenez gero, tematu gaitzen jokoari buruzko ikamikan.

Txapelketa bertsolaritzaren forma natural bat izanik, zilegi litzateke bertsolaritzaren kontra egotea, baina bertsolaritzaren alde dagoenak ezin du bere forma natural baten kontra egon. Bertsogintzaren funtsa, bere eite teknikoen eta gainerako apaingarri estetikoen azpian, lehia dialektiko bat da. Bertsolaria beti dabil bere kontrarioaren arrazoia ondu, gainditu, irauli, osatu, luzatu, hautsi, gehitu... (jar dauden aditz lehiakor guztiak) guran. Entzulea ere beti dabil bataren eta bestearen arrazoiak eta esateko moduak konparatzen. Norgehiago hori barik, bertsoak ez dauka zentzurik, antzerki planoak edo kontraste gabeak ez lukeen lez. Alde horretatik, kirol bat da. Pilotan «kontra» jokatzeko da. Ez nuke jokatu gura irabazteko ahaleginik egin gura ez duenaren kontra. Kirolean absurdoa da irabazi gura ez izatea. Bertsoak ere tentsio hori barik ez dauka tirarik. Ezin dut bertsoari pentsatu, lagunaren edo «kontrarioaren» bertsoa gainditzeko intentziorik ez bada. Bakarka ari naizenean, neure aurreko bertsoa hobetu guran, jaso guran nabil. Ahapaldiaren beraren barruko bulkoak ere gorantz daragi. Horregatik gura izaten dugu bertsoaren gailurra azken puntua izatea. Bertsolaritza lehia bat da, ez bakarrik bakoitzak bere burua gainditu gura izatearen zentzu boluntaristan, formaz eta barne dinamikaz beste baten kontrako norgehiagoan oinarritzen delako baizik.

Lehia estetikoa, noski. Ez nahastu arlo honetan lehiaren agerpen benetan krudelak diren norgehiago ekonomikoa, politikoa, militarra eta abar. Auzia lehiaren edukia da, ez lehia bera abstraktuki hartua, hezitzaile askok hain arinki eta ustez progresistaki erratzen duten lez. «Lehia espiritua» edo «espiritu lehiakorra» edukiaren eta helburuen arabera kalifikatu behar da. Ez da berdín arma-lasterketan ala Donostiako maratoian lehiatzea. Lehiaren edukia eta helburuak ondo bereizten ez dituen hezitzailea oso elementu sozial arriskutsua da. Hain zuzen, bereizketa zelan eta zeintzuk balioen arabera egiten den, horrek erabakitzen du pertsona baten pentsaera, ideologia. Badaude bertsolaritzaren eta antzeko jardunen lehia gaitzesten duten

humanista eskrupulosoak, eta kapitalaren lehiari, ostera, aurrerapenaren forma naturala deritzotenak.

Puntuaketarik eta txapelketaren beste osagarri formalik berariaz izendatzen ez bada ere, edozein saio da entzulearentzat norgehiago bat. Bertsotik bertsora eta saio osoan zehar, nahitaezko konparazioa dabil. «Gaur hobeto jardun duk... Gaur bestea hobeto ibili duk... Gaur biok egon zarete itzel... Gaur biok dena beharrean». Gaur, gaur, gaur... ezin da konparaziorik ekidin, esplizituki formulatzen ez bada ere. Lehia horretan, bertsolaritzak gauza bat dauka ezein kirolek ez daukana: lehiakide biek hogeita bina egin dezakete. Alegia, biek (edo parte hartzen duten guztiek) irabaz dezakete, biek zapal dezakete podiumaren gailurra. Saio ikusgarriro tematu baten ondoren, kontrario biek irabazle irtetea bertsolaritzako dialektikaren garaipenik ederrena da, gertatzen denean, gorengo atsegina ematen duena.

Bertsolaritzaren berezko lehiari batzuetan sailkapen forma ematen zaio, txapelketa bihurturik. Orduan, nahitaez batek lehenen, beste batek bigarren eta abar izan behar du, baina bertsolaritzaren egintza ez da funtsean aldatu. Entzuleak ohiko saio batean egiten duen ebaluaketa orokorrari forma konbentzional bat eman zaio, puntuaketa baten bitartez. Txapelketa ez da bertsogintza ohikoari tentsio edo arreta gehigarri bat ezartzeko modu bat besterik. Ez du bertsolaritza lehia bihurtzen, berez lehia den jardun bati forma arautu bat ematen baizik. Era asko daude saio baten berezko lehia primarioari beste tentsio sekundario bat eransteke. Txapelketak egiten diren modukoak dira, eta era askotara egitura daitezke, baina, txapelketatzat definitzen dugun eredutik harago, formula asko daude bertsogintza arruntari espektazio erantsi bat ezartzeko, bai buruz buru, bai taldean. Bertsolaria prest egonez gero, gainerakoa samur egiten da. Horretan gara, ba, mutilak euskaldunok, saltsak antolatzen!

Auzia da bertsoketaren berezko izaerari lantzean lehia-forma antolatuago batzuk ematea oso naturala dela, txapelketa gisan edo dena delako forma deigarrian. Honelakotzat jotzen dut Sebastian Lizasorekin saioa telebistan, Peñagarikano eta Egañarekin Amalloko jaietan. Gero bertso-afari bilakatu ziren «puntako saioak» ere pentsaera horrexekin proposatu nituen Mungiako bertso-eskolan... Egia esan, ezin dut adibide asko ipini, txapelketatik kanpora ia praktika nuloa baitauka. Puntuaketa bera ere ez da nahitaezkoa. Aipatu Lizasorekiko telebista-saioan ez zen irabazle-galtzailerik izendatu, baina entzuleek benetako lehiatzat hartu zuten.

Behin Gasteizen, txapelketari buruzko mahainguru batean, Jon Maia moderatzaile eta hizlari Egaña, Jon Sarasua eta ni ginela, Sarasuari entzun nion, berari txapelketaren aurrean barruak krak egiten bazion ere, beharbada halako ordubete edo biko saio jarraitu batean, gai egoki baten inguruan «hustea» onartuko lukeela, gaiak saltoka eta hiru bertsoren kopurura mugatu beharrean. Hamaika formetarik bat litzatekeen hori zeozertan konkretatzen ez bada, urteak eta eztabaidak haizezko kontzeptuei bueltaka joango dira.

Sarritan entzun dut kantarien, idazleen, margolarien eta, oro har, edozeintsu artistaren artean onena zein den erabakitzeko lehiaketa batek ez lukeela zentzunik. Bakoitzak ei dauka bere ekarria eta kito. Argumentu hau eta antzekoak oso distiratsuak izango dira, baina azpian sofisma bat ezkutatzen dute. Alde batetik, artisten artean ere badaude lehiaketak, non bakoitzak bakarrean egina epaimahai batera aurkezten baitu. Orduan lan bat saritzen da, ez artista «txapelduna». Bertso paperen lehiaketak eredu horretan sar daitezke. Baina bestetik eta batez ere, lehiaketako artistek, bertso-jartzaileek lez, ez dute inprobisatzen. Inprobisazioa oso beste arlo bat da, non lanaren sorkuntza bera baita lehiakidetza. Idazleak eta artistak, oro har, bakartasun osoan burutzen du bere sorkuntza, eta kontzentrazioak ahalik isolamendurik handiena eskatuko dio. Beste kontu bat izango da gero sorlana edo emaitza nork eta zelan interpretatuko duen jende aurrean. Ez da inondik ere bertsolaritzaren kasua. Bat-bateko bertsogintza ez dago ulertzerik, sorkuntzan bertan lankidetza dialektiko bat suposatu ezik, nahitaez, gutxienez, bikote sortzailea eskatzen duena. Ken bertsogintzari bere izaera konfrontatua, eta jenero bat amaitu da.

Ez diot inprobisazioa amaitu denik, honen formarik ohikoena eta gure artean ezagunena baizik. Badira eta izan dira inprobisatzaile indibidualak, jende aurrean bakarka dabilzanak, bakoitzak bere fantasiak kantatuz. Bertsolariari oso gutxitan tokatzen zaio bakar-jardunean inprobisatzea, eta nik neuk, musikaren laguntasunez, oso maite dut eredu hori. Tolosako inauteri batzuetan gau osoa egin genuen horrela, ni kantari eta Josu Zabala soinulari. Bizkaiko Ibilaldietan eta beste zenbait okasiotan ere ordu luzeak eginda nago kantuan, dultzainak eta trikitiak lagunduta. Baina hau ez da gure bertsogintzaren irudi ohikoa. Are gehiago, euskal bertsogintzaren ohiko ereduan ez dago musika tresnarik. Helduko ote da egunen bat, bertsolaritza nolabaiteko lehia edo norgehiagoka izango ez dena? Ez dakit, baina ni neu ez naiz horretan ahaleginduko.

Txapelketaz harago, lantzean tentsio gehigarridun saio bat bertsolaritzaren izaera naturalari dagokiona litzateke, baita kalitatearen altxagarri ere. Ez naiz hasiko urtean zenbat bider edo zer proportzioz izan litekeen alferrik proposatzen, ideia bera asumitzeke dagoen bitartean. Esajeratzeko arriskua? Ez dago esan beharrik. Gauza guztiek daukate euren neurri ez hain zehatza, baina bai zuzena, eta horretan sor daitezkeen okerrak ez dira inola ere lehiaren «kontrako» arrazoietan lerrokatu behar, itotzea ez den lez ura edatearen eta edan beharraren kontrako arrazoa. Txapelketari buruzko eztabaida gehienak txapelketa saihestu nahiaren gogoetak ez ote diren nago. Koplaz zahar batek dioenez, «eragin eta beti eragin», direnei eta ez direnei, hain gauza simple bat lanbrotzeko.

Beste kontu oso ezberdin bat da bakoitzaren gogoia lehia ezberdinen aurrean. Bertsogintza aukerako erabaki bat izanik, zentzubagea litzateke nor bakoitza zerbaitera behartu edo presionatu gura izatea. Auzia ez da indibiduala, jeneroarena baizik. Bertsolari gehienengan bertsoari hain berezko eta bizigarri zaion lehiarako prestasunik ikusiko ez balitz, hori bai litzatekeela aztergarri. Gehienez, umezaro,

nerabezaro edo gaztaro oso goiztarrari loturik ezagutzen dugu lehiaren maiztasuna, oraindik nortasun samur eta dependentzia handiko adinetan. Eroan-ekarria eta dena inork egin behar. Heldutasun eta maila bat (baita diru-iturri bat ere) lortua dutenengan zentzurik ez daukanak askoz gutxiago behar luke adin ahulagoetan, lehiaren giza aldetik begiratuta, behintzat. Bertsolaritzaren oreka naturalagoa litzateke maila eta nortasun helduak pasatzea lehiaren tentsio maizkorragotik, eta umeak eta gaztetxoak, ahal dela, estuasunetik libratzea. Heziketa egokian, nortasun eginbageak eta egingaiak zaindu behar dira batez ere, eta, hain zuzen, joera alderantzizkoa da. Hori bai badela lehiaren aplikazio okerra. Gaztetxotan gogaitu arte lehiatu ondoren («erreta gelditu ginen»), benetako ikuskizuna emateko zortea eta trebetasuna lortu denean, zelaitik ospa egin guran. Lehia, bertsoaren forma naturaletariko bat lez barik, gailurreko bertsolari izatera heltzeko tranpolintzat, edo bertsolariek noiz behinka egin beharreko sakrifiziotzat hartzen deno, txapelketen eta gainerako lehiaketa posibleen eztabaida azpikoz gora dabil.

Auzia natural zentratzeko, gogoeta bera ere, beharbada, banandu egin behar litzateke. Nortzuk daude lehiarako gogoz eta jarrera baikorrez? Nortzuk dira bertsolaritzari halako maiztasun batez tentsio gehigarri bat ezartzeko okasio eta formulen ilusioa daukatenak? Horien debatea nahi nuke ikusi, teorikoki oso laburra eta gogoeta gutxikoa izango litzatekeena. Mendizaleek atoan adosten dute zein menditara igo, mendia denen sentiera delako. Zertarako behar dute tartean altuerak bertigoa ematen dionik? «Hi! Inork ez dik etortzekorik agindu, eztuk? Utz besteo i geure dema nasai gozatzen». Bertsolaritzako lehiara itzulita, dudan edo aurka dudenen arrazoiak ulertzen ditut, baina ez zaizkit interesatzen. Eztabaida bezate eurek euretara. Aldekoak ere eztabaida bezate euren artean, eta norbait dibagatzen hasten bada, esan lekiok: «Hi! Pasa hadi zalantzatien taldera eta itzul hadi, segurtasun probisional bat daukaanean».

Segurtasunak ez dauka behin betikoa izan beharrik, batez ere jarrera kontua denean. Gogoia edukitzeko obligaziorik ez dago, baina badaukatenen trabatik kentzeko bai. Umetatik erretiratu arte lehiari ibili beharrik ez dago, lantzean bolada batean, edo lantzean saio batzuetan, intentsitate berezi batzuk asumitzeko. Horiekin egin behar dira txapelketak edo direnak direlako lehiaketak. Prestasun horretan ez daudenek eduki bezate baztertzeko askatasuna eta jokorik ez interferitzeko elegantzia. Descartesena duda metodikoa segurtasun batera heltzeko jarreratzat proposatzen zen, ez dudari kategoriatik gidatzailea emateko. Erantzukizun bat ekar lezakeen segurtasunak ekiditeko zalantza permanentea Matusalen baino trikimailu zaharragoa da. Bertsolaritzari gagozkiola, laurogeiko txapelketa aurrean objektzio berdinerdinak jaulkitzen ziren, gaur, gura badozu, formulazino «intelektualagoan» aurkeztuak, baina barruan har berbera. Hainbeste funtzio eta disfuntzio ez da behar, lehia sinple bat praktikatzeko.

BERTSO JARRIAK

Bertsolaritzaren adar nagusi bietan (bat-bateko bertsoak eta bertso jarriak), zein den garrantzitsuago pentsatzen jarrita, ez dakit zer erantzun. Bertsolaritza klasikoan, oso oraintsu arte, «bertso berriak» askoz garrantzitsuago izan dira. Bat-batekoaren lekukotza handirik ez daukagu. Txirritaz aurrekoak bertso jarrietatik ezagutzen ditugu gehienbat. Bereak ere, bat-batekotik gelditu zaizkigunak, ezer gutxi dira jarrien aldean. Oraingo bertsolaritzan bat-batekoa nagusitu da, ibilbideak, komunikabideak, gizarte urbanoagoa, bizieraren azkartasuna eta abar bide direla. Bertso jarriek arrakasta galtzeko arriskua neurri bateraino egia bilakatu da. Sariketa ugari antolatuta arren, gehienak promozio mailan geratzen dira. Salbuespen dira sona bat lortzen duten sortak. Hala ere, aldatuz doan mundura gura diren egokitzapen guztiekin, bertso jarriek bat-batekoen aurretik joaten jarraitu behar dute beti. Oreaka horri eutsi ezik, bertsolaritzak asko galduko luke, bat-batekotasuna, erreferentzia aurrelari hori barik, degradatu egingo litzateke eta.

Bizitzan zehar bertso ugari jarri izan dut, asko neure kabuz, eta ez gutxi, eskariei erantzunez. Azken urteotan ez dut gauza handirik egin, ez dakit burua beste gauza batzuetan darabildalako, ala motibaziorik aurkitzen ez dudalako. Beharbada, nire barruko maizterren batek pentsatuko zuen: «Utziok lan horri, lehen ere nahikoa egin duk erdi alferrik eta». Lan honekin batera, inoiz liburuetan agertu gabeko sortak (diskoetan eta han-hemen sakabanatuak) eta karpeta zaharretan gordeta neuzkanak bateratu nituen, hemen gehigarritzat eransteko, baina azkenean, bilduma luzeegia litzatekeela ikusita, aparte argitaratzeko gorputza daukatela pentsatu dut. Badira batzuk lehenago argitaratuak, gero bertso aldatu samarreak emanak. Horiek eta guztiak jarraian emanez, lasai geldituko naiz, zirriborro zaharrak iraupen segururantz hustuta. Badira urte batzuk, egiten nituen lanak, batez ere enkarguzkoak, gordetzen hasi nintzena. Aurretik bat edo beste gordeko nuen, zeozer garrantzitsua-edo uste nuenean, baina beste ale asko eskatzaileen eskuan egongo dira, galdu ez badira. Bilduman ez ditut guztiak sartuko, zeozergatik interesgarri begitandu zaizkidanak baizik. Argiaren zain geratzen dira.

Bertso jarrietan, neurekiko behintzat, mota bi argi bereizten dira. Batzuetan, jasotako gaiak eta xehetasunak bertsoz ditut, «Laurehun Herri, mila bertso berri» izeneko liburuan ageri diren herriz herriko kondairak lez. Horrelakoetan, areago da kronista lana, beti ere norbere estiloz eta ezaugarritz hornitua, informazioa norbere erara moldatua eta garatua, baina gai eman baten gainean. Bertso jarri mota hau bat-batekotik hurrago dabil, nire kasuan, behintzat. Izan daiteke, noski, motibo bat nonbaitik jaso eta den-dena norbere elaborazio izatea. Azken batez, nonbaitik derrigor jaso behar da zeozer, lanik pertsonalena bada ere. Ez naiz horretaz ari, bertsoan ematen den informazio guztia edo gehiena, xehetasun eta guzti, jasoa denekoaz baizik. Lan honen zailena izaten da informazio ona eta ondo jasotzea, gero selekzionatzea, eta azkenik, egoki ordenatzea. Behin hori eginik, bertsoan jartzea nahiko lan bizkorra eta gozagarria izaten da. Bertsolaritza klasikoan, ezkontza

galdutako bertsoetan, adibidez, oso erabilia izan da eredu hau, non batek historia oso bat daramaion bertsolariari, honek, ordain baten truke, «bertso berriak» jar zitzan.

Beste bertso jarrien motan, ostera, dena norberak egiten du, bai gai eta bai lantze. Orduan motiboak zeozergatik norbera ukitzen edo arduratzen duena izan behar dau. Horrelakoek argi daukat ez dutela bat-batekoen mekanikara lotu behar. Bertso jarriaren xedeak ez du izan behar bat-batekoaren kalitate gorena, eredu ezberdina baizik, gero beharbada bat-batekoa ere arrastatuko duena. Hemen, inprobisazioaren berme gisan, azkena pentsatzea da lehenen. «Atzekoz aurrera» pentsatze miragarri hori, azken batez, inprobisazioaren segurantza-sistema bat besterik ez da. Bertso jarrietan jarduera horrek zentzu gutxi dauka. Ahapaldia goitik beheraino egin behar da, ez azkenaren arabera. Goitik behera paperean, baina beti ere ahapaldiari gorantz tiratuz. Bat-batean amaitzat ondo letorkeena abiagunetzat harturik, ahapaldia gorantz garatzea eta erremate on bat aurkitzea oso beste metodo bat da. Inprobisazioan ez dago ahalmen bilatzailearen aurkikuntzei itzaroteko astirik. Hemen ezinbestekoa den betelanak bertso jarrietan ez dauka tokirik, edo oso urria behar luke, beti ere osagai estetiko gisan.

Bat-bateko modari jarraituz, seguruenik, bertso jarrietan oso neurri luzeak erabiltzeko seta sartu da. Korrontearen aintzindaritzat (edo erruduntzat) neu jo banazakete ere, pare bat argitasun eman barik ezin dut utzi. Alde batetik, ondo bereizi beharra dago bat-batekoa eta bertso jarria. Neurri luzea ikusgarri bilaka daiteke bat-batean, batez ere txapelketan, eta alderdi hori esplotatzea ez dut txarto ikusten, nahiz eta oso zaila den hain espazio luzea eduki onez eta eroangarriz hornitzea. Betelan luzea egin behar da, errima egokiz eta progresio gozagarriz burutzea oso zaila delarik. Sarritan, bertso luzeak, esatekoa azken puntuan edo azken bietan kargatzen zaienak, askoz hobeto eta orekatuago geratuko lirateke, aurreko puntu erdiak kenduta, batez ere, askotan gertatzen denez, puntu bat edo beste erdi trabes edo bortxaturik edo zertara datozen ez dakigula aurkitzen direnean. Baina erreparo hauek eta guzti ere, neurri luzeak bat-batean euren tentsioa eta emozioa sortzen dute, batik bat ale onak irteten direnean. Beste kontu bat da bertsolari guztiek luze bila jotzea. Oso goi mailetan izan ezik, sei puntutik gorako neurriak, behartua barik, debekatua izan behar luke.

Bertso jarrietan ez dago bat-bateko tentsio gehigarririk. Kalitatearen bila jo behar da, neurri luzeko sortetan ia ezinezko dena, ze bi aukera daude: betelan luzea egin ala dena edukiz kargatu. Lehenengo aukeran, bertsoak jartzen hasteak ez dauka zentzurik, gero betelanez hornitzekotan. Bigarren aukeran, berriz, puntu guztiak edukiz kargatzeak bertso irensgaitza, okagarria ekarriko du. Artea ez da, hainbeste, elementuen pilakuntza, selekzioa baizik. Neurri luzea pasagarri izan daiteke bertso gintza deskriptiboan edo narratiboan, pasarte eta xehetasun askoko kondaira dagoenean. Baina orduantxe ere, errima zorrotz samar eroan gura bada, oinen hoskidetasun jarraitua, azkenerako, elementu atsegingarri bat izan beharrean, mailuketa durditzaille bihurtzen da. Ideiak edo sentimenduak azaldu gura direnean,

edo betelan zentzugabea egiten da, edo eduki astunegiz kargatzen da, batez ere bertsoak sortan doazenean, gehienez izan ohi denez.

Ahapaldi batek, puntu bat edo beste kenduta, ezer gutxi galtzen badu, seinale da ez zela hain ona. Puntu batzuk kenduta, orekan eta adierazmenean irabazten badu, berriz, orduan seinale da oso txarra zela. Horrexegatik dira txarrak neurri luzeko bertso-sorta gehienak. «Gehienak» diot, salbuespenei aterik ez ixteagatik, baina ez dakit neurri luzeko bertso-sorta onik posible den ere, oin guztiak errima berekoak direla, behintzat. Bederatzi puntuko laburraren kasua aparte kontsideratu behar da. Nahiz eta puntuen kopuruz «luzea» izan, silabaz edo espazioz laburra da. Txarra izan daiteke, baina ez astuna, ezin baita diskurtso handirik garatu. Errima aldetik, berriz, oso zaila da natural eroatea, ariketa bat egiten ari zaren itxurarik eman barik. Horregatik, bederatzi puntuko labur ondo eginak beti jarraituko du bere gradua eta lilura edukitzen.

Nire doinurik luzeena «naufraigoarena» da, hamarreko handiak baino zortzi silaba gehiago dauzkana. Berez eta nire lehen asmoan, «Anbotorekin trukean» izeneko sortan, oinak puntu sorta bitan banatzen dira, bost era batera eta erdiko hirurak beste batera errimatuz. Orduan zortzi oin berdinen segida zaunkaria hautsi egiten da. Larogeita biko txapelketan, bat-batean lehenengoz erabili nuenean (naufraigoaren gaia), zortzi oinak era batera egitea erabaki nuen, beldur bainintzen epaimahaia ez ote zen desorientatuko. Eta batez ere, ziur bainengoen (eta nago gaur ere) gehienek zortzi oinak errima bakarrean egitearen «mailuketa» gehiago baloratzen dutela. Hori ez da inondik ere nire ustea, baina epaimahairako kantatzen denean, besteen ustezko usteari ere begiratu ohi zaio. Bederatziko luzea behin erabili izan dut Bizkaiko txapelketa batean, ez asko konbentzitzen ninduelako, epaimahaian huraxe baloratzen zela banekielako baizik.

Bat-batekotik jarrietara itzulita, behin bakarrik erabili dut bederatziko laburra, ordainak neurri berean bihurtzeagatik. «Naufraigoarena» pare bat sortatan eta errima bikoitzez. Beste guztietan, gehienak sei puntutik beherakoak dira. Ez dut ukatzen garai batean neurri luzeagoetarako joeraren abiarazle edo «errudun» izan nintzenik, baina geroztiko enpatxuaren fardela ez da nirea. Neure irizpide estetikoetan eta besteen ustezko ustearen presio barik erabakitzen ditudan bertso jarrietan, ez dago neurri luzeetara joerarik.